

Pekka Ahtiainen

Kulttuuri, yhteisö, yksilö
Gunnar Suolahti
historiantutkijana

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 162

Pekka Ahtiainen

Kulttuuri, yhteisö, yksilö
Gunnar Suolahti
historiantutkijana

Kansi: Rauno Endén

Kansikuva: Teoksesta Acerbi: Voyage au Cap-Nord, par La Svède,
La Finland et la Laponée; Collection de planches au Voyage
d'Acerbi, 1804.

ISSN 0073-2559

ISBN 951-8915-49-0

Vammalan Kirjapaino Oy

Vammala 1991

Grenner Prokator.

Saatteeksi

Kirjoittautuessani 1970-luvun lopulla professori Päiviö Tommilan laudaturseminaariin en osannut kuvitellakaan, että opinnäytetyöni tulisivat käsittelemään historiankirjoituksen historiaa, olinhan 70-lukulaisena omaksunut ajalle ominaisen näkemyksen talous- ja sosiaalihistorian merkittävyydestä historiassa, miltä alueelta aioin myös itse opintojani jatkaa.

Toisin kuitenkin kävi. Opettajani professori Tommilan avarakatseisuus ja laaja perehtyneisyys historian eri osa-alueisiin johdatti nuorehkon tutkijan pian myös historian muille lohkoille, lähinnä aate- ja oppihistoriaan ja tätä kautta historiografisten ja metodologisten kysymysten pariin. Samaan suuntaan vaikutti apulaisprofessori Matti Viikarin ohjaus yleisen historian puolella. Hänen mieleenpainuvat luentonsa ja esitelmänsä saksalaisesta historiantutkimuksesta ovat jättäneet lähtemättömät jäljet allekirjoittaneen historialliseen ajatteluun.

Professori Tommilan siirtyminen Helsingin Yliopiston rehtoriksi, »pahimpaan» mahdolliseen aikaan yliopiston 350-vuotisjuhlakiireiden alla, osin katkaisi hedelmällisen yhteistyön väitöskirjan loppuunsaattamisessa. Vs. professori Markku Kuisma on kuitenkin kiitettävällä tavalla ohjannut työn viimeisimpiä vaiheita. Hänen johdollaan saatettiin loppuun Suomen Akatemian valtion humanistisen toimikunnan rahoittama projekti, jossa selvitetään suomalaisen yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen syntyä ja muotoutumista vuosisadan taitteessa. Nyt käsillä oleva teos on osa projektin aikaansaannoksia, joihin kuuluu myös fil. lis. Jukka Tervosen valmistumassa oleva väitöskirja J.R. Danielson-Kalmarista historiantutkijana ja opettajana.

Edellä mainittujen henkilöiden lisäksi haluan kiittää tutkimuksen esitarkastajina toimineita akateemikko Eino Jutikkalaa ja professori Matti Klingeä, jotka kumpikin ovat seuranneet työni edistymistä lisensiaattivaiheesta lähtien. Heidän kannustava ja rakentava kritiikkinsä on merkittävällä tavalla vaikuttanut työn lopputulokseen.

Kiitokseni ei enää tavoita professori Jaakko Suolahtea, jonka kanssa kävin lukuisia keskusteluja. Ne koskettelivat paitsi hänen isäänsä professori Gunnar Suolahtea myös historianfilosofiaa yleensä. Hänen ja maisteri Riitta Suolahden avustus Gunnar Suolahden yksityisarkiston harvoinnissa ja paikantamisessa on ollut ensiarvoisen tärkeää. Myös professori Anto Leikola on ystävällisesti luovuttanut Suolahden sukulaiskirjeenvaihtoa käyttööni.

Suurkiitoksen ansaitsee se yhteisö — opiskelutoverit ja kollegat, yliopiston eri laitosten, kirjastojen sekä arkistojen henkilökunta — joka on tukenut ja avustanut tutkimuksen eri vaiheissa. Kaikkia mukana vaikuttaneita en tässä yksitellen luettele, vaan toivon tämän kollektiivisen kiitoksen riittävän. Opiskelutovereistani ja ystäväistäni haluan kuitenkin mainita fil. lis. Hannele Kurjen, dosentti Panu Pulman ja kälyni oik. kand. Tuuli Oksasen, joiden puoleen olen aina voinut kääntyä vaikeinaikin hetkinä.

Tutkimukseni taloudellisista edellytyksistä kiitän ennen kaikkea Suomen Akatemian valtion humanististista toimikuntaa sekä Suomen Kulttuurirahastoa, Emil Aaltosen Säätiötä ja Helsingin Yliopistoa.

Suomen Historiallista Seuraa kiitän työn ottamisesta seuran julkaisusarjaan ja samalla kiitän seuran toiminnanjohtajaa, maisteri Rauno Endéniä tarmokkuudesta ja mutkattomasta yhteistyöstä.

En saata unohtaa myöskään Tehtaanpuiston yhteiskoulun aikaista historianopettajaani lehtori Simo Nuotiota, joka vakuuttavalla ja omaperäisellä tyyllillään oli herättämässä lukiolaisen orastavaa kiinnostusta historiaa ja menneitä aikoja kuten nykypäivänkin ongelmia kohtaan.

Lämpimät kiitokset myös vanhemmilleni ja appivanhemmilleni, joiden usko työn valmistumiseen ei missään vaiheessa ole horjunut.

Viimeiseksi kiitän vaimoani lehtori Marketta Ahtiaista siitä henkisestä ja taloudellisesta tuesta sekä konkreettisesta avusta, jota hän työn kaikissa vaiheissa on antanut. Hänelle myös tahdon tämän kirjan omistaa.

Heidelberg-Milano-Salzburg,
kesäkuussa 1991

Pekka Ahtiainen

Sisällysluettelo

JOHDANTO	13
Tutkimuksen harharetket s. 13. Tutkimuskohteeksi Gunnar Suolahti historiantutkijana s. 19.	
I YHTEISKUNNALLINEN MURROS, AATE JA HISTORIA ...	22
»Elämän kantava pohjavirta» ja uudistuva historiantutkimus s. 23. Parantuneet edellytykset, uusi sukupolvi ja aikasidonaisuus s. 25.	
II KOLLEKTIVISMI VAI INDIVIDUALISMI — KESKUSTELUA HISTORIAALLISESSA YHDISTYKSESSÄ VUOSISADAN TAITTEESSA	27
Orastava lamprechtilaisuus ja historiallinen kansantaloustiede s. 28. Kansantaloudellisen Yhdistyksen suojissa sosiaalitutkimukseen s. 30. Silta lamprechtilaisuuteen s. 31. Lamprecht-keskustelun läpimurto s. 34. Ernst Nevanlinnan tulkinta Karl Lamprechtin tietoteoreettisesta rakennelmasta s. 36. Sukupolvet vastakkain — nuoren polven esiinmarssi s. 38. Kamarioppineesta teoretisoinnista konkreettiseen tutkimukseen s. 41. Yhteiskuntahistorian sosiaalinen tilaus s. 44.	
III GUNNAR SUOLAHDEN SUHDE »OPPI-ISÄÄNSÄ» KARL LAMPRECHTIIN	46
Lamprechtin historianlaboratoriossa s. 47. Vaikutteita, syventymistä ja kritiikkiä s. 50. Uutta valoa historiantutkimukseen s. 55. Kokoavaa näkemystä etsimässä s. 57. Omalta pohjalta eteenpäin s. 60. Vahvan Saksan esikuvat, eurooppalainen keskustelu	

	ja suomalaiskansallinen kehitys s. 63. Lamprecht, Kant, Herder — metodi, järki ja tunne Suolahden ajattelussa s. 66. Joukkoilmiöt ja yksilö s. 68.	
IV	PSYKOLOGIA, MENTALITEETTI JA MENNEISYYS	69
	Wundt, Lamprecht ja Suolahti s. 69. Aikakauden sielunelämään tunkeutuminen s. 72. Tyyppien rakentaminen ja myötäeläminen historiassa s. 74. Kausaliteetti, karakterisointi ja kertaautuvuus s. 77. Taloudelliset tekijät kehityskulun laukaisijana s. 81. Psykye ja yhteisö s. 83.	
V	PSYKOLOGIA JA SUOLAHTELAINEN KULTTUURIHISTORIA — KOTOISIA VAIKUTTEITA JA VAIKUTTAJIA	86
	Kulttuurihistoriallinen metodi ja sen sovellutuksia: Hirn ja Voionmaa s. 88. Tieteen ja taiteen vuorovaikutus s. 90.	
VI	GUNNAR SUOLAHTI JA HENRIK GABRIEL PORTHAN ...	93
	Elämäkerta, historiankäsitys, metodi s. 94. Holistinen näkökulma s. 98. Grotenfeltin kritiikki s. 99. Jatkotutkimusten kehittyä s. 100.	
VII	GUNNAR SUOLAHTI HISTORIAALLISTA AIKAKAUSKIRJAA PERUSTAMASSA	105
	Aikakauskirjan perustaminen s. 106. Itsenäinen, keskusteleva, uudistava s. 109. »Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista» s. 111.	
VIII	VALISTUSAATTEISTA KULTTUURIHISTORIAALLISIIN LÄSTUIHIN	116
	Valistusaatteet ja eurooppalainen kulttuuri s. 116. »Ranskalaisuuden vaikutus valistuskauden germaaniilaiseen kulttuuriin» s. 118. »Ranskalaisen kulttuurin vaikutus Pohjoismaitten yksilölliseen sivistyselämään valistusajalla» s. 123. Suolahti esseistinä 126. »Arkielämän ihanteita»: elämäntaari, sosialisatio, työ s. 130. »Arkielämän ihanteita»: nainen, rakkaus, avioliitto s. 134. Aikakaudet ja kokonaiskulttuuri s. 136.	
IX	SUOLAHDEN PAPISTOTUTKIMUKSET — SUOMALAISEN YHTEISÖHISTORIAN KLASSIKOT — SYNTYVÄT	138
	Suomalaisuuden historiasta liikkeelle s. 138. Talonpojan historiasta papiston historiaan s. 140. Tutkimussuunnitelma hahmot-	

tuu s. 143. Sisältö ja painotukset: »Pappilat»-teos s. 147. Sisältö ja painotukset: »Papisto»-tutkimus s. 150. Aikasidonnaisuus ja kritiikki s. 153. Suomalainen klassikko ja ranskalaiset annalistit s. 155. Antiikin jälkivaikutus: toteutumaton hanke s. 157. Suomen Troels-Lund? s. 159.

X »NUORI YRJÖ KOSKINEN» — KUVAUS AIKAKAUDESTA . 161

Tilaustyö merkkihenkilöstä — testamentti uusille tutkijoille s. 162. Sivistyneistö ja kansa s. 164. Aikakausien leikkauspisteessä s. 165. Historiantulkinta ja oma aika s. 167.

XI KANSALLISUUSAATE JA HISTORiantutkimus 170

Voima jota ei saa sivuuttaa s. 170. Vieraan yläluokan kritikko s. 172. »Mitä aika meiltä vaatii?» s. 174. Kansa ja kansanvalta: optimismista pessimismiin s. 176. Takaisin tieteeseen s. 177. Kansallinen eheytysohjenuoraksi s. 180.

XII SUBJEKTHIVISUUS — LÄHDEFETISISMISTÄ TULKINTAAN 184

Subjektiivinen elementti, tutkijan persoona ja oman ajan kysymykset s. 185. Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden vanki s. 188.

XIII SUOLAHTELAINEN PERINNE 190

LÄHDELUETTELO 198

LIITTEET

- 1) Henkilö- ja elämäkertatietoja s. 217.
- 2) Gunnar Suolahden luennot Helsingin yliopistossa s. 219.

ZUSAMMENFASSUNG 221

HENKILÖHAKEMISTO 232

Johdanto

Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian professori (1929—33) Gunnar Suolahti, vuoteen 1906 Palander, syntyi Hämeenlinnassa 16.9.1876 ja kuoli Kulosaassa 26.12.1933. Hänen isänsä, Hämeenlinnan lyseon lehtori, Edvard Wilhelm Palander oli vanhaa hämäläistä pappissukua ja myös äidin, Hiitolan kappalaisentytär Aurora Ottilia os. Kockströmin, tausta löytyy hengellisen säädyn keskuudesta.

Käsillä olevassa tutkimuksessa ei kuitenkaan tulla keskittymään suomalaisen »kulttuurihistoriallisen» tutkimuksen isänä pidetyn Gunnar Suolahden henkilöhistoriallisiin vaiheisiin — sen on tehnyt Eino E. Suolahti mainiossa teoksessaan »Gunnar Suolahti. Ihminen ja tutkija» jo vuonna 1947.¹ Tavoitteena on sen sijaan selvittää suomalaisen yhteiskunta historian klassikoksi nousseen Suolahden vaiheet historiankirjoittajana opiskeluvuosilta (1894—1901) aina hänen viimeisimmäksi jääneeseen teokseensa, vuonna 1933 ilmestyneeseen »Nuoreen Yrjö Koskiseen» asti, ja asettaa Suolahden tutkijapersoonaa siihen historiatieteelliseen kontekstiinsa, jossa uusi talous- ja sosiaalihistorian merkitystä painottanut kokonaisvaltainen tutkimusote levisi maahamme.

Tutkimuksen harharetket

Tutkimuksen juuret juontuvat 1980-luvun alkupuolelle professori Päiviö Tommilan johtamaan laudaturseminaariin, jossa tekijän pro gradu -työn aiheeksi muotoutui vuonna 1890 perustetun Historiallisen Yhdistyksen vaiheiden selvittäminen sen ensimmäisen neljännesvuosisadan ajal-

¹ Henkilö- ja elämäkertatietoja, ks. liite 1.

ta. Erityisesti tarkoitus oli keskittyä kollektiivisen ja individualistisen tutkimusotteen edustajien kesken käytyyn debattiin vuosisadan taitteen Suomessa. Tähän keskusteluun yhdistys osallistui aktiivisesti.

Jo varhaisessa vaiheessa »uusi» kokonaisvaltainen historianmetodi sai nuoren tutkijanalun sympatiat puolelleen. Löytyi ryhmä (U.L. Lehtonen, Ernst Nevanlinna, Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa), joka näytti puhtaimmillaan edustavan uutta tutkimussuuntaa Suomessa. Mainituksa laudaturseminaarissa Jukka Tervonen oli saanut aiheekseen selvittää yleisen historian professorin J.R. Danielson-Kalmarin (1853—1933) ajatuksia suomalaisen historiatieteen murroksessa.² Myöhemmissä päätelmissään hän katsoi Danielson-Kalmarin toimineen eräänlaisena linkkinä »uuden» ja »vanhan» suunnan välillä. Yhteiset pohdinnat osoittivat myös suomalaisen kollektivismin ja saksalaisen sosiaalireformistisen ajattelun väliset yhteydet. Niin sitten lisensiaattivaiheessa perustettiin kahden hengen työryhmä selvittämään yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen syntyä ja muotoutumista Suomessa.

Jo varhain kävi ilmeiseksi, että maamme yhteiskuntahistoriallinen tutkimus oli saanut ulkomaiset virikkeensä kolmelta taholta: Charles Darwinin kehitysajatuksen sävyttämästä anglosaksisesta tutkimuserinteestä, sosiaalireformistisesta kansantaloustieteestä ja saksalaisen Karl Lamprechtin inspiroimasta talous- ja sosiaalihistoriaa korostavasta kollektiivisesta historiantutkimuksesta.

Professori Tommilan aloitteesta työryhmää täydennettiin vielä Eero Vallisaarella. Syntyi kolmen hengen löyhä projekti, jossa Vallisaaren tehtäväksi tuli selvittää Suomen ja Skandinavian historian professorin E.G. Palménin (1849—1919) näkemyksiä historiasta, sen metodista sekä kehitysopin ja yleensä luonnontieteellisten katsomusten — yhdistyneinä liberaaliin filosofiaan — vaikutusta Palménin ajatteluun.³ Jukka Tervosen työnä oli tutkia jo mainittua Danielson-Kalmaria, ennen kaikkea hänen merkitystään talous- ja sosiaalihistorian opettajana. Omaksi tehtä-

² Nevanlinna vuoteen 1906 Neovius, Suolahti vuoteen 1906 Palander, Voionmaa vuoteen 1906 Wallin ja Danielson-Kalmari vuoteen 1906 Danielson. Selkeyden vuoksi tekstissä on käytetty näiden henkilöiden myöhempiä nimiä riippumatta siitä, puhutaanko heidän toiminnastaan ennen tai jälkeen nimenvaihdosvuoden.

³ Eero Vallisaaren siirtyminen Helsingin yliopiston arkistonhoitajaksi valitettavasti keskeytti hänen panoksensa suunnitellussa projektissa. Vallisaaren laudaturtyö »Johan Axel Palmén ja darvinismi» on kuitenkin ollut suurena apuna ajankohdan tutkimusilmaston hahmottelussa. Haluan kiittää Eero Vallisaarta myös siitä avusta, jota hän enemmänkin ystävän kuin arkistonhoitajan ominaisuudessa on antanut työn kannalta keskeisinä lähteinä olleiden yliopistollisten asiakirjojen paikallistamisessa ja esille saamisessa.

väkseni »synteetikkona» tuli selvittää kollektiivisen tutkimusotteen saapumista maahamme ja sen vaikutusta suomalaisen yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen myöhempiin vaiheisiin, lähinnä niin sanotun kulttuurihistoriallisen koulukunnan muotoutumiseen. Pääteipisteenä piti olla »Suomen kulttuurihistoria» -teoksen ilmestyminen vuosina 1933—1936.

Näin hahmoteltuna tutkimussuunnitelma oli kunnianhimoinen ja olisi toteutuessaan tuonut kaivatun lisän Suomessa vielä tuolloin sangen vähän harjoitettuun historiografiseen tutkimukseen. Omalta osaltani huomasi kuitenkin sangen pian olevani umpikujassa. Tutkimuskentän laajuus yksinkertaisesti jyräsi alleen ensi innostuksen. Toisaalta omat tutkimustulokseni sekä tarkempi paneutuminen metodologiseen kirjallisuuteen antoivat aiheen epäillä ylipäättänsä tällaisen tutkimuksen realistisuutta. Havaitsin, kuinka tärkeää oli pysyä avoimena itselleen ja rehellisesti myöntää tutkimuksen kuluessa tehdyt virheet, varsinkin jos ne koskivat työn peruslähtökohtia.⁴

Itsetutkiskelun tuloksena katsoin, että yhden henkilön mahdollisuudet saattaa osalleni langennut tutkimus edes jonkinlaiseen loppuun merkitsisi »puhtaasti» vaikuteanalyttisen tutkimusmetodin valintaa. En halunnut kaikilta osin kiistää tällaisen tutkimuksen hyödyllisyyttä, mutta pelkäsin, että pahimmassa tapauksessa päädyttäisiin historian tutkimuksellisesti hedelmättömien itsestäänselvyyskirjaamiseen. Tutkimustulokseksi tulisi osin jo aikaisemmin tunnettujen vaikutteiden »summa» ja sen välittyminen tulevaisuuteen.⁵ Kuten: »Neliosaista 'Suomen kulttuurihistoriaa' (1933—1936) voidaankin pitää eräänlaisena 'Suolahden-Voionmaan koulukunnan' voimannäytteenä, jossa lamprechtalais-suolahtelais-voionmaalainen tutkimusperinne välittyy kulttuurihistoriallisen tutkimussuunnan toisen polven edustajien kautta eteenpäin.»⁶

Olin tutkinut tiettyä historioitsijaryhmää ja sen sidoksia muuhun tutkimukseen ymmärtämättä todellisuudessa mitään ryhmän yksittäisten henkilöiden sisäisistä aivoituksista. Käsitykseni heidän toiminnastaan ja tuotannostaan olivat täysin ulkokohtaisia, ikään kuin he olisivat eläneet elämäänsä ilman omaa ajattelua ja omaa ymmärrystä. Oivalsin, että historiallisen tiedon syvällisempi tajuaminen vaati seikkaperäisempää tutustumista ryhmän yksittäisten jäsenten ajatteluun. »Suurena synteetikkona» en tosin vieläkään antanut periksi. Valitsin joukosta mielestäni kiin-

⁴ Ks. Skinner 1969 ja 1978; Wiener 1961; Hyrkkänen 1984. Vrt. Sulkunen 1985.

⁵ Hyrkkänen 1984, s. 11.

⁶ Ahtiainen 1982, s. 129.

nostavimmat, Gunnar Suolahden ja Väinö Voionmaan (1869—1947). Nyt oli kuitenkin selvää, että heitä käsiteltäisiin historian­tutkijoina, ei kou­lukunnan perustajina eikä yksioikaisesti myöskään ulkomaisten virikkei­den siirtäjinä.

Yllä kuvatuin perustein ja rajauksin lähteiden keruu ja analysointi eteni jo pitkälle, mutta sattuma ohjasi työtä jälleen uusille urille. Sain nimittäin kuulla, että Voionmaasta, hänen tieteellisen toimintansa pe­rusteista, oli valmisteilla oma erillistutkimus.⁷ Vaikka tieto myöhemmin osoittautui ennen­aikaiseksi ja kaiketi myös perusteettomaksi, niin sillä ei ollut enää merkitystä, koska oma tutkimukseni oli yhä selvemmin muo­toutumassa yhtä henkilöä, Gunnar Suolahtea käsitteleväksi historiogra­fiseksi selvitykseksi. Suolahden omintakeinen esitystapa, hänen kirjoi­tustyyhinsä sekä ymmärtävä ja myötäelävä suhtautumisensa menneisyy­teen tempasivat lopullisesti vihreän tutkijan mukaansa.

Ajautuminen selkeästi rajattuun tutkimuskohteeseen tuntui helpotuk­selta. Nyt ei tarvinnut kuin istuutua pöydän ääreen ja siirtää päähän ja muistilehtiöihin kertyneet ajatukset jäsennetysti paperille. Mutta oikeas­taan ongelmat vasta tällöin alkoivat. Vaikka lähdemateriaalia oli paljon koossa, oli masentavaa huomata, että aikaisemmin tutkimusta ohjannut punainen lanka oli pitkän harharetken kuluessa kadonnut. Vaikuteana­lyysistä oli luovuttu, mutta mitä tilalle? Esille oli muun muassa noussut yleisen ja paikallisen välisen suhteen selvittäminen. Miten tuo yleinen (yh­teiskunta, tiedeyhteisö) muovasi Suolahden historiallista ajattelua?

Tiivis yhteistyö Jukka Tervosen kanssa osoittautui antoisaksi. Lukui­sat keskustelut sekä yhteiset tutkimusretket aikaan ja paikkaan kannus­tivat lukemaan Suolahden tekstejä uudella tapaa, löytyi uusia näkökul­mia ja uusia kysymyksenasetteluja. Tervosen tutkiman Danielson-Kal­marin ja Suolahden historiallisen ja poliittisen katsomustavan vertailu ja yksityiskohtainen erittely puolestaan syvensivät ajallisesti tutkimus­perspektiiviä.⁸

Tutkittavan ajan tieteellisen kirjallisuuden lukeminen ja Suolahden luentomateriaalin sekä muistiinpanojen tarkempi analysointi auttoivat ymmärtämään kollektiivisen metodin ja synteettisen tutkimusotteen luon­netta. Samalla omat käsitykseni historian­utkimuksen metodeista — lä­hinnä individualistisesta ja kollektivistisesta — selkiintyivät. Se mikä Suo­lahden papistotutkimuksissa näytti yksinkertaiselta ja selkeältä, joskus

⁷ Ks. Raumolin 1981. On myös todettava, että Aimo Halilan jo vuonna 1969 ilmes­tynyt Voionmaa-biografia antaa pätevän kuvan Voionmaasta historian­utkijana.

⁸ Ahtiainen—Tervonen 1984, 1985 ja 1988.

jopa karkean yleistävältä, perustui yksityiskohtaistakin yksityiskohtaisemman aineiston perinpohjaiseen erittelyyn ja tältä pohjalta tehtyyn tulkintaan. Kyseessä oli tutkimus- ja esitystapa, jossa yksittäisten lähteiden tarjoama tietoa-aine ja tulkinta kulkivat saumattomasti rintarinnan.

Oma lähestymistapani ja kysymyksenasetteluni alkoivat hahmottua siinä vaiheessa, kun uskalsin myöntää etsiväni vastauksia löytämilleni kysymyksille. Sanon löytämilleni, sillä katsoin tehtäväkseni etsiä juuri niitä kysymyksiä, joihin Suolahti itse teoksissaan ja artikkeleissaan oli hakenut vastausta. Tämän jälkeen tiedettäisiin, mitä Suolahti oli tutkinut ja kirjoittanut, sekä ymmärrettäisiin, mitä hän oli halunnut tutkia ja ehkä myös, miksi. Parhaimmillaan tämä »sisäinen todellisuus» kohtaisi tutkimuksessa myös sen »ulkoisen todellisuuden», jossa Suolahti oli elänyt ja vaikuttanut.

Näin määritellen tutkimuskohteena oli Gunnar Suolahden historiallinen ajattelu, hänelle »tyypillinen» näkökulma historiaan. Tavoitteena ei siis ollutkaan porautuminen Suolahteen historian tutkijana, vaan tutkimus Suolahden historiankäsityksestä. Kyse ei ollut rajauksesta, vaan näkökulman valinnasta. Puhe henkilöstä historian tutkijana jos ei suoranaisesti viittaa, niin ainakin luo mielikuvan puhtaasti deskriptiivisestä tutkimusotteesta, sellaisesta käsittelytavasta, joka etenee selkeän kronologisesti, kirjaa päähenkilön vaiheet ja tuotannon pienimmätkin yksityiskohdat, eikä missään vaiheessa pysähdy pohtimaan näiden yksityiskohtien painoarvoa ja keskinäissuhteita. Termi historiankäsitys puolestaan yhdistetään selkeämmin päähenkilön historialliseen ajatteluun sekä tutkijan lähdemateriaalista tekemiin tulkintoihin ja pohdintoihin.

Termit historiankäsitys ja historiallinen ajattelu tulkitaan työssä lähes synonyymeiksi, laajoiksi yleiskäsitteiksi. Metodi sitävastoin ymmärretään suppeammin, rajatumpaan ongelmakenttään liittyväksi sovellutukseksi. Käytännössä historian tutkimus on harvoin jos koskaan puhtaasti tietyn yksittäisen, yleispätevän metodin käyttöä. Vastaukset kysymyksiin — tutkimustulokset — saadaan eri menetelmien avulla. Suolahti, joka luennoillaan, seminaariharjoituksissaan ja kirja-arvosteluissaan kosketteli metodologisia teoreettisia kysymyksiä ahkerasti, ei tuotannossaan käsitellyt niitä suoranaisesti ollenkaan. Gunnar Suolahden historiankäsitykseen liittyneitä tutkimussuunnitelmia voidaankin luonnehtia spekulatiivisiksi. Tilanne ei kuitenkaan liene harvinainen, kun on kyse aatehistoriallisesta tutkimuksesta, jonka eräänä osa-alueena myös historiankirjoituksen historia kulkee.

Tutkimuksen lähestymiskulma rajautui alusta lähtien historiografiaan. Biografista aineistoa kosketeltaisiin ainoastaan, mikäli se oleelliselta osin

selvittäisi Suolahden tutkijanpersoonaa. Edellä todettiin, että henkilöhistorialliset tiedot nojautuvat pääosin Eino E. Suolahden »Suolahti»-elämäkertaan, jossa pääpaino on nimenomaan Suolahden persoonassa, hänen elämänmaisemissaan ja ystäväpiirissään. Tosin on lisättävä, että Gunnar Suolahden henkilökohtaisen arkiston, muun muassa kirjeenvaihdon läpikäyminen on valottanut merkittävästi Suolahden tutkijanluonnetta.

Ajallisena lähtökohtana oli vuosi 1901. Tällöin ilmestyi Suolahden ensimmäinen tutkimus, väitöskirja aiheesta »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana I». Tieteellistä toimintaa edeltänyttä aikaa aiottiin käsitellä vain pääpiirteissään. Esimerkiksi Suolahden kuuluisa opintomatka Leipzigiin (1898—99) Karl Lamprechtin »historianlaboratorioon» olisi jäänyt lähes maininnalle. Näin siksi, että aihetta oli sivuttu jo useissa aikaisemmissa tutkielmissa ja artikkeleissa, ja niissä kaikissa oli todettu Suolahden saaneen herätteitä Lamprechtin kollektiivisesta historianmetodista. Kuten jo on todettu, ei tällainen vaikutusanalyttinen tutkimus-ote mielestäni juurikaan selittänyt Suolahden omaa historiankäsitystä. Markku Hyrkkästä lainaten:

»En yksinkertaisesti halua pohtia seuraavia... ongelmia: ... Onko yksittäisen ajattelijan omaperäisyys siinä, mitä hän sanoo vai tavassa, jolla hän kehittää ideoitaan? Missä yksilön omat ideat alkavat ja päättyvät sekä missä hänen aatteellinen velkansa edeltäjilleen tai hänen vaikutuksensa seuraajiinsa alkavat ja päättyvät? En pysty vastaamaan näihin kysymyksiin.»⁹

Katsoin, että historiankirjoituksen historiassa oli tutkittava yksittäistä historiantutkijaa, ajattelevaa ihmistä ja hänen historiankäsitystään.

Tutkimuksen ajalliseksi päätepisteeksi määriteltiin vuosi 1919. Silloin ilmestyi Suolahden pääteoksiksi laskettavista toinen, »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla». Teos oli jatke vuonna 1912 ilmestyneelle tutkimukselle »Suomen pappilat 1700-luvulla». Teoksen käsikirjoitus oli valmistunut jo kesällä 1918, jolloin Suolahti oli rekrytoitu Suomen ja Pohjoismaiden historian ylimääräiseksi professoriksi Helsingin yliopistoon.

Edellä mainitut teokset yhdessä Väinö Voionmaan »Karjalaisen heimon historian» (1915) kanssa ovat nousseet suomalaisen yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen klassikoiksi. Vaikka ne tutkimusotteeltaan ja käsitteilyvaltaan edustavatkin modernia ja ajatonta historiantulkintaa, eli eivät tunnu tänäänkään vanhentuneilta, on niiden tausta, muun muassa

⁹ Hyrkkänen 1984, s. 6. Vrt. Mikkeli 1990, s. 259—266.

kysymyksenasettelu selkeästi autonomian ajan lopun henkisessä, yhteiskunnallisessa ja poliittisessa ilmapiirissä.

Suolahden nimitys ylimääräiseksi professoriksi merkitsi tutkimuksellisen työn jäämistä taka-alalle. Vuodesta toiseen lisääntyi hänen oppilaittensa määrä. Suolahden elämän viimeinen vuosikymmen oli ennen kaikkea intensiivisen opetustyön kautta. Viimeinen laaja tutkimus »Nuori Yrjö Koskinen» ilmestyi vuonna 1933 Suolahden maatessa jo kuolinvuoteellaan. Teos muotoutui esimerkiksi siitä, missä määrin äärimmilleen viedyn kokonaisvaltaisen otteen soveltaminen henkilöhistoriaan auttaa aikakauden yleisen luonteen selvittämisessä ja missä määrin se puolestaan karsii aineksia itse kohteesta eli henkilöstä.

Tästä huolimatta katsoin, ettei »Nuori Yrjö Koskinen» tuonut paljoakaan uutta Gunnar Suolahden tutkijanpersoonaan, hänen historiankäsitykseensä. Tuotantoa merkityksellisemmäksi olisi noussut Suolahden toiminta historianopettajana ja niin sanotun kulttuurihistoriallisen koulukunnan perustajana 1920- ja 1930-luvulla. Ajallisen rajauksen, tai pikemminkin painopistealueen määrittelyn perimmäisenä tavoitteena oli viimeksi mainittujen kysymysten eliminoiminen tutkimuksesta. Ajallinen rajausta liittyi tutkimuskohteen määrittelyn selkiinnyttämiseen ja tematisoinnin terävöittämiseen. Sitä ei suinkaan ymmärretty tutkimusta ohjaavaksi kategoriseksi ohjeeksi.

Tutkimuskohteeksi Gunnar Suolahti historiantutkijana

Edellä kirjoitettu juontaa juurensa alkuvuoteen 1987, jollon allekirjoittanut viimeisteli Gunnar Suolahden historiallista ajattelua käsittelevää lisensiaattityötään. Sittemmin tutkimus on muuttanut useassa kohdin luonnettaan. Temaattiseksi aiottu tarkastelukulma on ensinnäkin muotoutunut aiottua kronologisemmaksi. Toisaalta aiemmin tyrmätty vai-kuteanalyysi on tutkijan toivuttua ensi ahdistuksistaan tullut sittenkin mukaan työhön. Ilman ulkomaisten ja kotimaisten virikkeiden tarkastelua Suolahden historiankäsitys olisi auttamatta jäänyt irralliseksi. Saksa-laisen Karl Lamprechtin merkitys Suolahden ajatteluun on monessa suhteessa osoittautunut merkityksellisemmäksi kuin on myönnetty. Toi-saalta Lamprecht ei ollut ainut, joka ohjasi nuoren Suolahden ajattelua, vaan koko silloinen eurooppalainen keskustelu ihmistieteiden ja luon-nontieteiden välisistä metodologisista eroista, jossa Lamprecht oli vain yhtenä tekijänä monien muiden rinnalla, on havaittu tärkeäksi. Mies-kohtaisten vaikutteiden yksityiskohtainen esittäminen on jätetty toissi-

jaiseksi, sen sijaan on pyritty kartoittamaan eurooppalaisen tiedemaailman yleistä kenttää sekä paikantamaan Suolahti tuossa kentässä.

Projektiyhteistyö osoitti myös välttämättömäksi Suolahden sijoittamisen aiottua tarkemmin siihen suomalaiskansalliseen traditioon, jota muun muassa Suolahden opettaja, vanhasuomalaisen puolueen johtohahmo J.R. Danielson-Kalmari edusti ja oppilailleen välitti. Tästä perinteestä Suolahden edustamalle talous- ja sosiaalishistorian merkitystä painottaneelle kokonaisvaltaiselle yhteiskuntahistorialliselle tarkastelukulmalle löytyy kenties selitys: halu tarkastella epäitsenäisen »maakunnan» vaiheita kansakuntana jo ennen vuotta 1809.

Työn ajallinen kattavuus on lisääntynyt. Rajaus vuosiin 1901—1919 rupesi tuntumaan keinotekoiselta. Uusin eväin tutkimuskohteeksi tuli Gunnar Suolahti (1876—1933) historiantutkijana — henkilö, jonka tutkijantausta ulottuu kauaksi ohi »Porthan»-väitöskirjan (1901) ja tutkijanura puolestaan aina viimeiseen teokseen »Nuoreen Yrjö Koskiseen» (1933) asti.

Kronologisuuden lisääntyminen ei merkitse sitä, että temaattisuudesta olisi luovuttu. Tavoitteena on ollut asettaa Suolahden klassikon aseman saavuttaneet »Papisto»-tutkimukset kuten muukin tuotanto siihen yhteyteen, missä ne ovat syntyneet ja mistä kummunneet sekä pohtia kulttuurin, yhteisön ja yksilön välistä vuorovaikutusta Suolahden ajattelussa.

Vähemmälle on sen sijaan yhä jätetty Suolahden toiminta opettajana, kuten myös hänen käsin kosketettava merkityksensä niin sanotun kulttuurihistoriallisen koulukunnan muotoutumiseen. Tällainen tutkimus vaatisi joukon erillistutkimuksia, esimerkiksi Väinö Voionmaan historiallisen ajattelun perinpohjaista selvittämistä. Myös koulukunnan käsite olisi pyrittävä määrittelemään selkeästi — tuskin pelkkä opettajaoppilas -suhteen olemassaolo riittää, kun puhutaan koulukunnasta. Suolahden lähimmistä oppilaista ainoastaan osa jäi »puhtaan» historiantutkimuksen pariin osan suuntauduttua sosiaalipolitiikan, sosiologian tai kansankulttuurin piiriin. »Puhtaan» historiantutkimuksen sisälläkään suolahtelaisen perinteen ei voida katsoa kulkeneen suoraviivaisesti jonkin tietyn historian osa-alueen puitteissa.

Suolahden luentokäsikirjoitukset, seminaarimuistiinpanot sekä lukuisat väitöskirja- ja virantäyttölausunnot ovat olleet keskeisiä lähteitä. Niiden avulla Suolahden omat työt aikakauskirja-artikkeleista laajoihin tutkimuksiin asti ovat avautuneet uudella tavalla. Opetustoimintaa on toisin sanoen tarkasteltu erottamattomana osana tutkijapersoonaa. Henkilökohtainen kirjeenvaihto sekä Suolahden kuraattori- ja inspektoriaikainen Hämäläis-osakunnan ja puheenjohtaja-aikainen Historiallisen

Yhdistyksen pöytäkirjamateriaali ovat myös osoittautuneet hedelmällisiksi. Ne ovat valaisseet paitsi Suolahden henkilöä, myös sitä akateemista elämää, jossa Suolahti toimi ja jonka aatemaailma vaikutti hänen historialliseen ajatteluunsa.

I

Yhteiskunnallinen murros, aate ja historia

Vuosisadan vaihde merkitsi suomalaiselle yhteiskunnalle voimakasta murrosvaihetta. Tämä näkyi niin tieteen, taiteen kuin valtiollisenkin elämän eri alueilla. Ajan henki oli luonnontieteitä suosivaa, mikä perustui luonnontieteiden huimaan kehitykseen, mutta myös yhteiskunnan taloudelliss-rakenteelliseen muuttumiseen, jota teollisuuden läpimurtovaihe edusti.

Vallinneen kehitysoptimismin lähtökohtana oli Charles Darwinin luonnontieteellinen teoria, joka Suomessa tuli verrattain nopeasti tunnetuksi ja vaikutti pian myös maailmankatsomukselliselle alueelle, mikä ilmeni ehkä selkeimmin sivistyneiden luokkien, mutta myös työläisväestön sekularisoitumisena. Luonnontieteiden alueella saavutetut voitot heijastuivat myös muihin tieteisiin pakottaen ne pohtimaan omia tietoteoreettisia probleemojaan. Tämä puolestaan vauhditti tieteiden differentioitumista yhä rajatumpiin spesiaalialoihin.¹ Vastaavanlainen kehitys on havaittavissa suomalaisessa taiteessa, etenkin kirjallisuudessa. Kirjallisuus kuten ei tiedekään enää heijastanut snellmanilaisesti koko kansakunnan pyrkimystä oman itsensä tajuamiseen, vaan kirjallisuuteen alkoi muodostua osa-alueita. Realismin ja uusromantiikan myötä huomio kiinnitettiin »tavalliseen» kansaan, rahvaaseen. Myötätunto oli työntekijöiden puolella säätyläisiä, »herroja» vastaan.²

¹ Juva 1956; Klinge 1972, s. 11—14; sama 1975, s. 134—143; Leikola 1974, s. 202—203; Waris 1974, s. 9—17; Aspelin 1977, s. 532; Alapuro 1980, s. 36—102; Ahtiainen—Tervonen 1990, s. 14—15.

² Laitinen 1981, s. 228—231, 246—250 ja 266—267; Soikkanen 1961, s. 13—17; Sarajas 1962.

Kansakunta ei ollut enää yksi ja jakamaton. Entistä selvemmin tajuttiin, että neljän säädyn varaan rakennettu valtiopäivälaitos ei vastannut kansan todellisia sisäisiä voimasuhteita. Säätyvaltiopäivien asema alkoi horjua. Valtiopäivätoiminnan vakiintuminen oli kuitenkin omalta osaltaan edesauttanut puoluejaon syntyä, jota teollisuuden kasvun ja osin yleiseurooppalaisen maatalouskriisin³ aiheuttamat heijasteet entisestään kiihdyttivät. Teollistuminen ja sitä seurannut urbanisoituminen johtivat luokkakantaiseen jakautumaan. Työväestön kasvu, johon meillä liittyi läheisesti tilattoman väestön problematiikka maaseudulla, pani alulle lähinnä saksalaisen esikuvan mukaisen työväenliikkeen. Niin sanotun wrightilaisen vaiheen jälkeen pian 1890-luvun lopulla se sai jyrkemmän sävyn ja kiteytyi vuonna 1903 sosialidemokraattiseksi puolueeksi, jonka ohjelma oli huomattavasti marxilaisempi kuin muiden Pohjoismaiden vastaavien puolueiden.⁴

Yhteiskuntaa ravistellut murros vaikutti myös ihmisten aatemaailmaan. Teollistuminen merkitsi siirtymistä uudenlaiseen kulttuuriin. Kiinnostus lähimmästä nykyhetkestä, paikallisista tavoista ja omasta kotimaasta laajentui käsittämään myös menneisyyden ja lähitulevaisuuden. Maantieteellinen näköpiiri laajeni paikallisista tapahtumista ja kotimaasta Eurooppaan, jopa Pohjois-Amerikkaan (vrt. siirtolaisuus). Kansan tavoitteet muuttuivat: ihmisten toimintaa ohjasivat yhä enemmän poliittiset, taloudelliset ja ideologiset päämäärät. Suhteessa yhteiskuntaan alettiin entistä enemmän kiinnittää huomiota organisaatioihin, instituutioihin ja sekundaariryhmien merkitykseen.⁵

»Elämän kantava pohjavirta» ja uudistuva historiantutkimus

Taloudellisen ja yhteiskunnallisen murroksen keskellä alkanut venäläisen sorto kohtasi uudenlaisen yhteiskunnan. Vuosisadan vaihteen Suomi ei ollut enää sama kuin vuonna 1809. Kai Laitinen toteaaakin osuvasti, että »neuvottomasta ja nöyrästä suuriruhtinaskunnasta oli yhdeksäsä vuosikymmenessä kehittynyt itsestään tietoinen, omaan elinmuotoonsa pyrkivä kansallisvaltio».⁶

³ Tästä ks. Peltonen 1990, s. 195–212.

⁴ Soikkanen 1961.

⁵ Arola 1975, s. 125–126.

⁶ Laitinen 1981, s. 156.

Suomalaisen yhteiskunnan voimakas muutosprosessi 1800-luvun jälkipuoliskolla heijastui myös historian tutkimukseen ja historiantutkimukseen. Suotuisan taloudellisen kehityksen myötä alkanut teollistuminen ja yleinen yhteiskunnallinen kehitys korostivat joukkojen merkitystä. Myös tutkimuksen tuli poliittisten ja henkisten tapahtumien ohella kiinnittää huomiota taloudellisiin ja sosiaalisiin tekijöihin.⁷ Luonnontieteiden voitokulku puolestaan oli johtanut siihen, että historian tapahtumia ja historiallista kehitystä alettiin aikaisempaa määrätietoisemmin tarkastella empiirisestä näkökulmasta: etsittiin syy-yhteyksiä, selitettiin asioita aineellisten yhteyksien pohjalta ja suunnattiin katse ainutkertaisuuksista tyypillisyyksiin. Uudistajat näkivät kollektiivisissa joukkoilmiöissä »elämän kantavan pohjavirran, jonka pinnalla ikään kuin vain uivat nimeytyt yksittäiset historialliset tapahtumat».⁸

Suomalainen historian tutkimus sai uudet virikkeensä lähinnä Saksasta, jossa yhteiskunnallinen tilanne oli osin samansuuntainen kuin Suomessa. Niin sanottu piensaksalainen koulu edusti siellä ehkä selvimmin pragmatismia, Preussin lähetystehtävään uskovaa poliittista suurmieshistoriointia. Suuntaus ajautui kuitenkin kriisiin, sillä se ei metodisesti eikä yhteiskuntapoliittisesti kyennyt enää vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin muutoksiin.⁹

Saksassa uuden talous- ja sosiaalihistoriallisen tutkimuksen tienraivaajaksi nousi historiallinen taloustiede. Se korosti patrioottisesti sosiaalisten reformien tärkeyttä pyrkiessään lujittamaan valtakunnan voimaa ja yhtenäisyyttä. Koulukunnan esittämien ajatusten levittäjäksi nousi vuonna 1872 perustettu »Verein für Sozialpolitik» -yhdistys. Mukana olleiden tiedemiesten näkemyksissä yhdistyivät historiallisen tarkastelutavan korostaminen, kiinnostus tilastoihin ja usko sosiaaliseen lainsäädäntöön.¹⁰

Pitkästi tieteen ulkoisista lähtökohdista voimansa ammentanut, kansallisten tarkoituksenmukaisuuslähtökohtien sävyttämä ja historiallisen taloustieteen inspiroima taloushistoriallinen tutkimus valmisteli maaperää myös tieteen sisäiselle joukkoilmiöiden tarkastelulle. Saksassa kehittyi uusi kollektiivisen historian tutkimuksen suuntaus, jossa vanha kuningaskeskeinen individualistinen tutkimustapa törmäsi kollektiiviseen,

⁷ Klinge 1975, s. 140–143. Ks. myös Jaakko Suolahti 1965, s. 169–170; Tommila 1989, s. 95.

⁸ Halila 1969, s. 102; vrt. Haatanen 1973, s. 149.

⁹ Viikari 1977, erit. s. 34–122; sama 1983b, s. 70–79. Vrt. Oestreich 1969.

¹⁰ Eräsaari–Rahkonen 1975, s. 9–40; Eräsaari 1976; Tommila 1976, s. 22.

kvantifioivaan historian tutkimukseen, aiheuttaen saksalaisessa maailmassa todellisen oppikiistan historian tutkimuksen perusteista. Kiistan päähahmoksi kohosi Leipzigin yliopiston professori Karl Lamprecht (1856—1915), jonka kolossaalinen teos »Deutsche Geschichte» (1891—1909) edusti uutta kollektiivista suuntausta.

Lamprecht kritisoi voimakkaasti vanhaa suuntaa, historismia, sen metodeja ja tutkimuspainotuksia. Lamprechtille olivat keskeisiä talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoria, samalla hän korosti kaikkien tieteiden metodien yhtäläisyyttä. Vanhan individualistisen koulukunnan edustajat puolestaan painottivat poliittisen historian ensisijaisuutta. Heidän mielestään historian tutkimuksella oli erityiset, ainoastaan sille ominaiset metodit. Lamprecht ja muut »kollektivistit» taas katsoivat metodien olevan yleispätevämpiä: myös historian tutkijat saattoivat käyttää luonnontieteille ominaisia tutkimusmenetelmiä. Kollektiivisen suunnan edustajille yhteiskunnan ja yhteisön kehitys oli lainmukaista ja yksilöistä riippumatonta. Historistit taas korostivat yksilön ratkaisevaa merkitystä ja historian tapahtumien ei-kausalisuutta. Paitsi että uusi suunta oli noussut poliittisen, individualisoivan historian kirjoituksen vastapainoksi, niin samalla se oli asettanut kyseenalaiseksi myös historiallisen taloustieteen ahtaan kansallisen pragmatisminkin sekä sen puutteellisen metodisen perustan.¹¹

Parantuneet edellytykset, uusi sukupolvi ja aikasidon naisuus

Saksassa käyty Lamprecht-keskustelu välittyi pian myös Suomeen. Edellytykset uusien käsitysten omaksumiselle olivat suotuisat. Perinteinen yksilökeskeinen poliittinen historia oli meilläkin ajautunut kriisiin, se ei kyennyt enää vastaamaan ajan haasteisiin: Venäjän painostuksen aiheuttamaan problematiikkaan eikä taloudellisten ja sosiaalisten prosessien mukanaan tuomiin ongelmiin.

Toisaalta historian tutkimuksen toimintaedellytykset olivat Suomessa vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä tuntuvasti parantuneet. Ensinnäkin on mainittava arkistolaitoksen kehittyminen, joka näkyi muun muassa Valtionarkiston tutkijapalvelujen tehostumisena. Suomen Historiallinen Seura oli puolestaan muotoutunut maamme historian tutkimuksen kes-

¹¹ Viikari 1970, 1977 ja 1978; Haatanen 1973, s. 149—150; Oestreich 1969.

kusfoorumiksi. Vuonna 1884 toimintansa aloittanut Kansantaloudellinen Yhdistys — esikuvanaan saksalainen »Verein für Sozialpolitik» — harrasti myös historiallisia kysymyksiä, ja historiaa lähellä olevat tieteet kuten arkeologia, etnologia ja kielitiede olivat kehittyneet voimallisesti ja avartaneet täten omalta osaltaan historiallista katsomustapaa. Vuonna 1890 perustettiin Historiallinen Yhdistys, jonka keskeisimpiä tavoitteita oli ulkomaisen tutkimuksen seuraaminen. Tässä mielessä yhdistys täytti sen aukon, joka jäi Historialliselta Seuralta sen keskittyessä voit-topuolisesti Suomen historiaan.¹² Pirkko Rommi onkin tähdentänyt, että Historiallisen Yhdistyksen suojissa kasvaneelle uudelle historioitsijasukupolvelle »avattiin ovet Eurooppaan apposen auki juuri silloin, kun kiihkeä debatti historian periaatekysymyksistä kuohutti ennen kaikkea Saksan historiantutkimuksen maailmaa».¹³

Edelleen on korostettava, että ajankohtaan nähden polttava kysymys kansallisesta identiteetistä oli seikka, joka entisestään lisäsi kiinnostusta kansakunnan menneisyyteen. Kansallisen ja valtiollisen olemassaolon katsottiin edellyttävän historiaa. Pyrkimys tarkastella suomalaisia kansakuntana, jolla oli oma erityinen historiansa jo ennen vuotta 1809, johti tarpeeseen tulkita tätä historiaa kokonaisvaltaisesti, lähtien siitä taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta yhteisöstä, jota kansa kokonaisuudessaan edusti. Synteettiseen, laajempiin kokonaisuuksiin tähtäävään suuntaukseen suhtauduttiin myönteisemmin suomalaisella puolella, usein juuri niissä piireissä, jotka olivat lähellä vanhasuomalaista puolta. Ruotsalaiseen kulttuuriperinteeseen sitoutuneiden tutkijoiden keskuudessa tämä tarve ei ollut yhtä voimakas.¹⁴ Vuosisadan taitteen suomalainen historiankirjoitus liittyy siis osaltaan kansallisen identiteetin kysymykseen ja kuvaa näin historiatieteen alati aikasidonnaista luonnetta. Kuuluisan hollantilaisen kulttuurihistorioitsijan Johan Huizingan (1872—1945) sanoin:

»Jokainen kulttuuri luo itselleen oman historian, ja sen täytyy tehdä niin. Kulttuurin laatu määrää, mitä se pitää historiana ja millaisena historiana.»¹⁵

¹² Korhonen 1915, s. 386; Halila 1969, s. 100; Klinge 1975, s. 137—139; Rommi 1978; Tommila 1989, s. 95—108.

¹³ Rommi 1978, s. 103; vrt. Rommi 1973, s. 15—16.

¹⁴ Vrt. Klinge 1974, s. 128—129; Rommi 1973, s. 1—12; Halila 1969, s. 101; Ahtiainen—Tervonen 1984, s. 12—14.

¹⁵ Huizinga 1967, s. 86.

II

Kollektivismi vai individualismi — keskustelua Historiallisessa Yhdistyksessä vuosisadan taitteessa

Saksassa käytyä »Methodenstreitia» seurattiin pian myös Suomessa. Lamprechtilaisiksi luokiteltavien oppien levittämisessä keskeisessä roolissa oli vuonna 1890 perustettu Historiallinen Yhdistys. Yhdistys toimi eräänlaisena yliopiston opettajien ja opiskelijoiden sekä tiedemiesuraa aloittelevien nuorten maistereiden välisenä yhteistyöfoorumina, jonka keskeisimpiä tavoitteita oli juuri ulkomaisen tutkimuksen seuraaminen. Vuosisadan vaihteessa yhdistyksen ohjelma koostuikin voittopuolisesti yleiseen historiaan laskettavista aiheista.

Yhdistys loi mahdollisuuden vapaamuotoiseen keskusteluun historia-tieteen periaatteiden kysymyksistä. Useat esitelmät ja kirjareferaatit, joiden loogisesti ottaen olisi tullut käsitellä jotain historiallista tapahtumaa tai tapahtumasarjaa, kääntyivät laajamittaiseksi pohdinnaksi siitä, miten kyseessä olevaan aiheeseen oli metodologian kannalta paneuduttu ja kuinka siihen mahdollisesti tulisi paneutua. On ilmeistä, että kasvava kiinnostus yleiseen historiaan sekä sen mukanaan tuomiin mannermaisiin virtauksiin johtui tarpeesta kehittää oman maan historia vastaamaan ajan haasteisiin.¹

¹ Historiallisesta Yhdistyksestä tarkemmin, Ahtiainen 1982.

Orastava lamprechtilaisuus ja historiallinen kansantaloustiede

Historiallisessa Yhdistyksessä individualistisen ja kollektivistisen historiankirjoituksen väliseen kynäsotaan tutustuttiin yhdistykseen tilattujen saksalaisten aikakauskirjojen välityksellä jo niinkin varhain kuin vuonna 1894.² Yhdistyksessä oli tosin jo keväällä 1893 väiteltä vastakohdattaparista sotahistoria kontra kulttuurihistoria. Silloin ei kuitenkaan ollut vielä suoranaisesti kyse individualistisen ja kollektiivisen metodin eroja käsitteestä tieteellisestä keskustelusta, vaan termi kulttuurihistoria rinnastettiin vanhemman käsityksen mukaisesti, jopa hieman tunteenomaisesti »sivistyshistoriaan», minkä jälkeen pohdittiin, tulisiko sen osuutta kouluopetuksessa lisätä. Nuori polvi ja varauksellisesti myös professorit J.R. Danielson-Kalmari ja E.G. Palmén sekä dosentti Kustavi Grotenfelt esittivät, että kouluopetuksen lähtökohtana tuli olla »isänmaan historia», jonka tehtävänä oli kasvattaa isänmaanrakkautta ja kansallistunnetta. Historianopetuksessa piti sotahistorian ohella kiinnittää huomiota myös oman maan kirjallisuuteen, maantietoon ja kulttuuriin. Keskustelu kouluopetuksen tavoitteista kiteytettiin suomenkielisellä puolella professori Palménin sanoin »totuutta tunteella», mitä ruotsinkielisellä puolella kiivaasti vastustettiin liialti kansallisia näkökohtia korostavana.³

Varsinaisena otsikkohenkilönä Karl Lamprecht oli ensi kertaa vuonna 1895, jolloin ylioppilas U.L. Lehtonen (1870—1927) referoi Lamprechtin pääteoksen »Deutsche Geschichten» kolmea ensimmäistä osaa todeten Lamprechtin eittämättömät ansiot etenkin kulttuuri-, sivistys- ja taloushistoriallisen tutkimuksen syventäjänä. Lisäksi Lehtonen piti ansiokkaana teoksen kansallista näkökulmaa, »jossa jokainen saksalainen voi saada eheän ja yleisen kuvan kansan historiallisesta kehityksestä». Alustusta seuranneessa keskustelussa professori Danielson-Kalmari yhtyi Lehtosen esittämiin näkemyksiin kehottaen samalla jokaista historian tutkimuksen ystävää tutustumaan tähän »etevään teokseen».⁴

Danielson-Kalmarin myötämielinen suhtautuminen Lamprechtiiin näkyi myös siinä, että pintapuolinen tutustuminen hänen tuotantoonsa ei riittänyt, vaan arvostettuna ja samalla vaikutusvaltaisena historian tut-

² Hist. Yhd. ptk. 28.2.1894 ja 12.10.1894. Kyseessä olivat julkaisut »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft» ja »Historische Zeitschrift».

³ Hist. Yhd. ptk. 7.4.1893 ja 21.4.1893.

⁴ Hist. Yhd. ptk. 27.9.1895.

kijana Danielson-Kalmari pystyi myös myötävaikuttamaan ulkomaisten jatko-opintojen konkreettiseen toteuttamiseen. Hän lähetti 1890-luvun lopulla kolme oppilastaan, yllä mainitun U.L. Lehtosen sekä Gunnar Suolahden ja Ernst Nevanlinnan Leipzigiin Lamprechtin oppiin. Kolmikon ulkopuolelta voidaan mainita vielä yhdistyksen jäsen, nuori tohtori Väinö Voionmaa, joka oli Saksassa tutustunut Lamprechtin ajatuksiin jo vuonna 1896 Berliiniin tekemänsä opintomatkan yhteydessä.⁵

Vaikka Saksassa käytyä »Methodenstreitia» seurattiinkin Suomessa sangen tiiviisti, niin Lamprechtin kollektiiviseen metodiin kohdistettua mielenkiintoa ei voida nähdä minään erillisilmiönä. Suomalaisella keskustelulla oli yleisesti ottaen selvät kytkennät niin saksalaiseen historialliseen taloustieteeseen kuin myös anglosaksiseen positivistiseen filosofiaan. Historiallisessa Yhdistyksessä lamprechtilaiset virikkeet kulkivat usein rinta rinnan historiallisen taloustieteen antamien vaikutteiden kanssa. Tähän lienee osittain vaikuttanut se, että monet historiantutkijat kuuluivat tällöin myös Kansantaloudelliseen Yhdistykseen. Professori E.G. Palménin välityksellä tutustuttiin modernin tilastotutkimuksen ongelmakenttään, professori Danielson-Kalmari puolestaan johdatti kuulijoitaan Gustav Schmollerin (1838—1917) ja hänen oppilaittensa Karl Bücherin ja Rudolf Eberstadtin ajatuksiin.⁶

Professorit Palmén ja Danielson-Kalmari eivät liiemmästi karttaneet yhteiskunnallisten näkemystensä mukaan julkituomista. Heidän alustuksistaan välittyivät kuulijakunnalle usein vanhasuomalaisen puolueen omaksumat sosiaalireformistiset ajatukset. Nuoremman polven keskuudessa historiallinen taloustiede kiinnosti erityisesti yhdistyksen monivuotista sihteeriiä, tulevaa talous- ja tilastotieteilijää Leo Schadewitziä (myöh. Harmaja). Hänen välityksellään tutustuttiin muun muassa saksalaisen taloustieteilijän Richard Hildebrandin, itävaltalaisen taloustieteilijän ja taloushistorioitsijan Inama-Sterneggin, kuten myös vähemmän tunnettujen tiedemiesten kuten puolalaisen taloushistorioitsijan Adam Kvasinskin ja Robert Almersin tuotantoon.⁷

Historiallisessa Yhdistyksessä pidettyjen talous- ja sosiaalihistorian alaan luettavissa alustuksissa sivuttiin usein myös sosiaalipolitiikan prob-

⁵ U.L. Lehtosen kirjeet J.R. Danielsonille vuonna 1898, kansio 4 (VA); Ernst Neovius Danielsonille vuonna 1900, kansio 5 (VA); G. Palander Danielsonille vuonna 1899, kansio 6 (VA). Ks. myös J.R. Danielsonin kirje Karl Gabriel Reinille 24.3.1900 (HYK) ja E.G. Palménille 3.8.1903 (HYK) sekä Tommila 1976, s. 26 ja 28 ja Tommila 1989, s. 148.

⁶ Ahtiainen 1982, s. 62—63, 65—68 ja 93.

⁷ Sama, s. 93—94.

lematiikkaa. Vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä alkoivat lisäksi päivänkohtaiset kysymykset tulla entistä näkyvämmiin esille. Tällöin alettiin keskustella kansanvaltaisuuden aatteesta, parlamentarismista, vallankumousideologiasta, sosiaalidemokratiasta, valtioiden välisistä suhteista ja jopa kommunismista.⁸

Kansantaloudellisen Yhdistyksen suojissa sosiaalitutkimukseen

Vaikka saksalaismallisen historiallisen kansantaloustieteen inspiroimat sosiaalireformistiset ajatukset pääsivätkin Historiallisen Yhdistyksen ohjelmistoon, niin ne jäivät siellä vähemmälle huomiolle kuin Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä. Kyse oli yksinkertaisesti työnjaosta, olihan Historiallinen Yhdistys ammattihistorioitsijoiden perustama foorumi, jonka ensisijaisena tavoitteena oli akateemisen historianopetuksen ja -tutkimuksen syventäminen. Kansantaloudellinen Yhdistys oli selvemmin yhteiskunnallisesti ja yhteiskuntapoliittisesti orientoitunut. Se keskittyi voittopuolisesti taloudellis-sosiaalisiin ilmiöihin Saksasta omaksutun kate-derisialismin hengessä ja tuotti huomattavan määrän tutkimuksia, joiden aihepiiri liittyi ennen kaikkea maaseutuväestön ongelmien selvittelyyn sekä työväestön oloihin ja jotka käsittelytavaltaan olivat usein historiallisia. Tutkimusten päämääränä oli edistää sosiaalisten ja sosiaalipoliittisten reformien toteuttamista.⁹ Venäläinen byrokratia ja suomalainen yläluokka, etenkin sen ruotsinkielinen osa, joka nojautui vanhaan aristokratiaan ja liberalismiin nimissä nousevaan liike-elämään, suhtautui varauksellisesti tällaisiin uudistuksiin.

Kansantaloudellisen Yhdistyksen suojissa harjoitettu sosiaalihistoriallinen analyysi ja yhteiskunnallisten ongelmien käsittely jäivät käytännössä usein enemmän tai vähemmän yliopiston ulkopuolella työskente-

⁸ Sama, s. 94—95.

⁹ Ei liene sattuma, että ennen kaikkea suomalaisen puolueen johtohenkilöt, joista huomattava osa oli koulutukseltaan historioitsijoita, hallitsivat sosiaalireformismia esikuvanaan pitänyttä Kansantaloudellista Yhdistystä. Esim. yhdistyksen perustajan Yrjö Koskisen sekä Danielson-Kalmarin, Hannes Gebhardin, Ernst Nevanlinnan, Yrjö Jahnssonin, J. H. Vennolan ja August Hjeltnin henkilöissä yhdistyi historioitsija, poliitikko ja laajasti käsitettynä kansantaloustieteilijä yhteisenä nimittäjänään suomalaiskansallinen aate. Talous- ja sosiaalihistoria oli tuke-
massa sosiaalisia reformeja, joilla haluttiin lujittaa kansallista eheyttä. Ahtiainen—Tervola 1990, s. 14—20. Ks. myös Tommila 1976, s. 22—23; Palonen 1975, s. 56—57; Alapuro—Alestalo 1973, s. 107 ja 109.

levien tutkijoiden harteille. Tutkimukselta puuttuivat täten kokoavat keskushenkilöt, jotka olisivat luoneet kontakteja. Työt olivat pääosiltaan tilastointia ja tilastojen avulla toteutettua asioiden kuvausta — mielenkiintoisen teoreettisen analyysin jäädessä vähälle. Tästä huolimatta em. tutkimusten merkitys nykyisille yhteiskuntatieteille sekä historian tutkimukselle on ollut huomattava.¹⁰

Silta lamprechtilaisuuteen

Kansantaloudellisen Yhdistyksen inspiroima tutkimus laajensi historia-tieteen kenttää taloudellis-sosiaaliin ilmiöihin. Reformistihenkisen taloustieteen innoittaman yhteiskuntahistoriallisen aihepiirin suhteellisen runsas käsittely historioitsijoiden keskuudessa viittaa siihen, että historiallisella kansantaloustieteellä on ollut oletettua suurempi merkitys myös lamprechtilaisiksi luokiteltavien oppien omaksumisessa. Vuosisadan vaihteen metodikeskustelun pohjalta hahmottuukin käsitys, että pitkälti oman ajan ongelmista versonut historiallinen taloustiede muodosti sillan lamprechtilaisille käsityksille, jättäen tätä kautta mahdollisesti jälkensä myös Lamprechtin kollektivismiin pohjalta kasvaneeseen kulttuurihistorialliseen traditioon. On muistettava, että Lamprecht itse aloitti tutkijanuransa nimenomaan taloushistorioitsijana, ja että hänen opettajanaan kansantaloudessa oli historiallisen kansantaloustieteen niin sanotun vanhemman suunnan perustaja Wilhelm Roscher (1817—94), jonka vaikutusta Lamprechtin taloudellisten ja sosiaalisten kysymysten pohdintaan pidetään suurena.¹¹

Suomessa näiden oppien välistä suhdetta ei pyritty juurikaan problematisoimaan. Voidaan mainita, että Danielson-Kalmarin oppilaista muun muassa Nevanlinna ja Lehtonen perehtyivät Saksassa ollessaan niin Karl Lamprechtin kuin myös historiallisen kansantaloustieteen ja finanssiopin johtaviin tutkijoihin kuten Roscheriin, Schmolleriin, Bücheriin, Wagneriin ja Meitzeniin.¹² Nevanlinna siirtyikin myöhemmin lähinnä kansantaloustieteen pariin Helsingin yliopiston finanssiopin professoriksi

¹⁰ Waris 1957, s. 4—8; Urponen 1978, s. 44—45; Tommila 1978, s. 16.

¹¹ Viikari 1977, s. 114—122; Viikari 1983b, s. 80; Tervonen 1981, s. 67—81; Eräsaari 1976, s. 70; Blomstedt 1966, s. 83.

¹² U.L. Lehtosen kirjeet J.R. Danielsonille 29.12.1898, 21.1.1899 ja 5.5.1899; E. Neoviuksen kirje J.R. Danielsonille 27.3.1900, kansiot 4 ja 5 (VA).

1924—32). Myös Suolahti, vaikka ei ollutkaan varsinaisessa opissa, seurasi alan kehitystä aktiivisesti, käyttäen muun muassa »Suomen pappilat 1700-luvulla» -teoksessa lähteinään Roscherin ja saksalaisen tilasto- ja taloustieteilijän August Meitzenin, kuten myös englantilaisen W.J. Ashley'n teoksia.¹³

Vaikka historistit, eli vanhan individualistisen metodin kannattajat Saksassa kritisoivat historiallista taloustiedettä siitä, että se ei välittänyt historiatieteen omista metodisista periaatteista, ja vaikka mainitun oppisuunnan teoreettinen anti ehkä lamprechtilaisesta näkökulmasta ottaen jäi kapea-alaiseksi, niin siltikään historiallisen taloustieteen ja Lamprechtin oppeja ei koettu Suomessa ristiriitaisina, pikemmin toisiaan täydentävinä. Suomessa ei Karl Lamprecht eikä hänen ympärillään käyty »Methodenstreit» synnyttänyt voimakasta metodis-teoreettista keskustelua ennen kuin vasta 1900-luvun alussa. Kuva Lamprechtista oli toisin sanoen 1800-luvun lopulla selkiintymätön. Teoreettisessa mielessä häntä ei — ainakaan suomalaisten historioitsijoiden keskuudessa — vielä tällöin tunnettu: Karl Lamprecht oli ainoastaan eräs taloushistoriallisen tutkimuksen kehittäjistä. Anekdoottina voidaan mainita, että vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1927 Gabriel Nikander puhui eräässä Suolahdelle lähettämässään kirjeessä Lamprechtista nimenomaan agraarihistorioitsijana, verraten häntä jo mainittuun August Meitzeniin.¹⁴

Mielenkiintoista on kuitenkin todeta, että kun professori M.G. Schybergson (1851—1925), ruotsinkielisten edustaja, jota yleisesti on pidetty eräänä lamprechtilaisuuden jyrkimmistä vastustajista maassamme, keväällä 1897 esitelmöi Karl Lamprechtin ja hänen vastustajiensa välisestä kynäsodasta, niin hän totesi, että historian tutkimusta ja -opetusta ei saanut valjastaa puoluepolitiikan apuvälineeksi. Varoittavana esimerkkinä hän mainitsi Saksan, etenkin Preussin, jossa historian tutkimus oli pien-saksalaisen koulun ja katederisosialistien myötävaikutuksella alistettu palvelemaan »preussilaista patriotismia» ja »hohenzollerilaisten ruhtinaiden» ennaltamäärättyä tehtävää päämääränään yhtenäinen ja voimakas Saksa. Epäsuorasti Schybergson kohdisti kritiikkinsä myös fennomaaneihin ja heidän katederisosialisteilta omaksumiinsa sosiaalireformistisiin oppeihin, jotka Schybergson yhdisti piensaksalaisen koulukunnan pragmatistiseen patriotismiin. Schybergson katsoikin, että Lamprechtin ansio oli ennen kaikkea siinä, että hän oli onnistunut paljastamaan monia Preussi-

¹³ Gunnar Suolahti 1912a, s. 53—54 ja 26.

¹⁴ Nikander Suolahdelle 21.9.1927 (JSP).

keskeisen historiankirjoituksen sisältämiä heikkouksia ja sen nationalistisen luonteen.

Esitelmässään ja Finsk Tidskriftissä olleessa laajassa artikkelissaan »Karl Lamprecht och hans vedersakare» Schybergson totesi, »att denna polemik bar ofta prägeln af personlig bitterhet». Lamprechtia arvioi-
nessaan hän yhtyi saksalaisen historiantutkijan Otto Hintzen »Historische Zeitschriftissä» esittämiin näkökohtiin:

»Hintze ger Lamprecht rätt däri, att den historiska vetenskapen bör byggas på den breda basen af en så vidt möjligt djupgående social-psykisk forskning och ser däri ett framsteg utöfver Rankes ståndpunkt . . . men detta innebär endast en utvidning, icke en revolution inom den historiska vetenskapen.»

Schybergson samalla kuitenkin vastusti järkähtämättömästi Lamprechtin »yksipuolisia» teoriarakennelmia talousluokituksineen ja kausaalipäätelmineen:

»En kausalitet sådan som den hvilken naturvetenskaperna funnit i naturlagarna skall aldrig kunna uppvisas på det historiska området. Buckle och andra hafva tidigare misslyckats i uppställandet af historiska lagar och så skall äfven framdeles ske.»¹⁵

Esittämästään kritiikistä huolimatta Schybergson oli oivaltanut jo varhaisessa vaiheessa Lamprechtin keskeisimmät ajatukset ehkä selkeämmin kuin useimmat kollegat suomenmielisellä puolella.

Lamprechtin osakseen saama huomio on Matti Klingen mukaan liitettävä myös ajan yleisempään »antiatomistiseen ja antiempiristiseen vaiheeseen ja yhteiskunnallisen, ylyksilöllisen problematiikan pohdiske-
luun». ¹⁶ Tieteenvirtaus oli yleisesti ottaen synteettisyyteen päin. Historiallisessa Yhdistyksessä professori Danielson-Kalmari kannusti opiskelijoita perehtymään historiantutkimuksen syntetisoiviin osa-alueisiin, nuori kandidaatti Ernst Nevanlinna puolestaan totesi Greifswaldin yliopiston professorin Ernst Bernheimin teosta »Lehrbuch der historischen Methode» (I painos 1889) siteeraten, että »historia on tiede ihmisten kehityksestä heidän toimiessaan yhteiskunnallisina olentoina». ¹⁷

¹⁵ Hist. Yhd. ptk. 19.3.1897 sekä 12.10.1900 ja 27.11.1903. Ks. myös Schybergsonin puheenvuorot Tor Carpelanin alustusta »Historianopetus kouluissa» seuranneessa keskustelussa. Hist. Yhd. ptk. 7.4. ja 21.4.1893; Schybergson 1897, s. 217—223; Schybergson 1899, s. 275—291.

¹⁶ Klinge 1974, s. 129. Ks. myös Klinge 1972, s. 8—28 ja Klinge 1975, s. 134—143.

¹⁷ Hist. Yhd. ptk. 26.4.1895 (kyseessä oli Bernheimin teoksen toinen painos vuodel-

Lamprecht-keskustelun läpimurto

Lamprecht-keskustelu sai uutta kantavuutta 1900-luvun alussa. »Keskushahmoksi» työntyi Saksasta, lamprechtalaisuuden kotikaupungista Leipzigista Suomeen palannut triumviraatti Lehtonen, Nevanlinna ja Suolahti. Heidän välityksellään saatiin tuoreeltaan tutustua niihin virtauksiin, jotka paraikaa mullistivat saksalaisen maailman historian tutkimusta. Lehtonen ja Suolahti, mutta oletettavasti myös Nevanlinna olivat Saksassa harjoittaneet jatko-opintoja Lamprechtin henkilökohtaisessa ohjauksessa hänen kuuluisassa historiallisessa seminaarissaan. Kaikkien kolmen kotimaahan lähettämistä kirjeistä ilmenee, kuinka tärkeänä he pitivät sitä, että olivat saaneet itse paikan päällä tutustua Lamprechtin ympärillä käytyyn periaatekeskusteluun ja että he vasta nyt oivalsivat metodikeskustelun todellisen luonteen.¹⁸ Matkan tärkeimpiä anteja oli, että kuva Lamprechtista alkoi selkiintyä myös teoreettisessa mielessä.

Kiistan päähahmo Karl Lamprecht oli vuonna 1896 joutunut Innsbruckin historioitsijakongressissa kiivaitten hyökkäysten kohteeksi saksalaisen historismin taholta. Tämä johti siihen, että Lamprecht vielä samana vuonna julkaisi eräänlaisena puolustuspuheenvuoronaan puhtaasti metodologisia kysymyksiä käsitelleen tutkimuksen »Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft», jonka kärki suuntautui erityisesti Leopold von Ranken (1795—1886) ja hänen »jälkeläistensä» metafyyssiseen ideaoppiin. Lamprecht piti ideaopin yhteyksiä Preussin suurmieslegendaan kiistämättöminä, mikä johtui »vanhan» historiankirjoituksen epäempiirisyydestä, siitä, että se haki selitysmallinsa aina jostakin maailmankatsomuksesta. Vuosien 1896 ja 1897 vaihteessa julkaistiin »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaftissa» Lamprechtin artikkeli »Was ist Kulturgeschichte?», jossa Lamprecht esitteli teoriansa sosiaalipsykikisten tekijöiden vaikutuksesta historiassa, samoin kuin teoriansa tieteellisen aikakausijaon lainalaisuudesta. Silloin Lamprechtin ajatuksista käyty keskustelu laajeni entisestään ja levisi uusille tutkimusalueille.¹⁹

ta 1894). Vrt. J.R. Danielson »Johdatus yliopistollisiin historianlukuihin» vuodelta 1892, kansio 19 (VA). Ks. myös Tervonen 1981, s. 74. Nevanlinnan yllä olevasta sitaatista huolimatta Bernheim (1850—1942) puolusti tiukasti historian tutkimuksen erityisluonnetta ja erityisasemaa. Saksasta palattuaan Nevanlinnan kanta Bernheimin »yksilökeskeiseen» metodiin olikin muuttunut jyrkästi.

¹⁸ Ks. U.L. Lehtosen, Ernst Neoviuksen ja Gunnar Palanderin kirjeet J.R. Danielsonille vuosina 1898—1900, kansiot 4, 5 ja 6 (VA) sekä Gunnar Palanderin ja hänen vanhempiensa välinen kirjeenvaihto vuosilta 1898—1899 (JSP).

¹⁹ Viikari 1977, s. 230—235 ja 458; Viikari 1978, s. 104—110; Eino E. Suolahti 1944, s. 4; Lamprecht 1896 ja 1896/97.

Lamprechtin taloushistoriallinen tarkastelukulma alkoi saada psykologisia virikkeitä. Taustalla vaikutti ennen kaikkea tunnettu saksalainen psykologi Wilhelm Wundt (1832—1920), jonka tuotantoon Lamprecht oli tutustunut. Vaikka Lamprechtin historiankäsitys teoreettisissa kiistakirjoituksissa psykologisoitui, ei se kuitenkaan merkinnyt sitä, että hän tuotannossaan olisi luopunut taloudellis-sosiaalisten suhteiden selvittämisestä. Psykologia oli hänelle eräänlainen selitysmalli, teoreettinen apukeino eri aikakausien ymmärtämiseen, joka ei sellaisenaan soveltunut esityksen rungoksi. Lamprechtin usko taloudellisten tekijöiden ensisijaisuuteen historiallisten tapahtumien selittämisessä pysyi siis joksenaikin ennallaan.²⁰

Kotimaassa »saksanmatkaajien» ympärille alkoi muodostua nuorten tutkijoiden ryhmä, joka muun muassa Historiallisessa Yhdistyksessä otti aktiivisesti aloitteet omiin käsiinsä. Suolahti esitteli heti Leipzigista saavuttuaan »sociologi» P. Lacomben käsityksiä historiasta tieteenä. Alustuksen pohjalta syntyneessä keskustelussa pohdittiin sosiologian ja historian välistä suhdetta yleensä sekä lainalaisuuksien soveltamista historiatieteeseen.²¹

Myös U.L. Lehtonen selvitteli Saksan-matkan vaikutelmiaan. Hän myönsi saaneensa Leipzigista monenlaisia herätteitä, mutta painotti historianopiskelun kannalta myös Berliinin asemaa. Kaikesta päätellen Lamprechtin teoriat olivat jääneet hänelle vieraammiksi. Lehtonen asettautui välittävälle kannalle. Hän yhtyi pääosin saksalaisen filosofin ja Leipzigin yliopiston professorin Paul Barthin (1858—1922) esittämään kantaan, jota voidaan pitää eräänlaisena individualistisen ja kollektivistisen suunnan synteysinä. Lehtonen totesi, että »tutustuttuani Barthin esittämiin käsityksiin voin vapaammin kuunnella Lamprechtin mielipiteitä ja tiedän arvoa antaa sillekin, mitä hänen kollegansa häntä vastaan puhuvat». Lamprechtin historiallinen seminaari ja opetustoiminta olivat kuitenkin tehneet Lehtoseen lähtemättömän vaikutuksen. Maisteri Herman Gummeruksen kanssa hän vaati voimakkaasti yliopistossa annettavan seminaariopetuksen uudistamista saksalaisen esikuvan mukaisesti.²²

²⁰ Viikari 1970, s. 86; Viikari 1983b, s. 82—84.

²¹ Hist. Yhd. ptk. 1.12.1899.

²² Hist. Yhd. ptk. 28.9.1900. Ks. myös Ahtiainen 1982, s. 17—33.

Ernst Nevanlinnan tulkinta Karl Lamprechtin tietoteoreettisesta rakennelmasta

Ernst Nevanlinna (1873—1932) oli »saksanmatkaaajista» tiukimmin Lamprechtin kollektiivisen metodin kannalla. Hänen mielenkiintonsa oli jo ennen Saksan-matkaa kohdistunut metodisiin kysymyksiin. Nevanlinnan välityksellä Suomessa oli tutustuttu muun muassa historialliseen taloustieteeseen sekä »anglosaksis-luonnontieteellissävytteiseen» historian-tutkimuksen suuntaan. Historiallisessa Yhdistyksessä Nevanlinna oli jo vuonna 1896 pitänyt esitelmän jälkimmäisen suunnan keskeisistä edustajista selostaen muun muassa englantilais-amerikkalaisen J.W. Daperin sekä itävaltalaisen F.A.H. von Hellwaldin historiallis-maantieteellistä tutkimustapaa.²³ Täydennettyään opintojaan Saksassa hänet nimitettiin vuonna 1900 yleisen historian dosentiksi. Nevanlinna oli ensimmäinen uuden suunnan edustaja yliopistossamme, joten on varsin ymmärrettävää, että hänestä vuosisadan vaihteessa tuli nuoren historian tutkijapolven näkyvin hahmo maassamme. Eino E. Suolahti toteaaakin, että hyvänä puhujana, filosofisen peruskäsitteistön omaavana sekä pateettisena ja kunnioitusta herättävänä ilmestyksenä Nevanlinna oli kuin luotu edustamaan uutta ajattelutapaa.²⁴

Nevanlinna oli Suomessa ensimmäinen, joka pyrki teoreettisesti selvittämään Lamprechtin historiametodia.²⁵ Professori Paul Barthin teokseen »Die Philosophie der Geschichte als Soziologie» (I osa 1897) nojautuen hän torjui ensin uuskantilaisten filosofien Windelbandin ja Rickertin esittämän dualistisen metodikäsitteen, jonka mukaan todellisuus esiintyi luontona silloin, kun sitä tarkasteltiin yleisen kannalta, ja historiana ainoastaan silloin, kun sitä tarkasteltiin erityisen ja yksittäisen näkökulmasta.²⁶

Nevanlinna totesi, että Barth oli osoittanut tällaisen kahtiajaon vääräksi ja että myös sosiologia kuului tutkimusmetodiltaan samaan kategoriaan kuin esimerkiksi fysiikka. »Historian ja sosiologian välillä ei puo-

²³ Hist. Yhd. ptk. 29.3.1896.

²⁴ Eino E. Suolahti 1953, s. 47—48. Ks. myös »Ernst Nevanlinna. Muistosanoja» (1936) sekä »E. Nevanlinna. Aatteita ja ihmisiä» (toim. Gunnar Suolahti ja Ines Nevanlinna, 1933).

²⁵ Hist. Yhd. ptk. 1.2.1901; Neovius 1903, s. 151—163. Ks. myös Neoviuksen arvio Arvi Grotenfeltin kirjoituksesta »Über Wertschätzung in der Geschichtsbehandlung», Hist. Yhd. ptk. 11.4.1902. Vrt. Grotenfelt 1903, s. 198—206.

²⁶ Vrt. Juntunen—Mehtonen 1977, s. 72—73 ja 97.

lestaan ollut muuta eroa kuin nimi.» Historiatieteen kuten myös sosiologian tutkimuskohteena oli »kehityksen lainalainen inhimillinen yhteiskunta».²⁷ Nevanlinna meni kuitenkin pidemmälle kuin Barth, sillä Barthin näkemykset olivat hänelle ainoastaan silta Bernheimin metodioppaan edustamasta individualistisesta näkemyksestä Karl Lamprechtin kollektivismiin.

Lamprechtiiin vedoten Nevanlinna asetti katsantokantansa kulmaksi väitteen, että tiede on ajattelemista ja arvostelmien tekoa. Tiede rakentui aina lukuisten ilmiöiden pohjalta konstruoiduille yleisille käsitteille. Tiede, siis myös historiantutkimus tieteenä ei toisin sanoen voinut käsitellä sitä, mikä oli yksilöllistä. Yksittäisten intuitiivisten havaintojen pohjalta oli muodostettavissa ainoastaan eräänlainen kuva, joka Nevanlinnan mukaan jäi automaattisesti tieteellisen ajattelun ulkopuolelle. Vaikka tieteellinen ajattelu ei voinutkaan nojautua individuaaliin, niin tästä huolimatta jouduttiin tutkimaan myös ilmiöitä, joihin sisältyi individuaalisia momentteja. Näistä oli mahdollista saada vain »tietämystä». Se oli kuitenkin laadultaan erilaista kuin todellinen käsitte pohjainen tieto.

Nevanlinna katsoi ihmishengen tiedonjanon olevan niin sammumaton, että se ei tyytynyt ainoastaan siihen, mistä se voi hankkia tieteellistä, käsitte pohjaista tietoa: »Missä tämä tie loppuu — usein sitä ennenkin — tarttuu se halukkaasti kiinni niihin moniin keinoihin, joilla voimme saavuttaa intuitiivista tietämystä.» Käsitteellisen ja intuitiivisen tietämyksen välinen ero ei kuitenkaan ollut kvantitatiivisesti mitattavissa, sillä se oli puhtaasti kvalitatiivista laatua. Tämä johtui tietämysobjektin jakaantumisesta kahteen osaan, siihen mikä oli kollektiivista eli tieteen kannalta todellista ja siihen mikä oli individuaalista eli tieteen kannalta epätodellista: »Olkoon tiede mitä onkin, mutta sekä protestanttista mystismistä että kausaalista selitystä se ei voi olla. Joko on Ranke tiedettä ja Lamprecht ei, taikka päinvastoin; molemmat eivät ikinä sitä voi olla.»²⁸

Nevanlinna ei pitänyt Lamprechtin käsityksiä tieteen olemuksesta suinkaan muuttumattomana totuutena, vaan toistaiseksi »kumoamattomana» tietoteoreettisena rakennelmana.²⁹ Ernst Nevanlinna oli oletettavasti jo kansantaloustieteen välityksellä omaksunut käsityksen taloudellista toimintaa ohjaavista säännönmukaisuuksista, jota luonnontieteellis-histo-

²⁷ Ks. myös Ernst Neoviuksen puheenvuorot Leo Tolstoin yhteiskunnallisia näkemyksiä käsitelleen väittelyn yhteydessä. Hist. Yhd. ptk. 2.11.1901.

²⁸ Neovius 1903, s. 155.

²⁹ Hist. Yhd. ptk. 1.2.1901 ja Neovius 1903, erit. s. 158.

riallisen koulukunnan tarjoamat virikkeet entisestään syvensivät. Karl Lamprechtin kollektiivisen metodin avulla hän pyrki ulottamaan omaksumansa lainalaisuudet yhteiskunnallisen elämän kaikille sektoreille.³⁰ Nevanlinnasta tulikin sittemmin vaikutusvaltainen kansantaloustieteilijä ja tämän aineen akateeminen opettaja.

Nevanlinnan ohella Lamprechtin puolesta propagoivat myös Gunnar Suolahti sekä nuori maisteri, tuleva valtiotieteilijä K.R. Brotherus (1880—1949). Vaikka Brotherus puolustikin uusia näkemyksiä maltillisemmin kuin Nevanlinna, niin siitä huolimatta hän oli ilmeisen lamprechtilainen tähdentäessään historian tutkimuksen tehtävinä inhimillisen sielunelämän kausaalilakien löytämistä sekä »sosiaalis-psykillisten» voimien huomioon ottamista. Brotherus korosti, että Lamprechtin kehittämää suuntaa oli tarkasteltava puhtaasti metodisena kysymyksenä, ei maailmankatsomuksellisenä, kuten individualistisen tutkimuksen edustajat olivat tehneet. Hänen mielestään Lamprechtin edustama kollektivismi oli liiallisesta kärkeistyisyydestään huolimatta huomattavasti tieteellisempi tutkimussuunta kuin pelkkiin yksityiskohtiin keskittyvä poliittinen historia. Arvioidessaan suomalaista historian tutkimusta hän totesi sen olevan kauttaaltaan individualistista. Brotherus myönsi, että sivistysoloihimme oli kiinnitetty huomiota muun muassa Kustavi Grotenfeltin ja M.G. Schybergsonin toimesta, mutta käsittelytavaltaan heidänkin tutkimuksensa olivat individualistisia: kulttuuriolot esitettiin irrallisina, vailla kokonaiskuvaa, muusta historiallisesta tapahtumisesta erillään olevana historian lajina.³¹

Sukupolvet vastakkain — nuoren polven esiinmarssi

Kollektiivisen metodin inspiroima keskustelu herätti välillä kiivastakin väittelyä. Uuden tutkimussuunnan esittäjät olivat nuoren polven tutkijoita, johtomiehinään ne, jotka itse olivat olleet kollektivistisen tutkimuksen alkulähteillä. Vanhemmalle sukupolvelle Karl Lamprechtin kollektiivinen metodi jäi vieraammaksi. Toisaalta kysymys kollektivismista

³⁰ Historiallisen Yhdistyksen äänitteet 8.5.1970. Eino Jutikkala muistelee opiskeluaikojaan. Vaikka Nevanlinna alkujaan olikin perehtynyt ennen kaikkea historialliseen kansantaloustieteeseen, sen keskeisimpiin edustajiin, niin myöhemmissä tutkimuksissa hänen esikuvikseen työntyivät englantilainen A. Marschall ja ruotsalainen K.G. Cassel. Ks. Alapuro—Alestalo 1973, s. 101.

³¹ Ks. tästä Ahtiainen 1982, s. 113—115. K.R. Brotheruksen lähtökohtana ei Heikki Brotheruksen mukaan ollut metodologia, vaan »looginen ajattelu — historianfilosofia ylipäätään». (Heikki Brotheruksen puhelinhaastattelu 4.11.1983).

liittyi läheisesti, joskin välillisesti myös Suomen silloiseen valtiollis-poliittiseen asemaan. Venäjän uhka oli entisestään kasvattanut tarvetta vahvistaa kansallista identiteettiä. Uuden suunnan kannattajat olivat usein lähellä vanhasuomalaista puoluetta, jonka keskeisimpiä tavoitteita oli juuri kansallisen itsetajunnan kasvattaminen muun muassa historiantutkimuksen avulla.

Opettajakunnasta professori Danielson-Kalmari ja osin myös professori E.G. Palmén — vanhasuomalaisen puolueen johtomiehiä — suhtautuivat suopeimmin näihin uusiin virtauksiin. Ruotsinkielisellä puolella syntetisoivia näkemyksiä tutkailtiin huomattavasti varauksellisemmin.³² On tuskin sattumaa, että samalla kun uudet kokonaisvaltaiset näkemykset alkoivat saada jalansijaa esimerkiksi Historiallisessa Yhdistyksessä, niin yhdistys alkoi enstistä korostuneemmin muuttua suomenkieliseksi — ruotsinkieliset opiskelijat, maisterit ja opettajat vetäytyivät sen toiminnasta.³³

Kollektiivisiä tekijöitä — joukkoja ja kansaa — ei koettu ruotsinkielisellä taholla niin tärkeiksi historiassa kuin suomenkielisten historioitsijoiden keskuudessa — varsinkin kun väestön valtaosa oli suomea puhuvaa rahvasta. Ruotsinkieliset tutkijat omaksuivat ranskalaisen positivistisen, tarkan analyttisen lähdetutkimuksen ihanteen, joka vieroksui laajoja synteesejä ja keskittyi yksittäisten tapahtumien kuvaamiseen. Talous- ja sosiaalhistoria sen paremmin kuin kokonaisvaltainen yhteiskuntahistoriallinen tutkimusotekaan eivät saaneet siellä yhtä merkittävää asemaa kuin suomenkielisellä puolella.³⁴ Vaikka eräät ruotsinkieliset tutkijat, muun muassa Hj. Crohns ja P.O. von Törne suhtautuivat varsin positiivisesti eräisiin Lamprechtin esittämiin näkemyksiin,³⁵ niin siitä huolimatta heidän antinsa uudemman kulttuurihistorian suhteen

³² Ruotsinkielisten ja suomenkielisten tutkijoiden erilainen suhtautuminen synteettiin, laajempiin kokonaisuuksiin pyrkivään ja kollektiivisia näkemyksiä omaavaan tutkimussuuntaan ilmenee selvästi vuosien 1911—1915 Suomen ja Skandinavian historian professuurin virantäyttökiistan yhteydessä annetuista asiantuntijalausunnoista. Asiakirjoja yliopistoasioista. *Handlingar i universitetsärenden* 1913, n:o 2a ja 2b sekä 1918, n:o 2. Ks. myös Klinge 1974 ja Eino E. Suolahti 1953, s. 47. Vrt. Ahtiainen—Tervonen 1990, s. 25—26 ja Engman 1990a, s. 41—42.

³³ Kehitys johti lopulta siihen, että vuoden 1914 alussa nuoret ruotsinkieliset tiedemiehet perustivat oman yhdistyksen »Svenska studenters historiska förening», ja kaksi vuotta myöhemmin ilmestyi ensimmäinen numero omasta aikakauskirjasta »Historisk Tidskrift för Finland». Ks. tästä Ahtiainen 1982, s. 9 ja 106; Engman 1989, s. 397—411 sekä Engman 1990a, s. 42—45.

³⁴ Ahtiainen—Tervonen 1990, s. 25; Engman 1990a, s. 41.

³⁵ Ks. esim. Tommila 1989, s. 156.

jäi vähäiseksi. Kyseessä oli erilainen lähestymistapa historian ilmiöihin. Kun Hj. Crohns virkaanastujaisesitelmässään vuonna 1916 puolusti kollektiivisten ja sosiaalipsyykkisten seikkojen merkitystä historassa, hän ei suinkaan tähdentänyt näiden tekijöiden merkitystä tutkittaessa kansaa, yhteistä rahvasta, vaan lähinnä johtavia kerroksia, eliittiä. Samalla hän pyrki alistamaan kollektiivisen metodin palvelemaan poliittisen ja valtiollisen, tai paremminkin valtakunnallisen historian tarpeita.³⁶ Lähestymistavan eroja ilmentää hyvin Gunnar Suolahden kritiikki Chrohnsin myötämielisesti arvioimasta von Törnen kirjoittamasta ritarihuoneen historiasta, jota Suolahti piti puutteellisenä juuri kulttuurihistoriallisen metodin kannalta: »... von Törne ei nimeksikään puutu kysymyksen varsinaisesti sosiaaliseen puoleen: sukujen sosiaalinen alkuperä, säätykierto ja ryhmän suhde muihin sosiaalisiin ryhmiin jää tutkimatta.»³⁷

Keskustelu uudesta historian tutkimussuunnasta ilmensi tavallaan myös sukupolvien välistä vastakohtaisuutta, jossa vanhat ja uudet näkemykset törmäsivät yhteen. Jopa professori Danielson-Kalmarin Lamprechtia kohtaan osoittama myötämielisyys alkoi vähitellen muuttua kriittisemmäksi. Referoituaan vuonna 1898 Hermann Bergen Leipzigissa ilmestyneen teoksen »Entwicklung der Geschichtswissenschaftlichen Anschauungen in Deutschland» Danielson-Kalmari päätti Lamprechtin osuutta käsitelleen suopean katsauksen toteamukseen, että »suuri osa Saksan nykyisiä historiankirjoittajia on liittynyt professori Lamprechtin edustamaan suuntaan».³⁸ Edelleen myötämielisessä hengessä hän käsitteli Lamprechtia referoidessaan syksyllä 1900 tämän »Sozialwissenschaftliche Zeitschriftissä» ilmestyneen artikkelin »Neue romantische Wirtschaftsgeschichte».³⁹ Mutta vuoden 1901 alussa Danielson-Kalmari piti Nevalinnan esittämiä lamprechtilaisia käsityksiä jo jyrkän yksipuolisina. Hän katsoi, että histotriantutkimus ei voinut eikä saanut keskittyä ainoastaan tyypillisyyksiin, »ty huru skall man då kunna ge en framställning af de stora personligheterna».⁴⁰

Lamprechtia kohtaan osoittamastaan suopeasta suhtautumisesta huolimatta Danielson-Kalmari pysyi suurelta osin vanhan individualistisen

³⁶ Crohns 1916, erit. s. 14–15.

³⁷ Gunnar Suolahden arvio von Törnen pätevydestä yleisen historian professuuria täytettäessä. Hist.-kielit. osastossa 1.3.1930, HAik 1930, s. 234.

³⁸ Hist. Yhd. ptk. 21.10.1898.

³⁹ Hist. Yhd. ptk. 26.10.1900.

⁴⁰ Hist. Yhd. ptk. 1.2.1901.

historiankirjoitussuunnan edustajana. Konkreettisessa opetustyössään hän korosti kuitenkin sellaisen kokonaisvaltaisen näkemyksen tärkeyttä, joka valtiollisen kehityksen ohella pyrki ottamaan huomioon myös yhteiskunnan taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen. Tällainen kokonaiskäsitys ei kuitenkaan saanut muodostua itsetarkoitukseksi. Danielson-Kalmari toisin sanoen hyväksyi Lamprechtin kollektiivisen metodin soveltamisen taloudellisen historian alueelle. Lainalaisuuksien ulottamista valtiollis-poliittiselle sektorille, jossa yksittäisillä henkilöillä oli suuri merkitys tapahtumien kulkuun, hän ei pitänyt mahdollisena.⁴¹

Nuoremman polven keskuudessa uusi kokonaisvaltainen, lamprechtilaisiin käsityksiin nojaava tutkimusote sai yhä laajempaa kannatusta. Taloudellisia ja sosiaalisia näkökohtia korostava historiantutkimus rupesi vuosisadan alussa voittamaan alaa. Niin historiatieteen pragmaattinen kuin teoreettinenkin perspektiivi oli hahmottumassa uudelleen. Nuorilla, 1880-luvun lopulla ja 1890-luvulla opintonsa aloittaneilla historian-tutkijoilla ei ollut enää tarvetta pitäytyä historiallisen taloustieteen edustamassa kansallisessa pragmatismissa, vaan he saattoivat entistä paremmin paneutua joukkoilmiöiden tutkimiseen myös tieteen sisäisistä lähtökohdista käsin. Myöskään kansallisilla etuvastakohdilla — fennomaanit kontra svekomaanit — ei enää (ainakaan toistaiseksi) ollut yhtä aktualista merkitystä kuin aikaisemmin.⁴²

Kamarioppineesta teoretisoinnista konkreettiseen tutkimukseen

Kansallinen historiantutkimus samoin kuin teollistumisprosessin aiheuttama muutos yhteiskuntarakenteessa olivat nuorelle polvelle selviöitä. Joukkojen merkityksen kasvu valtiollisessa elämässä kuten myös poliittisen toiminnan kärjistyminen johtivat automaattisesti uudenlaisiin kysymyksenasetteluihin. Suomalainen historiantutkimus oli jättämässä fennomaanisen vaiheen; individualismi ja kollektivismi, materialismi ja idealismi olivat uusia käsittepareja, jotka askarruttivat historioitsijoita.

Nuoren tutkijapolven propagoima uusi suunta ei myöskään jäänyt

⁴¹ Hist. Yhd. ptk. 21.2.1902. »Die Zukunft» -lehdessä olleen Kurt Breysigin artikkelin herättämä keskustelu. Vrt. J.R. Danielson, »Johdatus yliopistollisiin historianlukuihin» vuodelta 1892, kansio 19 (VA).

⁴² Ks. Rommi 1973, s. 14—15.

kamarioppineeksi teoretisoinniksi. Vähitellen nuoret tutkijat ryhmityivät aikaisempaa kiinteämmäksi kokonaisuudeksi ja ottivat aktiiviset aloitteet käsiinsä.⁴³ Vuonna 1901 Ernst Nevanlinna valittiin Historiallisen Yhdistyksen varapuheenjohtajaksi hänen hävittyä yhdistyksen historian ensimmäisissä puheenjohtajan vaaleissa Kustavi Grotenfeltille (yhdistyksen perustajajäseniä) äänin kuusi vastaan kymmenen. Nyt vanhemman opettajakunnan arvovalta oli ensimmäistä kertaa asetettu kyseenalaiseksi.⁴⁴ Samoihin aikoihin yhdistyksen toiminta laajentui enstisestäään. Kokousten avausesityksiksi pyrittiin saamaan aikaisempaa enemmän historianfilosofisia ja muita »periaatteellista laatua» olevia aiheita.⁴⁵ Paikallaan lienee todeta, että Lamprechtin ympärillä käytyä polemiikkaa ei käyty ainoastaan Historiallisessa Yhdistyksessä, vaan myös Filosofisessa Yhdistyksessä, jonka kokouksissa myös historioitsijat vierailivat.⁴⁶

Vuonna 1903 aloitti Historiallisen Yhdistyksen inspiroima Historiallinen Aikauskirja ilmestymisensä päätoimittajanaan Gunnar Suolahti. Aikauskirjan ensimmäiset vuosikerrat olivat selvästi kollektiivisen historiankäsitteiden sävyttämiä. Nuoren polven toiveiden mukaisesti nykyisenkaltainen säännöllinen seminaariopetus alkoi myös vakiinnuttaa asemiaan yliopistollisessa historianopetuksessa. Historiallisen Yhdistyksen myötävaikutuksella perustettiin vuonna 1904 yleisen historian seminaarikirjasto. Muutamaa vuotta myöhemmin saatiin vastaavanlainen kirjasto myös Pohjoismaiden historiaa varten. Suurestikaan liioittelematta voidaan sanoa, että esikuvana oli Lamprechtin historiallinen seminaari Leipzigissa. »Saksanmatkaajille» historiallinen seminaari ei ollut pelkkä opetustilaisuus, se oli myös paikka, kirjasto, jossa luotiin suotuisa ilmapiiri tieteen harjoittamiselle.⁴⁷

⁴³ Kehitystä edesauttoi se, että suuri osa yliopiston silloisista historianopettajista oli vahvasti sidoksissa poliittiseen elämään ja valtiopäivätoimintaan, mikä heikensi heidän mahdollisuuksiaan toimia opettajina. Ulkomaisten virikkeiden pohjalta nuoremmat historioitsijat puolestaan vaativat opetuksen tehostamista mm. modernia seminaaritoimintaa kehittämällä. Ks. tästä Ahtiainen 1982, s. 22—23.

⁴⁴ Hist. Yhd. pt. 29.3.1901.

⁴⁵ Hist. Yhd. pt. 4.10.1901 sekä Hist. Yhd. vuosikertomus toimikaudelta 1901—02.

⁴⁶ Gunnar Palanderin kirjeet U.L. Lehtoselle vuosina 1899—1905, kansio 2 (VA); Fil. Yhd. pt:t vuosilta 1890—1906, erit. 21.11.1903 ja 2.3.1906.

⁴⁷ Yhdistyksen valitseman toimikunnan — Gunnar Suolahti, Leo Schadowitz (Harmaja), U.L. Lehtonen, Herman Gummerus ja K.R. Brotherus — tehtäväksi oli aluksi annettu jopa seminaarikirjaston kirjahankinnat (Hist. Yhd. pt. 15.4.1904). Jo aiemmin yhdistys oli ollut mukana päättämässä myös »uusimman» historiallisen kirjallisuuden valinnoista yliopiston kirjastoon. Yksistään vuonna 1897 kirjastoon oli yhdistyksen esityksestä

Pian alettiin saada tuloksia myös konkreettisen tutkimuksen puolelta. Vuonna 1903 — Historiallisen Aikakauskirjan perustamisvuonna — ilmestyi monessa suhteessa uraauurtava teos, Väinö Voionmaan kolmiosaisen teossarjan »Tampereen kaupungin historia» ensimmäinen osa. Teossarja on ensimmäinen suurista kaupungeistamme kronologisesti ja rakenteellisesti kokonaisvaltaisesti kirjoitettu historia. Teos noudatteli kollektiivisen tutkimusotteen viitoittamaa tietä. Kyseessä oli muuttuvan kaupunkiyhteisön historia. Voionmaa asetti ryhmät ja luokat yksilöiden edelle ja paneutui erityisesti työväenluokan synnyn, muotoutumisen ja merkityksen selittämiseen ja kuvaamiseen. Teos oli maamme ensimmäisiä selvästi sosiaalihistoriallisesti painottuneita töitä.

Tampereen kaupungin historiaa käsitelleen teossarjan ensimmäisen osan pääpiirteet Voionmaa esitteli Historiallisessa Yhdistyksessä jo vuoden 1902 lopulla.⁴⁸ Alustuksen osakseen saama huomio ilmenee muun muassa siitä, että Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja Gunnar Suolahti olisi välttämättä halunnut Voionmaan esitelmän lehden näytenumeroon.⁴⁹ Näytenumeroon alustus ei ehtinyt, siihen se olisi ollut liian laajakin, mutta supistetussa muodossa esitelmä julkaistiin lehden ensimmäisessä vuosikerrassa. Samassa vuosikerrassa ilmestyi Suolahden oma tutkielma »Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista», jota ehkä hieman liioitellen on pidetty maamme ensimmäisenä tilastollisiin tietoihin perustuvana sosiaalirakennetutkimuksena.⁵⁰ Liioitellen sikäli, että näin unohdetaan herkästi ne konkreettisen sosiaalitutkimuksen piiriin laskettavat työt, jotka samoihin aikoihin toteutettiin »puhtaan» historian tutkimuksen ulkopuolella ja lähinnä juuri edellä mainitun Kansantaloudellisen Yhdistyksen myötävaikutuksella. Näistä on mainittava muun muassa 12-niteinen sarja »Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseudulla» (1885—93), Aksel Warénin klassinen teos »Torpparioloista

tilattu lähemmäs sata teosta. Luettelo tilatuista kirjoista on monipuolinen. Poliittisen historian, historianfilosofian, historiografian ja antiikin tutkimuksen ohella myös talous- ja sosiaalihistoria (sosiaalitutkimus yleensä) oli hyvin edustettuna; joukossa oli mm. Brentanon »Agrarpolitik», Inama-Sterneggin »Deutsche Wirtschaftsgeschichte III», Lamprechtin »Deutsche Geschichte VI», Leserin »Untersuchung zur Geschichte der Nationalökonomie», Lippertin »Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit», Quidden »Studien zur deutschen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte», Sombartin »Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert», Stammlerin »Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung», Wolfin »System der Sozialpolitik» (Hist. Yhd. ptk. 19.3.1897, liite). Ks. Ahtiainen 1982, s. 11—33 ja 126.

⁴⁸ Hist. yhd. ptk. 29.11.1902.

⁴⁹ Väinö Wallinin kirjeet Gunnar Palanderille 4.8.1903 ja 21.8.1903 (JSp).

⁵⁰ Tommila 1976, s. 27; sama 1989, s. 150.

Suomessa» (1898), Hannes Gebhardin johtaman, vuonna 1901 perustetun »Tilattoman väestön alakomiten» laatimat laajat selvitykset yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa sekä Helsingin Työväenyhdistyksen inspiroimat »Työtilasto»-tutkimukset (1903—14).

Yhteiskuntahistorian sosiaalinen tilaus

Lamprechtin inspiroiman kokonaisvaltaisen »kulttuurihistorian» saavut-tama suosio nuoremman historioitsijapiirin keskuudessa on nähtävä laa-jempaa taustaa vasten. Yhteiskuntaa käsittelevien tieteiden eriytyminen omiksi tutkimuslohkoikseen oli vasta alullaan — kansantaloustiede, so-siaalipolitiikka, sosiaalitutkimus ylipäättään oli vielä läheisesti sidoksis-sa historian tutkimukseen. Mutta eriytymätön oli itse historiatiedekin. Me-todisessa mielessä tutkijat olivat pohtineet pitkään lähinnä sitä, mitä his-toria oli ja mitä siihen kuului. Puhuttiin historian piiristä, jonka tuli kattaa erilaisia menneisyyden ilmiöitä — taloudellisia, sosiaalisia, poliit-tisia ja kulttuurisia — eri tavoin painotettuna. Mikäli historiasta etsit-tiin osa-alueita, niin linjat noudattelivat ajallisia tai maantieteellisiä pe-rusteita. Oli olemassa vanha aika, keskiaika ja uusi aika tai yleinen his-toria ja toisaalla Suomen ja Skandinavian historia.

Oma aika, sen polttavat yhteiskunnalliset kysymykset pakottivat myös tutkimuksen suuntautumaan uudentilaisille urille. 1800-luvun lopun teol-listumisella, työväenkysymyksen aktualisoitumisella sekä tilattoman väen ongelman kärjistyksellä yhdistyneinä Venäjän—Suomen -politiikkaan oli paitsi käsin kosketeltava nykyisyytensä — tulevaisuuden odotuksineen, toiveineen ja pelkoineen — niin myös kauas menneisyyteen ulottuvat his-torialliset juurensa. Tämä »kaksijakoisuus» ymmärrettiin etenkin van-hasuomalaisen puolueen piirissä, jonka näkyvin johto rekrytoitui juuri historioitsijoista (Yrjö Koskinen, J.R. Danielson-Kalmari). Fennomaa-ninen liike oli perinteisesti nähnyt kansan, lähinnä »vapaan» suomalai-sen talonpojan, eräänlaisena vastapoolina kapealle ruotsinkieliselle ja -mieliselle »yläluokalle». Tutkimus- ja reformipolitiikan avulla haluttiin säilyttää suomenkielisen kansan eheys sekä estää yhteiskunnallisten vas-tapoolien muotoutuminen ja sosialismin leviäminen, mitkä olisivat mer-kinneet uhkaa suomalaisen valtiokokonaisuuden sisäisille ja ulkoisille ke-hitysmahdollisuuksille.⁵¹

⁵¹ Jukka Tervonen 1991, J.R. Danielson-Kalmarin historiallista ajattelua käsittelevän väitöskirjan käsikirjoitus.

Laaja-alaiselle yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittävälle tutkimukselle (sekä menneisyyttä että nykyaikaa koskevalle) oli toisin sanoen muotoutunut sosiaalinen tilaus, eräänlainen iso aalto, jonka mainingit ravistelivat voimallisesti kansalaissotaa edeltäneen yhteiskunta- ja historiatutkimuksen kenttää. Konkreettisen sosiaalitutkimuksen ja kansataloustieteen kannalta tämä merkitsi vähittäistä irtautumista historian tutkimuksesta. Nuoren historioitsijapolven propagoima kollektivismi puolestaan loi historian tutkimukselle uusia metodisia edellytyksiä käsitellä menneisyyttä entistä spesifimmin ja temaattisemmin. Menneisyys ei ollut enää hahmoton möhkäle yksittäisiä tapahtumia ja ilmiöitä, vaan sitä alettiin jäsentää yhteiskunnan eri tasojen kautta: talouden, politiikan ja kulttuurin mukaan. Näin talous- ja sosiaalihistoria, kulttuurihistoria jne. saattoivat vähitellen kehittyä erillisiksi tutkimuslohkoiksi.

Yleisen historian professori Danielson-Kalmarilla ja Suomen ja Skandinavian historian professori E.G. Palménilla oli keskeinen sija tässä kehitysprosessissa. Kumpikin oli jo varhain oivaltanut kansantaloustieteen ja sosiaalitilastollisen tutkimuksen merkityksen historian tutkimuksessa (kuten myös vanhasuomalaisen reformipolitiikan toteuttamisessa). Juuri heidän oppilaissaan ilmeni vahvana harrastus niin konkreettiseen sosiaalitutkimukseen kuin myös Lamprechtin kollektivismin pohjalta muotoutuneeseen uuteen kulttuurihistoriaan. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa edellä mainittu Hannes Gebhard ja Gunnar Suolahti. Kumpikin oli saman »danielsonilais-palménilaisen» hengen kasvatteja. Edellisen mielenkiinto kohdistui historian kautta kansantaloustieteeseen ja konkreettiseen sosiaalitutkimukseen ja tätä kautta käytännön agraaripolitiikkaan ja osuustoiminta-aatteeseen.⁵² Suolahti puolestaan ohjattiin Leipzigiin Lamprechtin oppiin. Hänestä tuli puhdasverinen historian tutkija, jonka töissä kuitenkin on selvästi havaittavissa tiettyä sosiaalista eetosta sekä nykyisyyden ja menneisyyden välistä vuoropuhelua. Hänen kauttaan historian tutkimukseen tuli vahva sosiaalihistoriallinen, tilastoja hyödyntävä näkökulma. Osin ehkä juuri opettajiensa virikkeiden ansiosta hänenkin vaikutuksensa säteilee paitsi niin sanotun kulttuurihistoriallisen koulukunnan kautta puhtaasti historian tutkimukseen, ennen kaikkea yhteiskuntahistoriaan, niin ehkäpä hänen oppilaansa Heikki Wariksen kautta myös sosiaalipolitiikkaan.⁵³

⁵² Gebhardista ks. Tervonen 1985.

⁵³ Vrt. Klinge 1990, s. 171–176. Klinge toteaa, että uutta valtiotieteellistä tiedekuntaa perustettaessa (1944) vedottiin mm. Suolahden ja Voionmaan oppilaiden (Eino Jutikala, Heikki Waris) piirissä kasvaneeseen »sosiaalihistorialliseen koulukuntaan» ja sen sauttamiin tuloksiin haettaessa tulevalle tiedekunnalle tieteellistä pohjaa.

III

Gunnar Suolahden suhde »oppi-isäänsä» Karl Lamprechtiin

Gunnar Suolahti valmistui filosofian kandidaatiksi toukokuussa 1898, neljän vuoden opintojen jälkeen, arvonimellä »admodum dignus»: yleinen historia laudatur, Suomen kieli ja kirjallisuus laudatur, Kreikan kirjallisuus cum laude approbatur, Rooman kirjallisuus approbatur ja kasvitiede approbatur.¹ Pääaineen yleisen historian pro gradu -tutkielman hän oli tehnyt professori Danielson-Kalmarille aiheesta »Fredrik Suuren osuus seitsenvuotisen sodan syttymiseen» sekä harjoitusaineet aiheista »Sullan diktatuuri» ja »Gnaeus Pompeius Magnus».²

Gunnar Suolahdelle oli jo opintojen alkuvaiheessa käynyt selväksi, että hän kandidaatintutkinnon suoritettuaan tulisi jatkamaan opintojaan päämääränään väitöskirja. Vuosisadan vaihteen suomalaiselle ylioppilaalle tämä merkitsi, tutkimusaiheesta riippumatta, lähes pakollista »Canossan matkaa» johonkin ulkomaiseen yliopistoon. Matkan tarkoituksena oli paitsi tieteellisen tiedon hankkiminen, niin myös nuoren matkaajan maailmankuvan avartaminen. Historioitsijoiden matkat suuntautuivat lähes poikkeuksetta Saksaan, jota voidaan pitääkin tuon ajan historiantutkimuksen »Mekkana».³

¹ Gunnar Suolahden FK-tutkintotodistus (JSp). Ks. myös Hist.-kielit. os. tutkinto-luettelo 1898, sekä Konsist. ptk. 16.5.1900 ja Hist.-kielit. os. nimikirja 1894—1898.

² Gunnar Suolahden pro gradu -tutkielma ja harjoitusaineet löytyvät Gunnar Suolahden yksityisarkistosta (JSp).

³ Naapurimaata Ruotsia ei vielä pidetty historiantutkijoiden piirissä ulkomaana. Suomen kehittymättömän arkisto- ja kirjastolaitoksen takia Tukholma sekä osin myös Upsala

Saksaan myös Suolahti aikoi suunnata. Vaihtoehtoja oli kaksi, joko Berliini tai Leipzig — kummatkin kaupunkeja, jonne Suolahden opettaja Danielson-Kalmari ohjaili oppilaitaan; puhtaasti taloudellisista seikoista kiinnostuneet Berliiniin Schmollerin oppiin ja muut Leipzigiin Lamprechtin »akatemiaan».⁴

Lamprechtin historianlaboratoriossa

Suolahdelle Leipzigin valinta ei ollut vaikea. Hän oli jo varhain Historiallisessa Yhdistyksessä tutustunut Lamprechtin oppeihin, toisaalta Leipzig tarjosi myös turvallisuutta — Suolahden hyvä ystävä ja opiskeluaikojen asuintoveri Kustaa Aminoff opiskeli silloin Leipzigin. Myös Suolahden läheinen opiskelutoveri U.L. Lehtonen lähti samoihin aikoihin Leipzigiin päämääränään tutustua edellä mainitun Lamprechtin »akatemiaan».⁵

Vaikeuksia sen sijaan tuotti väitöskirja-aiheen valinta. Suolahden lähtökohdat olivat yleisessä historiassa, josta hän myös aikoi opintojaan jatkaa. Osin Danielson-Kalmarin ja ennen kaikkea Saksassa tällöin opiskelleen Hugo-veljensä painostuksesta hän vaihtoi tutkimusaiheensa yleisestä »Sachsenin diplomaattisesta historiasta 1700-luvulla» kotimaiseen Henrik Gabriel Porthaniin, aiheeseen, jota Danielson-Kalmari hänelle oli suositellut.⁶

Päätös ei kuitenkaan ollut helppo. Vielä muutamaa viikkoa ennen Saksan-matkaansa Suolahti sai kirjeen veljeltään Leipzigin, jossa tämä kehotti nuorta kandidaattia pysyttelemään kotimaisessa aiheessa, koska se herättäisi Suomessa »enemmän kiinnostusta» ja olisi »idealistseltakin kannalta» maalle hyödyllisempää:

»Sillä tärkeä asia on, että ei ota mitään suurta ja pitkällistä työtä ensi esikoisekseen. Siinä saa kuitenkin aluksi hukata aikaa ja maksaa oppirahoja. . . Ei hyödytä mitään, että panee väitöskirjaansa paljon aikaa; kun se vihdoinkin ilmestyy, ovat muut herrasmiehet 'käytännöllisempinä' väitelleet pienillä tutkimuksilla lyhyen

ja Lund olivat tutkijoille yhtä tärkeitä kuin Valtionarkisto tai Yliopiston kirjasto Helsingissä tänään.

⁴ Hugo Palanderin kirje Gunnar Palanderille Leipzigin 11.9.1898 (JSp).

⁵ Eino E. Suolahti 1947, s. 41 ja 61.

⁶ Sama, s. 53—54. Ks. myös Gunnar Palanderin kirjeet Danielson-Kalmarille 4.1. ja 12.2.1899, kansio 6 (VA) sekä Danielson-Kalmarin kirje Gunnar Palanderille 20.1.1899 (JSp).

ajan kuluttua, ovat vieneet virat ja ovat tohtoreja yhtä hyvin kuin sinäkin, joka olet nähnyt enemmän vaivaa. Pitää katsella asiaa melkein yksinomaan käytännölliseltä kannalta.»⁷

Hugo Suolahti lisäsi, että oli miltei yhdentekevää, minkä aiheen valitsi, kunhan aluksi tutustui historialliseen metodiin jonkun saksalaisen »celebriteetin seminaarissa».

Porthan ei näin ollen kenties ollutkaan Suolahdelle tutkimustavoite, vaan pikemminkin helpommaksi katsottu tie oppiarvoon. Lokakuun alussa 1898 Gunnar Suolahti esitteli tulevan väitöskirjansa suuntaviivat Historiallisessa Yhdistyksessä otsakkeella »H.G. Porthan historiantutkijana».⁸ Muutaman päivän kuluttua hän aloitti ensimmäisen ulkomaanmatkansa, kohteenaan Saksa ja Leipzig — Karl Lamprechtin kuuluisa »historianlaboratorio». Leipzigissa hän asettui asumaan yhteen edellä mainitun Kustaa Aminoffin kanssa. Aminoff opiskeli filosofiaa seuran muun muassa tunnetun psykologin Wilhelm Wundtin luentoja.⁹

Kahdeksan kuukautta kestänyt Leipzigin matka oli intensiivisen opiskelun aikaa. U.L. Lehtosen kanssa Suolahti kirjoittautui Lamprechtin luennoille, joiden aiheena oli »Deutsche Wirtschafts- und Kulturgeschichte» (kuusi tuntia viikossa) sekä Lamprechtin seminaariharjoituksiin. Suolahti kuunteli myös »Lamprechtin täydellistä vastakohtaa» professori Marcksia, joka luennoi neljä tuntia viikossa renessanssin ja uskonpuhdistuksen historiasta, sekä syventyi diplomatiikan ja lähdetutkimuksen problematiikkaan professori Seeligerin opastuksella ja »statistiikkaan» eli tilastotieteeseen professori Hassen johdolla.¹⁰ Luentojen ohella hän perehtyi laajasti uusimpaan, ennen kaikkea historiatieteen olemusta käsittelevään metodikirjallisuuteen.¹¹

Suolahden pienten vahakantisten vihkojen sisältämät saksankieliset luentomuistiinpanot tarjoavat erinomaisen kuvan historian akateemisesta opetuksesta Leipzigin yliopistossa vuosisadan vaihteessa. Silmiinpistävää on luento-opetuksen ja seminaarityöskentelyn limittäminen toinen toisiinsa — luennoilla käsiteltyjä asioita syvennettiin niihin liitetyissä seminaariharjoituksissa, joissa väittelivät keskenään ohjaava luennoitsija ja

⁷ Hugo Palanderin kirje Gunnar Palanderille Leipzigista 11.9.1898 (JSp).

⁸ Hist. Yhd. ptk. 7.10.1898.

⁹ Eino E. Suolahti 1947, s. 54—55.

¹⁰ Gunnar Palanderin kirje äidilleen 29.10.1898 ja isälleen 5.11.1898 (JSp).

¹¹ Gunnar Palanderin kirjeet Leipzigista J.R. Danielsonille 4.1.1899 ja 12.2.1899, kansio 6 (VA).

oppilaat ja toisinaan myös yliopiston muut opettajat. Seminaariopetuksen ja luento-opetuksen välillä ei yleensäkään näytä olleen kovin suurta eroa, ja opettajakunnasta varsinkin Lamprechtilla ja Marcksilla oli tapana vierailla toistensa luennoilla esittämässä omia näkemyksiään.¹²

Suolahden luentomuistiinpanojen nojalla saksalaiselle (leipzigilaiselle) yliopistomaailmalle oli ominaista akateeminen vapaus, mahdollisuus tiedettä koskevien mielipiteiden vaihtoon niin opettajien kuin myös opettajien ja opiskelijoiden kesken. Teemasta riippumatta luentoaiheita käsiteltiin paljolti teoreettis-filosofisesti. Niinpä esimerkiksi professori Seeligerin johdannossa historian tutkimuksen lähteisiin ei tutustuttu ainoastaan eri maiden arkisto-oloihin, vaakunoihin, kilpiin tai käsialoihin, sisäiseen ja ulkoiseen lähdekritiikkiin, vaan yhtä tärkeän ellei tärkeämmänkin sijan luennolla sai »Chronologie», oppi eri kulttuurien aikakäsityksestä, esimerkiksi vuorokauden ja viikon pituudesta ulottuen aina juhlapäivien ja juhlapyhien viettoa koskeviin tapoihin saakka. Viimeksi mainittua aihepiiriä Suolahti myöhemmin käsiteli itse paljon luennoillaan ja sivusi teoksissaan.

Jos luennoilla välillä 'tavoiteltiin pilviä', niin sitä tehtiin vieläkin mieluummin seminaareissa. Lamprechtin seminaarin aiheena saattoi yhtenä päivänä olla »Antiikki, hyve ja nykypäivä» tai »Hyve ja valtio», seuraavalla kerralla piti ohjelman mukaan pohtia kulttuurihistorian olemusta, mutta todellisuudessa päädyttiinkin käsittelemään saksalaisen oikeusopin Ernst Zitelmannin näkemyksiä materialismin luonteesta tai modernin »joukkopsykologian» sovellutusmahdollisuuksia historian tutkimuksessa.

Suolahden luento- ja seminaarimuistiinpanot kertovat omaa kieltään Leipzigin yliopistossa annetun historianopetuksen akateemisesta 'lennokkuudesta'. Samalla ne todistavat opetuksen monipuolisuudesta. Pelkän faktatiedon sijaan pyrittiin opiskelijoille tarjoamaan perusvalmiudet syvällisempään ja käsitteellisempään teoreettis-filosofiseen ajatteluun: Lukuvuoden 1898—99 aikana Suolahti joutui tutustumaan laajasti länsimaisen ajattelun ja historiankirjoituksen vaiheisiin alkaen kreikkalaisista filosofiista ja päätyen oman aikansa suuriin nimiin, muun muassa Thukydiden, Aristoteleen, Polybioksen, Niccolo Machiavellin, Jean Bodinin, Gottfried Wilhelm Leibnizin, Montesquieun, Voltairen, David Humen, Adam Fergusonin, Immanuel Kantin, Johann Christoph Gattere-

¹² Gunnar Palanderin luentomuistiinpanot Leipzigin ajoilta lukuvuonna 1898—99 (JSp).

rin, Gotthold Ephraim Lessingin, August Ludwig von Schlözerin, Johann Gottfried von Herderin, Arnold Hermann Ludwig Heerenin, Georg Wilhelm Friedrich Hegelin, Barthold Georg Niebuhrin, Arthur Schopenhauerin, Leopold von Ranken, Auguste Comten, Johan Ignaz von Döllingerin, Johann Gustav Droysenin, Eduard Zellerin, Karl Marxin, Jacob Burckhardtin, Hermann Baumgartenin, Wilhelm Wundtin, Gustav Schmollerin, Karl Theodor von Inama-Sternegg, Karl Bücherin, Max Lenin, Eberhard Gotheinin, Georg von Belowin, Kurt Breysigin teoksiin ja ajatuksiin. Useimmat edellä mainittujen herrojen, kuten luennoitsijoiden itsensäkin, pääteoksista kuuluivat oheislukemistona opinto-ohjelmaan.

Vaikutteita, syventymistä ja kritiikkiä

Leipzigissa vietetyt kuukaudet merkitsivät Suolahdelle irtautumista kodin edustamasta turvallisuudesta ja »kotosuomen» enemmän tai vähemmän ahtaista näköaloista, astumista ensi kertaa ulkomaille, itse paikan päälle seuraamaan pitkälti juuri Leipzigin professoriin Karl Lamprechtiin personalisoitunutta ja laajempia kansainvälisiäkin mittasuhteita saavuttanutta keskustelua historian tutkimuksen perusteista. Matkan merkitystä Suolahden myöhempään tutkijapersoonaan on vaikea yliarvioida. Siitä nuorekkaasta, äskettäin valmistuneesta 22-vuotiaasta kandidaatista, joka vielä matkansa ensipäivinä asteli Berliinin katuja ja puistoja etsien hurmioituneena historian suurmiehiä kuvaavien »marmorin veistettyjen vainajien» patsaista todisteita menneen elämän suurista miehistä ja tapahtumista, ei intensiivisen opiskelujakson jälkeen ole paljoakaan jäljellä. Tunteikkuus, rakkaus menneisiin aikoihin ja kodista peritty kunioitus luontoa, taiteita ja kulttuuria kohtaan ei ollut kadonnut, mutta tilaa Suolahden mielessä oli alkanut saada myös nykypäivä ja sitä kautta menneisyyden tapahtumien syvällisempi hahmottaminen ja kyseenalaistaminen ohi kuolleiden »jätteiden» ja muistomerkkien, painottuen niistä tehtyihin tulkintoihin — ajatteluun ylipäätänsä.¹³

Lukuvuosi vieraalla maalla saattaa tuntua lyhyeltä, varsinkin mikäli katsomme opiskelijan kykyä omaksua uusia virtauksia vieraalla kielellä. Suolahden kielitaito oli kuitenkin hyvä. Suomenmielisestä kodista huolimatta hän oli äidinkieleltään kaksikielinen, oikeastaan kolmekielinen:

¹³ Eino E. Suolahti 1947, s. 56—60.

aitinsä ja tämän sukulaisten kanssa hän kävi kirjeenvaihtoa ruotsiksi, isänsä kanssa milloin ruotsiksi, milloin suomeksi tai saksaksi, välillä jopa venäjäksi tai ranskaksi ja veljiensä kanssa suomeksi. Isän varsinainen kotikieli saksa oli hänelle tuttu niin kirjoitettuna kuin puhuttunakin jo lapsuudesta. Isänsä painostuksesta hän oli kolmantena opiskeluvuotenaan alkanut harjoittaa myös ranskan kielen opintoja. Tätä kieltä hän ei koskaan oppinut täydellisesti hallitsemaan, mutta ranskankielistä kirjallisuutta hän pystyi jo opiskeluvuosinaan lukemaan. Myös venäjän kielen ymmärtäminen oli perua lapsuuden kodista.¹⁴

Opinnot Leipzigin merkitsivät Suolahdelle syventymistä kansainväliseen¹⁵ keskusteluun historianfilosofiasta ja historianmetodista. Ja vaikka niiden tiedemiesten kategoria, joihin ja joiden ajatteluun Suolahti matkallaan tutustui oli laaja, niin ei ole epäilystäkään siitä, etteikö juuri Karl Lamprecht olisi ollut se, joka häneen teki suurimman vaikutuksen. Eräässä kotimaahan lähettämässään kirjeessä hän kuvaili tunteitaan seuraavasti:

»Tulen Lamprechtin luennoilta, mutta en suoraan sieltä. Olen kävellyt katuja edes takaisin, sillä mieleni siihen pakotti. Tunsin miten poskeni kuumottivat, miten olentoni nousi ja mieleni kohosi. Ja tiesin mitä se oli. Olin kuunnellut Lamprechtin joka sanan jännittyneellä tarkkuudella, olin pitänyt kasvoni lakkaamatta häneen kiinnitettynä. Kuuntelin häntä kuin profeettaa, innostuin täällä kuin muinoin kotoisen luonnon helmassa. Se oli sama tunne. Kummallakin kerralla tunsin, että kuuntelin ja tajusin jotakin, joka ei ollut tavallista arkiasiaa, se oli jotakin muuta. Ja vielä muutakin, sillä tunsin, että itsessäni oli sama tunne kuin tuolla, että selvempänä kuulin sen, mitä ennen olin miettinyt. Huomasin ympärilläni tavattoman hiljaisuuden ja se värisytti kuin suurien metsien äänentoimisuus muinoin.»¹⁶

Gunnar Suolahden suhde niin kutsuttuun oppi-isäänsä Karl Lamprechtin oli kuitenkin kriittinen ja välittävä. Hän ei asettunut yhtä varauksettomasti (tai kritiikittömästi) Lamprechtin kannalle kuin ystävän-

¹⁴ Gunnar Palanderin/Suolahden sukulaiskirjeenvaihto (JSp); Eino E. Suolahti 1947, s. 7—35 ja 48—49. Suolahden isänpuoleinen suku oli osin naimakauppojen kautta Inkerimaalla omaksunut äidinkielekseen saksan. Isä Edvard Wilhelm Palander toimi Hämeenlinnan normaaliilyseon, sittemmin lyseon venäjän kielen (väliaikaisesti myös saksan kielen) lehtorina. Ks. Gunnar Suolahti 1932f.

¹⁵ Kansainvälisyys tässä tarkoittaa lähinnä saksalaisuutta. Toisaalta Saksa oli tuolloin historian tutkimuksen kannalta merkittävin maa Euroopassa.

¹⁶ Gunnar Palanderin 11.1.1899 päivätty kirjekonsepti, kansio 1 (VA).

sä Ernst Nevanlinna. Esiintymistavaltaan Suolahti ei ollut samalla tavalla julistava persoonallisuus kuin häntä muutama vuotta vanhempi Nevanlinna, jonka kärjekkäät mielipiteet — etenkin hänen arvionsa fil. toht. Arvi Grotenfeltin teoksesta »Die Wertschätzung in der Geschichte» — olivat herättäneet paheksuntaa vanhemman polven tutkijoissa. Mainittu teos ilmestyi vuonna 1903. Grotenfelt oli tosin esittänyt tutkimuksensa pääkohdat jo vuotta aiemmin saksalaisessa aikakauskirjassa »Archiv für systematische Philosophie» otsokolla »Über Wertschätzung in der Geschichtsbehandlung». Nevanlinna kritisoi artikkelia Historiallisessa Yhdistyksessä, mistä alkoi Nevanlinnan ja Grotenfeltin välinen vuoropuhelu, jossa edellinen puolusti Lamprechtin kollektivismia kun taas jälkimmäinen antoi arvoa myös individualistiselle suunnalle.¹⁷

Varsinaisena otsikkohenkilönä Karl Lamprecht oli Suolahdella ensimmäistä kertaa vuonna 1903, jolloin hän esitteli Historiallisessa Yhdistyksessä »suuren kulttuurihistorioitsijan» edellisvuonna ilmestynynee teoksen »Zur jüngsten deutschen Vergangenheit».¹⁸ Alustuksen pohjalta syntyi vilkas keskustelu »Lamprechtin mielipiteistä yleensä». Vastustavia käsityksiä esittivät professori M.G. Schybergson, dosentti Carl von Bonsdorff sekä edellä mainittu Arvi Grotenfelt. Vaikka Suolahti osittain hyväksyi Lamprechtin väitteet individualistisen tutkimuksen olemuksesta ja oli yhtä mieltä hänen kanssaan siitä, että kuva individuaalisesta historiassa (yksilöstä tai yksittäisestä tapahtumasta) jäi aina puutteelliseksi, niin samalla Suolahti korosti, että näin oli asian laita myös »kokonaisilmiöiden» kanssa. Esimerkkinä kokonaisilmiöistä hän mainitsi Lamprechtin esiin nostaman yksittäisen kansan ja sen vaiheet.¹⁹ Kun kansan kehitystä tarkasteltiin kollektiivisesti ja kun sitä käsiteltiin rinnakkaisilmiönä muiden kokonaisilmiöiden eli muiden kansojen kehityksen kanssa, niin tällöin oli löydettävissä kansan kehitystä kuvaavia

¹⁷ Hist. Yhd. ptk. 11.4.1902; Fil. Yhd. ptk. 21.11.1903; Grotenfelt 1903. Vrt. Tommila 1976, s. 26 ja Tommila 1989, s. 148.

¹⁸ Karl Lamprecht, »Deutsche Geschichte. Erster Ergänzungsband. Zur jüngsten deutschen Vergangenheit. I». Berlin 1902; Hist. Yhd. ptk. 6.11.1903. Painettuna HAik 1904, s. 97—107. Saksan-matkaltaan Suolahti oli hankkinut itselleen seuraavat Lamprechtin teokset: »Deutsche Geschichte I—V₂». Berlin 1891—1895; »Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft». Berlin 1906; »Zwei Streitschriften den Herren H. Oncken, H. Delbrück, M. Lenz zugeeignet». Berlin 1897; »Die historische Methode des Herrn v. Below. Eine Kritik von Karl Lamprecht». Berlin 1899. Ks. Gunnar Suolahden henkilökohtaisen kirjaston luettelo vuodelta 1900 (JSP).

¹⁹ Vrt. Nils Berndtsonin vuonna 1938 samasta aiheesta pitämän esitelmän »Mikä oli Lamprechtin mukaan historiatieteen tehtävä?» yhteydessä käyty keskustelu Eino Jutikkalan johtamassa Historiallisessa Yhdistyksessä. Hist. Yhd. ptk. 15.11.1938.

tyypillisiä piirteitä. Mutta kaikesta tästä huolimatta »elämän täyteläinen todellisuus» jäi Suolahden mukaan aina ilmaisematta, sillä se oli niin moniselitteinen, että »sen edessä vaalenivat kamarioppineiden järjestelmät melkeimpä mitättömiin».

Suolahti ei toisin sanoen hyväksynyt Lamprechtin kollektiivisen metodin jyrkkää kaavamaisuutta: kollektivismi (tieteellinen) kontra individualismi (kuvaileva, kertova). Suolahdelle kysymys singulaaristen ja kokonaisilmiöiden tieteellisyydestä historiassa oli turha, sillä historian oman erityisluonteen johdosta kumpikin ilmiöjoukko kuului ja tuli kuulumaan historiantutkimukseen. Hänelle kulttuurihistoria tai talous- ja sosiaalihistoria ei välttämättä myöskään merkinnyt sen kollektiivisempaa ja parempaa tutkimusta kuin poliittisen historian tai henkilöhistorian tutkiminen. Tutkimuksen pätevyys ratkaisi se, miten aineistoa käsiteltiin; ennen kaikkea, tyydyttiinkö lähteiden suoraviivaiseen referoimiseen, vai päädyttiinkö monimutkaisten historiallisten tapahtumasarjojen rekonstruomiseen syventymällä niiden taustalla olleisiin monisyisiin inhimillisiin vaikuttimiin. Holistisen tutkimusotteen omaksunut historioitsija ei tarkastellut esimerkiksi aittaa pelkkänä varastorakennuksena, vaan hän pyrki selvittämään sitä elävää elämää, jota tuo rakennus yöjuoksuperinteeseen edusti. Suolahden mukaan kokonaisvaltaisen metodin käytöllä pyrittiin myös yleistykseen, Suolahtea lainaten:

»Kehityksen kuvaaminen usein varsin irrallisten jätteiden avulla vaatii alituisesti tieteellisen mielikuvituksen työtä, yhdistelyä, vertailua, selityksiä ja olettaumuksia. . . eikä se karta kauemmaksi tähtääviä teorioitakaan.»²⁰

Kriittisesti Suolahti suhtautui myös Lamprechtin aikakausi- ja aottelun (symbolismi, typismi, konventionalismi, individualismi ja subjektivismi)²¹ teorioiden suoraviivaisuuteen ja sen mekaanisilta vaikuttaviin kau-
saalipäätelmiin:

²⁰ Gunnar Suolahti 1922b, s. 51—54.

²¹ Viikari 1977, s. 267—412; sama 1970, s. 94—202. Kriittinen suhtautuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Suolahti olisi myös omaksunut jotain Lamprechtin aikakausi- ja aottelusta. Suolahden oma käsitys individualistisen kulttuurimuodon synnystä, uuden yksilökeskeisen ajattelutavan kehitymisestä uuden ajan alulta lähtien oli pitkälti samansuuntainen Lamprechtin näkemysten kanssa. On myös todettava, ettei Lamprecht suinkaan ollut ainoa ajattelija, joka tuolloin piti uuden ajan taitetta merkittävänä ajanjaksona ihmisen henkisen tai psyykkisen kehityksen kannalta; esim. Max Weberin ja Werner Sombartin ajatukset uskonnon ja kapitalismin välisestä suhteesta sekä uudenlaisen tajunnan kehitymisestä yksilön ja yhteiskunnan välillä ovat peruslähtökohdiltaan pitkälti samansuuntaisia kuin Lamprechtin. Ks. Sombart 1902 ja Weber 1904—05.

»Kehityksen lakimääraistä välttämättömyyttä ei mielestäni kukaan pysty todistamaan. Se tuntuu mielestäni yhtä varmalta, kuin että syysarja syvennettynä aina päättyy perimmäisiin syihin, joita ei käy käsittäminen saatika sitten selittäminen jostakin välttämättömyydestä johtuvaksi. Sellaiset syynselittämiset alkavat jo olla historianfilosofian rajamailla. Ja ne ovat mielestäni yhtä epävarmoja kuin konsanaan yritykset selitellä yksilöllisen sielunelämän syvimpiä syitä. Sillä tutkijan käsitys menneitten aikain vaiheista kuvastelee väkisinkin hänen käsityksiään omasta ajasta. . . häneen pääsevät ehdottomasti vaikuttamaan monet mieskohtaiset ehkäpä satunnaisetkin kokemukset, jotka ovat hänen sieluunsa painaneet jälkensä.»²²

Suolahden mielestä historian tutkimuskohde, inhimillinen elämä, oli niin monimuotoista, ettei mekaanista kausaliteettia voitu saavuttaa. Ja koska historian tutkimus, humanistiset tieteet ylipäänsä joutuivat usein operoimaan mahdollisuuksilla ja todennäköisyyksillä, ei niiden tuloksissa pystytty saavuttamaan sellaisia lainmukaisia varmuuksia kuin luonnontieteissä. Historiantutkimus jäi näin ollen parhaimmillaankin pitkälti hypoteesien tasolle. Vaikeuksista huolimatta kausaalisuhteita tuli etsiä, myös historioitsijan oli pyrittävä kausaaliselityksiin: »Taito on siinä, että asiat kerrotaan systeemissä eikä kronologisen pikkutarkasti, tahi muiden ulkonaisten merkkien mukaan. . . Tapauksiin on aina etsittävä syyt. Tähän vaaditaan historioitsijalta kykyä.»²³ Juuri tämän kyvyn toteutuminen käytännössä erotti Suolahden mukaan toisistaan teknisluonteisen historian tutkimuksen (Geschichtsforschung) ja ajatuksellisen historian kirjoituksen (Geschichtsschreibung). Edellinen, selvitetäessä tapauksia kaavalla mitä, missä ja milloin, vaati toteuttajaltaan pelkkää tekniikkaa, jälkimmäinen, haettaessa vastausta kysymykseen miksi, vaati harjoittajaltaan paitsi »oppia myöskin fantasiaa ja elämän tuntemusta», mikä pakotti tutkijan paitsi paneutumaan, niin tekemään myös tulkintoja ilmiöiden takana vaikuttaneiden ihmisten ja yhteisöjen ajattelumaailmasta. Mikäli näin ei tehty, historioitsija selitti menneisyyttä kaavamaisesti poliittisten tapahtumien tai yksipuolisesti taloudellisen toiminnan pohjalta, eikä esimerkiksi yksilöiden mielenlaadun — vallanhimon, ahneuden, käyttäytymisen ja asenteiden — kautta. Suolahdelle kausaliteetti

²² Palander 1904b, s. 105—106 ja Hist. Yhd. ptk. 6.11.1903.

²³ Gunnar Palanderin historian kirjoituksen historiaa ja metodologiaa koskevia päimmättämiä muistiinpanoja aikaväliltä 1900—1902 (JSP).

merkitsikin sellaista ajatuksellista kategoria, joka piti sisällään sekä järjen, kokemuksen että myös intuition.²⁴

Uutta valoa historian tutkimukseen

Esittämästään kritiikistä huolimatta Suolahti myönsi Lamprechtin eittämättömät ansiot historian tutkijana. Suolahdelle Lamprecht oli suuri kulttuurihistorioitsija, joka »rohkeissa» tutkimuksissaan pyrki tarkkailemaan inhimillisen elämän koko skaalaa. Lamprechtin ansiot olivat ennen kaikkea niissä harvinaisen rikkaissa ideoissa, joilla hän oli historian tutkimusta laajentanut ja avartanut. Suolahden mielestä Lamprechtin hypoteesit olivat luoneet uutta valoa historian tutkimukseen, herättäneet hedelmöittäviä mietteitä, kehittäneet uusia kysymyksiä sekä syventäneet historiankäsitystä:

»Tällaisella esityksellä on elävöittävä voima, paljon enemmän kuin pelkkien tietojen kasaamisella. . . Tutkija voi erehtyä, ja sellaisissa yrityksissä kuin tämä, on erehdys jo edeltäpäin helposti oletettavissa. Eikä se silti ole hänelle häpeäksi luettava.»²⁵

Suolahti toisin sanoen myöntäili Lamprechtin ajatuksia useissa historian tutkimuksen perusperiaatteita koskevissa kysymyksissä, mutta asettui samalla välittävälle kannalle monessa individualistisen ja kollektivistisen historiankäsityksen kiistakysymyksessä. Kaarlo Wirilander on todennut, että Suolahti »varsinaisesti teoretisoimatta, nimenomaan taistelematta tieteellisiin kiistakirjoituksiin ns. uuden suunnan puolesta ns. vanhaa vastaan yksinkertaisesti toi sen Saksasta Suomeen toteuttamalla sitä täällä omassa tutkimustyössään».²⁶

²⁴ Gunnar Palanderin luentomuistiinpanot Leipzigin ajoilta lukuvuonna 1898—99 (JSp). Ks. myös Gunnar Palanderin/Suolahden luennot: »Rococon aika meillä ja muualla» (keväät 1905), kansio 33 (VA); »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla» (keväät 1922), Heikki Haavion luentomuistiinpanojen mukaan (JSp); Gunnar Suolahden lausunnat A.R. Cederbergin ja Jalmari Jaakkolan tieteellisestä pätevydestä Suomen historian professorinvirkaan ja siitä käyty keskustelu. Hist.-kielit. os. ptk:t 21.5, 10.6. ja 8.10.1932. Kanslerinviraston kirjeaktit 123, 135 ja 220/1932 (HYKA). Toisaalta on huomautettava, ettei Lamprechtkaan käytännössä ollut niin jyrkän ja kaavamaisen kausaliiteetin kannattaja kuin Suolahti ja monet aikalaiset antoivat ymmärtää. Ks. tästä Voutilainen 1947, s. 204—211. Vrt. Lamprecht 1896; 1899a ja 1899b.

²⁵ Palander 1904b, s. 97, 106—107. Ks. myös Gunnar Suolahden Jalmari Salomaan esitelmän »Suuren kulttuurihistorioitsijan Karl Lamprechtin historiankäsitys» yhteydessä käyttämä puheenvuoro. Hist. Yhd. ptk. 13.11.1914.

²⁶ Wirilander 1965, s. 150.

On kuitenkin muistettava, että Suolahti ei Suomessa joutunut samalla tavalla nurkkaan ajetuksi kuin Lamprecht kotimaassaan. Meillä talous- ja sosiaalihistoria oli maan johtavien historioitsijoiden — kuten esim. J.R. Danielson-Kalmarin ja E.G. Palménin — toimesta kohotettu jo varhain tukemaan sosiaalireformismia, jolla haluttiin lujittaa kansallista eheyttä venäläistämisen alla. Tavallinen Saarijärven Paavo ja tamperelainen tehtaantöyläinen olivat kumpikin rakentamassa taloudellista pohjaa Suomen kansalliselle elämälle. Kansaa ei saanut historiallisena selitystekijänä väheksyä, sillä viime kädessä juuri sen varaan rakentui koko kansallisen kulttuurin omintakeisuus.²⁷ Suolahden ei toisin sanoen tarvinnut lähteä suoranaiseen taisteluun kollektivismin puolesta, ja tätä kautta liioitteluihin poliittisen historian oletetusta kelvottomuudesta tai ylivallasta. Ja vaikka Lamprecht Saksassa lyötiin matalaksi, hänen perintönsä eli voimakkaana maan rajojen ulkopuolella: Belgiassa, Hollannissa, Japanissa, Norjassa, Ranskassa, Romaniassa, Unkarissa, Skotlannissa, Suomessa ja jopa Yhdysvalloissa. Lamprechtin taloudellisia, sosiaalisia ja kansanjoukkoja korostavalla metodilla oli ikään kuin sosiaalinen tilaus siellä, missä yhteiskunta oli kehitykseltään joko »läpeensä porvarillinen» (kuten Hollanti ja Belgia) tai siellä missä kansa oli pitkään joutunut elämään alistettuna enemmän tai vähemmän vieraan ylivallan alaisuudessa. Jälkimmäisestä ovat hyvänä esimerkkinä Norja ja Suomi, joissa kansan talonpoikaista historiaa voidaan kärjistetysti pitää ainoana historiana, joka niillä kansallisessa mielessä oli 'puhtaasti' itsenäistä.²⁸

Vaikka Suolahti ei hyväksynyt yksittäisten tapahtumien ja kokonaisu-silmiöiden jyrkkää erottamista toisistaan, niin opetustyössään hän tähdensi jatkuvasti kokonaiskuvan hahmottamisen ensisijaisuutta historian-tutkimuksessa painottaen kunkin aikakauden »erityisiä karaktristisiä piir-teitä». Eino Jutikkala onkin oivallisesti todennut, että Suolahti ei koskaan pitänyt päämääränään yksittäisiä tosiasioita, »vaan etsi kaikessa yhteyttä, näki rinnakkaisuutta ja lainalaisuutta siellä, missä muut eivät sellaista havainneet».²⁹ Ja vaikka Suolahti ei uskonutkaan kausaalilakien välttämättömyyteen historiassa, niin siitä huolimatta hän piti historiankirjoittajan velvollisuutena syysuhteiden etsimistä. Lamprechtin, »historiallisen ajattelun eittämättömään mestariin» nojautuen Suolahti vaa-

²⁷ Ahtiainen—Tervonen 1990, s. 14—20.

²⁸ Schleier 1982; Viikari 1982.

²⁹ Jutikkala 1934, s. 4.

ti, että yleistysten avulla yksittäiset tapahtumat ja henkilöt oli tutkimuksessa aina asetettava laajaa historiallista kehityspohjaa vasten.³⁰ Muussa tapauksessa käsittely jäi pintapuoliseksi: »Kuvattiin sotatapahtumia, joita ei ymmärretty ja diplomaattien neuvotteluja, joita ei tunnettu.»³¹

Päällikön, sotajoukon ja ruhtinaan toiminta oli Suolahden mielestä »valtavaltalta osaltaan» riippuvainen siitä vuorovaikutuksesta, joka oli olemassa heidän ja kansan välillä: »Tosin ovat ylemmät kerrokset kehityksessä johtavia, mutta edellytyksenä heidän toiminnalleen oli» joukkojen selkänoja — »enemmistön sosiaalinen, taloudellinen ja henkinen olotila. Tämä olisi ensin selvitettävä, ennen kuin voidaan muuta ymmärtää.» Tässä mielessä historia oli aina suurten joukkojen historiaa — kansan historiaa. Jos tarkastelemme esimerkiksi vuonna 1870 käytyä sotaa Preussin ja Ranskan välillä, niin voimme kysyä, voittivatko sodan saksalaisten parempi sotilasjohto ja paremmat kiväärit, vaiko »saksalaiset kansakoulunopettajat»? Edellinen ja jälkimmäinen tapa käsitellä menneisyyttä (asettaa kysymyksiä) tarjoaa täysin erilaisen vastauksen Saksan kehitykseen ennen vuotta 1870 ja täysin erilaisen vastauksen Saksan kehitykseen vuoden 1870 jälkeen.³²

Kokoavaa näkemystä etsimässä

Suolahti peräänkuulutti historian tutkimukseen kokoavaa näkemystä. Pitkälti samansuuntaisesti kuin saksalainen sosiologi ja historianfilosofi Georg Simmel (1858—1918) teoksessaan »Die Probleme der Geschichtsphilosophie» Suolahti katsoi, että historiallinen tapahtuminen, ryhmien toiminta jne. kulminoituivat yleensä yksilöllisyyteen. Tästä yksilöllisyydestä ei kuitenkaan saanut todellista tietoa, se ei ollut historiallisesti merkittävää, mikäli sitä tarkkailtiin kokonaiskuvasta irroitettuna erillisilmiönä. Merkittävää ei ollut »yksittäinen esine, vaan esineen tuntemus». Vasta silloin kun tutkija näki tutkimuskohteensa luonteen kokonaisuutena, hän

³⁰ Ks. erit. Gunnar Suolahti 1906c, sekä Gunnar Palanderin puheenvuorot historianopetusta koskeneen keskustelun yhteydessä. Hist. Yhd. ptk. 17.2.1905.

³¹ Katkelmia Gunnar Palanderin/Suolahden historiografian ja metodiopin luennoista ja seminaariharjoituksista sekä niihin liittyviä muistiinpanoja, kansio 30 (VA).

³² Sama. Ks. myös Gunnar Palanderin historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa koskevia päiväämättömiä muistiinpanoja vuosilta 1900—1902 (JSp); sekä Gunnar Suolahden luento (johdanto) »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla» (keväät 1922), Lennart Pinomaan (VA) ja Heikki Haavion (JSp) muistiinpanojen mukaan.

pystyi erottamaan siitä pois epäoleelliset seikat ja näkemään sen kiinteän kokonaisuuden osana.³³

Suolahti määritteli kollektiivisen metodin »kulttuurihistorialliseksi käsitteytäväksi». Kyse ei ollut mistään erikoisesta historianalasta, vaan tutkimustavasta, jonka kohteena oli »kaikki se mikä koski ihmistä». Se piti sisällään inhimillisen toiminnan koko kirjon, niin jokapäiväisen arjen kuin myös valtiollisen elämän merkittävimmät tapahtumat. Tällä tavalla käsitettynä historiantutkimus oli rinnastettavissa »muihin sosiaalisiin tieteisiin», koska myös siinä voitiin käyttää samansuuntaisia metodeja kuin »sosiaalisissa tieteissä» yleensä.³⁴

Kuten Lamprecht ja saksalainen tiedeyhteisö yleensäkin, myös Suolahti tarkoitti kulttuurilla kaikkea inhimillistä toimintaa ja sen tuloksia (vastakohtana anglosaksinen kapea-alaisempi käsite »civilization»). Kulttuurihistoria (Kulturgeschichte) oli Suolahdelle eräänlaista yhteiskuntahistoriaa, jossa henkisen toiminnan aineelliselle perustalle annettiin keskeinen sija ja jossa ryhmiä, yhteisöjä, elinkeinoja, kuten myös poliittisia ilmiöitä ja valtiollisia tapahtumia tarkasteltiin laajan yhteiskunnallisen kokonaisuuden osana.³⁵

Kulttuurihistoria terminä oli toisin sanoen yleisnimitys tutkimukselle, joka vertailevaa metodologiaa hyväksyen käyttäen pyrki ylittämään rajoja-aitoja eri tieteiden välillä. Se erosi esimerkiksi sosiologiasta ainoastaan sikäli, että se tutki, toisin kuin sosiologia, menneessä ajassa tapahtuneita ilmiöitä. Sosiaalitieteellisestä näkökulmasta katsottuna tämä asetti historiantutkimukselle tiettyjä rajoituksia. Niistä huolimatta myös historiassa oli pyrittävä yleistykseen eräänlaisen kollektiivisen selitysprinsippin pohjalta. Suolahti ei kuitenkaan mennyt yhtä pitkälle kuin edellä mainittu Nevanlinna. Suolahti pikemminkin hyväksyi windelbandilais-rickertiläisen kahtiajaon henkিতieteisiin ja luonnontieteisiin, joskin hän edellytti, että myös henkিতieteissä kuten historiassa oli pyrittävä samansuuntaisten metodien käyttöön kuin luonnontieteissä.

Mutta toisaalta myöskään Lamprecht ei edustanut totaalista reduktionismia. Kaikilla tieteillä oli tosin sama päämäärä, mutta silti Lamprecht

³³ Sama. Vrt. Simmel 1905, s. 133, 137, 139—140.

³⁴ Ks. lähdeviite 31 sekä Hist. Yhd. ptk. 14.11.1902. Gunnar Palanderin referaatti Ch. Seignobosin teoksesta »La Methode Historique aux sciences sociales». Löytyy kokonaisuudessaan luentojen yhteydestä, kansio 30 (VA). Ks. myös HAIK 1903, näytenumero, s. 31—32. Vrt. Heikki Waris ja Eino Jutikkala. Hist. Yhd. äänitteet 17.11.1966 ja 8.5.1970.

³⁵ Vrt. Luukanen 1983, s. 399—400. Ks. myös Ahtainen—Tervonen 1990. Sivilisaatio- ja kulttuurikäsitteistä ks. Manninen 1989, s. 52—55 sekä Elias 1978.

erotti henki- ja luonnontieteet toisistaan tutkimusobjektin perusteella.³⁶ Tässä suhteessa Suolahti oli ehkä sittenkin lähempänä Lamprechtia kuin Nevanlinna, joka Suolahtea herkemmin tarttui Lamprechtin metodin ulkoihin tuntomerkkeihin; metodikeskustelun synnyttämään sanasotaan.

Vertailevasta metodista puhuessaan Suolahti painotti ennen kaikkea sitä, että historian tutkija ei saanut elää oman tieteenalansa, tutkimuskohteensa eli menneisyyden määrittämässä umpiossa, vaan myös menneisyyttä oli tarkasteltava nykyajan antaman kokemusmaailman ja tämän päivän tieteiden tarjoamien tutkimustulosten pohjalta. Historialle soveltuvia »aputieteitä» Suolahti ei asettanut minkäänlaiseen tärkeysjärjestykseen — käyttötarve lähti kulloinkin tutkimuskohteesta. Turvautuminen naapuritieteisiin ei ollut tarpeellista pelkästään silloin, kun tutkittava kohde sitä edellytti, vaan aputieteiden tuntemus oli välttämätöntä myös metodisessa mielessä; muiden tieteiden perusteiden ymmärtäminen edesauttoi historioitsijaa uudenlaisten kysymyksenasettelujen ja tulkin-tamallien hahmottamisessa ja soveltamisessa omaan tieteeseen.

Suolahden suhtautuminen Lamprechtiiin ja hänen kollektiiviseen metodiinsa oli alusta lähtien itsenäistä. Eräät tutkijat ovat tosin pyrkineet osoittamaan, että Suolahden alkuvuodesta 1900 aloittama matka Ruotsiin Porthan-työn syventämiseksi Tukholman ja Upsalan arkistojen lähdetiedoilla olisi ollut merkittävä Suolahden tulevan tutkijapersoonan kannalta. Upsalassa hän tutustui Ruotsin johtaviin historioitsijoihin lukeutuneeseen Harald Hjärneen (1848—1922) sekä kirjallisuuden ja taidehistorian professoriin Henrik Schückiin (1855—1947). Muun muassa Eino E. Suolahti uskoi, että nimenomaan tutustuminen Hjärnen realistiseen tutkimusperiaatteeseen, jolle tarkkuuden ohella oli tyypillistä tutkimuskohteen asettaminen laajaa taustaa vasten, oli omiaan johtamaan Suolahden ratkaisevasti pois Lamprechtin äärimmäisyyskannasta.³⁷ Näkemys on liioiteltu. Vaikuttaa siltä, että Suolahti seurasi Hjärnen — »som är en hisklig 'pamp'», kuten hän eräässä isälleen lähettämässä kirjeessä ruotsalaista suuruutta kuvaili³⁸ — Puolan ja Venäjän välisiä suhteita käsitellyttä luentoa ei niinkään omasta tahdostaan kuin opettajansa Danielson-Kalmarin painostuksesta.³⁹ Tämä halusi tuoreita tietoja Hjär-

³⁶ Viikari 1970, s. 62.

³⁷ Eino E. Suolahti 1947, s. 87—90; Kaarlo Blomstedt 1938, s. 81; Wirilander 1965, s. 149.

³⁸ Gunnar Palanderin kirje isälleen Tukholmasta 8.4.1900 (JSp) sekä Gunnar Suolahden laatima nekrologi Harald Hjärnestä vuodelta 1922. Identifioimaton lehtileike (JSp).

³⁹ Gunnar Palanderin kirje J.R. Danielsonille Upsalasta 25.2.1900, kansio 6 (VA).

nen historiankäsityksestä sekä ennen kaikkea hänen poliittisesta ideologiastaan, sillä Hjärne oli tuolloin eräs Ruotsin huomattavimmista konservatiivisen ideologian ja ruotsalaisen nationalismin aatteen kehittäjistä.⁴⁰ Hjärneä ja ruotsalaisia historioitsijoita hedelmällisemmiksi muodostuivatkin ehkä ne henkilökohtaiset suhteet, joita Suolahti matkansa yhteydessä solmi niin Upsalassa kuin Tukholmassakin useisiin paikallisiin kirjasto- ja arkistovirkailijoihin. Heidän ammattitaitonsa helpotti Suolahden työskentelyä naapurimaamme arkistoissa varmasti jatkosakin.⁴¹

Henrik Schückin, kuten myös kirjailija ja kirjallisuushistorioitsija Oscar Levertinin ja Nils Erdmanin kulttuurihistorialliset esitykset ovat epäilemättä toimineet pontimina Suolahden myöhemmille sivistyshistoriallisille tutkielmille »lastuille». Schückin ja hänen »koulukuntansa» opit eivät kuitenkaan vieroittaneet Suolahtea Lamprechtin kollektiivisesta metodista. Niiden vaikutus Suolahden myöhempään tuotantoon liittyi lähinnä muotoon, ei niinkään sisältöön. Historiallisessa Aikakauskirjassa Suolahti kirjoitti Henrik Schückin teoksesta »Ur gamla papper», että tekijän sivistyshistorialliset lastut olivat vain »sujuvaan muotoon kirjoitettu lähdereferaatteja tahi pieniä tutkielmia kirjallisuushistorian alalta». ⁴² Eräässä toisessa yhteydessä Suolahti tuomitsi Schückin tyylin käsitellä kuvattavia henkilöitä ajastaan irrallisina erityistapauksina. Schück »mustaa ja motiitti», mutta ei kuitenkaan selvitä niitä syitä ja motiiveja, jotka olivat kuvattavien henkilöiden toimintojen taustalla. »Loppusanani siis on, että ylenarvostelias kirjallisuudentutkija tekelessään on historiallista henkilöä yksipuolisesti esittänyt, erottaen hänet ajastansa, syyttäen häntä siitä, mistä kokonaista aikakautta oikeastaan olisi syyttämisen. Se on seuraus tutkijan yksilöllisestä metodista.»⁴³

Omalta pohjalta eteenpäin

Suomalaiskansallinen liike oli perinteisesti luottanut tieteiden voimaan omintakeisen kansallisen kulttuurin kohottajana. Tieteelliseen tutkimukseen ja sen kehittämiseen suhtauduttiin myötemielisesti. Vaikka Suomi

⁴⁰ Elvander 1961.

⁴¹ Gunnar Palanderin kirje isälleen Tukholmasta 8.4.1900 (JSp).

⁴² Palander 1903a, s. 168.

⁴³ Palander 1905d, s. 218—220. Ks. myös Hist. Yhd. ptk. 21.10.1904, Gunnar Palanderin referaatti Henrik Schückin teoksesta »Gustaf III, en karaktärsstudie».

perifeerisenä rajamaana oli kaukana eurooppalaisen kulttuurin keskuksesta, ei tämä merkinnyt, että suomalainen tiedeyhteisö olisi elänyt eristettynä muusta maailmasta, päinvastoin vuosisadan vaihteessa seurattiin eurooppalaisen tieteen kehitystä maassamme tarkemmin kuin pitkään kansallisen itsenäisyyden saavuttaneessa suomalaisessa Suomessa. Kukaan ulkomainen »profeetta», ei edes Karl Lamprecht voinut kohota sellaiseksi suuruudeksi, jonka ajatukset olisi omaksuttu kritiikittömästi. Suolahti on muun muassa todennut, että kulttuurihistoriaa oli harastettu jo pitkään ennen Lamprechtia. Pääosin se oli kuitenkin alistettu valtiollisen historian osaksi. Vasta vuoden 1848 vallankumous oli mahdollistanut kulttuurihistorian »eron valtiosta ja kirkosta». Uuden kulttuurihistorian perustajana Suolahti piti saksalaista Wilhelm Riehliä (1823—97), joka ensimmäisenä jätti valtiollisen kehityksen tarkastelun tutkimuksensa ulkopuolelle. Mutta Riehlinkin käsittely oli Suolahdesta puutteellista sikäli, ettei tämä ymmärtänyt taloudellisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden merkitystä historiassa.⁴⁴

Suolahti oli jo varhain tutustunut myös sellaisiin Lamprechtia edeltäviin kulttuurihistorioitsijoihin ja yhteiskunnallisiin ajattelijoihin ja tiedemiehiin kuten ranskalaiseen Hippolyte Taineen (1828—95), saksalais-sveitsiläiseen Jacob Burckhardtiin (1818—97) sekä ranskalaisiin Alexis de Tocquevilleen (1805—59) ja Fustel de Coulangesiin (1830—89), ranskalaista Auguste Comtea (1795—1850) ja englantilaista Henry Thomas Bucklea (1821—62) unohtamatta.⁴⁵ Burckhardtin teos »Die Kultur der Renaissance in Italien» (1860) oli tehnyt Suolahteen niin suuren vaikutuksen, että hän olisi välttämättä tahtonut käännättää sen suomeksi Mommsenin »Römische Geschichten» (1854—56, 1885) ohella.⁴⁶

Suolahden kulttuurihistoriallisesta tutkimusotteesta puhuttaessa on myös muistettava kuuluisa tanskalainen historioitsija Troels-Lund (1840—1921). Suomen Troels-Lundiksi mainittu Suolahti⁴⁷ arvosti tanskalaista tutkijaa ennen kaikkea kansallisten tapojen ja tottumusten kuvaajana. Troels-Lundille valtiollinen elämä edusti alempaa tasoa kulttuurielämään

⁴⁴ Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot keväällä 1908, syksyllä 1912 ja keväällä 1913 sekä syksyllä 1920, kansio 31 (VA).

⁴⁵ Sama sekä Palander 1905d, s. 216.

⁴⁶ Gunnar Suolahden kirje J.R. Danielson-Kalmarille Tukholmasta 18.1.1909, kansio 6 (VA); Jalmari Jäntin (WSOY) kirjeet Gunnar Palanderille 29. ja 30.9.1905 (JSp).

⁴⁷ Ks. mm. Juhani Rinteen kirje Gunnar Suolahdelle 25.12.1913 (JSp). Papistotutkimusten kotimaisissa arvosteluissa Suolahtea lähes poikkeuksetta verrattiin juuri Troels-Lundiin.

verrattuna. »Tulitikkujen ja lappujen» keksijöitä hän piti paljon tärkeämpinä kuin monia vaaliruhtinaita ja kuninkaita.⁴⁸ Niinpä Troels-Lund joutui jo ennen Lamprechtia preussilaisten tutkijoiden kuten Johann Gustav Droysenin (1808—86) ja Dietrich Schäferin (1853—1923) hamppisiin. Troels-Lund julkaisi vuonna 1894 »avoimen» kirjeen »Om Kulturhistorie», jossa hän julisti kulttuurillisten ja sielullisten voimien kulkevan historiassa aina valtiollisten ja poliittisten voimien edellä.⁴⁹ Jaakko Suolahti on maininnut, että hänen isänsä aika ajoin palasi tämän Troels-Lundin kirjasen ääreen pohtiessaan kulttuurihistorian olemusta.⁵⁰ Leopold von Ranken »jälkeläisistä» niin sanotun historismin ensimmäisen polven edustajista kuten edellä mainitusta Droysenista Gunnar Suolahti puolestaan itse on kirjoittanut:

»Kirjoitti (Droysen) tavattomalla voimalla. . . Oli omaksunut Hegelin valtio-opin periaatteet, joiden mukaan kaikki mitä tapahtuu on sekä maailmassa toteutuvan järjen mukaista, että myös välttämätöntä. Oli kasvanut Preussin politiikan vaikutuksen alaisena ja arvosteli kehitystä voiman ja valtiollisen mahdin kannalta. Sen tähden ei uskonut tasavaltain ja valtiollisesti löyhäin valtiomuotojen kestävän, vaan vaati militaristista ja voimakasta valtiota. Ainoastaan tällaisella oli hänen mielestään onnellinen vaikutus kansojen elämään: siveellisyys ja kulttuuri eivät muutoin pääse kehittymään. Ei uskonut, että kansat voivat vaikuttaa henkisenä voimana ilman valtiollisen mahdin tukea.»⁵¹

Preussilaista pragmatismia ei voinut soveltaa Venäjän vallan alaiseen autonomiseen Suuriruhtinaskuntaan. Suolahden mielestä historiallinen kehitys liittyi joukkoihin ja massoihin — kansallisen kehityksen ominta-keisuutta oli lähdettävä selvittämään siltä pohjalta.

⁴⁸ Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot keväällä 1908, syksyllä 1912 ja keväällä 1913 sekä syksyllä 1920, kansio 31 (VA).

⁴⁹ Troels-Lund 1908, s. I—XLIII. Ks. myös Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot keväällä 1908, syksyllä 1912 ja keväällä 1913 sekä syksyllä 1920, kansio 31 (VA).

⁵⁰ Jaakko Suolahden ystävällinen tiedoksianto. Vrt. Jutikkala 1980, s. 103.

⁵¹ Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot keväällä 1908, syksyllä 1912 ja keväällä 1913 sekä syksyllä 1920, kansio 31 (VA).

Vahvan Saksan esikuvat, eurooppalainen keskustelu ja suomalaiskansallinen kehitys

Suolahden suhtautumista Karl Lamprechtin ja hänen metodiinsa on tarkasteltava myös tieteen yleistä kenttää vasten. Edellä on jo todettu, että historiatiedettä ravistellut »Methodenstreit» kulminoitui Saksassa Lamprechtin persoonaan. Lamprecht ei kuitenkaan ollut ainoa, joka selvitteli historiallisen tiedon luonnetta uusista lähtökohdista. Henkítieteiden ja yhteiskuntatieteiden (uudempi ilmaus) kenttä oli tuolloin aloittamassa uudelleen muotoutumistaan: uusi aine psykologia, suomalaisittain »sielutiede»,⁵² oli irtaantumassa filosofiasta, filosofia historianfilosofiasta ja päinvastoin, sekä useimmat yhteiskuntaa ja ihmistä käsittelevät tieteet, kuten sosiologia ja kansantaloustiede historiallisesta tarkastelukulmasta.⁵³

Suomessa kansainvälistä keskustelua seurattiin tiiviisti. Lähes kaikki merkittävät tiedemiehet olivat opintojensa eri vaiheissa tutustuneet alansa erityiskysymyksiin jossakin Euroopan yliopistossa. Ja vaikka historian-tutkimuksen »Mekaksi» muotoutui Saksa, ei tämä merkinnyt sitä, etteikö myös ranskalainen ja englantilainen tutkimus olisi kiinnostanut maamme tiedemiehiä. Johtavista historioitsijoistamme muun muassa professorit J.R. Danielson-Kalmari ja E.G. Palmén olivat nuoruusvuosinaan perehtyneet sekä englantilaiseen että osin ranskalaiseenkin tutkimustraditioon ja olleet niin sanotun Valvoja-ryhmän kantavina voimina levittämässä uusia, osin Charles Darwinin muotoilemaan kehitysooppiin liittyneitä, vapaamielisiä virtauksia maahamme.⁵⁴

Saksan aseman vahvistuminen suomalaisen ja ennen kaikkea suomenmielisen historian tutkimuksen esikuvamaana johtui ensinnäkin siitä, että Saksa oli yhdistyttyään Euroopan nouseva suurvalta, jonka tiede- ja kulttuurimaailma sekä valtiollinen elämä pitivät sisällään pitkälti ne liikkeet

⁵² Ks. Tietosanakirja (Tietosanakirja-osakeyhtiö), osat VII (1915) ja VIII (1916).

⁵³ Näkemykset, jotka liittyvät mm. tieteiden differentioitumiseen, eivät välttämättä kaikilta osin ole yhdensuuntaisia eri tieteenalojen kehitystä käsittelevien yleisesitysten kanssa. Ajatukset ovat syntyneet aikakauden tieteelliseen kirjallisuuteen ja keskusteluun nojautuen — lähtökohtana on ollut se, miten aikalaiset itse ovat asian ymmärtäneet. Ks. Lehtonen 1972; Alapuro/Alestalo/Haavio-Mannila 1973; Eräsaari—Rahkonen 1975; Aspelin 1977; Coser 1977; Knuuttila—Manninen—Niiniluoto 1979; Klinge 1980 ja 1984; Schultz 1981; Nousiainen—Anckar 1983; Setälä—Suvanto—Viikari 1983; Aho 1989a; Haapala 1989; Tommila 1989; Ahtiainen et al. 1990.

⁵⁴ Ks. Jukka Tervonen 1991, J.R. Danielson-Kalmarin historiallista ajattelua käsittelevän väitöskirjan käsikirjoitus; Vallisaari 1982.

— kansallisuusliikkeestä sosialismin oppeihin — jotka koettiin relevantteina myös kansallista omintakeisuutta hakevassa Suomessa. Toisaalta Saksan kautta eivät tulleet ainoastaan virikkeet esimerkiksi sosialismin aatteelle, vaan myös »lääkkeet» sen »kauhuihin»: katederisotalismi, reformismi, osin jopa parlamentarismi ja osuustoimintaliikekin. Vuosisadan lopulle tultaessa Saksan valtiollis-yhteiskunnallinen kehitys oli luonut edellytykset sellaisille historian tutkimuksen (yhteiskuntatutkimuksen yleensä) peruskysymysten pohdinnolle, joissa ei paneuduttu ainoastaan oman tieteenalan problematiikkaan ja metodeihin sinänsä, vaan mielenkiinto kohdistettiin myös lähitieteisiin sekä tutkimuksen ja yhteiskunnan/valtion välisen vuorovaikutussuhteen selvittelyyn. Kärjistetysti voidaan sanoa, että kansalliset tieteet, historia etunenässä, olivat Suomessa tuolloin hyvin vähän itsetarkoituksellisia, ne liittyivät läheisesti käytännön tarpeisiin — taloudellisiin, sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin päämääriin — ja palvelivat näitä.⁵⁵

Tässä mielessä saksalainen yhteiskunta- ja tiedekehitys vastasi hyvin niitä tarpeita, jotka Suomessa koettiin tuolloin relevanteiksi. Mielenkiinto englantilaista ja/tai ranskalaista kulttuuripiiriä ja tutkimusta kohtaan laimeni jääden voimakkaammin (etenkin ranskalainen kulttuuripiiri) edustetuksi suomenruotsalaiselle puolelle, jossa tutkimuksen ja yhteiskunnan — päivänpolitiikan — välisiä sidoksia ei ehkä koettu samalla tavoin merkityksellisiksi kuin suomenmielisten tutkijoiden keskuudessa. Toisaalta suomalainen tiedeyhteisö oli tuolloin vielä niin pieni, että tutkijat joutuivat pakostakin tutustumaan kotimaassa käytyyn keskusteluun yli ja ohi tiede- ja kielirajojen. Se nähtiin suomalaisen kulttuurin kehittämisen kannalta välttämättömäksi. Ilman sitä ei katsottu voitavan rakentaa kestävä pohjaa oman erityisaseman puolustamiselle Venäjän yhteydessä.

Differentioitumisesta huolimatta voidaan sanoa, että vuosisadan taitteessa tieteiden, varsinkin ihmistä käsittelevien, kenttä oli vielä sangen eriytymätön niin Suomessa kuin myös muualla Euroopassa. Historiatiedettä pidettiin yhä eräänlaisena henki- ja yhteiskuntatieteiden äitinä. Esimerkiksi sosiologian klassikkona mainittu Max Weber (1864—1920) miellettiin yhtä paljon historian tutkijaksi kuin sosiologiksi tai jopa kansantaloustieteilijäksi, samoin Werner Sombart (1863—1941). Niin myös Georg Simmel, jonka teoksista »Die Probleme der Geschichtsphilosophie» käsitteli nimenomaan historianfilosofiaa. Toisaalta Wilhelm Wundt, Lamprechtin esikuva psykologiassa, ei ollut ainoastaan kokeellisen psy-

⁵⁵ Tästä esim. Manninen 1989, s. 60; Ahtiainen—Tervonen 1990, s. 14—20.

kologian kehittäjä vaan myös varteen otettava filosofi. Hän toi julkisuu-
teen termin »Völkerpsychologie», kansanpsykologia, joka tänä päivänä
suomennettaisiin ehkä sosiaalipsykologiaksi. »Völkerpsychologie» tutki
yhteiskunnan ja yksilön välistä kokonaisrakennetta. Sielullisten toimin-
tojen selittäminen pyrittiin karakterisoimaan muutamien tyypillisimpien
ominaisuuksien perusteella. Samalla kokonaisuus nähtiin laajempaan kuin
yksittäisten osasten summana. Psykologia kulki tällöin sekä muodollisesti
että sisällöllisesti osana filosofiaa. Myöskään etnologian eli kansatieteen,
antropologian tai kulttuurihistorian välinen suhde (työnjako) ei vielä
tuolloin ollut kovinkaan selvä. Näin oli laita myös konkreettisesti so-
siaalitutkimuksessa (sosiaalitilastot, sosiaalipolitiikka), jota harrastivat
paitsi taloustieteilijät, ja poliitikot, niin myös historian tutkijat.⁵⁶

Tieteiden eriytymiselle ja historismin kritiikille oli yhteistä se, että ky-
seenalaisiksi asetettiin sekä Hegelin edustama idealismi että sellaiset com-
telaisessa ja hegeliläisessä mielessä esitetyt synteetit, jotka hakivat seli-
tystä tietystä johtavasta selittävästä tekijästä.⁵⁷ Samalla kritiikki kohdis-
tui osin siihen päämäärähakuiseen tiedenäkemykseen (esim. Verein für
Sozialpolitik), joka tutkimuksessaan sekoitti toisiinsa niin tosiasiat ja ar-
vot kuin myös tutkijan roolin tiedemiehenä ja poliitikkona.⁵⁸

Laajemmassa mielessä kyse oli erkaantumisesta Hegelin edustamas-
ta idealismista ja jonkinasteisesta paluusta Kantin edustamaan rationa-
lismiin. Uuskantilaisten filosofien (Rickert, Windelband) sekä heitä lä-
hellä olleen Max Weberin mielestä historian tutkimuksessa (henkitieteis-
sä yleensä) ei tutkimuskohteen monitahoisuuden vuoksi ollut ainoastaan
yhtä juonta ja selitystä.⁵⁹ Tässä keskustelussa Marx niputettiin herkästi
Hegeliin, Hegel Marxiin, Lamprecht Comteen ja Comte Lamprechtiiin etc.

Kansainvälinen keskustelu tunnettiin Suomessa sangen hyvin. Filo-
sofisessa Yhdistyksessä Hegel ja hänen järjestelmänsä olivat 1880-luvulta
lähtien uudenlaisten pohdintojen ja kritiikin kohteena.⁶⁰ Tulevan filo-
sofian professorin Arvi Grotenfeltin (1863—1941) toimesta tutustuttiin
sekä uuskantilaiseen ajatteluun että Wundtin psykologiaan,⁶¹ K.R. Bro-

⁵⁶ Coser 1977; Eräsaari—Rahkonen 1975, s. 15—47; Viikari 1977, erit. s. 212—214; Schultz 1981, s. 59—72; Grotenfelt 1886, 1910, 1920, 1923; Haapasalo 1976; Luukanen 1983, s. 404—405; Lehtonen 1972, s. 191—269; Haavio-Mannila 1973, s. 27.

⁵⁷ Viikari 1983a, s. 350.

⁵⁸ Eräsaari—Rahkonen 1975; Kilpi 1915; Kuusi 1927.

⁵⁹ Luukanen 1979, s. 335—338; Viikari 1983a, s. 349—352; Viikari 1983b, s. 88.

⁶⁰ Fil. Yhd. ptk:t 1873—1915; Aho 1989a ja 1989b.

⁶¹ Edellinen sekä Grotenfelt 1886, 1903, 1905, 1906, 1910, 1920, 1922, 1923; Luuka-
nen 1979.

theruksen välityksellä Lamprechtin ja Kantiin, jonka historianfilosofiasta Brotherus vuonna 1905 väitteli, sekä osin englantilaiseen ja ranskalaiseen ajatteluunkin.⁶² Nevanlinna, Lamprechtin tiukin »aseenkantaja» puolestaan välitti paitsi Gustav Schmollerin ja Adolph Wagnerin edustamia kantoja kansantaloustieteestä ja historiasta, niin myös Werner Sombartin ja Max Weberin uudempaa suuntaa.⁶³ Weberiin tutustuttiin myös Herman Gummeruksen välityksellä, joka jo varhain oli omien antiikin Roomaa ja sen taloutta käsittelevien tutkimuksiensa yhteydessä paneutunut Weberin taloushistoriallisiin tutkimuksiin.⁶⁴

Mitä tulee Grotenfeltin ja Nevanlinnan ja jossain määrin Suolahdenkin väliseen vuoropuheluun Lamprechtin kollektivistisesta historianmetodista, voidaan todeta, ettei Arvi Grotenfeltkään suoralta käsin tyrmannyt Lamprechtia, varsinkaan hänen psykologisia tulkintojaan. Grotenfeltin mielestä myös yksilöllisyys pystyttiin historiassa hallitsemaan käsitteellisesti samoin kuin ilmaisemaan sanallisesti siinä kuin kokonaisilmiökin.⁶⁵ Ehkäpä suomalainen kynäsota olikin osin synnytetty yhteistuumin herättämään mielenkiintoa ja keskustelua historiantutkimuksen perusprinsiipeistä.⁶⁶

Lamprecht, Kant, Herder — metodi, järki ja tunne Suolahden ajattelussa

Jaakko Suolahti on esittänyt, että juuri Grotenfelt sai hänen isänsä mielenkiinnon kääntymään Lamprechtista Immanuel Kantiin sekä uuskantilaisiin ajattelijoihin, ja että siinä missä Lamprecht edusti Suolahdelle historianmetodia, Kant edusti hänelle järkeä ja Herder tunnetta.⁶⁷

Historianfilosofiaa sivuavissa luennoissaan Suolahti arvostikin erityisesti juuri Kantia ja Herderiä. Hän satoi heidät toisiaan täydentäviksi vastapoleiksi. Kyseessä oli eräänlainen rationaalisen ja ei-rationaalisen ajattelun synteesi. Herderin ajattelu merkitsi Suolahdelle ihmisyyttä, kokemusta ja omintakeisuutta, Kant puolestaan rationaalisuutta ja moraalia

⁶² Rommi 1978, s. 115 sekä Heikki Brotheruksen ystäväallinen tiedoksianto 4.11.1983.

⁶³ Neovius 1903, 1904; Nevanlinna 1911, 1913a, 1913b, 1913c, 1914, 1923.

⁶⁴ Hist.-kielit. os. ptk. 22.3.1910. Vrt. Ahtiainen 1982, s. 100–101 ja Jaakko Suolahti 1965.

⁶⁵ Grotenfelt 1903 ja 1906. Ks. myös Luukanen 1979 ja Fil. Yhd. ptk. 21.11.1903.

⁶⁶ Ks. Ilmari Lehtosen kirje Gunnar Palanderille 7.12.1903 (JSp).

⁶⁷ Jaakko Suolahden ystäväallinen tiedoksianto.

— käsitteitä, jotka Suolahden mielestä puuttuivat Hegelin valtiokeskeisestä idealismista, vaikkakin Hegel Herderiä ja Kantia paremmin ymmärsi »kehityksen ajatuksen» sekä valtiollisessa että yhteiskunnallisessa ajattelussa ja toiminnassa.⁶⁸

Jaakko Suolahti oli epäilemättä oikeassa painottaessaan Arvi Grotenfeltin osuutta isänsä historiankäsityksen muotoutumisessa. Tähän on kuitenkin lisättävä, että Suolahti oli jo Leipzigissa perehtynyt 1700-luvun filosofiseen ajatteluun. Hänen vuonna 1901 ilmestyneen Porthan-väitöskirjansa ensimmäinen luku, joka käsitteli 1700-luvun eurooppalaista historiantutkimusta, oli syntynyt Saksassa Lamprechtin ohjauksessa.⁶⁹ Mainittakoon, että kyseessä olevassa luvussa viitataan myös Wilhelm Diltheyhin, jonka historianfilosofiset ajatukset olivat osin samansuuntaisia uuskantilaisten filosofien näkemysten kanssa, joskin Dilthey ehkä näitä selvemmin korosti historiantutkimuksen ymmärtävää luonnetta.⁷⁰ Toisaalta esimerkiksi juuri Kantia ja Herderiä käsiteltiin myös 'aina kriittisen' Lamprechtin tuotannossa sangen positiivisin ja ymmärtävin varauksin.⁷¹

Vuosisadan taitteen suomalaisessa metodikeskustelussa oli pitkälti kyse niin sanotun puhtaan historian ja toisaalta sosiologian, jota tuolloin yleisesti nimitettiin myös yhteiskuntatieteeksi,⁷² välisestä vuoropuhelusta. Meillä historioitsijoiden keskuudessa sosiologia rinnastettiin vielä herkästi Comten, sekä osin Bucklen ja Spencerinkin persoonaan. Sosiologian tehtäväksi nähtiin yleisten luonnontieteellisten lakien soveltaminen yhteisötutkimukseen. Ja vaikka osa nuoremmista historioitsijoista — esim. Suolahti, Nevanlinna, K.R. Brotherus ja Väinö Voionmaa — jo varhain painotti kokonaisvaltaisten ilmiöiden, kuten aikakauden yleisten olojen, joukkojen elämäntilan ja ajatustapojen merkitystä historiasa, niin tästä huolimatta näiden, osin jopa taloudellis-sosiaalisten ilmiöidenkin korostuminen itse tutkimuksessa, leimasi harjoittajansa herkästi

⁶⁸ Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot, kansio 30 ja 31 (VA).

⁶⁹ Gunnar Palander 1901, esipuhe sekä s. 3—48 ja 59; Gunnar Palanderin kirje J.R. Danielsonille Leipzigista 12.2.1899, kansio 6 (VA). Ks. myös Eino E. Suolahti 1947, s. 80.

⁷⁰ Suolahden kiinnostus Diltheyn ajatteluun ilmenee myös hänen ulkomaista kirjallisuutta koskevan muistiinpanovihkosien merkinnöistä vuodelta 1902 (JSp).

⁷¹ Viikari 1970, s. 190—192. Gunnar Palander itse toteaa Leipzigin aikaisissa luentomuistiinpanoissaan Lamprechtin korostaneen erityisesti »huomattavasti aikalaisiaan edellä olevien» Herderin ja Kantin merkitystä aikaisempaa syvällisemmän historiakäsityksen muotoutumisessa (JSp).

⁷² Ks. esim. Arvi Grotenfeltin määritelmä sosiologiasta. Tietosanakirja (Tietosanakirja-osakeyhtiö), osa VIII (1916).

juuri sosiologiksi tai yhteiskuntatieteilijäksi historian tutkijan vastakoh-
tana. Niinkin erilaisia tutkijoita kuin Karl Lamprechtia ja hyvin Suomes-
sakin tunnettua itävaltalaista Friedrich A.H. von Hellwaldia pidettiin
maassamme laajalti luonnontieteellisen, sosiologisen katsantokannan
edustajina.⁷³

Joukkoilmiöt ja yksilö

Joukkoilmiöillä toki myönnettiin olleen merkitystä historiassa, mutta yksilön ja massan merkittävyys kehityskulussa asetettiin eräänlaiselle toinen toisensa poissulkevalle joko/tai -akselille, eli jompi kumpi näistä oli historiallisen tapahtumaketjun määräävä lenkki. Edistyneisimmät tutkijat kuten Suolahden opettaja Danielson-Kalmari ja Suolahden hyvä ystävä Arvi Grotenfelt näkivät historiankulun ääripäiden vuorovaikutuksena, kuitenkin siten, että kehityksen varrella tuli aina eteen »kriittisiä hetkiä», eräänlaisia käännekohtia, jolloin muutokset — uudistukset — olivat mahdollisia. Näissä käännekohdissa yksilön asema kasvoi merkittäväksi, hän teki päätökset muiden (joukkojen) puolesta, määräten näin viime kädessä kehityksen suunnan.

Lamprechtin seminaarin käyneenä Gunnar Suolahti meni huomattavasti pidemmälle. Hänen mielestään yksittäiset henkilöt, valtioiden päämiehet ja sotapäälliköt, olivat aina joukkovoimien kannatettavina. Hän ei kieltänyt yksilöllisyyden merkitystä, mutta yksilö pystyi saamaan suuria aikaan ainoastaan silloin kun hän ajan ja yhteisön vaatimusten pakottamana toimi aikakauden hengen mukaisesti. Pitkälti juuri Lamprechtia myötäillen Suolahti lähti etsimään menneisyydestä myös niitä yksilön ylä- ja ulkopuolella olevia ilmiöitä, joiden hän katsoi löytyvän osin joukkojen sielunelämästä, osin joukkojen toimintaa säätelevistä taloudellisista ja sosiaalisista tekijöistä. Yhteisön/yhteiskunnan taloudellisosiaalisissa rakenteissa tapahtuneet muutokset olivat Suolahdelle historiallisen selittämisen peruslähtökohta. Mutta samansuuntaisesti kuin Lamprechtilla, myös Suolahdella nämä pitkälti taloudesta johdetut selityksperusteet peittyivät tutkimuksen kannalta vaikeasti tulkittaviin päätelmiin kunkin aikakauden sielunelämästä, joukkoilmiöiden taustalla vaikuttaneista psyykkisistä tekijöistä.

⁷³ Ks. esim. Hist. Yhd. ptk. 29.3.1896; Grotenfelt 1922. Vrt. Luukanen 1979, s. 350—353.

IV

Psykologia, mentaliteetti ja menneisyys

Gunnar Suolahden historiankäsitelyssä psykologialla oli merkittävä sija. Herätteet tähän tulivat eittämättä Karl Lamprechtilta, jonka oppeihin Suolahti oli tutustunut juuri kun tämän metodi kiihkeän metodikiistan seurauksena alkoi psykologisoitua ja saada vaikutteita Lamprechtin yliopistokollegan, Leipzigin toisen suuruuden, filosofin ja kokeellisen psykologian »isän» professori Wilhelm Wundtin ajatuksista.¹ Lamprechtin teorioiden psykologisoituminen johtui osin siitä, että hän näin pyrki puhdistamaan itseään taloudellisten ja sosiaalisten painotustensa aiheuttamasta materialistin maineestaan sekä täsmentämään »Deutsche Geschichte» kiistanalaiseksi osoittautunutta argumentointiaan. Aikakauden taloudellista rakennetta korostaneet painotukset korvattiin käsitteellä aikakauden kokonaispsyke. Matti Viikaria lainaten se oli peräisin romantikkojen kansansielua koskevista teorioista, joille Lamprecht halusi antaa uuden tieteellisen sisällön.²

Wundt, Lamprecht ja Suolahti

Käsitys ihmisen, nimenomaan ihmisen sielunelämän vähittäisestä kehitymisestä oli Suolahden mielestä Lamprechtin johtavimpia ajatuksia:

¹ Samoihin aikoihin olivat Leipzigin professoreina myös sellaiset tiedemiehet kuin maantieteilijä ja etnologi Friedrich Ratzel ja »energeetikko» Wilhelm Ostwald. Edellinen vuosina 1886—1904 ja jälkimmäinen 1887—1904. (Viikari 1977, s. 215)

² Viikari 1983b, s. 83; sama 1970, erit. s. 21 ja 1977, erit. s. 212—214. Ks. myös Lamprecht 1896.

Psykkiset tekijät värittivät oleellisella tavalla eri aikakausien elämää — kuten Suolahti totesi — ja löivät leiman aikalaistensa ajatteluun, tunteeseen ja tahtoon sekä jokaiseen sivistysvoittoon ja edistysaskeleeseen, »oli se sitten aineellista tai henkistä laatua».³ Valistuskauden aikainen kuva muuttumattomasta ihmisluonnosta romuttui nyt lopullisesti. Romantiikka, ja ennen kaikkea Hegel, oli tuonut kehitysasatuksen valtion ja yhteiskunnan alueelle. Lamprecht laajensi sen koskemaan myös ihmistä. Vasta nyt historiankirjoitukselle avautui mahdollisuus tulla kauttaaltaan »kehitysopilliseksi», geneettiseksi. Kehityksen varsinaisena kantajana ei enää ollut valtio tai kuningas, vaan kansakunta. Merkittävää oli laajentaa geneettisyys historiassa koskemaan yksittäisten tapahtumien ohella myös ihmisten ajatuksellisia rakenteita, modernisti sanoen heidän mentaliteettiaan.⁴

Kuten on todettu, Lamprechtin ja tätä kautta Suolahden ajatukset olivat pitkälti lainaa Wundtin psykologiasta. Wilhelm Wundt esitti teokseensa »System der Philosophie» (1889, myöhem. II osa) kehityksen kulkevan kolmessa ulottuvuudessa:

- 1) epäorganisen, elottoman luonnon alalla (tähtitiede);
- 2) elollisten olentojen, eläinten ja kasvien kehityksessä (Darwin);
- 3) sielullisen elämän alalla, ihmiskunnan henkisessä ja historiallisessa toiminnassa.

Wundtin mukaan kehityksen mikään osa-alue ei ollut riippumaton toisesta. Kaikilla näillä kolmella tasolla oli omat yhtymäkohtansa, ja niiden kehitys oli selvitettävissä luonnontieteellistä metodia käyttäen. Ja mitä korkeammille asteille kehityksessä tultiin, sitä vaikeampi oli tutkia ja tarkastella yksilön tai ryhmien elämää, jollei tutkimuksen päämääräksi otettu psyykkistä, sielullista tarkastelukulmaa, joka alkoi juuri siinä, missä fyysinen selitysmahdollisuus lakkaa.⁵

Psykologia toi tieteelliseen tarkasteluun uuden ulottuvuuden, ihmisen psyyken, sielullisen toiminnan, jonka pohja ei ollut jumalallisessa

³ Gunnar Palander 1904b, s. 97. Vrt. Brotherus 1905a.

⁴ Suolahden muistiinpanoja historiankirjoituksen historian ja metodologian luentosarjaa varten lukuvuonna 1926—27; Uuden ajan historiankirjoituksen historiaa käsitellyt luentosarja (kooste eri aikoina pidetyistä luennoista); Historiankirjoituksen historiaa käsitelleet luennot keväällä 1908, syksyllä 1912 ja keväällä 1913 sekä syksyllä 1920, kansiot 30 ja 31 (VA).

⁵ Grotenfelt 1910, 1920 ja 1923. Ks. myös Aho 1989a. Vrt. Wundt 1897, 1889, 1906—08 ja 1913.

hengessä vaan ihmisen mieltämässä todellisuudessa ja joka ilmeni kulttuurin tavoissa, kielessä ja uskomuksissa. Psykologian myötä ideoiden jumalallinen alkuperä hylättiin lopullisesti. Historian kulussa ei ollut enää ennalta ilmoitettua sanomaa. Luomakunnan kehitys nähtiin ensi kertaa todella kokonaisvaltaisena prosessina maailmankaikkeuden kehitysvirroissa. Psyykkinen toiminta, ihmisen tahdonvoimat ja pyrkimykset olivat toisin sanoen myös jatkuvan kehityksen alaisia. Wundtin mukaan sielullisuuden synty olikin yhtä kaukana menneisyydessä kuin elollisen elämän alku.⁶

Wundt katsoi, että inhimillisen elämän yksinkertaisimmat psyykkiset toiminnot, kuten aistimukset olivat kokeellisesti tutkittavissa laboratorio-oloissa. Korkeammat mielen toiminnat — ajattelu, persoonallisuus — olivat puolestaan niin syvästi sidoksissa sosiaaliseen elämään sekä kulttuuriin, että niiden tutkimuksessa tuli hyödyntää myös muiden tieteiden, muun muassa antropologian ja sosiologian tuloksia ja menetelmiä. Tällaista tutkimusta hän nimitti »kansanpsykologiaksi». Sen tehtävänä oli selvittää mentaalisten ilmiöiden kehitystä, jotka hänen mukaansa ilmenivät kielessä, taiteessa, myyteissä, sosiaalisissa tavoissa, laeissa ja moraalissa.⁷

Lamprechtin itsensä mukaan historian tutkimuksen oli oltava ensi kädessä sosiaalisten muodostelmien yhteistahdon ja yhteistajunnan tutkimista. Tämä oli psykologiaa siinä mielessä, että sen varsinaiset kohteet, ihmiset ja joukot olivat aikaan ja paikkaan sidonnaisia »sielullisia ilmiöitä», joita saattoi ymmärtää lähinnä eläytymällä. Samalla historia oli sellistä tiedettä, joka perustui tiettyjen kokonaistiloja hallitsevien kausaalisten lainalaisuuksien pohjalle. Touko Voutilaista lainaten Lamprechtin käsitys perustui seuraavaan yksinkertaistettuun päättelyyn: »Ensimmäinen premissi: psykologia on tiede ihmisten ja ihmisjoukkojen sielullisista tiloista. Toinen premissi: historia on eri aikakausien ihmisten ja ihmisjoukkojen sielullisten tilojen sekä niiden kehityksen tutkimista. Johdopäätös: historia on psykologiaa ja tarkemmin sanoen sosiaalipsykologiaa, koska siinä on kysymys ennen kaikkea joukkojen sielullisista tiloista.»⁸ Lamprecht siis samaisti kulttuurin luonteen ja aikakauden psyykkisen rakenteen toisiinsa.

⁶ Sama.

⁷ Schultz 1981, s.63; Haapasalo 1976, s. 10; Aho 1989a, s. 6—7.

⁸ Voutilainen 1947, s. 213; Lamprecht 1896/97.

Aikakauden sielunelämään tunkeutuminen

Suolahden mielestä sielullisten tekijöiden liittäminen historian tutkimukseen mahdollisti entistä syvällisemmän käsityksen saamisen menneiden aikakausien elämästä. Psykologian, aikakauden sielunelämän tuntemuksen avulla tutkija pystyi erottamaan oleellisen epäoleellisesta. Juuri tässä kulki raja kuivan, koneellisesti kokoilevan sekä ryhmittelevän ammat tioppineen ja todellisen historian kirjoittajan välillä. Kokoilemisen sijasta jälkimmäinen tavoitteli omakohtaisen tunnekosketuksen saavuttamista menneeseen aikaan, aikakautta hallitsevaan mentaliteettiin.⁹ Aineiston kokoaminen ja referoiminen ei toisin sanoen riittänyt, vaan oli pyrittävä tavoittamaan tutkittavan ajan mielenlaatu, ne olot joissa lähteet olivat syntyneet. Tähän puolestaan tarvittiin paitsi teknistä taitoa, niin ennen kaikkea »tieteellistä vaistoa» ja »luovaa mielikuvitusta».¹⁰

Psykologia, sielunelämä ja inhimillisyys kulkevat Suolahden tuotannossa punaisena lankana. Lamprechtilais-wundtilaiset vaikutteet sävytivät kuitenkin selkeimmin hänen valistuskauden sielunelämää ja suomalaista rokokoota käsitelleitä tutkimuksiaan ja luentojaan.¹¹ Mielenkiintoinen on Suolahden näissä yhteyksissä pohtima kysymys: »Onko logiikka alempi aste historiallista kritiikkiä ja psykologia ylempi?»¹² Kysymykseen hän ei kuitenkaan antanut suoraa vastausta.

Historioitsijan tutkimuksessaan käyttämä materiaali oli Suolahden mukaan aina ensisijassa tulos ihmisten sielullisista toiminnoista:

»Jotta ymmärtäisimme Porthania, olisi tunkeuduttava hänen sieluunsa, hänen tutkivaan sieluunsa... sillä syyt ja vastaukset muodostuvat käsitteiksi tutkijan mielessä, ilman että hän itse tietää miten.»¹³

Samasta syystä myös taloudelliset, yhteiskunnalliset ja valtiolliset tapahtumat kyettiin ymmärtämään vain, mikäli ne voitiin tavalla tai toisella johtaa inhimillisistä tarpeista ja pyyteistä. Kaikki tapahtumat, niin yksilölliset, poliittiset, sosiaaliset kuin taloudelliset ja uskonnollisetkin oli toisin sanoen palautettava psyyken tasolle. Lamprechtia mukaillen Suolahti totesi:

⁹ Suolahden luentokonsepti 23.9.1911, kansio 30 (VA).

¹⁰ Luonnoksia teokseen »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana», kansio 1 (VA).

¹¹ Ks. esim. Gunnar Palander 1905c, s. 15—22 ja 160—169, sekä Gunnar Suolahti 1906d. Luennoista erit. »Rococon-aika meillä ja muualla», kevät 1905, kansiot 33 ja 34 (VA).

¹² Luonnoksia teokseen »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana», kansio 1 (VA).

¹³ Sama.

»Jos koittaa pitää silmällä kunkin kansan kehityksessä oleellisin-ta, huomaa, että sellaisena esiintyy sielullinen kehitys ... Kehityk-sen ytimenä on sielullisen eli sielutoiminnan intensiivisyyden, eli kiinteyden asteettainen kasvaminen. Tämä tapahtuu sielullisten, eli hermokiihotusten kautta, joiden kasaantumiseen osittain vaikut-tavat ulkonaiset seikat, kuten esim. Amerikan löydön myötä kas-vanut mielikuvamaailma uuden ajan alussa.»¹⁴

Sielulliset tekijät muodostivat aihepiirin, johon Suolahti vuosien var-rella jatkuvasti palasi. Kokeellisen psykologian uranuurtajan Wilhelm Wundtin lisäksi hän oli tutustunut myös tämän tanskalaiseen kollegaan Alfred Lehmanniin, jonka ajatuksia hän epäsuorasti siteerasi muun muas-sa Historiallisessa Aikakauskirjassa vuonna 1904.¹⁵ Vuotta myöhemmin hän kirjoitti, että »on melkein muotiasiaksi tullut hermo- ja sukupuoli-elämän monimutkaisten ilmiöiden avulla selitellä sielullista tilaa ja erit-täinkin etsiä sellaiselle esimerkkejä historiallisista henkilöistä».¹⁶ Edellä mainittu on kenties palautettavissa ranskalaiseen neurologiin Jean Char-cot'iin (1825—93), mutta ennen kaikkea tämän oppilaaseen Sigmund Freudiin, joka tällöin julkaisi tutkimuksia ko. alueelta. Muun muassa suggestio, joukkopsykoosi ja hypnoosi olivat termejä, joita Suolahtikin käytti eräissä kirjoituksissaan. Vuonna 1910 hän esitteli venäläisen psy-kiatrin ja neurologin Wladimir v. Brechterewin (Pavlovin kollega) käsi-tyksiä suggestion sekä tiedostetun ja tiedostamattoman käyttäytymisen merkityksestä sosiaalisessa elämässä¹⁷ ja muutamaa vuotta myöhemmin Hippokrateen ja Galenoksen kehittelemät temperamentti- ja luonnetypolo-giat.¹⁸ Lähtökohtana ovat epäilemättä olleet italialaisen Cesare Lom-brosen teoriat rikollisuuden, psyyken ja ruumiinrakenteen välisestä vuo-rovaikutuksesta, joihin Suolahti oli tutustunut arvatenkin Arvi Groten-feltin välityksellä.¹⁹ Oppilailleen Suolahti puolestaan suositteli muun muassa kasvatuspsykologi Friedrich Paulsenin ja saksalaisen filosofin ja

¹⁴ Suolahden muistiinpanoja historiankirjoituksen historian ja metodologia luento-sarjaa varten lukuvuonna 1926—27, kansio 30 (VA). Vrt. Gunnar Suolahden arviot Eric Anthonin väitöskirjasta »Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808—1832» 24.5.1923 (Jsp, löytyy myös HAik:sta 1923, s. 476—479) sekä Hans Hirnin väitöskirjan »Gustaf Fredric Stjernvall» käsikirjoitusluonnoksesta 24.1.1929 (Jsp).

¹⁵ Gunnar Palander 1904d.

¹⁶ Gunnar Palander 1905d, s. 220.

¹⁷ Gunnar Suolahti 1910c.

¹⁸ Gunnar Suolahti 1913c ja 1913d. Ks. myös Eskola 1985, s. 12—17.

¹⁹ Gunnar Suolahti 1907d. Vrt. Grotenfelt 1893. Lombrososta ks. esim. Allardt—Littunen 1984, s. 394—395.

psykologin Benno Erdmannin teoksia.²⁰ 1930-luvulle tultaessa Suolahden mielenkiinto kohdistui kuuluun saksalaiseen psykologiin Ernst Kretschmeriin ja hänen tyyppioppiinsa.²¹

Tyyppien rakentaminen ja myötäeläminen historiassa

Suolahden historiametodille oli ominaista typologisointi, aikakaudelle ominaisimpien piirteiden etsintä ja johdonmukainen esittäminen. Tyyppien avulla hän pyrki selittämään kokonaisen aikakauden henkeä sekä ihmisten persoonallisuuden muotoutumista ja kehittymistä: »Me valitsemme siis kaikista elämän aloista tuollaisia yleisiä, kuvaavia piirteitä ja luomme niistä historiallisen kuvauksen.»²² Psykologia oli Suolahdelle eräänlainen apukeino tutkittavan ajan ominaisuuteen hahmottamisessa ja selittämisessä. Tähän liittyi historiantutkimuksen suurin vaikeus, miten selittää menneen aikakauden ihmisen toimintaa ja sielunelämää tutkijan oman sielunelämän kautta ja välityksellä.

Suolahden tutkimuksissa aikakautensa tyyppejä edustivat muun muassa Ranskan kuninkaan Ludvig XIV:n hovin aikainen »keikari» ja »keimailija», tietyssä mielessä jopa Henrik Gabriel Porthan ja Yrjö Koskinen. Keikarit ja keimailijat olivat yleistyksen omaisia, nimettömiä yksilöitä 1600- ja 1700-luvun individualistista kulttuuria muovaavasta hovi-aatelista, tuon kulttuurin kirkkaimpia edustajia, joiden myötä aikakausi kulki kohti käännöstään, eli vallankumousta. Porthan tai Yrjö Koskinen eivät olleet ainoastaan yksittäisiä henkilöitä, vaan myös tietyn aatteen (suomalaiskansallisen) selväpiirteisimpiä ja edustavimpia edustajia ajallaan, tyyppejä, joissa tuo aate, ajan henki ja pyyteet selkeimmin kulminoituivat.²³

Typologisointi, ajalle tai ryhmille leimallisten piirteiden kasaaminen

²⁰ A.A. Laitisen kirje Gunnar Suolahdelle 25.10.1906 ja G.A. Wuorelan kirje Gunnar Suolahdelle 10.6.1908 (JSp).

²¹ Akateemisen kirjakaupan lasku 26.2.1931 koskien Kretschmerin teosta »Geniale Menschen» (JSp), sekä Jaakko Suolahden ystäväallinen tiedoksianto. Kretschmeristä ks. esim. Eskola 1985, s. 17—32.

²² Gunnar Palanderin luento »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36 (VA). Ks. myös katkelmia Gunnar Palanderin/Suolahden historiografian ja metodopin luennoista ja seminaariharjoituksista sekä niihin liittyviä muistiinpanoja, kansio 30 (VA).

²³ Gunnar Suolahti 1913b ja 1913f; Gunnar Palander 1901; Gunnar Suolahti 1933a.

yhteen ilmeni myös Suolahden yhteiskunnallisia rakenteita ja yhteiskuntaluokkia käsittelevissä sosiaalihistoriallisissa tutkimuksissa. Siten »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla» -teoksessa esitetyt ryhmät »pappisköyhälistö» ja »pappisylimystö» edustavat karkeahkoja karakterisointeja kokonaisen yhteiskuntaluokan sisäisestä rakenteesta. Heterogeenisuudestaan huolimatta nämä ryhmittymät kuvataan muutaman tyypillisen esimerkin avulla selvästi toisistaan erottuviksi yhteiskuntakerroksiksi. Tyypit oli ymmärrettävissä (rakennettavissa) ainoastaan niiden suhteiden kautta, jotka niillä oli toinen toisiinsa. Tämä vuorovaikutus asetti ne tiettyyn ajan ja paikan koordinaatistoon.²⁴

Mitä tyypillisuus sitten oli? Suolahti mainitsi esimerkkinä erään nimettömän talonpoikaisperheen aterian Ludvig XV:n ajan Ranskassa. Se oli samanlainen kuin naapurin ateria, ja se oli samankaltainen Isle de Francesa kuin myös Champagnessa ja pääpiirteissään samantapainen sekä Ranskassa että Saksassa. Historiantutkimuksen tehtävänä ei toisin sanoen ollut eritellä niitä pieniä yksityiskohtia, jotka mahdollisesti erosivat ateriat toisistaan, vaan löytää ne yhteiset piirteet, jotka parhaiten selittivät ja hallitsivat talonpoikaisperheiden syömäkulttuuria yleensä tuona aikana erotuksena jollekin muulle ajalle tai muulle yhteiskuntaryhmälle. Näistä tutkijan oli pyrittävä luomaan kokonaiskuva eli synteesi.²⁵

Suolahden mielestä kokonaiskuvan muodostaminen ja tyyppien rakentaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista, mikäli tutkimuskohteena olevien ihmisten toiminnasta ja heidän psyykkisestä rakenteestaan ei löytynyt samankaltaisuutta tutkijan oman psyyken kanssa. Historiallisissa lähteissä ilmenevät inhimillisen elämän ilmaukset pystyttiin siis käsittämään ja tämän jälkeen ilmaisemaan (rakentamaan) ainoastaan silloin, kun ne perusluonteeltaan olivat yhtäpitäviä tarkkaajan eli tutkijan oman perusluonteen kanssa. Elleivät ne lainkaan olleet sellaisia, olivat ne kaiken ymmärryksen ulkopuolella, »enemmän kuin jonkun mehiläis- tai muurahaisyhteiskunnan toiminta».²⁶ Yllä mainittu samankaltaisuus ihmisten käyttäytymisessä ilmeni muun muassa »samoina vienteinä», »samoina tar-

²⁴ Gunnar Suolahti 1919c, erit. s. 175—198. Ks. myös Gunnar Suolahti 1915a sekä »Prästerskapet i Finland — sociala struktur och prästläkternas utbredning under 1600- och 1700-talen». Föredrag vid Nordiska historikermöter på Sorö 29 juni — 4 juli 1926 (JSp). Löytyy osin painettuna »Nordisk Tidskrift» 1926, s. 422—433.

²⁵ Gunnar Palanderin luento »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36 (VA).

²⁶ Gunnar Suolahden luentokonsepti 23.10.1920, kansio 30 (VA). Vrt. Bernheim 1894, erit. s. III-VIII, 1—13, 99—181, 492—598.

peina» ja »samansuuntaisina keinoina» näiden tyydyttämiseksi.²⁷ Ihminen ei myöskään aina toiminut loogisten sääntöjen mukaisesti: »Toisessa esim. hyvä työ synnyttää kiitollisuutta ja toisessa nöyryyttä ja vihaa; toinen pyrkii hallitsevan tai mahtavan suosioon, toinen häntä kukistamaan.»²⁸ Suolahden mielestä järki ilman tunnetta oli tyhjä ja tunne ilman järkeä haihattelua.²⁹ Minkään yhteisön historiaa ei toisin sanoen voinut tutkia täysipainoisesti, mikäli tutkija ei samaistunut jossain määrin kohteeseensa: »Ellei historioitsija itse ole tuntenut esim. vihaa, valanhimoa jne., ei hän ymmärrä näitä puolia historian henkilöissä.»³⁰

Kansanomaisten käsitystapojen ja uskomusten selvittäminen oli Suolahdelle historiantutkimuksen ja ennen kaikkea kulttuurihistorian keskeimpiä tehtäviä. Suolahti pyrki tuotannossaan porautumaan suomalaisen ajattelumaailman muotoutumiseen ja kehittymiseen. Ihmisten käsitysmaailma oli alue, jota ei pystytty ymmärtämään ilman sielunelämän tuntemusta. Lähteissä kuvatut tavat ja tottumukset ilmaisivat sitä henkistä tilaa, jossa yhteisö kulloinkin eli. Näihin tapoihin ja tottumuksiin ei päästy käsiksi, jollei tutkija kyennyt myötäeläytymään menneen aikakauden luonteeseen. Näkemyksen juuret ovat romantiikassa, joka asetti järjen ja rationaalisten normien sijaan tunteen ja intuition. Suolahti itse korosti myötäeläytymisen ymmärtävää luonnetta, jossa menneisyyden ilmiöitä tarkkailtiin järjen keinoin — nykyisyyden valossa. Ja juuri tämä johti siihen, että tutkijan oli hänen mielestään vaikea hahmottaa todenperäistä kuvaa sellaisesta menneisyydestä, johon hän ei itse ollut kasvanut: talonpoikauskulttuuria pystyi täysipainoisesti selvittämään ainoastaan henkilö, joka oli sisäistänyt talonpoikaisen kulttuurin ajattelurakenteen tällä päivällä, näin oli myös papistoa tai työväenliikettä tutkittaessa.³¹

²⁷ Gunnar Palanderin luentosarja »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36 (VA).

²⁸ Gunnar Suolahden luentokonsepti 23.10.1920, kansio 30 (VA).

²⁹ HO:n (= Hämäläis-osakunta) historiikki 1906—07.

³⁰ Gunnar Suolahden luentokonsepti 23.10.1920, kansio 30 (VA).

³¹ Sama sekä Gunnar Palanderin/Suolahden luentosarjat »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36; »Ruotsi-Suomen historiaa 1697—1743» (kevät 1906), kansio 36; »Rococon-ajan sivistyshistoriaa» (kevät 1905), kansiot 33—34; Katkelmia hänen historiografian ja metodiopin luennoistaan ja seminaariharjoituksistaan sekä niihin liittyvistä muistiinpanoistaan, kansio 30 (VA). Ks. myös HO ptk. 22.9.1903, Palanderin esitelmä »Historiantutkimuksen subjektiivisuudesta» sekä Gunnar Palander 1905c; Gunnar Suolahti 1906d. Vrt. Gunnar Suolahden kirje A.A. Takalalle 12.2.1909. Eino E. Suolahden mukaan (1947, s. 278 ja 388), sekä A.A. Takalan kirje Gunnar Suolahdelle 2.4.1909 (JSp). Historiantutkimuksen ymmärvästä luonteesta ks. esim. Renvall 1983, s. 32—33, 39. Vrt. Manninen 1989, s. 41—42; Iggers 1971; Mommsen 1988; Muhlack 1988.

»Historiantutkimus niin kuin tieto yleensä perustuu kokemukseen, sillä me voimme ainoastaan sikäli käsittää tapahtumia, kun me voimme verrata niitä samanlaisiin, joita olemme kokeneet. Yksi historiantutkimuksen suurimpia ominaisuuksia onkin sen tähden kaiken tapahtuneen käsittäminen. . . Kuta laajempi näköpiiri on, sitä syvemmältä voi käsittää eri aikain eroavan luonteen.»³²

Kausaliteetti, karakterisointi ja kertautuvuus

Kokemus oli tyyppien rakentamisessa tärkeää, koska ihmisen toimintojen syyt eivät olleet selitettävissä puhtaasti kausaliteetista käsin. Suolahten kausaliteetti-käsityksestä on todettu, ettei kausaliteettia voinut yksioikaisesti soveltaa historiatieteeseen. Mutta miksi tutkija, joka kuitenkin myönsi, että moderni tiede oli osoittanut »ankaran syyn ja seurauksen» lain elämän eri sektoreilla, ei kuitenkaan hyväksynyt sitä historian-tutkimukseen sellaisenaan?³³

Suolahti katsoi, ettei kausaliteetille historiantutkimuksessa löytynyt selviä perusteita, koska historiassa oli vaikea erottaa yksilön tai joukon tietoinen toiminta tiedostamattomasta. Esimerkiksi uskonnolliset menot olivat paitsi uskonnollisen tunteen ilmauksia, niin myös perittyjä ja totuttuja tapoja. Mutta vaikka tutkija konstruktiossaan käytti tieteellistä vaistoaan, niin tyypejä ei kuitenkaan voinut rakentaa mielikuvituksen tai pelkän kokemuksen varaan. Lähtökohtana oli pidettävä niitä historiallisia olosuhteita, joissa tyypit muotoutuivat. Tutkimuskohdetta oli lähestyttävä niistä keinoista ja päämääristä käsin, joita yhteisö kulloinkin jäsenilleen tarjosi. Tämän piti ilmetä myös jokaisessa tyyppissä. Tyyppi toisin sanoen rakennettiin eräänlaisena yhdistelmänä aikakauden luonteesta, sen keskeisimmistä ja edustavimmista piirteistä sekä yhteisistä tarpeista, päämääristä ja keinoista — apuna tässä työssä tarvittiin ymmärtävää ja myötelävää tutkimusotetta.³⁴

Historioitsijan oma sielunelämä oli mitta, johon tutkija nojautui selvittäessään tutkimuskohteensa taustalla piileviä ajatuksellisia rakennelmia. Tämä oli historiantutkimukseen sisältyvä apriori, joka antoi muodon sekä rungon tutkijan käsityksille menneisyydestä, asioille, joita ei

³² Gunnar Palanderin Leipzigin aikaisia muistiinpanoja (JSp).

³³ Ks. esim. Gunnar Suolahti 1907d, s. 546.

³⁴ Maamme historioitsijoista mm. Nevanlinna painotti ymmärtävän tutkimusotteen ja kausaalisen selittämisen yhdensuuntaisuutta. Neovius 1904, s. 48.

löytynyt lähteistä sellaisinaan. Jotta historiankirjoittaja pystyisi ymmärtämään tuon lähteiden ulkopuolella olevan sielullisen toiminnan, hänen oli kyettävä tuntemaan, ajattelemaan ja toimimaan samansuuntaisesti kuin kuvattavan ajan ihminen.

Kuva menneisyydestä oli Suolahdelle näin aina eräänlainen karakterisointi, joka sellaisenaan ei vastannut todellisuutta. Mitä parempi ihmistuntemus tutkijalla oli, sitä paremmin hän pystyi selittämään ja ilmaisemaan menneisyyttä. Historiantutkijalta vaadittiin samoin kuin taiteilijalta »lujaa sielunelämän tuntemusta», kykyä porautua tutkittavan yksilön syvimpiin tunne-elämyksiin. Historiantutkija oli ikään kuin muotokuvamaalari, joka mallinsa lukuisista yksityiskohdista valitsi ne piirteet, jotka selkeimmin selittivät kohteen sisäistä minää.³⁵

Historiantulkinnassaan synteeseihin pyrkineen Suolahden rakentamat tyypit pohjautuivat teoreettiseen näkemykseen, vaikka termi tyypillinen esiintyi hänellä sangen hatarasti määriteltynä, eikä tyyppien taustalta löydy selkeää, eksplisiittistä taustateoriaa.³⁶ Suolahden luomien tyyppien takaa löytyy aina vankka lähdepohja. Vasta se mahdollisti aikakaudta edustavien henkilöiden, tapahtumien tai rakenteiden karakterisoinnin muutamiiin siveltimeen piirtoihin. Tutkimusote edellytti kuitenkin tietynasteista esikäsitystä ja teoreettista pohdintaa, jonka avulla oli mahdollista erottaa keskeinen keskiverrosta, oleellinen vähemmän oleellisesta. Kyseessä ei siis ollut suoranainen lähteistä tehty laskennallinen keskiarvo, vaan kaiken kattava, kokonaisvaltainen ajatuksellinen rekonstruktio. Lähteissä sosiaalisen, vielä vähemmän psyykkisen toiminnan muodot eivät esiintyneet konkreettisina, vaan tutkijan oli ne lähdetietojen perusteella konstruoitava. Yksilön ja yhteisön välillä oli dynaaminen yhteys, tai paremminkin vuorovaikutussuhde. Juuri näiden vuorovaikutussuhteiden pohjalta Suolahti muodosti teostensa sosiaali- ja persoonallisuustyyppinsä.

Yllä hahmoteltu käsitystapa ilmenee myös Suolahden soveltamassa lähdetekniikassa. Tutkimuksissaan hän ei tyytynyt yksittäisten lähteiden antamiin tietoihin, vaan yritti porautua käyttämiensä lähteiden taakse, siihen todellisuuteen, jossa lähteet olivat syntyneet. Suolahti ei myöskään luottanut virallisten asiakirjojen antamaan käsitykseen yksittäisistä ta-

³⁵ Gunnar Suolahti 1911; Gunnar Palander 1904d; HO ptk. 23.10.1906 ja 26.3.1907.

³⁶ Vrt. Max Weberin ideaalityypin käsite. Ks. tästä esim. Kocka 1986; Kyntäjä 1980, s. 3–8; Viikari 1987, s. 62–65; Peltonen 1987; Hietaniemi 1989, s. 9–34, 196; Hietaniemi 1990.

pahtumista, vaan yritti tulkita niitä syitä, sitä elämää, jotka olivat synnyttäneet itse asiakirjan. Lisäksi hän tähdensi, että todellisuus aina poikkesi säädöksistä sekä niistä virallisista tavoista, joita kunkin ajan asiakirjat olivat »pullollaan». Tästä johtuen Suolahti pyrki teoksissaan hyödyntämään lähdemateriaalia, joka koostui yksittäisten henkilöiden kirjeenvaihdosta, ajan kirjallisuudesta, lehdistä, käräjäpöytäkirjoista, peruluetteloista jne. Myös esineellinen jäämistö — vaatteet, työkalut, käytöesineet sekä rakennukset ja huonekalut — oli Suolahdelle tärkeä lähderyhmä. Sanalla sanoen kaikki se, mistä muodostui jokapäiväinen elämä, niin arki kuin pyhä, oli tutkimukselle tärkeää.

Suolahden historiankäsitteeseen ja psykologis-ymmärtävään tutkimusotteeseen liittyy läheisesti ajatus historian kertautuvuudesta:

»Toinen kansa on kehitystään alkamassa, kun toinen on jo lopullaan; yksi elää keskiajassa, kun toinen on vielä vanhassa ja kolmas uudessa ajassa. Sama on laita eri kansankerrosten ja jossain määrin yksilöittenkin. Mitä on puolivillillä raakalaisella yhteistä nykyaikaisen sivistysihmisen kanssa? Mikä yhdistää eskimon tai hottentotin eurooppalaiseen virastoherraan tai suuren tehtaan työläiseen? Kumminkin kuuluvat kaikki samaan ihmiskuntaan; jokainen olipa hän punanahka, valkea tai keltainen, olipa hän yliihminen eurooppalaisen hienoston kukkuloilta tai alaston alkuasukas Tyvenmeren saarilta, saa ja ansaitsee tuon paljonsanovan yleisnimen — ihminen.»³⁷

Kyse oli osin kulttuurilainasta, josta Suolahti käytti termiä reseptio. Eri kansat ja kansanluokat toisin sanoen lainasivat toisiltaan sekä sivistyksensä että luonteensa. Yleensä kehitys kulki ylhäältä alaspäin, mutta myös päinvastainen kehitys oli mahdollinen. Ylemmissä luokissa oli Suolahden mukaan havaittavissa eräänlainen »sokea vaisto siitä mitä ne tarvitsivat, varsinkin silloin kun ne olivat ehtineet johonkin kehityksen huippukohtaan ja olivat eksymässä ilmeisiin liiallisuuksiin». Niinpä esimerkiksi monimutkaisen rokokoo-sivistyksen »uuvuttama ja kiusaama» yläluokka alkoi pikkuhiljaa ihailla maalaisoloja, rauhallista luontoa ja talonpoikaista yksinkertaisuutta, ja »niin ovat kansanomaiset tavat ja hovit eri kertoja myöhemminkin tulleet muotiin elämässä, kirjallisuudessa ja kuvaamataiteissa». Reseptioiden olemassaoloa Suolahti selitti jälleen

³⁷ Gunnar Suolahti 1907b, s. 440.

ihmisen luontaisilla tarpeilla, vieteillä ja pyrkimyksillä — vaistomaisella halulla »tehdä elämä rikkaammaksi».³⁸

Kulttuuri, ihmiset, yhteiskunnalliset laitokset, oppisuunnat, ajatukset ja teot eivät Suolahdelle olleet ainoastaan historiallisen kehitysprosessin »tuloksia», vaan myös »jatkajia». Jokaisessa uudessa kehitysvaiheessa ja kulttuurimuodossa toisin sanoen oli aina sellaisia piirteitä, jotka ikään kuin pakottivat yksilöitä kehittämään tarjolla olevia aineksia — edellytystensä puitteissa — uudella tavalla. Kulttuurilainan omaksu-
misen edellytyksenä oli, että lainattava kulttuurimuoto oli jollain lailla sopusoinnussa vastaanottavan kulttuurin itselleen asettamien ihanteiden ja arvojen kanssa. Vastaanottavan kulttuurin täytyi olla kehityssasteella, jossa osattiin kunnioittaa uuden kulttuurimuodon edustamaa arvo- ja aatemaailmaa. Sen täytyi tuntua tavoittelemisen arvoiselta, muussa tapauksessa taistelu vanhan ja uuden välillä muodostui katkeraksi:

»Milloin sivistys ei vielä ole ehtinyt määrätyle kannalle, milloin ihmisten luonne on aivan eroavainen tahi milloin kunkin syvim-
mässä mielessä esi-isien perintö ja edellisten vuosisatain istuttama pyrkimys viittaa toisiin päämääriin, siinä asetutaan tuota vierasta, sisään tunkevaa ainesta vastaan; silloin se herättää vaistomaista inhoa ja vastenmielisyyttä. Ja erittäinkin joutuvat uuden sivistyssuunnan liioittelut tällaisen kohtelun alaisiksi».³⁹

Taistelun luonne ja tulos, uudenlaisen kulttuurimuodon kehittyminen, määräytyivät viime kädessä kohtaavien kulttuurien sisäisestä rakenteesta. Mukana oli aina aimo annos uutta ja vanhaa. Tässä suhteessa Suolahden näkemys oli eräänlainen mukaelma Charles Darwinin luonnontieteellisestä evolutionismista historian kenttään sovellettuna.

Visio kansallisten kulttuurien kehityksen samankaltaisuudesta oli epäilemättä perua Karl Lamprechtilta, mutta myös saksalainen yhteiskuntatieteilijä Georg Simmel ja samoin Suolahden opettaja J.R. Danielson-Kalmari olivat muovanneet Suolahden ajatuksia tähän suuntaan. Kulttuurien kehityksestä oli rakennettavissa eräänlaisia hypoteeseja, joita pysytettiin siirtämään ajasta ja paikasta toiseen. Antiikin Kreikassa oli oma keskiaikansa samoin kuin Euroopassa myöhemmin. Kehitys kulki Suolahden mukaan kollektiivisesta yhä täydellisempään individualismiin aivan kuten Lamprechtille. Mutta selvemmin kuin ehkä Lamprecht Suolahti

³⁸ Gunnar Palanderin Rokokoo-aikaa käsittelevä luentosarja (kevät 1905), kansio 33 (VA). Vrt. HO ptk. 9.10.1906.

³⁹ Sama.

painotti sitä, että »kotoisuus», kulttuurin kansanomaisuus oli löydettyvissä, mikäli tunnettiin tarpeeksi hyvin ne kulttuurimuodot, joiden välityksellä reseptio oli tapahtunut — kulttuuri oli ikään kuin »riisuttava» vieraasta lainasta.⁴⁰

Taloudelliset tekijät kehityskulun laukaisijana

Eri kulttuurien välisen vuorovaikutussuhteen selvittäminen edesauttoi näkemään myös suomalaisessa kulttuurissa kansallisesti omintakeista perinnettä, joka erosi ennen kaikkea vanhan emämaan Ruotsin kulttuurista. Samalla se osoitti ruotsalaisenkin perinteen olevan osin lainaa mannermaalta. Näin ruotsalainen ja suomalainen kulttuuri voitiin kumpikin nähdä tasavertaisina ja yhtä arvokkaina.⁴¹

Kulttuurin ominaisleima, sille tyypilliset erikoispiirteet olivat toisin sanoen ymmärrettävissä ainoastaan laajan kulttuurituntemuksen kautta. Tämä auttoi historioitsijaa ymmärtämään paitsi menneisyyttä niin myös tätä päivää. Vuonna 1906 Suolahti esitteli Historiallisessa Aikakauskirjassa Lamprechtin laatiman matkateoksen »Americana — Reiseindrücke, Betrachtungen, Geschichtliche Gesamtansicht». Paitsi, että arvostelu on ensimmäisiä suomalaisen historian tutkijan laatimia arvioita Yhdysvaltojen historian tutkimisen mahdollisuuksista maassamme, kuten Keijo Virtanen on todennut,⁴² niin samalla se tarjoaa osuvan kuvan Suolahden Lamprechtia myötäilevistä mielteistä kulttuurien välisestä vuorovaikutuksesta, reseptioista — omaksumisesta ja vastaanotosta — vanhan ja uuden kohtaamisesta sekä uuden synnystä:

»Amerikkalaiset niin kuin muutkin uutiskansat ajattelevat asiainmittaa, ei niiden laatua: siinä yksi heidän sielunelämänsä salaisuuk-

⁴⁰ Gunnar Palanderin/Suolahden luennot: »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36; »Kreikan historiaa» (syksy 1904 ja 1906—07), kansio 32; »Suomen ja Skandinavian kulttuurihistoriaa» (1911—1912 ja syksy 1920), kansio 35; Rokokoo-aikaa käsittelevät luennot, kansiot 33, 34 ja 35; »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla» (keväät 1922), Lennart Pinomaan (VA) ja Heikki Haavion (JSp) muistiinpanojen mukaan. Vrt. Simmel 1905 sekä Tervonen 1987 ja Viikari 1977.

⁴¹ Gunnar Palanderin/Suolahden apurhaha-anomukset Rosenbergin stipendiä varten 3.3.1906 (AD 61/140) ja 29.5.1908 (AD 108/439) (HYKA). On mielenkiintoista havaita, ettei Suolahti missään yhteydessä puhu venäläisestä kulttuurilainasta. Tässä suhteessa hän kaiketi koki suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin edustaneen Venäjän suhteen korkeampaa astetta — Suomi oli pikemminkin antava kuin ottava osapuoli.

⁴² Virtanen 1988, s. 449.

sia. He tietävät tarkoin miten monta peninkulmaa he matkoillansa kulkevat, mitä rakennukset, esineet, muistopatsaat ovat mak-saneet; aina tavataan nuo ijänikuiset lausumat 'maailman suurin', 'maailman laajin', 'maailman puhtain' jne. Tuo kvantitatiivinen arvostelu riippuu hyvin luonnollisesta uutiskulttuurin piirteestä. Vasta pitkä kulttuurikausien sarja synnyttää kiinteyden (intensii-visyyden) käsitteen, jonka vallassa eurooppalaiset kansat nykyään elävät: ja tätä kiinteyttä vastaavat laatuarvostelut. Uutismaissa sitä vastoin ratkaisee ulottuvaisuuden (ekstensiivisyyden) käsite...

Ja lopuksi historiallinen yleiskatsaus! Miten monta mieltä kiin-nittävää kysymystä onkaan tutkijalle esiin ilmennyt! Pohjoiseen, vanhoihin itävaltioihin, on Keski-Euroopan maanviljelijöitä ja kä-sityöläisiä saapunut. Heillä ei ollut aikansa korkeinta sivistystä, vaan olivat siitä kuten alimmat kansanluokat kaikkialla vuosisaa-toja jäljessä. Etelän valtioihin tosin vanhaa, arvokasta ylimyssää-tyä asettui, mutta se jäi kautta aikain englantilais-eurooppalaiseksi eikä siis koskaan ole kotoista kulttuuria luomaan kyennyt. Vaan valtiollisen ajattelun ja toiminnan alalla se on pystynyt erikoisesti amerikkalaista luomaan. Vähän toisin vanhoilla puritaanimailloilla. Siellä kehittyi puritaanisivistyksen pohjalle uusi uskonto, maailman-katsomus, kirjallisuus ja sivistys. Viime vuosisadan alulla tuo kaikki kehittyi ja kukoisti, kuihtuakseen sekin: mikä sen hävitti on vai-kea sanoa, mutta epäillä sopii, että Lännen asutus ja yhä kasvava keskittyminen orjasodan jälkeen on etupäässä sen aiheuttanut. Ja lopuksi on Amerikan suurissa keskivaltioissa taimimassa maail-mansivistyksen merkilliset idut. Pieninä tosin vielä, mutta sitä tär-keämpinä.»⁴³

Suolahdesta modernin yhteiskunnan yleinen kehitystrendi oli yksilön vapautuminen ympäristön sidonnaisuudesta, mutta samalla myös lisään-tyvä riippuvuus materiaasta ja alistuminen uusien tuotteiden ja oman egois-min valtaan. Kehitys kulki homogeenisesta heterogeeniseen, yhdenmu-kaisesta individualisoituneempaan ja rutinoidusta — ennustettavasta — avoimien vaihtoehtojen suuntaan. Tämä kehitys kertautui Suolahden mie-lestä kaikissa kulttuureissa muodossa tai toisessa. Hän uskoi, että eri pai-koissa ja eri aikoina ilmenneissä tapahtumissa oli jotakin yleistä ja yh-teistä, ja että tapahtumat eivät olleet pelkästään ainutlaatuisia. »Kieltä-mätöntä on, että eri kansakunnilla on ollut vastaavat kehityskautensa eri aikoina.»⁴⁴

⁴³ Gunnar Suolahti 1906c, s. 101.

⁴⁴ Gunnar Suolahden luentosarja »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36 (VA). Vrt. HO ptk. 9.10.1906 sekä Gunnar Suolahti 1912a, s. 143.

Taloudelliset tekijät toimivat kehityskulussa laukaisijana. Alkuasteella kaikissa yhteisöissä perhe ja suku sitoivat yksilön huomaansa, kaikki toiminta tähtäsi perheen ja suvun toimeentulon turvaamiseen. Vähitellen syntyi ylijäämää, joka mahdollisti kanssakäymisen yli suvun rajojen. Eräänlaisena loppupisteenä oli keskitetty valtio, jonka puitteissa pääoma kertyi yhä harvempiin käsiin aiheuttaen yhä suurempaa ja individualisempaa kilpailua vaikutusvallasta, joka puolestaan entistä selvemmin oli riippuvainen pääomasta. Vanhat suku- ja perhesiteet menettivät merkityksensä. Sääty-yhteisön sijaan kasvoi luokkayhteisö.⁴⁵

Psykye ja yhteisö

Herätteet psykologisväritteeseen historianäytelmään Suolahti oli saanut Lamprechtilta, mutta tässäkin suhteessa Lamprecht oli lähinnä tiennäyttävä, ei niinkään oppi-isä. Suolahden psykologiaan tuntema mielenkiinto suuntautui ajan myötä myös uusille urille, aina Sigmund Freudiin ja Ernst Kretschmeriin asti.⁴⁶ Kokonaisvaltaisen tutkimusmetodin omaksumineen Suolahti katsoi, että historian tutkimuskohteena oli ihminen ja ihmis-yhteisö, niiden välinen vuorovaikutus. Historiantutkimus oli perinteisesti lähestynyt kohdettaan yhteiskunnallisen käyttäytymisen ulkoisista edellytyksistä käsin.⁴⁷ Suolahti halusi psykologian avulla tunkeutua tämän käyttäytymisen sisäiseen puoleen.

Eino Jutikkala on kuvannut asiaa osuvasti todetessaan Suolahden etsineen mielivaltaisten tosiasioiden kaaoksesta mielekkäimpiä kosketuskohtia, niitä solmuja, joissa eri langat yhtyivät. Näitä olivat yhteiskunta (kollektiivi) ja ihmisen sielunelämä (individuaali).⁴⁸ Yksilön toiminta oli toisin sanoen sijoitettava yhteisöön: »Yksilön kehitys oli mahdollinen ainoastaan liittyessään muuhun kansan kehitykseen.»⁴⁹ Suolahti siis tavallaan kielsi yksittäisen ihmisen olemassaolon irrallisena, mikä puolestaan johti siihen, ettei hänen käyttäytymisensä myöskään voinut perustua puhtaaseen, synnynnäiseen egoismiin. Yksilö oli aina osa yhteisöä,

⁴⁵ Ks. esim. Suolahden luentosarja »Ruotsi-Suomen historiaa 1697—1743» (kevät 1906), kansio 36 ja »Kreikan historiaa» (syyskuu 1904 ja 1906—07), kansio 32 (VA).

⁴⁶ Jaakko Suolahden ystäväallinen tiedoksianto sekä Gunnar Suolahden henkilökohdainen kirjasto (JSp).

⁴⁷ Vrt. Kirkinen 1961.

⁴⁸ Jutikkala 1934, s. 4.

⁴⁹ Kuraattori Suolahden lausunto Hämmäläis-osakunnan keskustelutilaisuudessa koskien Eino Leinon teoksia »Päivä Helsingissä» ja »Tuomas Vitikka». HO ptk. 27.11.1906.

ja hänen toimintansa aina osa monimutkaisten sosiaalisten suhteiden verkostoa. Niinpä tämä verkosto oli selvitettävä, mikäli haluttiin ymmärtää yksilön toimintaa.

Suolahti ei kuitenkaan tarkoittanut, että yksilö olisi ollut yhteisönsä vanki. Yksilöllä oli vapaa tahto, mutta se miten hän pystyi vapaata tahtoaan käyttämään, määräytyi hänen mentaliteetistaan, niistä ajatustottumuksista ja tunteista, joihin hän oli kasvanut. Ihminen oli siis vapaa, mutta ainoastaan niissä rajoissa, jotka yhteisö tai yhteiskunta kulloinkin määritteli. Historiantutkimuksen tehtävänä oli selittää yksilön toimintaa, mutta se ei ollut mahdollista ilman kokonaisuutta eli yhteiskuntaa. Kaikki inhimillinen vaikuttaminen tapahtui yhteisössä, joten se ympäristö, jossa yksilö eli, määräsi myös hänen mahdollisuutensa ja toimintansa rajat. Siinä mielessä yksilö oli aina sosiaalisen ryhmänsä tai luokkansa vanki.

Suolahden käsite sielu tai psyyke oli tavallaan vastine Hegelin ja sittemmin Snellmanin kehittelemälle kansanhengelle. Samoin kuin kansanhengi Hegelillä oli eräänlainen kokonaiskäsite, joka piti sisällään kaiken, koko »tosiolevaisen»,⁵⁰ samoin psyyke oli muotoutunut kaikesta olevasta. Suolahti ei kuitenkaan mystifioinut psyyken käsitettään. Hän ankkuroi sen lähteistä tehtyihin tulkintoihin todellisista tapahtumista. Siinä ei myöskään ollut mitään jumalallista, eikä se kehittynyt deterministisen tarkoitushakuisesti. Yksinkertaistaen psyyke tarkoitti ajan yleistä mentaliteettia, joka Suolahden mukaan ilmeni selkeimmin kunkin aikakauden arkielämän ihanteissa.⁵¹

Psyyke, sielunelämä eli ihmisten ajatustottumukset ja tunteet olivat aina inhimillisen toiminnan taustalla. Paitsi ihmisen henkinen kapasiteetti myös aineellinen elinympäristö määräisivät psyyken muodon ja toimintamahdollisuudet. Aine, lähinnä talous määritteli näin ne rajat, joissa henkinen elämä tapahtui. Koska psyyke oli aineellisen ympäristönsä vanki, historiassa oli tutkittava yhteisön taloudellisia ja sosiaalisia rakenteita — nämä lopulta loivat ne puitteet, jossa mentaliteetti kehittyi.

Suolahti painotti voimakkaammin kuin esimerkiksi Pentti Renvall myöhemmin ympäristön ja olosuhteiden merkitystä ihmisen psyyken kehittämisessä.⁵² Vaikka Suolahti jatkuvasti korosti kehitystä, historian

⁵⁰ Saarinen 1985, s. 265.

⁵¹ Vrt. Juvelius 1934, s. 7—13; sama, Uusi Suomi 3.1.1934.

⁵² Ks. erit. Renvall 1939; 1949a ja 1949b. Vrt. Liljeblad 1968; Pentti Renvall — historiantutkija ja -filosofi. HAik 1983/2 (teemanumero); Lempa 1984; Pulkkinen 1990.

geneettistä luonnetta, niin ihminen säilyi hänestä perusolemukseltaan (sekä fyysisessä että psyykkisessä mielessä) sangen muuttumattomana. Se mikä kehittyi ja oli jatkuvan muutoksen alaisena, oli yhteisö. Yhteisö puolestaan muovasi ihmistä. Selkeästi tämä tulee ilmi muun muassa Suolahden suhtautumisessa rotuteorioihin, jotka hän tuomitsi jyrkästi.⁵³

Suolahti, kuten useimmat johtavat tutkijat tuolloin, katsoi, että eurooppalaisen ihmisen persoonallisuus oli syntynyt siinä historian vaiheessa, kun yksilö irtaantui tradition ja suvun kahleista, kun hänen oma harkintansa ja yksilöllisyytensä pääsivät vaikuttamaan itse toimintaan. Kapitalismin synty uuden ajan alussa toimi tässä prosessissa laukaisijana. Tämä ei kuitenkaan estänyt sitä etteikö esimerkiksi antiikin Kreikan taloudellista ja henkistä menneisyyttä olisi voinut tarkastella pääpiirteissään samalla tavalla kuin myöhemmän eurooppalaisen kulttuurin kehitystä. Jo Kreikassa kehitys oli kulkenut kollektiivisesta yhä laajempaan individualismiin. Myös siellä persoonallisuus oli syntynyt rahatalouden, kaupan ja kapitalismin myötä.⁵⁴

⁵³ Gunnar Palanderin luentokonseptio 10.2.1903, kansio 33 (VA); Gunnar Palander 1905b; Gunnar Suolahti 1907b; sama 1933a, s. 345—346 ja 349—353.

⁵⁴ Gunnar Palanderin/Suolahden luentosarja »Kreikan historiaa» (syksy 1904 ja 1906—07), kansio 32 (VA).

V

Psykologia ja suolahtelainen kulttuuri-historia — kotoisia vaikutteita ja vaikuttajia

Gunnar Suolahden kiinnostus psykologiaan ei syntynyt pelkästään ulkomaisten vaikutteiden tai esikuvien perusteella. Myös kotoisen tiedemaailman tarjoamat virikkeet ja aikakauden yleinen ilmapiiri ohjasivat häntä tähän suuntaan. Psykologia oli vuosisadan vaihteen uusi tulokas, eräänlainen muotitiede, joka leimasi katsantoja tieteen ja taiteen (etenkin kirjallisuuden) kentässä laidasta toiseen.¹ Suolahden toimittamassa Historiallisessa Aikakauskirjassa muun muassa Ernst Nevanlinna arvosteli lähes kaikki Werner Sombartin tärkeimmät teokset kiinnittäen huomion etenkin tämän psykologiseen tarkastelukulmaan. Sombartin ohella esillä oli Max Weber. Nämä kumpikin pyrkivät ymmärtämään kapitalismin »hengen» syntyä sekä taloudellisten ja sosiaalisten että myös niiden taustalla olevien psyykkisten tekijöiden perusteella.² Tähän psyykkiseen puoleen keskittyi myös K.R. Brotherus esitellessään samaisessa aikakauskirjassa Georg Simmelin teoksen »Die Probleme der Geschichtsphilosophie».³

¹ Luukanen 1983, s. 405; Schultz 1981; Coser 1977. Vrt. Sarajas 1962, s. 185—210.

² Neovius 1904; Nevanlinna 1911, 1913b ja 1914.

³ Brotherus 1905b. Ks. myös Brotherus 1905a. Arvi Grotenfelt arvosteli saman teoksen saksalaisessa aikakausjulkaisussa »Deutsche Literaturzeitung» (Nr. 41, 1905/14.10.). Muutamaa vuotta myöhemmin Grotenfelt arvosteli samaisessa julkaisussa (Nr. 44,

Historiantutkimuksen puolella jo Danielson-Kalmari oli tarkastellut kansallishengen ominaisuuksia ja suomalaiskansallisen aatteen toteutumista suomalaisten »sielunelämän» eli heidän tuntemustensa ja kokemusmaailmansa kautta.⁴ Kuitenkin vasta Suolahden voidaan katsoa vapautaneen »sielutieteen» (historiassa) osin idealistisia ja metafyyssisiäkin painotuksia sisältäneestä otteestaan. Hän loi psykologiasta virikkeitä saaneesta kulttuurihistoriallisesta lähestymistavasta historiantutkimukseen tutkimussuunnan, jonka vaikutus näkyy esimerkiksi Pentti Renvallin psykologisoivassa rakennehistoriassa.⁵

Suolahden psykologiavirtautyneisyys juontaa juurensa myös suomalaisen filosofian, antropologian sekä estetiikan ja kirjallisuuden tutkimuksen piiristä (Hjalmar Neiglick, Arvi Grotenfelt, Edvard Westermarck, Yrjö Hirn). Neiglick oli jo huomattavasti ennen suomalaista Lamprecht-keskustelua tutustunut Wilhelm Wundtin psykologiaan Leipzigiin tekemällään opintomatkalla, jonka tuloksena vuonna 1887 valmistui hänen väitöskirjansa »Zur Psychophysik des Lichtsinns».⁶ Arvi Grotenfelt puolestaan teki tunnetuksi Wundtin keskeisimpiä ajatuksia Filosofisessa Yhdistyksessä ja eri aikauskirjoissa. Edvard Westermarckin edustama antropologinen moraalifilosofia tuli Suolahdelle tutuksi jo hänen opiskeluaikoinaan Westermarckin luentoja seurattessa.⁷ Siinä missä Westermarck psykologisoi moraalin — hänen mielestään moraalikäsitteet perustuivat tunteeseen⁸ — siinä Suolahden voidaan katsoa psykologisoineen historiallisten tapahtumien toimijat eli subjektit, joiden käyttäytyminen perustui pitkälti yhteisössä vallitseviin arvoihin ja asenteisiin. Myös Suolahden suuresti kunnioittama Yrjö Hirn, estetiikan ja kirjallisuuden-

1909/30.10) H. Bouassen toimittaman teoksen »De la Méthode dans les Sciences», jossa historian ja sosiologian (mm. Durkheimin) ohella käsiteltiin myös ranskalaisen psykologian viimeisimpiä »kuulumisia».

⁴ Jukka Tervonen 1991, J.R. Danielson-Kalmarin historiallista ajattelua käsittelevän väitöskirjan käsikirjoitus.

⁵ Vrt. Pentti Renvallin haastattelu 6.9.1967 (HY/HL). Ks. myös Heikki Lempa 1984, s. 31. Renvall opiskeli psykologiaa Eino Kailan johdolla. Kailan osuus Renvallin ajatteluun on eittämättä ollut huomattava. Valmistuttuaan vuonna 1930 Renvall kuitenkin suuntautui entistä selkeämmin historiantutkimuksen pariin. Tällöin hän tutustui myös Gunnar Suolahteen. Eino Jutikkalan ja Ohto Oksalan toimesta nuori kandidaatti oli nimittäin rekrytoitu Suolahden johtaman »Suomen kulttuurihistoria» -teossarjan toimituskuntaan. Eino Jutikkalan ystävällinen tiedoksianto 23.4.1991.

⁶ Neiglickista ks. Mustelin 1966; Haapasalo 1976, s. 14; Aho 1989a, s. 116—141; Aho 1989b. Vrt. Eskola—Toiviainen—Alestalo—Alapuro 1973, s. 194.

⁷ Gunnar Palanderin kirjeet isälleen 18.9. ja 13.10.1894 (JSp); Eino E. Suolahti 1947, s. 38.

⁸ Hellman 1984; Haavio-Mannila 1973, s. 57.

tutkija, rakensi omat työnsä sekä etnologian että ennen kaikkea psykologian muokkaamalle pohjalle.⁹

Kulttuurihistoriallinen metodi ja sen sovellutuksia: Hirn ja Voionmaa

On mielenkiintoista huomata, että puhuessaan suomalaisen historian tutkimuksen nykytilasta, Suolahti vielä niinkin myöhään kuin 1920-luvulla, viittasi siihen, ettei varsinainen historian tutkimus maassamme ollut juurikaan käyttänyt hyväkseen »kulttuurihistoriallista metodologiaa». Suolahden mielestä historian tutkimus oli meillä Porthanin ajoista lähtien ollut pitkälti irrallista yhteisöstä — etualalla oli ollut ja oli yhä valtiollinen elämä. Menneen aikakauden luonteeseen ja oloihin ei ollut pyritty paneutumaan.¹⁰ Tosin hän myönsi, että muun muassa kansatieteilijät olivat maassamme jo pitkään ja »uutterasti» tutkineet kansanomaisen kulttuurimme kehitystä, mutta Suolahdesta tutkimus kulttuurihistorian kannalta oli liiaksi keskittynyt »aineellisen kulttuurin välineisiin», yksittäisiin esineisiin ja niiden pohjalta tehtyihin luokituksiin.¹¹

Jokaisella aineellisella ilmiöllä, konkreettisella esineellä oli siis henkinen ulottuvuus, joka vasta antoi tälle esineelle historiallisen merkityksen. Jokainen esine toisin sanoen kuvasti paitsi tekijän niin myös käyttäjän esteettistä maailmaa ja liittyi näin heidän henkiseen ja sosiaaliseen kulttuuriinsa. Kulttuurihistorioitsijan oli kysyttävä: minkälainen ihminen tuon esineen takana oli? Esineet ja rakennukset toisin sanoen symbolisoivat omaa aikaansa, sen tapoja ja uskomuksia.¹²

Oliko Suolahdella sitten esittää kotimaisesta tutkimuksesta esimerkkejä, joissa kulttuurihistoriallista metodologiaa olisi toteutettu? Tällainen teos oli edellä mainitun esteetikon ja kirjallisuudentutkijan Yrjö Hirnin (1870—1952) vuonna 1900 ilmestynyt teos »The Origins of Art. A Psychological and Sociological Inquiry», kuten myös hänen vuonna 1909 julkaistu kirjansa »Det heliga skrinet» ja 1916 ilmestynyt »Barnlek», jois-

⁹ Yrjö Hirnistä ks. Irma Rantavaara 1977 ja 1979.

¹⁰ Gunnar Suolahden luento »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla» (keväät 1922) Heikki Haavion luentomuistiinpanojen mukaan (JSP). Vrt. Lennart Pinnomaa muistiinpanot samasta luennosta (VA).

¹¹ Sama. Ks. myös Gunnar Suolahden arvio U.T. Sireliuksen teoksesta »Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia I-II» (1919—21). HAik. 1922.

¹² Vrt. Suolahti 1912a, 1914a, 1918a ja 1922d.

sa Hirn Suolahden mukaan »oli laajalta sosiologiselta ja kulttuurihistorialliselta perustalta lähtien syvällisesti ja hienosti eritellyt muutamia kulttuurihistorian keskeisiä ilmiöitä». Hirnin ohella Suolahti otti esiin kansanrunoudentutkija Kaarle Krohnin ja uskontotieteilijä, sosiologi Uno Holmbergin (Harvan) tuotannon. Toisin kuin kansatieteilijät Krohn ja Holmberg eivät olleet kohdistaneet tutkimuksiaan ainoastaan »kansankulttuurimme esineelliseen puoleen», vaan olivat myös »tutkineet kansanomaisten käsitysten ja uskomusten vaiheita». Puhtaasti historian tutkimuksen puolella vastaavaan oli päässyt Väinö Voionmaa, joka oli ylittänyt yleisen 1800-lukua hallinneen tutkimustavan, jossa Suolahden mielestä liiaksi erotettiin toisistaan yhteiskunta ja instituutiot taloudesta ja »kameralistiikasta», kuten myös hallinnosta ja politiikasta. Esimerkkinä Suolahti mainitsi Voionmaan »Tampereen kaupungin historian», jossa oli onnistuttu yhdistämään menneisyys ja nykypäivä sekä sosiaalinen ja taloudellinen aspekti toinen toisiinsa. Työssään Voionmaa oli ansiokkaasti hyödyntänyt myös paikallis-, maakunta- ja kotiseutututkimusta, mikä osaltaan oli johtanut siihen, että teos antoi elävän kuvan paitsi kaupungin kehittymisestä, niin myös »asujaimiston tilasta», asutuksesta, elinkeinoista sekä sivistystasosta ja kansanelämästä.¹³

Ei ole yllättävää, että Suolahti korosti Voionmaan merkitystä suomalaisen kulttuuri- ja yhteiskuntahistorian kehittämisessä, olihan Voionmaa itsekkin osin lamprechtilaisen perinteen kasvatteja.¹⁴ Yllättävää on sen sijaan havaita, kuinka samansuuntaisia historioitsija Suolahden ja edellä mainitun esteetikko Yrjö Hirnin ajattelumaailmat tieteiden olemuksesta monasti olivat.¹⁵ Kumpikin lähti siitä, ettei taiteen (Hirn) tai historian (Suolahti) ymmärtäminen perustunut abstrakteihin kausaalikäsitteisiin. Tiede ja taide oli nähtävä inhimillisenä toimintana. Kumminkin olivat vakuuttuneita siitä, että tieteiden ja taiteiden syvällisempi tajuaminen ja tutkiminen perustuivat tavalla tai toisella tunne-elämän psykologiaan — ihminen ja hänen elämysmaailmansa oli löydettävä runon (Hirn) ja lähteen (Suolahti) takaa.¹⁶ Taide tai mikä tahansa suuri historiallinen ta-

¹³ Ks. lähdeviite 10 sekä Gunnar Suolahden käsikirjoitusluonnoksia artikkeliin »Suomen historian tutkimus 1890—1925», kansio 27 (VA). Vrt. Suolahden kiittävä arvio Heikki Wariksen väitöskirjasta »Työläisyhteiskunnan synty Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle» (1932). Hist.-kielit. os. ptk. 23.3.1932 (liite).

¹⁴ Tästä ks. Tommila 1989, s. 151—155.

¹⁵ Yrjö Hirniä koskevat tulkinnat pohjautuvat paitsi hänen tekstissään mainittuihin teoksiinsa, niin ennen kaikkea Irma Rantavaaran ansiokkaaseen Hirn-elämäkertaan (1977, 1979).

¹⁶ Hirn 1900 ja Hirn 1902; Rantavaara 1977, s. 123 ja 127. Ks. myös Suolahden käsityksiä taiteen olemuksesta. HO ptk. 26.3.1907.

pahtuma ilmaisi samalla yksilön ja yhteisön sosiaalisia tarpeita. Sekä Hirn että Suolahti olivat omalla tavallaan »empiristisen, subjektivistisen ja emotionalistisen» tiedekäsityksen kannattajia, ja asettivat oman minän ja eletyn elämän liialti käsitteellisinä pitämiensä teoreettisten suorien sijaan.¹⁷ Lisäksi kumpikin oli pitkään kiinnostunut 1700-luvusta ja sittemmin myös 1800-luvusta aikaansa ilmentävän suurmiehen — Hirn ja Runeberg, Suolahti ja Koskinen — näkökulmasta.

Tieteen ja taiteen vuorovaikutus

Suolahdelle ja Hirnille kummallekin historiallis-psykologis-sosiologinen ja geneettinen tutkimusote oli omalta osaltaan vastine tiedettä kahlitseville jyrkille dogmeille. Omissa kysymyksenasetteluissaan he lähtivät liikkeelle pitkälti tästä päivästä ja näkivät omassa ajassa tieteen, taiteen, politiikan ja talouden läheisen vuorovaikutuksen. Tämä vuorovaikutus oli aina ja kaikissa yhteisöissä/yhteiskunnissa olemassa. Mutta kumpikaan ei omissa töissään pyrkinyt erikoistumaan johonkin osa-alueeseen, vaan tutkimaan ilmiöiden taustalla vaikuttaneita psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä. Liikelle oli lähdettävä alhaalta, ei ylhäältä. Oli päästävä käsiksi siihen mentaliteettiin, joka oli vallitseva kunakin aikana. Ja aina oli huomioitava uskonnollisten ja maallisten käsitysten välinen kiinteä suhde. Irma Rantavaaran teosta lainaten kyse oli elämän psykologiasta — »ei ihastua eikä kiukusta, vaan ymmärtää ja selittää».¹⁸ Kuva- taide, kirjallisuus ja tiede olivat toisin sanoen kummallekin jakamaton kokonaisuus mennyttä ja tätä päivää.¹⁹

Niin esteetikko ja kirjallisuudentutkija kuin Yrjö Hirn olikin, oli hän samalla myös sivistyshistorioitsija, joka tutkimuksissaan oli lähellä etnografiaa, folklorea ja kulttuurihistoriaa. Hänestä tikkupeli, pallopeli, leijat ja rummut, lelut ja leikit yleensä olivat sivistyshistoriaa siinä kuin mikä muu tahansa, »ja elleivät oppineet erikoistutkijat ole vielä täysin arvostaneet näitä pieniä lapsellisia tutkimuksen esineitä, niin riippuu se

¹⁷ Rantavaara 1977, s. 127. Vrt. Tommila 1989, s. 150.

¹⁸ Rantavaara 1977, erit. s. 209, ks. myös s. 131, 133 ja 200. Vrt. Gunnar Suolahden esitelmä »Raamattu ja vertaileva tarututkimus». HO ptk. 9.10.1906.

¹⁹ Ks. Hirn 1909, s. 450—58 ja Gunnar Suolahden puheenvuorot Hämäläis-osakunnassa käydyissä keskusteluissa »Kuvaamataiteista» (HO ptk. 30.6.1906) ja »Taiteista ja siveellisyydestä» (HO ptk. 26.3.1907). Todettakoon, että myös Lamprecht tunsu nuoruusvuosistaan lähtien kiinnostusta taidehistoriaan — taiteen, käytännön elämän ja tieteen väliseen vuorovaikutukseen. Ks. esim. Blomstedt 1966, s. 84. Vrt. Rantavaara 1979, s. 195.

kaiketi vain siitä, että leikkikaluilta puuttuu se arvokas ikävyys, joka enemmän kuin mikään muu houkuttelee tieteen tantereilla liikuskelevia surullisen hahmon ritareita».²⁰

Yllä oleva lainaus Hirnin teoksesta »Barnlek» jos mikä tuo elävästi mieleen Suolahden ajatukset historian tutkimuksen perusteista ja lähteistä, siitä miten merkittävän havaitseminen pienestä kuten ruokalistasta tai käytöksen kultaisesta kirjasta saattoi tutkimuksen kannalta olla huomattavasti merkityksellisempää kuin suurimmankaan sotapäällikön puhe.

Aivan kuten Suolahti myös Hirn, historiaa sivuavassa tuotannossaan, seurasi tiettyjä kehityso pillisia linjoja — historia eteni primitiivisestä »viljelyneeseen». Lähteiden takaa hän pyrki seulomaan menneitten aikojen käsityksiä ja tottumuksia. Kummatkin tunsivat myös tarvetta oman tieteenalansa »popularisointiin» esseiden muodossa. Siinä molempien mielenkiinto kohdistui valistuksen aikakauteen, jota he pitivät eräänlaisena uuden eurooppalaisen individualistisen ajattelun syntyaikana. Kumpikin myös uskoi, että ihmisten käyttäytymisessä oli paljon sellaisia tiedostamattomia piirteitä, jotka periytyivät kaukaa vuosisatain takaa.²¹

Esseissään Suolahti ja Hirn pyrkivät kartoittamaan aikakauden tunnusomaisia piirteitä, joiden pohjalta he tekivät yleistyksiä kokonaisen aikakauden henkisen elämän perusominaisuuksista. Molempien esseeet syntyivät suurempien teosten esi- ja sivutuotteina. Sekä Suolahti että Hirn lähtivät siitä, että aikakauden henki on selitettävissä ainoastaan silloin, kun tuntee aikakauden henkiöiden vähäisimmätkin henkilökohtaiset hyveet ja heikkoudet, ja samalla tutkija »nauttii havaitessaan miten paljon pienikin ja näennäisesti arvoton merkitsee silloin kun sen avulla voi päästä rikkaampaan ja täydellisempään käsitykseen jonkun suuren henkilöllisyyden elämästä.»²² »Emmekä me koskaan voi oikein ymmärtää yksityisten suurtyötä, elleimme tiedä jotain siitä ihmisjoukosta, jossa heidän tekonsa on herättänyt vastakaikua.»²³ Suuren suosion saavuttanutta taiteilijaa tai ajattelijaa oli tarkasteltava ikään kuin kansallisena instituutiona, joka symbolisoi aikalaisiaan. Samalla tämän instituution merkittävyys oli kuitenkin aina kyseenalaistettava — hajoitettava osiin — jotta sen todellinen arvo selviäisi.

Siinä missä Gunnar Suolahti kehui Hirniä loisteliaana kulttuurihis-

²⁰ Hirn 1916, s. 7—8. Käännös Rantavaaran (1979, s. 41).

²¹ Ks. Rantavaara 1979, s. 31, 42, 46—80 ja 120.

²² Hirn 1921, s. 133.

²³ Sama, s. 194. Vrt Suolahti 1933a.

toriallisen metodin käyttäjänä, siinä Yrjö Hirn suositteli ruotsalaisille ystävilleen ja kollegoilleen tutustumista Suolahden teoksiin opastuksena maamme kulttuuriin, sekä toivoi hänen papistotutkimustensa esittelyä ruotsalaisissa aikakauskirjoissa.²⁴ Arvonanto oli siis molemminpuolista.

²⁴ Rantavaara 1979, s. 164. Ks. myös Hirn 1921, s. 14.

VI

Gunnar Suolahti ja Henrik Gabriel Porthan

Ryhtyessään syksyllä 1898 valmistelemaan väitöskirjaansa Porthanista Suolahti ajatteli ensisijassa keskittyä sen metodin yksityiskohtaiseen selvittelyyn, jota Porthan oli tutkimuksissaan käyttänyt.¹ Tähän suuntaan Suolahtea oli kannustanut myös professori Karl Lamprecht Leipzigissa. Työn edetessä, osin professori Danielson-Kalmarin neuvosta, Suolahti tuli kuitenkin siihen tulokseen, että sellainen menettely olisi saattanut johtaa yksipuolisuuteen.²

Puhtaan metodin käsittely olisi mahdollista vasta sen jälkeen, kun oli ensin syvennytty tarkemmin Porthanin tutkimustoimintaan hänen elämäkertansa yhteydessä, siten että samalla pidettiin silmällä kyseessä olevan ajan muita samansuuntaisia tutkimusharrastuksia niin kotimaassa kuin muuallakin: »Tällainen menettely näet vasta antaisi varman pohjan, jolta saattoi seikkaperäisesti seurata tutkijan yksityiskohtaista tutkimustapaa.»³ Porthanin tutkimusmetodi tuli asettaa paitsi ajan tutkimustraditiota vasten, niin sen lisäksi se piti liittää vankasti itse Porthanin persoonaan.

Siihen suuntaan Suolahden työ eteni. Päälähteenään hän käytti Porthanin osin jo painettua kirjeenvaihtoa, jota hän sovelialta osin täydensi

¹ Väitöskirjan alustava työsuunnitelma. Päiväämätön syksyllä 1898 (JSp.).

² Gunnar Palanderin ja J.R. Danielsonin välinen kirjeenvaihto vuosilta 1899–1901 (kansio 6, VA ja JSp). Ks. myös Gunnar Palanderin kirje isälleen Leipzigista 28.1.1899 (JSp).

³ Palander 1901, esipuhe. Jatkossa vrt. Palander 1902a, 1904a ja 1904c sekä Suolahti 1925d ja 1932g.

Upsalasta ja Tukholmasta löytämällään arkistomateriaalilla. Toukokuun lopulla 1901 väitöskirja »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana I» oli valmis esitettäväksi. Kuten jo nimestä näkyy, teos oli tarkoitettu laajemman tutkimuksen ensimmäiseksi osaksi. Väitöskirjan ensimmäinen, johdantona oleva kappale »Piirteitä historiantutkimuksesta Euroopassa 18. vuosisadan alulla ja keskivaiheilla» oli alunperin tarkoitus liittää väitöskirjan jatko-osaan, jonka tavoitteeksi Suolahti asetti Porthanin historianmetodin lähemmän selvittelyn.

Esipuheessaan Suolahti totesi, että väitöskirja sellaisenaan oli osin puutteellinen ja että sitä oli tarkasteltava ikään kuin taustana tulevalle. Lisäksi Suolahti painotti, ettei hän työssään ollut aina kyennyt viittamaan tiettyihin yksityisiin teoksiin, koska useat eri teokset olivat vaikuttaneet tutkimuksen kokonaiskuvaan työn kuluessa: »Olen kuitenkin koettanut valikoida kuvaavimmat kohdat lähteistä ja viitata tärkeimpiin niistä.»

Elämäkerta, historiankäsitely, metodi

Vaikka Porthania oli ennen Suolahtea käsitelty useissa teoksissa, niin silti Suolahden tutkimusote erosi aikaisemmista. M.G. Schybergson oli vuonna 1891 ilmestyneessä teoksessaan »Historiens studium vid Åbo universitet» osoittanut ruotsalaisen historioitsijan Sven Lagerbringin vaikutuksen Porthaniin ja filologi Ivar A. Heikel vuonna 1894 ilmestyneessä tutkimuksessaan »Filologins studium vid Åbo universitet» Ihren vaikutuksen. Mutta vasta Suolahti havaitsi Porthanin Saksaan suuntautuneen opintomatkan merkityksen, ennen kaikkea Göttingenin koulukunnan ja August Ludwig von Schlözerin vaikutuksen Porthanin tuotantoon. Uutta oli myös Suolahden oivallus John Locken tieto-opin merkityksestä Porthanin käsityksiin kasvatuksesta ja opetuksesta. Aihetta on käsitelty Suolahden teoksessa »Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana» (1902). Suolahti pyrki tarkastelemaan Porthanin tieteellistä toimintaa ajan eurooppalaisten virtausten puitteissa. Porthan-tutkimuksissa selvittellään myös Porthanin eettisiä ja valtiollisia katsomuksia, nimenomaan niiden yhteyksiä valistuskauden ajatteluun. Porthanin valtiollisissa näkemyksissä eivät painottuneet niinkään ihmisten oikeudet kuin heidän velvollisuutensa, valistuksen lapsena hän piti perustuslaillista kuningaskuntaa parhaimpana valtiomuotona.⁴

⁴ Em. teokset sekä J.R. Danielson-Kalmarin lausunnot Gunnar Suolahden tuotannos-

Väitöskirjassa, kuten myöhemmässä teoksessa »Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana» elämäkerrallinen aines on jatkuvasti mukana jääden kuitenkin taustalle. Suolahden päähuomio kohdistui Porthanin historiantähtäykseen ja ennen kaikkea Porthanin ja aikalaisten historianmetodiin. Selkeimmin tämä käy ilmi väitöskirjaluonnoksista, jotka ovat suurelta osin historiografis-metodologisia. Niissä Suolahti kirjoitti, että uusi kritiikki toi historiaan epäilyä, mikä puolestaan johti epäjohtamukaisuusien etsintään. Samoin kuin Schlözer Porthan pyrki kritiikin avulla selvittämään vanhempaa historiaa, mutta liiallisen kritiikin johdosta Porthan ei kuitenkaan tuottanut varsinaista tutkimusta, vaan lopputulos jäi pitkälti lähdejulkaisuasteelle.

Kysymys ei ollut siitä, etteikö Suolahti olisi myöntänyt Porthanin tutkimustoiminnan merkinneen edistystä historiantutkimuksessa: »Sovittiin kuhunkin erityistapaukseen yleisiä lakeja, joita oli absaheerattu yleisestä kokemuksesta, joka tutkijalla oli ihmisluonteesta, toisesta aikakaudesta, toisesta maasta jne.» Samalla Suolahti kuitenkin korosti, että Porthan piti vielä liiaksi aineiston kokoamista ja »pikkuseikkain tarkastelua, mikrologiaa» historiantutkimuksena. Pelkän tosiasia-aineen eli faktojen kerääminen ja julkaiseminen ei toisin sanoen ollut vielä objektiivista historiantutkimusta. Objektiivisuutta ei ratkaissut pelkkä kritiikki, koska tutkijan suhde selitettävään lähteeseen oli Suolahden mielestä aina »persoonallinen subjektiivinen luottamussuhde». Porthanin historian tutkimusmetodi oli kyllä jo kehittynyt, mutta siitä huolimatta lopputuloksena ei ollut syvälinen historiantutkimus: »Syy oli tuossa individualisessa käsitystavassa, joka oli ajalle ominaista, se ei voinut kohota arvostelemaan kirjoittajia sellaisenaan.»

Schlözerin vaikutuksesta Porthan kuitenkin asetti kysymykset menneisyydelle uudella tavalla, hän lähti tutkimaan »kansain kulttuuritilaa». Tietty subjektiivisuus oli Suolahden mielestä usein edellytys objektiivisemmalle tutkimukselle. Hän muun muassa totesi, että »historiantutkimuksen tulokset riippuvat paljon, ehkäpä etupäässä sen tarkoituksesta». Porthan asetti päämääräkseen suomalaisten olojen tutkimisen. Se puolestaan Suolahden mukaan vaikutti myönteisesti Porthanin saavuttamiin tutkimustuloksiin: »Porthan hylkäsi kaiken sen, joka ei sopinut yhteen hänen oman käsityksensä kanssa.» Porthanilla oli siis tutkimus- ja julkaisutoimintansa taustalla orastava näkemys suomalaishistoriasta.

ta Suomen ja Skandinavian historian professorinvirkaa täyttäneessä 1913. Asiakirjoja yliopistoasioissa. Handlingar i universitetsärenden 1913, n:o 2a ja 2b.

toriallisesta kehityksestä. Osa kysymyksistä ja vastauksista Porthanilla — kuten historioitsijoilla yleensä — jäi tajunnan ulkopuolelle. Historiallisten tosiasioiden arviointi riippui arvostelijasta itsestään sekä niistä lähteistä, joita hänellä oli käytettävänä.⁵

Suolahden luonnoksista kootut mielipiteet eivät luonnollisesti näy sellaisenaan itse väitöskirjassa — aloittelevan tutkijan itsesuojeluvaisto pelasi. Olisi ollut, jos ei ennenkuulumatonta, niin ainakin tulevaisuuden kannalta vaarallista, mikäli vihreä maisteri olisi ensimmäisessä julkaisussaan asettanut kyseenalaiseksi paitsi Porthanin historianmetodin, myös oman kriittis-objektiivisen tutkimustradition.

Itsekritiikistä tai -sensuurista huolimatta väitöskirja ilmentää »Lamprechtin akatemian» herätteitä Suolahden tutkijanpersoonassa ehkä selvemmin kuin on haluttu nähdä. Eino E. Suolahti on todennut, että väitöskirjan ensimmäinen, 1700-luvun eurooppalaista historiantutkimusta käsittelevä luku syntyi Leipzigin. Se pitää paikkansa, mutta viittaukset siihen, että Suolahti muissa luvuissa olisi ruotsalaisten esikuvien (Hjärne, Schück) opastuksella irtaantunut liiallisesta lamprechtalaisuudesta, eivät liene oikeaan osuneita. Ylipäätään käsitys, että Suolahti vasta myöhemmin 1700-lukua käsittelevissä esseissään ja papistotutkimuksissaan olisi oivaltanut kulttuurihistorian merkityksen ja sulauttanut kollektiivisen metodin kulttuurihistorialliseksi tutkimussuunnaksi, on osin virheellinen.⁶

Näkemyks pohjautuu sangen yleiseen ajattelutapaan, jossa henkilöön kohdistuva tutkimus asetetaan automaattisesti kokonaisvaltaisemmaksi luokiteltavan kulttuurihistorian tai talous- ja sosiaalhistorian vastakohtaksi. Unohdetaan, että aiheen valinta sellaisenaan ei kerro paljoakaan tutkijan käyttämästä metodista, tutkimustavasta eikä -otteesta.

Mikäli tutustutaan tarkemmin Suolahden Porthan-väitöskirjan ensimmäiseen lukuun, huomataan että se on tarkoitettu lähinnä johdannoksi Porthanin ja hänen aikalaistensa ajatusmaailmaan sekä eurooppalaiseen historiantutkimukseen yleensä. Siinä luodaan pohja niille todisteluille, joilla Suolahti osoittaa Porthanin ajattelurakennelman yhteydet muuhun eurooppalaiseen tutkimukseen ja asettaa Porthanin tutkimustoiminnan »omintakeisuuden» oikeisiin mittasuhteisiin. Suolahdesta ainoastaan näin

⁵ Gunnar Palanderin tekemiä luonnoksia teokseen »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana», erit. kansio 1, mutta ks. myös kansio 2 (VA). Vrt. Palander 1901 sekä Suolahti 1932g.

⁶ Eino E. Suolahti 1947, s. 80, 88—89 ja 106. Vrt. Kaarlo Blomstedt 1938, s. 81; Wirilander 1965, s. 149—150; Tommila 1989, s. 149.

voitiin porautua Porthanin ajattelun syvimpiin syövereihin, löytää sieltä se »kansallinen» aspekti, joka sinne oletettavasti oli kätkeytynyt.

Väitöskirja ei ole puhdas henkilöhistoria, sen enempää kuin tieteen historiakaan. Suolahden mielenkiinto kohdistui henkiseen kulttuuriin laaja-alaisesti, erityisesti siihen millä tavoin uudet eurooppalaiset aatteet levisivät oppineen luokan välityksellä kaukaiseen Suomeen. Tässä mielessä kyse oli eräänlaisesta kulttuurivaihdon tutkimuksesta. Suolahden näkökulma oli kansallisista painotuksista huolimatta yleisvaltakunnallinen (Suomi-Ruotsi). Porthanin ja hänen aikalaistensa toiminta edusti Suolahdesta heräävän kansallistunteen alkeita:

»Hän (Porthan) piti itseään suomalaisena ja suomea äidinkielenään, mutta asiallisen työn miehenä hän ei milloinkaan ilmaissut kansallisten tunteittensa laatua. Ruotsiksi ja latinaksi hän sitkeästi rakensi suomalaiskansallisen sivistyksen pohjaa... Tekijä (Porthan) oli tästä tietoinen, pitäen teostaan (Juustenin piispainkronikan selitys) vain rakennusaineksina, joista tuleva Suomen historia oli luotava. 'Se ei sisällä suuria asioita... vaan enimmäkseen vähäpätöisyyksiä... mitä Suomen historiasta on jäljellä... Muut rakentakoot sitten tämän vaivalloisen kinastelun perustalla kootuista ja puhdistetusta aineksista miellyttävämmän rakennuksen'.»⁷

Pitäjätasolta oli noustu maakunnalliselle tasolle. Suolehti korosti, että Porthanille Suomen historia oli osa Ruotsin historiaa:

»Itse sanoo Porthan, että hän oli ikään kuin uudestaan perustanut Suomen historian, jolla hän lienee kuitenkin enemmän tarkoittanut sen historian täydellistä puhdistusta erehdyksistä ja kriittillisen perustan uudelleen luomista, kuin sen ensikertaista omaperäistä käsittelyä tahi sen aatteen keksimistä... Porthanin valistusajan mukainen kanta lienee verrattava Josef Dobrovskyn mielipiteisiin tschekkiläisestä isänmaastaan. Hänkin oli tschekkiläisen kansallisuuden herätyksen alkajia, piti itseään slaavilaisena ja koetti enentää oman heimonsa mainetta. Mutta toiselta puolen on hän kutsunut itseään saksalaiseksi ja aina jäi hänelle alkavan romantiikan patriotismi vieraaksi.»⁸

Suolahti rinnasti Porthanin suomen kieleen ja muinaisuuteen kohdistaman tutkimuksen paitsi eurooppalaiseen, niin myös Ruotsissa samaan

⁷ Suolahti 1932g, s. 389 ja 392. Sulkeisselvitykset tekijän.

⁸ Gunnar Palander 1901, s. 152—153.

aikaan heränneeseen tutkimukseen: »... edellinen oli sulanut jälkimmäiseen ja muodosti siitä osan.»⁹

Holistinen näkökulma

Vaikka Porthan-tutkimuksissa kohde oli henkilöhistoriallinen, niin näkökulma oli holistinen. Suolahti itse totesikin, ettei Porthanin tieteellistä toimintaa voinut irrottaa hänen muusta toiminnastaan. Porthan oli Suolahdelle tiivistymä kokonaisuudesta, eräänlainen valistuskauden sie-luntuote. Porthanin ja valistusajan välisestä yhteydestä Suolahti mainitsee esimerkkinä Porthanin viljelyshistoriaa käsitelleet »kyhäykset», joiden ensisijaisena tarkoituksena oli Suolahden mukaan tuottaa hyötyä ja opastusta silloiselle sukupolvelle. Niissä Porthan keskittyi viljelyn muotoon ja tuloksiin, mutta ei lainkaan viljeliöihin itseensä:

»Sivistyksen edistäjät ja kannattajat jäivät aina kuvaamatta, heidän erikoinen henkilöllinen ominaisuutensa selvittämättä . . . sisältöä, kokonaisuuden henkeä Porthan ei kuvaa.»¹⁰

Suolahdesta Porthan oli tyypillinen »aikakautensa lapsi», joka »olemuksellaan» ei herättänyt huomiota, eikä »teoissaan» poikennut »tavallisuudesta», vaan esiintyi »yleensä hyväksyttynä, ajan vaatimuksia vastaavana malli-ihmisenä, ilman erikoisia omituisuuksia suuntaan tahti toiseen».¹¹ Hänen tuotannossaan kertautui silti aimo annos varhaisemmissa tutkimuksissa esiintyneitä näkemyksiä — aina »benediktiineihin» asti. Se johtui Suolahden mukaan pikemminkin »samanlaisista oloista ja yhdenlaisesta ajatustavasta tahti jonkinlaisesta hengenheimolaisuudesta kuin mistään suoranaisesta vaikutuksesta».¹² Porthanin ajattelutapaan heijastui se, etteivät olot Suomessa vielä olleet kehittyneet vanhojen kulttuurimaiden tasolle. Porthan itse piti tutkimuksiaan esitöinä, joille muut saattoivat vasta tulevaisuudessa pystyttää »kauniimman ja täydellisemmän» monumentin. Tämä puolestaan johti siihen, ettei Porthan uskaltanut tehdä riittäviä johtopäätöksiä keräämistään lähteistä, ja toisaalta siihen, ettei lopputulos vastannut niitä taiteellisia vaatimuksia, joita on »totuttu asettamaan historiallisiin esityksiin».¹³

⁹ Sama, s. 127, ks. myös s. 88—89.

¹⁰ Sama, s. 68, 99 ja 118—119.

¹¹ Gunnar Palander 1904c, s. 37.

¹² Gunnar Palander 1901, s. 182.

¹³ Sama, s. 144 ja 186—187.

Suolahden lamprechtalaisittain sävyttynyt tutkimusote näkyy selkeästi (paremmin kuin väitöskirjan ensimmäisessä luvussa) hänen Porthaniin ja tämän aikalaisten tutkimuksiin kohdistamassaan kritiikissä. Tulkinta lähti omasta ajasta ja arvostelu kohdistui juuri niihin kohtiin, joita kollektivistit, Lamprecht etunenässä olivat käyttäneet niin sanottua vanhaa suuntaa eli individualistisen tutkimusotteen kannattajia vastaan.

Asiaan kiinnitti huomiota myös vastaväittäjä, Pohjoismaiden historian dosentti Kustavi Grotenfelt (1861—1928), joka ei hyväksynyt Suolahden tekemiä tulkintoja valistusajan tutkimuksesta ja pragmaattisuuden merkityksestä. Suolahti myönsi pragmaattisen tutkimuksen sisältämät heikkoudet, mutta samalla totesi juuri pragmaattisuuden tuoneen uutta, ollen väliporras »vastaiselle geneettiselle historiankäsitteelle». Edellytykset Suolahden kannattamalle kokonaisvaltaiselle tutkimustavalle olivat jo Porthanin aikana olemassa, esimerkkinä hän mainitsee Voltairein, aika ei kuitenkaan ollut vielä kypsä niiden toteuttamiselle Ruotsi-Suomessa. Valistuskauden aatteista kasvanut pragmaattinen tulkinta merkitsi siis edistysaskelta historian tutkimukselle. Oman ajan lähtökohdistta voimansa ammentanut historiankirjoitus laajensi historian tutkimuksen kenttää uusille aloille.¹⁴

Grotenfeltin kritiikki

Grotenfeltin vastaväittäjän lausunnosta ja hänen väitöskirjakappaleensa sivukommentareista ilmenee, ettei Grotenfelt myöskään hyväksynyt Suolahden jaottelua esoteerisiin ja eksoteerisiin kirjoittajiin, varsinkin kun Suolahti toi julki sympatiansa viimeksi mainittuihin:

»Kirjoitustapansa mukaan jakaantuivat kirjoittajat nyt kahteen leiriin, esoteerisiin ja eksoteerisiin kirjoittajiin. Jälkimmäiset pysyvät vapaina turhantarkkuudesta ja kirjoittavat jollakin uudemmalla kielellä teoksensa. Heidän esitystavassaan ei ole mitään hyödyttömiä käsittämättömyyksiä tahi hedelmättömiä mietteitä, joita ei kuitenkaan voi sovittaa käytäntöön. . . Edelliset ovat taas etevämpiä systemaattisen järjestyksen kautta, jolla he esittävät asiat. . .»¹⁵

¹⁴ Gunnar Palander 1901, s. 7, 11, 14—15, 39, 45 ja 48 (nimenomaan vastaväittäjä Kustavi Grotenfeltin kappale väitöskirjasta, HYK); Kustavi Grotenfeltin lausunto väitöskirjasta. Hist.-kielit. os. ptk. 12.12.1901. Ks. myös Hist.-kielit. os. ptk. 12.4.1901 ja 25.9.1902.

¹⁵ Gunnar Palander 1901, s. 64, ks. myös s. 39.

Grotenfeltin merkinnöistä huomaa, että hän itse vastusti jyrkästi Suolahden esittämää eksoteeristä tutkimustapaa. Erään sivun (s. 139) laitaan Grotenfelt on kirjoittanut: »Porthan tehnyt kuvauksensa omintakeisesti. Eihän se vähennä hänen ansioitaan, jos on löytyviä lähteitä käyttänyt.»

Grotenfelt kritisoi myös sitä, ettei Suolahti antanut riittävää arvoa Porthanin historiankäsityksen itsenäisyydelle. Göttingenin suunnan merkitystä Porthaniin Suolahti liioitteli, samoin muiden aikalaisten, lähinnä Turun akatemian opettajien kuten P.A. Gaddin. Suolahti ei myöskään Grotenfeltin mielestä asettanut Porthanin käsityksiä »ajan valtiollisissa ja sosiaalisissa kysymyksissä» tarpeeksi esille. Näin ollen ei käynyt ilmi Porthanin myötätunto alhaisia kohtaan eikä hänen vihansa Kustaa III:tta kohtaan. Erityisen pahoillaan Grotenfelt oli siitä, että Suolahti piti Porthanin historiallista tuotantoa ainoastaan osana Ruotsin historiankirjoitusta. Kaikesta huolimatta Grotenfelt lausui loppuarvostelussaan:

»... että vaikka tosin esitystä vastaan voidaan tehdä erinäisiä muistutuksia, sekä sen järjestelyyn että muutama in yksityiskohtiin nähden, se kuitenkin samalla osoittaa tekijän huolellista työtä ja esiintuo paljon uusiakin seikkoja aineen valaisemiseksi. Kun myöskin väittelytilaisuus osoitti tekijän perinpohjaisesti perehtyneen aineeseensa, ja voidensa esiintuoda syitä mielipiteittensä puolustukseksi, en mitenkään epäile arvostelussani lausumasta, että väitöskirjalla on tieteellinen arvo ja että se vastaa tarkoitusta, jota varten se on julkaistu.»¹⁶

Joulukuun 18. päivänä 1901 Suolahdelle myönnettiin filosofian lisen-siaattitutunnosta todistus arvosanoilla laudatur yleisessä historiassa, approbatur Suomen kielessä ja kirjallisuudessa sekä approbatur Kreikan kirjallisuudessa.¹⁷

Jatkotutkimusten kehittäjä

Suolahden tavoitteena oli väitöskirja-aiheen laajentaminen, aluksi Porthanin tieteellistä metodologiaa koskevaksi yksityiskohtaiseksi esitykseksi ja

¹⁶ Vastaväittäjä Kustavi Grotenfeltin lausunto väitöskirjasta. Hist.-kielit. os. ptk. 12.12.1901.

¹⁷ Gunnar Wilhelm Palanderin filosofian lisen-siaattitutunnin todistus 18.12.1901 (JSp).

myöhemmin ehkä laajaksi Porthan-elämäkerraksi. Kumpikaan suunnitelma ei sellaisenaan toteutunut, vaikkakin väitöskirja, kuten myös »Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana» sisältävät huomattavasti tietoa myös Porthanin historianmetodista. Vuonna 1904 ilmestyi Kansanvalistusseuran julkaisemassa elämäkertasarjassa Suolahden kansanomaisen tutkielma »Henrik Gabriel Porthan. Elämäkerran luonnos». Paitsi nimi, niin myös kirjan esipuhe antavat ymmärtää, että teos oli pohjustus valmisteilla olevaan elämäkertaan. Näin ei asianlaita kaiketi kuitenkaan ollut, sillä tällöin Suolahden tiedossa oli jo se, että Svenska Litteratursällskapet i Finland oli vuonna 1901 antanut professori I.A. Heikelin tehtäväksi Porthanin elämäkerran julkaisemisen tämän kuoleman 100-vuotismuistoksi. Heikelin kieltäydyttyä seura valitsi uudeksi kirjoittajaksi professori M.G. Schybergsonin.¹⁸

Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran valintoja on pidetty syynä työn keskeytymiselle. Mahdollisesti kuitenkin biografia, Porthan ylipäättänsä oli Suolahden mielestä jo tässä vaiheessa käsitelty niiltä osin, joilta aihe häntä kiinnosti. Tähän viittaa muun muassa Suolahden stipendihakemus alkuvuodelta 1903.¹⁹ Tutkimuskohteeksi asetetaan historiallisen metodin kehittyminen 18. vuosisadalla, etenkin Saksassa ja Skandinavian maissa. Suolahti oli toisin sanoen palannut lähelle alkuperäistä aihettaan, olihan Lamprecht Leipzigissa kehottanut häntä tutkimaan nimenomaan historiallisen metodin kehittymistä Saksassa ja sen ilmenemistä Porthanin tuotannossa.

Toteutuessaan tutkimus olisi jakaantunut neljään osaan. Ensinnä olisi selvitetty ranskalaisten valistuskirjailijoiden merkitys saksalaiseen historiankirjoitukseen, verrattu ranskalaisten ja saksalaisten tutkijoiden käsitteilytapoja ajan yleiseen katsantokantaan, ja asetettu ne vallitsevien filosofisten oppijärjestelmien yhteyteen. Tämän jälkeen Suolahti suunnitelli perehtyvänsä ajan filologiseen kritiikkiin, lähinnä Göttingenin koulukunnan teoksiin sekä Hallen ja Leipzigin yliopistoissa suoritettuihin filologisiin ja historiallisiin tutkimuksiin. Suolahti korosti, etteivät pelkät teokset riittäneet selvittämään tutkijoiden ajatus- ja työtapoja, vaan tärkeää oli perehtyä myös tutkimustyön kuluessa syntyneisiin lähderyhmiin, kuten käsikirjoitusluonnoksiin, muistiinpanoihin ja kirjeisiin.

Työn kolmannessa vaiheessa Suolahti aikoi selvittää valistuskauden

¹⁸ Eino E. Suolahti 1947, s. 111—112.

¹⁹ Gunnar Palanderin hakemus Aleksanterin stipendiä varten 6.3.1903. KA 10/1903 (HYKA). Ks. myös konsistorin ptk:t 9.3., 19.3., 4.4., 7.4. ja 29.4.1903.

historiankäsityksen vähittäistä muuttumista geneettiseksi, ennen kaikkea Herderin ja Johannes von Müllerin tuotannossa. Tavoitteena oli siis selvittää pragmaattisen tulkinnan korvaantuminen geneettisellä sekä osoittaa mahdolliset yhtäläisyydet tämän ja lähdekritiikin kehittymisen välillä.

Suolahti korosti, että nämä kolme vaihetta muodostaisivat tulevan tutkimuksen rungon. Sen sijaan Saksassa tapahtuneen kehityksen (historiantutkimuksen) suhdetta ja leviämistä Pohjoismaihin hän käsittelisi ainoastaan, mikäli aika tulisi sallimaan. Suomi, Porthan ja Porthanin tutkijatoverit olivat jäämässä taustalle.

Suolahden itsevarmuutta osoittaa apurahahakemuksen viimeinen lause, jossa on havaittavissa hänen johdolla juuri ilmestymisensä aloittaneen Historiallisen Aikakauskirjan ehdoton usko oman tutkimuskäsityksen oikeutukseen:

»Tällaiseksi olen ajatellut tutkimussuunnitelmani, aiheestani huomautan vielä, että tällainen yksityiskohtainen tarkka metodin historia on tähän asti toteutumaton yritys ja eroaa kokonaan niistä ylimalkaisista ja järjestelmää puuttuvista kirjoituksista, joissa historiantutkimusta toistaiseksi on käsitelty.»

Suolahden kilpahakijoina olivat: kirurgian tohtori E.H. Ehrnrooth (1871—1950), kansantaloustieteen dosentti J.V. Tallqvist (1862—1960), kansanrunouden ja suomalaisen kirjallisuuden tutkija A.R. Niemi (1869—1931), muinaisgermaanisten kielten tutkija T.E. Karsten (1870—1942) sekä Suolahden veli, saksalaisen filologian tutkija V.H. Palander (Suolahti, 1874—1944). Aleksanterin stipendi myönnettiin Tallqvistille. Kaiketi hakijoista nuorimmalla, vuonna 1876 syntyneellä Suolahdella ei ollut vielä kylliksi meriittiä, tai ehkäpä hänen hakemuksensa itsetietoisuus ärsytti konsistorin jäseniä, sillä hän ei saanut lainkaan kannatusta taakseen.

Ajallisesti ja asiallisesti rajatut henkilöhistorialliset tutkimukset ovat usein välietappeja kokonaiselämäkertaan.²⁰ Voidaan kuitenkin kysyä, oliko Suolahti ylipäätänsä tarkoittanut Porthan-tutkimustaan tällaiseksi välietapiksi, sillä toteaaahan Suolahti jo väitöskirjansa esipuheessa käsittelevänsä Porthania historiantutkijana elämäkerrallisissa puitteissa. »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana I» ja »Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana» ovat pikemminkin eräänlaisia rinnakkaistutkimuksia.²¹ Niissä Suolahti lomitti elämäkerrallisen kuvauksen historio-

²⁰ Ks. esim. Haataja 1983, s. 126—157.

²¹ Vrt. Nikander 1934, s. 1—2.

grafiaan, metodiin ja ulkomaisiin vaikutteisiin. Suolahti itse määritteli-kin elämäkerrallisen tutkimuksen seuraavasti:

»Ei enää henkilö erikseenä, yksin, merkillisenä, miellyttävänä ro-
maanisanarina tahi kirjoittajan siveellisen arvostelun ja tuomion
surkeasti syyllisenä esineenä, eikä edes oletettujen yleisinhimillis-
ten intohimojensa, tunteittensa ja tarkoitustensa selittelystä selviä-
vänä, vaan aikansa väräjävästä elämästä yhtenä sirpaleena, siitä
lähtien ja siihen sulaen, määrättyjen olojen tulos, senaikaisen ke-
hityksen tuote. . . . Elämäkerran puitteistahan kasvaakin esille kap-
pale kulttuurihistoriaa. . . . vaistojen, tunteitten ja ajatuksien his-
toriaa, tuon epämääräisen, jota kutsumme sielunelämäksi ja tiesi-
miksi.»²²

Suolahdelle Porthan oli ainoastaan eräs ajan moninaisista ilmauk-
sista. Porthanin kautta hän porautui ajan historiografiaan ja aatteisiin.
Biografia toimi tässä prosessissa eräänlaisena tutkimusteknisenä apukei-
nona. Kokonaiselämäkerta ei ehkä sittenkään soveltunut Suolahden tut-
kijanpersoonaan sellaisenaan, hänen kokonaisvaltaiseen historiankäsi-
tykseensä. Se olisi mahdollisesti liiaksi sitonut hänen käsiään yhteen hen-
kilöön sekä liiaksi ehkä vaatinut »tirkistysmentaliteettia», paneutumista
elämänaloille, joille Suolahden intressit eivät suuntautuneet.

Esittämäni näkemystä voidaan kritisoida monilta osin. Painavim-
mat argumentit kritiikille löytyvät epäilemättä siitä, että Suolahti viimei-
senä työnään valmisteli jälleen elämäkertaa. Vuonna 1933 ilmestynyttä
»Nuorta Yrjö Koskista» on sitäkin pidetty laajan elämäkerran ensim-
mäisenä osana, jonka valmistuminen kuitenkin katkesi Suolahden en-
nenaikaiseen kuolemaan teoksen ilmestymisvuonna.²³ Mutta kun tarkas-
telemme »Nuorta Yrjö Koskista», huomaamme teoksen ehyeksi koko-
naisuudeksi, jossa pääpaino ei ole niinkään Koskisessa, hänen persoo-
nassaan, kuin siinä ajassa ja niissä virtauksissa, joista »nukkuva kansa»
Koskisen myötä ponnisti sisäiseen tietoisuuteen omasta itsestään. Myös-
kään teoksen esipuheessa ei mainita mitään jatkosta. Suolahden Koskis-
ta käsittelevät muistiinpanot ja käsikirjoitusluonnokset eivät nekään viit-
taa jatkotutkimuksiin.²⁴ Sakari Kuusi onkin väittänyt »olevansa varma

²² Gunnar Palander 1905a, s. 225—226. Ks. myös Gunnar Suolahti 1916c.

²³ Eino E. Suolahti 1947, s. 362.

²⁴ Gunnar Suolahden Yrjö Koskista käsittelee tieteelliset muistiinpanot, kansiot 48—66 (VA). Suolahti oli tosin jo vuonna 1917 tehnyt alustavan sopimuksen WSOY:n kanssa Koskis-
elämäkerran kirjoittamisesta (HAik 1917, s. 351). Suolahdella oli vapaat kädet työn suh-
teen. Varsinainen kustannussopimus löytyy WSOY:n arkistosta vasta vuodelta 1930

siitä, ettei Suolahdella ollut aikomusta jatkaa eteen päin nuoresta Yrjö Koskisesta».²⁵

(9.12.1930), jolloin työn Yrjö Koskisen syntymän 100- vuotispäivän johdosta olisi periaatteessa pitänyt jo olla valmis. Sopimuksessa puhutaan ainoastaan »Nuoresta Yrjö Koskisesta». Suolahden ja WSOY:n (lähinnä Jalmari Jäntin) välinen kirjeenvaihto 1920-luvulta antaa sekin ymmärtää, että Suolahti sangen varhain päätti rajata Yrjö Koskisen poliittisen toiminnan elämäkerran ulkopuolelle. Eräässä kirjeessään Jäntille hän toteaaakin: »Luulisin, että 'Nuori Yrjö Koskinen' tulee melko lailla hämmästyttämään niitä, jotka ovat tunteet vain vanhan Y.K:n.» (2.8.1925)

²⁵ Sakari Kuusen kirje Eino E. Suolahdelle 6.6.1943 (JSp).

VII

Gunnar Suolahti Historiallista Aikakauskirjaa perustamassa

Syksyllä 1902 Gunnar Suolahti nimitettiin Helsingin yliopistoon »historian dosentiksi». Vaikka Suolahden tutkimukset olivat kotimaan historiasta, niin yliopistolle jättämässään anomuksessa hän oli kuitenkin pyytänyt tulla nimitetyksi historian eikä Suomen historian dosentiksi. Tähän vaikutti ilmeisesti paitsi hänen eurooppalaista tutkimusta kohtaan osoittama mielenkiintonsa, niin myös opettajan, yleisen historian professorin Danielson-Kalmarin myötävaikutus, joka puoltavassa lausunnossaan huomautti:

»... että hakija, jonka julkaisut kyllä kaikki kuuluivat Suomen historiaan, kuitenkin niissä oli suhteellisesti suuressa määrin pitänyt silmällä yleiseurooppalaista kehitystä ja sillä tavoin niinkuin myöskin tutkinnoissa saavuttamallaan arvosanoilla oli osoittanut opinnoillaan kotona ja ulkomailla hankkineensa itselleen niin laajat tiedot historian eri aloilla, että hänen nimityksensä historian, eikä erikseen Suomen historian dosentiksi näytti täysin oikeutetulta.»¹

Nimityksen jälkeen Suolahti alkoi nousta nuoren tutkijapolven näkyvimmäksi hahmoksi maassamme. Hänen arvostustaan etenkin vanha-suomalaisen keskuudessa lisäsi toiminta yliopiston sijaiskanslerina olleen Danielson-Kalmarin sihteerinä vuosina 1903—1905.² Niinpä hänet

¹ Hist.-kielit. os. ptk. 25.9.1902.

² Gunnar Palanderin/Suolahden ansioluettelot (JSp). Samalla työskentely Danielson-Kalmarin sihteerinä politisoi Suolahden persoonaa, tai paremminkin aikalaiskäsityksiä hänen

vuonna 1903 valittiin Ernst Nevanlinnan sijalle Historiallisen Yhdistyksen varapuheenjohtajaksi.³

Edellä on jo selostettu, että Historiallinen Yhdistys oli foorumi, jonka kautta uusi historiallinen ajattelutapa levisi nuoren suomalaisen historioitsijapolven keskuuteen. Yhdistyksen toiminta oli vilkkaimmillaan vuosina 1900—1904, parhaimmillaan yhdistyksen kokouksissa kävi nelisenkymmentä henkeä.⁴ Nuoren polven, etenkin Lamprechtin »koulua» käyneiden Suolahden, Nevanlinnan ja U.L. Lehtosen keskuudessa alkoi kypsyä ajatus toiminnan laajentamisesta ohi yliopiston katederien, olihan yhdistys vielä tuolloin muodollisesti osa yliopistollista historianopetusta.

Aikakauskirjan perustaminen

Ajatus Historiallisen aikakausjulkaisun perustamisesta ei ollut uusi. Yhdistyksen piirissä oli jo vuonna 1891 keskusteltu oman julkaisun perustamisesta, mutta hanke oli silloin rauennut.⁵ Voidaan sanoa, että »nuori suunta» ei ollut vielä silloin valmis itsenäisiin tehtäviin.

Samoihin aikoihin yritettiin Suomen Historiallisen Seuran julkaisukanavaa »Historiallista Arkistoa» kehittää »tieteellisen aikakauskirjan» muotoon. Tavoitteena oli säännöllinen julkaisu kahtena tai useampana viikona vuodessa. Tämä professori Danielson-Kalmarin suunnitelma kariutui kuitenkin vaikeuteen saada sopivaksi katsottuja käsikirjoituksia riittävän nopeassa ajassa.⁶ Aika ei ollut kypsä modernille aikakausjulkaisulle.

Vasta 1890-luvun lopulla alkanut metodikeskustelu, ulkomailta tulleet herätteet sekä akateemisen opiskelun ja opetuksen sekä poliittisen nykyisyyden entistä lähempi yhteys jouduttivat kehitystä. Eino E. Suolahti toteaa, että vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä ymmärrettiin entistä selvemmin, että Historiallisen Seuran julkaisema Historiallinen Arkisto ei yksin riittänyt tarjoamaan otollista kaikupohjaa uusille virikkeil-

persoonastaan. Tämä heijastui esim. Suolahden ranskalaista kulttuuria koskevien apurahanomistensa käsittelyyn.

³ Hist. Yhd. ptk. 29.3.1903.

⁴ Hist. Yhd. ptk. 2.11.1901; Ahtiainen 1982, s. 145—149.

⁵ Hist. Yhd. ptk. 13.11.1891, sekä vuosikertomus toimikaudelta 1891—1892.

⁶ SHS:n kokousten pöytäkirjat 8.10. ja 9.11.1891 sekä seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1891—92. HArk 12.

le.⁷ Siinä julkaistiin tieteellisiä tutkimuksia, mutta sille ja sen toimittajille ajankohtaiset metodit ja filosofiset kysymykset olivat vieraita.

Vuosisadan lopulla ajatus modernin aikakausjulkaisun perustamisesta nousikin entistä painokkaammin esille. Suunnitelman takana oli jälleen professori Danielson-Kalmari, mutta myös hänen Leipzigissa olevat oppilaansa U.L. Lehtonen ja Gunnar Suolahti. Lehtosen kirjeestä Danielson-Kalmarille vuodelta 1898 käy ilmi, että aiottu lehti oli suunniteltu ulkomaisten, ennen kaikkea saksalaisten ja käytännössä juuri lamprechtilaisten ajatusten julkaisufoorumiksi:

Se, minkä kuulen uudesta ajatuksestasi on sangen hupaisa — kannatan. Täytyyhän pienen kansan koettaa seurata suurempien työtä — onhan voimia kuluttavaa, jos meidän jokaisen täytyy alusta pitäen itse hankkia selville, mitä on tehty . . . olen puhunut asiasta myös Palanderille (Suolahdelle), joka on myös kiinnostunut asiasta.»⁸

Hankkeen toteutuminen sai odottaa vielä muutaman vuoden, sillä yritykseltä puuttui vetäjä. Professori Danielson-Kalmari oli entistä tiukemmin sidoksissa poliittiseen elämään eikä näin ollen ehtinyt asiaan paneutua. U.L. Lehtonen oli puolestaan kiinni väitöskirjatyössään eikä työhön liittyvien ulkomaanmatkojen vuoksi ehtinyt juurikaan osallistua suunnitteilla olevan lehden perustamistoimenpiteisiin.⁹

Historiallisen Yhdistyksen piirissä aikakausjulkaisun perustamista pohdittiin useaan otteeseen; muun muassa Nevanlinna esitti syksyllä 1901 toivomuksen, että parhaimmat esitelmät saataisiin painoasussa julkisuuteen.¹⁰ Alkusyksystä 1902 hankkeen toteutuminen alkoi häämöttää, kun dosentuuria odotteleva Gunnar Suolahti otti asian omakseen ja esitti toveripiirissään vaatimuksen: yhteisille harrastuksille oli lopulta saatava »oma äänenkannattaja».¹¹ Tavoitteena oli julkaisu, jonka välityksellä uudet ajatukset saataisiin levitettyä laajemman kuulijakunnan keskuuteen. »Vaistottiin, että historiallisesta kehityksestä oli löydettävissä va-

⁷ Eino E. Suolahti 1947, s. 125—126.

⁸ U.L. Lehtonen J.R. Danielsonille Leipzigista 29.12.1898, kansio 4 (VA). Suunnitteilla olevaan julkaisuun oli tarkoitus liittää Lehtosen kirjoitus Karl Lamprechtin kollektiivisesta metodista.

⁹ Korhonen 1965, s. 128. Ks. myös Gunnar Suolahti 1928b, s. 1—6.

¹⁰ Hist. Yhd. ptk. 4.10.1901. Nevanlinnan esityksen pohjalta valittiin erillinen toimikunta pohtimaan julkaisuvalintoja. Toimikunnan jäsenistä ja mahdollisesta työskentelystä ei mainintaa.

¹¹ Gunnar Suolahti 1928b, s. 2, sekä Hist. Yhd. ptk. 17.10.1902. Ks. myös Hist. Yhd. vuosikertomukset toimikausilta 1902—03 ja 1904—05.

pauttavia tulevaisuuden näköaloja aikana, jolloin poliittinen pimeys synkensi pariksi vuosikymmeneksi kirkastunutta viriävää valtiollista elämääme.»¹²

Lokakuun 17. päivänä 1902 pidetyn Historiallisen Yhdistyksen kokouksen jälkeisessä postseminaarissa asia otettiin lopulta laajemmin puheeksi. Osa opettajakunnasta asettui epäilevälle kannalle ja esitti omana mielipiteenään, ettei julkaisua jakseltaisi pitkään ylläpitää. Kokouksessa esitetyistä epäilyksistä huolimatta suunnitelma päätettiin toteuttaa. Gunnar Suolahti kuvasi tapahtumia seuraavasti:

»Palatessani Kaarlo Blomstedtin ja K.R. Brotheruksen kanssa kokouksesta, me jo jonkin kulmauksen Aleksanterinkatua kuljettuamme olimme selvillä siitä, että aikakauskirja oli perustettava ja että meidän piti sitä toimittaa.»¹³

Historiallisen Aikakauskirjan perustava kokous pidettiin »Ylä-Kämpin yksityishuoneessa» marraskuun 9. päivänä 1902. Läsä oli yllä mainitun »toimikunnan» lisäksi seitsämän aloittelevaa tutkijaa, kaikki yhdistyksen aktiivisia jäseniä: Julius Ailio, Antti Kaasalainen, U.L. Lehtonen, Gunnar Lindström (Sarva), Gabriel Rein, Leo Schadewitz (Harmaja) ja J.H. Vennola.¹⁴ Toimikunnan nimitys vahvistettiin: Gunnar Suolahdesta tuli päätoimittaja ja Kaarlo Blomstedtistä toimitussihteeri. K.R. Brotheruksen toimesta kirjoitettiin yliopiston konsistorille apurahanomus ja Suolahden toimesta painolupa-hakemus »sensuuripäällikkö», kreivi Alexander Cronhjelmille. Marraskuun 29. päivänä Suolahti ilmoitti Historiallisen Yhdistyksen jäsenille aikakauskirjan perustamisesta ja sen tulevasta ohjelmasta. Monien vaikeuksien jälkeen saatiin aikakauskirjalle painatuslupa, ja toukokuun 7. päivänä 1903 ilmestyi Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäinen numero, joka oli omistettu samana päivänä 50 vuotta täyttäneelle professori J.R. Danielson-Kalmarille. Suolahti itse kuvaa vaikeuksia seuraavasti:

»Huhtikuun lopulla oli meillä jo toiveita julkaisun valmistumisesta. Mutta painoluvasta olimme pulassa. Niinpä menin Danielson-

¹² Eino E. Suolahti 1953, s. 46. Vrt. Gunnar Suolahti 1928b, s. 1.

¹³ Gunnar Suolahti 1928b, s. 3. Ks. myös Ahtiainen 1982, s. 117—119.

¹⁴ Lehden perustajajoukon koostumuksen voidaan katsoa kuvastavan tiettyä poikkiteieteellisyyttä: Blomstedtistä, Lehtosesta, Reinistä ja Suolahdesta tuli myöhemmin historian professoreita; Sarvasta merkittävä koulumies ja Ailiosta arkeologi; Harmajasta, Vennolasta sekä Nevanlinnasta (hänet on laskettava myös perustajajäseniin) kansantalous- ja tilastotieteilijöitä; Brotheruksesta puolestaan valtiotieteilijä.

Kalmarin luokse ja kerroin, miten aikakauskirjamme numeroista yksi yhä oli takavarikossa eikä kolmen paraillaan valmistuvan pääsystä julkisuuteen ollut sen enmpää tietoa. Hänellä piti lähipäivinä olla virka-asioissa käynti kenraalikuvernööri Bobrikoffin luona ja kiihtyneenä kuulemastaan hän lupasi ottaa Historiallisen Aikakauskirjankin puheeksi. . . Huhtikuun 25:ntenä soi puhelimeni ja Danielson-Kalmari onnitteli minua nyttemmin luvan saaneen Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajaksi. Hän kertoi kenraalikuvernöörin hänen kuultensa puhelimesta läksyttäneen kreivi Cronhjelmiä. Kunnioitettu opettajani ei aavistanut, että hän samalla kuin oli tehnyt suomalaiselle historianharrastukselle hyvän työn, oli tietämättään hankkinut painoluvan omalle juhlaulkaisulleen.»¹⁵

Itsenäinen, keskusteleva, uudistava

Tarkasteltaessa uuden aikakauskirjan luonnetta huomataan, että olennaista oli lehden riippumattomuus. Yliopisto tosin tuki hanketta 1200 markan apurahan muodossa, mutta apurahan saantiin ei liittynyt minikäänlaisia velvoitteita. Suomen Historiallinen Seura oli täysin erossa yrityksestä. Tällä tavalla haluttiin turvata lehden itsenäisyys: aikakauskirja oli nuorten maistereiden ja tutkijanuraa aloittelevien tohtoreiden hallussa, eikä vanhemmista tutkijoista taikka akateemisista opettajista näkynyt juurikaan merkkejä — avustajiksi heidät toki hyväksyttiin. Lehden ensimmäisen vuosikerran toimittaminen olikin lähes täysin kolmihenkisen toimikunnan, Gunnar Suolahti, Kaarlo Blomstedt ja K.R. Brotherus, harteilla. Ernst Nevanlinnan avustuksen myötä toimikunta oli käytännössä laajentunut nelihenkiseksi. Päätoimittajan vastuu oli Gunnar Suolahdella.¹⁶

Lehti oli suunniteltu Historiallisen Yhdistyksen julkaisuksi, mutta »yhdistyksen puolittain tilapäisen luonteen vuoksi tuumasta luovuttiin».¹⁷

¹⁵ Gunnar Suolahti 1928b, s. 6. Ks. myös Eino E. Suolahti 1947, s. 125—135; sama 1953; Pirkko Rommi 1978; Hist. Yhd. ptk. 29.11.1902. Hankaluuksien takana oli myös aimo annos puoluepolitiikkaa. Danielson-Kalmarille omistetun juhlanumeron »Tabula Gratulatorian» 24 allekirjoittaneesta suurin osa oli »väriltään» vanhasuomalaisia. Useimmat perustuslailliset ja ruotsinkieliset tutkijat, vaikkakaan eivät vastustaneet aikakauskirjan perustamista, olivat kieltäytyneet allekirjoittamasta onnitteluaadressia, josta puuttui mm. lehden toimituskuntaan kuuluneen, perustuslaillisiin lukeutuneen Kaarlo Blomstedtin nimi.

¹⁶ Rommi 1978, s. 105—106.

¹⁷ Gunnar Suolahti 1928b, s. 3.

Yhdistyksen ja aikakauskirjan välinen vuorovaikutus oli kuitenkin läheistä. Vuosina 1903—1905 noin puolet lehden laajemmista artikkeleista oli alkujaan pidetty esitelminä ja alustuksina Historiallisessa Yhdistyksessä.¹⁸

Historiallisen Aikakauskirjan näytenumeron esipuhe, jonka päätoimittaja oli epäilemättä laatinut, kuvastaa hyvin Suolahden ajatuksia historiallisen tiedon käsittelemisestä ja tutkimuksen kehittamisestä.¹⁹ Tutustumista ulkomaiseen tutkimukseen Suolahti piti historian tutkimuksen välttämättömänä perusedellytyksenä. Liiallinen omahyväisyys ja eristäytyneisyys johtivat helposti hedelmättömään umpioon. Uusiin virtauksiin oli kuitenkin uskallettava ottaa selkeä ja omakohtainen kanta. Ulkomaisesta tutkimuksesta tuli omaksua ennen kaikkea se, mikä parhaiten edesauttoi omaa, kansallista historian tutkimusta. Tutkimuksen johtotähtenä oli Suolahden mielestä säilytettävä luova ja persoonallinen omintakeisuus.

Edelleen Suolahti painotti vapaan mielipiteenvaihdon tärkeyttä tutkimusta eteenpäin vievänä voimana. Samalla hän korosti tutkimustulosten levittämistä »maamme suuren suomenkielisen yleisön laajoihin keroksiin». Kamarioppineiden oli siis astuttava kammioistaan »tavallisen» kansan keskuuteen. Historioitsijoiden tehtävänä ei ollut kirjoittaa toisilleen, vaan kansalle kansan vaiheista. Niinpä esitystavan piti olla mahdollisimman selkeä ja helppotajuinen, jotta se tyydyttäisi laajankin yleisön lukuhaluja:

»Historialla on suuri merkityksensä siinä, että se opettaa ihmisiä käsittämään omaa aikaansa, ja niitä oloja, joissa he elävät. Lie nee turhaa huomauttaa tällaisen käsityksen välttämättömyyttä: se vasta oikeuttaa ja valmistaa yleisöä ottamaan osaa aikakautemme monenmoisiin aatteellisiin rientoihin; se vasta antaa syvempää sisältöä yksilöitten elämälle. Sellaisen käsityksen herättäjänä olisi siis historiallista kirjallisuutta suosittava kaunokirjallisuuden rinnalla; siksi pitäisi sen olla yhtä tunnettua kuin tämä.»²⁰

Suolahden toimittama aikakauskirja pyrki tarjoamaan keskustelufoorumia, jossa tutkijoilla olisi mahdollisuus vaihtaa mielipiteitään histo-

¹⁸ Rommi 1978, s. 106.

¹⁹ »Historiallisen Aikakauskirjan toimitus. Lukijalle». HAik 1903, näytenumero, s. 1—2. Vrt. Gunnar Suolahden esitelmä »Miten meidän on kehitettävä sivistystämme». HO ptk. 12.11.1907; Gunnar Suolahden tervetuliassa sanat uusille ylioppilaille sekä puhe Härmäläis-osakunnan kesäjuhilla 1907. HO historiikki 1906—07; Gunnar Suolahti 1906a, 1907b ja 1907c.

²⁰ HAik 1903, näytenumero, s. 2.

riatieteen periaatekysymyksistä. Keskeisellä sijalla oli ulkomaisen tutkimuksen, ennen kaikkea teoreettisten ja metodisten kysymysten seuraaminen. Lisäksi lehti tähdensi tehtävänäään historiallisen tiedon välittämistä suomalaisen »kansamme» syvimpiin kerroksiin. Viimeksi mainittu seikka ymmärrettiin niin kirjaimellisesti, että eräistä aloitteista huolimatta aikakauskirja kieltäytyi julkaisemasta kirjoituksia ruotsin kielellä. Tämä ei tarkoittanut sitä, etteivätkö suomenruotsalaiset historioitsijat olisi saaneet kirjoituksiaan lehteen, mutta ainakaan aluksi ei toimituksella ollut varoja (jos ei halujakaan) kustantaa käännöksiä aikakauskirjan avustuksella. Max Engmania lainaten tämä merkitsi ruotsinkielisten historioitsijoiden aseman suhteellista heikkenemistä maassamme.²¹

Aikakauskirjan ensimmäiset vuosikerrat olivat selvästi kollektiivisen historiankäsityksen sävyttämiä. Innostus opilliseen kiistan laimeni kuitenkin pian.²² Suolahti ja nuori toimikunta eivät onnistuneet tasapainoilussaan historian popularisoinnin ja teorian välillä. Useimmat tilaajat pitivät lehteä alusta lähtien liian vaikeatajuisena.²³ Turvataksaan lehden tulevaisuuden toimitus joutui supistamaan historianfilosofian, -metodin ja historiografian osuutta lehdessä. Tilalle tuli perinteisempi ja kuvailevampi tapahtumahistoria, samalla poliittiseksi historiaksi luokiteltavat aiheet lisäsivät suhteellista osuuttaan.²⁴ Vuonna 1911 Suolahti luopui lehden päätoimittajuudesta, alkoi U.L. Lehtosen 17 vuotta kestänyt päätoimittajakausi. Lehden toimitukseen Suolahti kuului kuitenkin kuolemaansa saakka lukuunottamatta vuosia 1919—1927.

»Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista»

Toimiessaan Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajana Gunnar Suolahden tavoitteena oli saada jokaiseen ilmestyvään lehteen katsausten ja lyhyempien kirja-arvostelujen rinnalle myös laajempia tutkimuksia. Eräänlaisena esimerkkinä voidaan pitää Suolahden omaa tutkielmaa »Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista», joka ilmestyi aikakauskirjan ensimmäisessä vuosikerrassa vuonna 1903. Tutkimus kuvastaa sel-

²¹ Max Engman 1990a, s. 42. Vrt. Marja Engman 1990, s. 102—103. Kehitys johti siihen, että ruotsinkieliset perustivat vuonna 1916 oman aikakauskirjan — *Historisk Tidskrift för Finland*.

²² Jutikkala 1978, s. 100.

²³ Ilmari Lehtosen kirje Gunnar Palanderille 7.12.1903 (JSp).

²⁴ Rommi 1978, s. 113.

keästi lehden »modernia» linjaa. Päiviö Tommilaa mukaillen työtä voitaneen (tietyin varauksin, ks. ed. s. 43—44) pitää maamme ensimmäisiin tilastollisiin tietoihin perustuvana sosiaalirakennetutkimuksena.²⁵ Kohteena eivät olleet ylioppilaat sinänsä, vaan heidän sosiaalinen taustansa ja taloudellinen toimeentulonsa.

Valmistellessaan Tukholmassa Porthan-tutkimuksiaan ja vuonna 1902 ilmestynyttä »Jaakko Haartman Turun yliopiston varakanslerina» -tutkielmaa Suolahti oli tutustunut Turun akatemiaa koskeviin asiakirjoihin.²⁶ Vaikka tilastollinen katsaus Turun akatemian ylioppilaista on syntynyt yllä mainittujen töitten sivutuotteena, niin silti se muodostaa ehyen kokonaisuuden. Päälähteenä Suolahti käytti Ruotsin valtionarkistossa säilytettävien kanslerinviraston papereiden joukosta löytämiään »tabelleja» akatemian läsnä- ja poissaolevista ylioppilaista vuosilta 1761—1791, joilta tiedot olivat täydellisimmät, sekä J.J.W. Laguksen julkaisemaa akatemian ylioppilasmatrikkeliä.

Tutkimuksen johdannossa todetaan, että vaikka Turun akatemian historia oli vielä kirjoittamatta, niin silti voitiin uumoilla, mitä se tulisi kertoamaan:

»Se kertoo meille, että köyhä ja syrjäinen kansamme aina on katsonut tätä opinahjoansa sivistyksensä sydämeksi, johon edistyneempien ja onnellisempien kansain saavuttamat aatevirtaukset yhä laajenevassa vällyssä virtasivat. . . Tämän tajuten, toisissa osissa täydellisemmin ja itsetietoisemmin, toisissa vain hämärästi ja vaistomaisesti, ovat kaikki kansamme kerrokset turvautuneet akatemiansa apuun pyrkiessään onnekkaampaa ja täyteliäisempää tulevaisuutta kohti.»

Akatemian historia olisi toisin sanoen kertomus »kansamme ponnisteluista syvällisemmän opin ja suuremman valistuksen saavuttamiseksi», se kertoisi miten esi-isämme olivat kustantaneet jälkeläistensä opinnot saadakseen elämäntyönsä jatkajia ja »mielitoiveittensa toteuttajia». Siinä ilmenisi myös, millä tavoin nouseva nuoriso oli valmistautunut tyydyttämään kansansa hartaita toiveita.²⁷ Suolahdella oli siis selvä mieli-kuva, eräänlainen hypoteesi kehityksen suunnasta. Tutkimuksen tehtävänä oli osoittaa se oikeaksi tai vääräksi:

²⁵ Tommila 1976, s. 27; sama 1989, s. 150.

²⁶ Gunnar Palanderin kirje J.R. Danielsonille Tukholmasta 4.10.1902, kansio 6 (VA).

²⁷ Gunnar Palander 1903e, s. 55—56.

»Eikä se saisi jättää mainitsematta missä määrin nimenomaan yhteinen kansa kykeni tajuamaan akateemisen sivistyksen siunausta: pitäisi silloin selvittää, miten moni rahvaan mies — joku talonpoika tahi porvari, joku kyläseppä tahi suutari, sotamies eli siltavouti — säästeli vähäisiä varojaan, jotta hän kerran näkisi lapsensa koko seutukunnan ohjaajana ja neuvojana.»²⁸

Tehtävänasettelu kuvastaa paitsi Suolahden voimakasta kansallista katsantokantaa, niin samalla hänen — maailmansotaa edeltäneelle ajalle yleisesti tyypillistä — edistysuskokaan, uskoa opetuksen ja kansanvalistuksen keinoin parantaa olemassa olevia oloja ja epäkohtia.²⁹

Suolahden tutkimusote »Turun akatemian ylioppilaissa» oli samansuuntainen kuin Porthan-tutkimuksissa, vaikkakin yksilö oli korvattu selkeästi määritellyllä ryhmällä. Samoin kuin Porthan ja Yrjö Koskinen myöhemmin, ylioppilaat ilmensivät aikakauden henkeä, sen hyveitä ja paheita, kuten myös heräävää suomalaisuuden harrastusta. Tutkimus osoitti myös Suolahden mieltymyksen rokokoo-aikaan, jolloin lisääntyvä yksilöllisyyden korostaminen alkoi näkyä myös syrjäisessä Suo-

²⁸ Sama, s. 56.

²⁹ Yllä esitetty ilmenee hyvin Suolahden toiminnassa Hämmäläis-osakunnan kuraattorina (1906—08) ja inspektorina (1925—30). Näissä tehtävissä hän voimallisesti kannusti ylioppilaita kotiseututyön ja -tutkimuksen pariin. Tavoitteena oli paitsi kansankulttuurin kartoittaminen myös (osin vanhasuomalaista ideologiaa noudattaen) pyrkimys herättää paikallistunnetta, luoda yhteenkuuluvuutta eri kansanluokkien kesken sekä kohottaa kansan syvimpien rivien mielenkiintoa asuinseudun kotoisia rientoja kohtaan ja kasvattaa tätä kautta sekä kotiseuturakkautta että laajemmassa mielessä myös maakunta- ja isänmaanrakkautta. Prosessi oli kaksitahoinen: ylioppilaan/tutkijan (= sivistyneistön) tuli jakaa tietojaan suurelle yleisölle (valistaa), astua sen palvelukseen, mutta hänen oli mentävä kansan — rahvaan — pariin myös siksi, että hän ei irtautuisi juuriltaan. Viimeksi mainittu aspekti alkoi Suolahdella korostua heti vuoden 1905 suurlakon jälkeisten kitkerien puoluetisteluiden jälkeen. Puolueriidat olivat Suolahdesta ilmaisu päättävien tahojen (poliitikot, lehdistö, tiedemiehet) kasvavasta vieraantumisesta kansasta ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Ks. Hämmäläis-osakunnan arkistomateriaalin lisäksi Palander 1906a, 1906b; Suolahti 1906a, 1906b (Palanderin/Suolahden yhteiskunnallisesti orientoituneen Raataja-lehden artikkelit) sekä Suolahti 1907b, 1907c, 1925a, 1927g ja 1930a. Vrt. Kuusisto 1978 I, s. 272, 274—276, 281, 297, 303—308; sama 1978 II, s. 66, 69 ja 74—79. Ks. myös Klinge 1990, s. 107. Suolahdelle ylioppilaat, oppinut luokka ylipäätään, merkitsivät kansakunnan/valtion kehityksen turvaa. Anekdoottina mainittakoon, että 1920-luvulla Suolahti suunnitteli mm. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historian kirjoittamista — hanke jäi. Vuonna 1929 Suolahti teki sopimuksen myös Helsingin yliopiston historian kirjoittamisesta yliopiston 300-vuotismuistoa (1940) silmällä pitäen. Sairauden ja muiden tehtävien takia hän joutui luopumaan tästäkin hankkeesta. Suolahti kuului myös 1928 ilmestyneen »Helsingin yliopiston alkua ajoilta» — teoksen toimituskuntaan. Ks. Klinge 1978, s. 263—264 ja Klinge 1990, s. 113—114; sekä rehtori Antti Tulenheimon virkakirje n:o 278 Suolahdelle 26.10.1927; Fredrik Elfving Suolahdelle 13.6. ja 30.8.1928; Yrjö Kajava Suolahdelle 20.8.1928 (JSp).

messa. Ja missäpä muualla se olisi ilmennyt paremmin kuin oppineen luokan keskuudessa, joka ensimmäisenä omaksui uusia virtauksia. Raakuus ja hurjuus peittyivät rokokoo-ajan hiesnostuneisuuteen. Suolahden tavoitteena oli esittää »kappale» yliopistohistoriaa ajalta, josta lähteet kertoivat riittävästi yksittäisten opettajien toiminnasta, mutta jättivät laajat oppilasjoukot »hämärän peittoon».³⁰

Tutkimuksen kantaviin ajatuksiin kuului selvittää opiskelevan nuorison suhde eri kansankerroksiin sekä ne taloudelliset ja sosiaaliset edellytykset, jotka mahdollistivat akateemisen opinkäynnin eri yhteiskuntaryhmissä. Suolahden papisto-tutkimuksissa esiintyvä keskeinen käsite alenevasta ja nousevasta säätykierrosta tuli nyt ensi kertaa esille. Ja vaikka Suolahti totesikin esittämiensä tilastojen olevan puutteellisia ja yksityistapauksissa jopa epäluotettavia, niin hän kuitenkin uskoi niiden kokonaisuutena osoittavan kehityksen pääpiirteisen suunnan:

»Näiden lähteiden valossa näyttäytyy meille silloisen ylioppilaskunnan elämä pääpiirteissään. Yksityistapaukset eivät tosin tule näkyviin, mutta sen sijaan pääsemme selville muutamista silloisista ylioppilasoloja muovaamista laeista. Ja jos katsomme tarkemmin, niin näemme lakien olevan niitä samoja, jotka painoivat leimansa koko silloiseen yhteiskuntaan, johtivat ihmisjoukkoja elatuksen sekä kanssaihminen arvonannon etsinnässä, nostivat toisia ihmisryhmiä ylöspäin ja toisia alas. Ylioppilaskunta on tämän yhteiskunnallisen joukkotaistelun, säätykierron pienoiskuva ja samalla ikäänkunt sen polttopiste. Siksi ovat numeromme osaltansa avaimena 18. vuosisadan yhteiskuntaolojen tuntemiseen.»³¹

Suolahden mielenkiinto kiinnittyi jo tällöin papistoon, joka »oppi-neen säädyn kunnianimeä» kantaen lähetti suurimman määrän ylioppilaita opintielle. Pappien pojissa ilmeni selkeästi taipumus jatkaa isiensä työtä. Mutta vaikka elinura valittiin aluksi enemmän tottumuksen ja vanhan tavan kuin varsinaisen taipumuksen vuoksi, niin numerosarjoillaan Suolahti osoitti, kuinka yhä useampi pappispoika aikaa myöten luopui hallitsevista »perhetraditiooneista». Etenevä yksilöllisyys, itsensä ymmärtäminen muunakin kuin kollektiivin osana, muovasi pappissäädyn »ajat-telutapaa» ja höllensi vanhoja »luokkasiteitä».³²

³⁰ Gunnar Palander 1903e, erit. s. 56—57 ja 60.

³¹ Gunnar Palanderin käsikirjoitusluonnoksia »Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaisiin», kansio 28 (VA).

³² Gunnar Palander 1903e, s. 62—63.

Suolahden »Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista» on paitsi maamme ensimmäisiä sosiaalirakennetutkimuksia, niin myös ensimmäisiä kollektiivisen tutkimusmetodin sävähdyttämiä töitä maassamme. Esitys- ja käsittelytavaltaan tutkielma edustaa selvästi kokonaisvaltaista tutkimusotetta, jossa yksityiskohdat ja kokonaisuus pyritään nivomaan yhteen. Yksittäisten esimerkkien pohjalta Suolahti teki laajoja yleistyksiä, joita hän vertasi vastaavanlaisiin ilmiöihin muualla (emämaassa). Säätykierron avulla hän selvitti opinkäynnissä tapahtuneita muutoksia eri yhteiskuntaluokissa. Lähteiden kuvaamat perimmäiset syyt hän puolestaan pyrki selvittämään lähteiden takaa, niistä aatteista ja taloudellisista ajattelutavoista käsin, jotka tällöin olivat hallitsevia niissä yhteiskuntaryhmissä, joista opiskelijat rekrytoituivat. Yksityisen kirjeenvaihdon, lehdistön ja konsistorin pöytäkirjamateriaalin avulla Suolahti sekä elävöitti että selitti tilastojen ja numeroiden taakse kätkeytynyttä elämää.

VIII

Valistusaatteista kulttuurihistoriallisiin lastuihin

Valistuskausi ja rokokoo-kulttuuri muotoutuivat Gunnar Suolahden spe-
siaalialoiksi. Jo väitöskirjatyössään hän oli tutustunut niin ranskalaiseen,
englantilaiseen kuin saksalaiseenkin valistuskirjallisuuteen. Vuosien ku-
luessa Suolahti vakuuttui entisestään valistuksen ja sen aatteiden merki-
tyksestä uudemman ajan historiassa.

Valistusaatteet ja eurooppalainen kulttuuri

Keväällä 1905 Suolahti teki kustannusyhtiö K.J. Gummeruksen kanssa
sopimuksen vapauden ajan ja kustavilaisen ajan historian kirjoittami-
sesta. Teos, joka sittemmin jäi pelkäksi suunnitelmaksi, oli tarkoitettu
osaksi yhtiön julkaisemaa kirjasarjaa »Kuvallinen Suomen historia van-
hemmista ajoista nykyaikaan saakka».¹ Suolahdelle selvisi pian, ettei
yleispiirteisenkään kuvan hahmottaminen tuolta ajalta ollut mahdollis-
ta ilman valistuksen ja sen aatteiden syvällisempää tuntemusta.

Suolahden mielestä valistuskausi synnytti kokonaan uudenlaisen kult-

¹ Eino E. Suolahti 1947, s. 150—151; J.R. Danielsonin kirje Gunnar Palanderille
4.10.1905 (JSp). Kyseessä oli suullinen sopimus. Suolahti neuvotteli vielä niinkin myöhään
kuin vuosina 1916, 1917 ja 1920 (tulokset) ko. teoksen kirjoittamisesta. Ks. Sakari Kuu-
sen (Gummerus OY) kirjeet Suolahdelle 21.1.1916, 11.1.1917 ja 9.3.1920 (JSp). Vrt. Sa-
kari Kuusen kirje Eino E. Suolahdelle 6.11.1943 (JSp).

tuurin. Ihminen muuttui ajattelutottumuksiltaan, osin jopa henkisesti olemukseltaan:

»Vasta heille, myöhäisen ajan lapsille, oli maailma mahtavuudessaan auennut, uutena niin kuin luomisen jälkeen ja kauttaaltaan ihmeitä täynnä... Kappale kappaleelta selveni kaikkeuden salaperäinen rakenne: planeettain alkuperäisin juokseva muoto, maanpinnan vähittäinen kohoaminen ja asteettainen muodostuminen, kasvi- ja eläinmaailman kehityskaudet, alkuaineet luonnossa, lämpö- ja ääniopin perusteet; keksintöjen tulva kaikilla aloilla. Löytäen alati merkillistä uutta, kulkien päivittäin voitosta voittoon, tutkiva ihmisjärki viimeiseksi viehättyi ihastelemaan omaa täyteäisyyttään.»²

Samalla kun ihminen oppi ymmärtämään ympäröivää maailmaa, hän oppi entistä paremmin tuntemaan oman itsensä. Monet tuonaikaiset päiväkirjat, päiväkirjojen katkelmat ja yksityinen kirjeenvaihto olivat Suolahden mukaan todisteita tuosta »yksityiskohtaisesta itsensätarkastelusta». Tiedemiehet rupesivat kiinnittämään huomiota »sielun olemukseen» ja 1760-luvulta lähtien he ryhtyivät kasailemaan »kokeellisen sielutieteen» karttuvia tuloksia perustamiinsa »psykologisiin» aikakauskirjoihin.

Kasvava kiinnostus omaan minään nosti esille paitsi ihmisyyden siinänsä, niin myös yksilön ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen. Individuaalisten tarpeiden kasvu kiihdytti yksilöiden ja ryhmien välistä kilpailua. Valistus hajoitti lopullisesti vanhan staattisen suvuyhteisön ja myös perinteisen sääty-yhteisön. Sukupolvia vallinneet totut tavat ja uskomukset rupesivat vähitellen horjumaan. Ihmiset, jotka olivat olleet »jykeviä ja mahtavia luonteita», joiden henkistä elämää sivistys ei ollut vielä ehtinyt muuttaa, tehdä monipuoliseksi ja vaihtelevaksi eikä mieltä itsenäiseksi ja vapaaksi, alkoivat pikkuhiljaa ajatella, suunnata katseensa lähipiiriin ulkopuolellakin oleviin asioihin. Kehityskausi, jolloin ihmiset vielä vaistojaan hallitsemalla toimivat puoleksi lapsen tavoin tekeväksi itselleen selväksi toimintansa ydintä ja tarkoitusta, oli umpeutuneissa. Nouseva keskiluokka, kauppa harjoittava porvaristo alkoi muotoutua yhteiskunnan merkittävimmäksi vaikuttajaksi, kehitystä eteenpäin vieväksi voimaksi. Näin oli Suolahden mielestä tapahtunut ensin Ranskassa, sitten Englannissa, Saksassa ja myös Ruotsissa. Vastaavanlainen kehitys oli viiveellä nähtävissä kaukaisessa Suomessakin.³

² Gunnar Palander 1905c, s. 15.

³ Tästä katso erit.: Gunnar Palander 1903f, 1905c; Gunnar Suolahti 1906d, 1906e, 1913b, 1913f ja 1917e. Ks. myös Palanderin/Suolahden luennot: »Euroopan kulttuurihis-

Tätä muutosprosessia — itsetietoisien ja itsenäisesti ajattelevan ihmisen syntyä, uuden eurooppalaisen kulttuurin muotoutumista — Suolahti halusi lähteä tutkimaan pyrkimyksensä tavoittaa uuden aikakauden luonne ihmisten tunne- ja kokemusmaailman kautta. Vaikka muutoksen juuret olivat kaukana menneisyydessä, niin vasta ranskalaisen hovi-kulttuurin ja valistuksen aatteiden leviämisen myötä uudesta yksilökeskeisestä kulttuurista alkoi hahmottua yleiseurooppalainen valtakulttuuri. Prosessi lähti liikkeelle ylhäältä, varsin kapeasta hovi- ja ylhäisöpiiristä ja levisi ajan mittaan kaikkiin yhteiskuntakerroksiin.

Individualismin kasvu, ihmisen vapautuminen luonnon, tradition, uskonnon ja yhteisön kahleista merkitsi myös sitä, että yksilö oli entistä selvemmin jäämässä yksin oman onnensa ja kekseliäisyytensä varaan. Suolahti totesikin, että saatuaan ikään kuin jumalallisen lahjana nauttia luomakunnan ihanuudesta, useat herkäät ja ajattelevat ihmiset alkoivat kärsiä elämän tarkoituksettomuudesta, vieraantua todellisuudesta. Sielun tasapaino, sekä yksilön ja yhteisön välinen harmonia olivat järkkymässä:

»Ei ollut valistuskausi omiansa antamaan lohdutusta elämästä väsyneille. Mistäpä sitä olisikaan saatavissa? Ei uskonnosta ainakaan. Maailmaahan hallitsivat leppymättömät luonnonlait; ihminen, täynnä ihanaa yksilöllistä elämää, on haihtuvana hiukkasena noiden sokeain voimien heiteltävissä. Ylhäällä kaareilee korkea taivas, jolla planeetat kiertelevät matemaattisesti määrättyä ratojaan; alla on samanlaisten lakien muovaama maa, kokoelma lukemattomia atoomien ryhmiä. Ja ihmisiä ympärillä ohjailee alituinen itsekkyyks, koko inhimillisen elämän ensimmäinen alkuperäinen vietti. Mikä on yksilö näiden keskellä?»⁴

»Ranskalaisuuden vaikutus valistuskauden germaanilaiseen kulttuuriin»

Suolahden historiankäsitteksen holistisuus käy nyt ilmi kaikessa laajuudessaan. Kokonaisesitys Ruotsi-Suomen historiasta vapauden ajalla ja kustavilaisella ajalla edellytti ranskalaisen valistusajattelun synnyn ja

toriaa 1700-luvulla» (1903—04), kansio 36; Rokokoo-aikaa käsittelee sivistys- ja kulttuurihistorian luentosarjat, kansiot 33, 34 ja 35; »Suomen ja Skandinavian kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa» (1911—12 ja syksy 1920), kansio 35. (VA).

⁴ Gunnar Palander 1905c, s. 20.

muotoutumisen selvittämistä. Vasta sitten voitiin tutkia sen leviämistä saksalaiseen maailmaan ja lopulta sen ilmenemistä Ruotsi-Suomessa.

Keväällä 1906 Suolahti haki yliopistolta Rosenbergin matka-apurahaa (= Antellin-stipendi), joka olisi taannut saajalleen kolmen vuoden työskentelyn ulkomaisissa arkistoissa ja kirjastoissa. Suolahden tutkimus, työnimikkeeltään »Ranskalaisuuden vaikutus valistuskauden germaanilaiseen kulttuuriin» oli tarkoitus toteuttaa vaiheittain:⁵

- 1) Taustakuvaus elämän keskittymisestä, »sentralisationista», jota Suolahden mielestä oli havaittavissa elämän kaikilla osa-alueilla 1600-luvulta lähtien. Tämä keskittyminen alkoi »suurkapitaalinen» muodostumisella sekä paikallisen ja maakunnallisen hallinnon laajentumisella koko valtion käsittäväksi. Keskittymisen seurauksena syntyivät »suurkaupungit» ja uudenlainen kaupunkikulttuuri, mikä muovasi ihmisten yhdyselämää ja elintapoja aivan toiseksi. Samalla järjestelmällinen keskushallinto tehostui absoluuttisen kuninkuuden myötä. Lainoppineet etsivät roomalaisesta laista todistuksia yksinvallan oikeutukseen ja kaikkivoipaisuuteen; jumaluusoppineet näyttivät Jumalan sanan avulla, että kuningas oli herran voideltu; historioitsijat seppivät kertomuksia kuninkaan ja hänen kansansa urotöistä, menneisyys esitettiin yhtä kunniakkaana kuin nykyisyys samalla kun sen alkuperä johdatettiin ihmiskunnan alkuajoista. Vastaavanlainen kehitys näkyi kaikilla henkisen elämän aloilla, myös taiteissa. Tämän tuloksena kansa käsitti pian »vaistomaisesti» kaiken merkittävän enemmän tai vähemmän kuninkaan työnä.⁶ Sentralisaatio vaikutti myös kirkon hallintoon ja sitä kautta uskontoon ja tieteeseen. Tutkimuksen ensivaiheessa pyrittiin selvittämään, miten aikakauden systematisoiva tiede ja luonnonoikeus, »sanalla sanoen henkinen elämä», kehittyivät keskitetyn taloudellisen ja yhteiskunnallisen elämän rinnalla sen kuvastimena.
- 2) Valistuskulttuurin synty ja ymmärtäminen ei ollut mahdollista ilman »fyysisen» elämän tuntemusta. Siksi oli selvitettävä kulttuurin talou-

⁵ Gunnar Palanderin apuraha-anomus Rosenbergin stipendiä varten 3.3.1906. AD 61/140 (HYKA). On mielenkiintoista havaita, että Gunnar Palanderin vanhempi veli, »germanisti» Hugo Palander oli muutamaa vuotta aikaisemmin julkaissut samankaltaista aihepiiriä käsittelevän kielitieteellisen tutkimuksen »Der französische Einfluss auf die deutsche Sprache im 12. Jahrhundert» (1902).

⁶ Ks. myös Gunnar Palanderin luennot »Rococon-aika meillä ja muualla», kevät 1905, kansiot 33 ja 34 (VA) sekä »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla», lukuvuonna 1903—04, kansio 36 (VA).

delliset edellytykset. Taloudellis-yhteiskunnallinen kehitys loi Suolahden mukaan ne raamit, mahdollisuuksien kentän, jonka puitteissa henkinen toiminta ja muu kulttuuri muotoutuivat. Taloudellisen ja teknisen kehityksen myötävaikutuksella ihmiskunta alkoi vapautua ikivanhasta luonnon sanelemasta pakkovallasta. Tätä taustaa vasten voitiin seurata elämän yleistä individualisoitumista, joka kasvoi sitä mukaan, kun paikalliset perhe- ja sukusuhteet sentralisoitumisen myötä katosivat tai muuttivat luonnettaan.

- 3) Seuraavaksi voitiin selvittää aikakauden psyyke. Päähuomio oli aluksi kiinnitettävä Pariisiin ja Versaillesiin keskittyneen aatelin elämään. Näissä piireissä syntyi Suolahden mukaan uusi individualistinen, persoonallinen kulttuuri. Ajan muistelman- ja näytelmäkirjallisuuden sekä henkilökohtaisen kirjeenvaihdon avulla pystyttiin perehtymään aatelin katsantotapaan ja sielulliseen luonteeseen. Mutta ihmisen vaikeasti tulkittavan sielullisen omituisuuden selvittämiseen tarvittaisiin perinteisen historian tutkimuksen lisäksi poikkitieteellistä otetta. Jouduttiin siis turvautumaan eri tieteenalojen uusimpiin tuloksiin sekä historiatieteen eri osa-alueiden yhdistämiseen. Lisäksi tarvittiin nykyihmisen toimintojen tuntemusta. Menneisyyden vertaaminen nykyaikaan auttoi Suolahden mielestä ymmärtämään niitä rajoja, joissa ihmiset kulloinkin olivat eläneet.
- 4) Tämän jälkeen oli tutkittava uuden kulttuurin leviäminen yhteiskunnan eri kerroksiin, ihmisten ajattelu- ja käyttäytymistapoihin. Tyypillisyyksien avulla oli karakterisoitava aikakauden luonne, löydettyä ajalle tyypilliset piirteet ja kartoitettava niiden esiintyminen ja muoto yhteiskunnan eri sosiaalisissa ryhmissä. Suolahti korosti jälleen, että uuden ranskalaisen yksilökeskeisen kulttuurin leviäminen oli vahvasti sidoksissa porvariston yhteiskunnallisen aseman merkityksen kasvuun. Aatelin »degeneraation» myötä porvaristo oli nousemassa uuden sivistyksen kantajaksi.
- 5) Ranskalaisen valistuskulttuurin »reseptio» Saksassa: Suolahti oletti, että uuden kulttuurin sisällön ja rakenteen perinpohjainen selvittäminen sen synnyinmaassa Ranskassa oli edellytys sen leviämisen seuraamiselle Saksassa ja Ruotsi-Suomessa. Samalla se helpotti ja nopeutti viimeisen tutkimusvaiheen läpivientiä. Kulttuurin sisimmän olemuksen ymmärtäminen soi mahdollisuuden yleistykseen. Ranskalaisen »luonnetyyppin» esiintyminen Saksassa selviäisi tapoja kuvailevan kirjallisuuden ja moraalisten viikkolehden avulla. Saksalaiseen kulttuuriin ei toisin sanoen tarvinnut enää syventyä yhtä perinpohjaisesti kuin ranskalaiseen.

Suolahden tavoitteena oli siis löytää uuden ajan ihminen — kilpaileva, taloudellista hyötyä, kaupallista voittoa ja omaa etuaan ajava yksilö, »homo economicus». Hän tahtoi selvittää, miten valistusajan, »vielä vanhan hallituksen (l'ancien) aikaisen», ylimyssäädyn yksilöllinen elämäntapomus — hitaasti mutta väistämättömästi — levisi muihin yhteiskuntakerroksiin ja synnytti oman edun maksimointiin pyrkivän porvarikulttuurin. Miten seuratapojen, yksityisten henkilösuhteitten ja persoonallisuuden äärimmilleen viety sievistely ja pintapuolisuus oli selitettävissä samaan aikaan heränneen humaniteetti-ihanteen ja uuden, säätyraajat ylittävän veljeyden aatteen kanssa? Kyseessä oli samalla todellisuuden ja unelmien välisen suhteen selvittäminen. Edelleen miten säätyraajojen rikkoutuminen näkyi ajan moraalisissa käsityksissä ja perhesuhteissa? Miten kaikki tämä alkoi kirkon vastaisen opposition kasvusta aatelin piirissä ja kehittyi lopulta aatelin vastaisen opposition kasvuksi porvariston piirissä.⁷

Huolimatta siitä, että tutkimus lähti liikkeelle Ranskasta, oli päämäärä selvä: ranskalaisen valistuskulttuurin ilmeneminen Ruotsi-Suomessa. Suolahti oli jo varhain oivaltanut, että Suomen heräävän kansallistunteen juuret löytyivät valistusajan aatteista. Aurora-seuralla oli selvät yhteydet ja esikuvat Ruotsin kautta omaksuttuihin ranskalais-saksalaista kulttuuriperinnettä edustaviin ja yleistä hyvää ajaviin yhdistyksiin sekä yhteisliittymiin.⁸ Suolahtea oli myös alkanut askarruttaa kysymys, miten rajoitetusta paikallistunteesta kasvoi laajempi kansallistunne. Tässä suhteessa valistusaika ja ranskalainen kulttuuri muodostivat sen perustan, jolta oli lähdettävä liikkeelle. Aurora-seura edusti Suolahdelle hapuilevaa tajuntaa omasta erikoisuudesta, joka poikkesi yleisvaltakunnallisesta ruotsalaisesta kulttuurista.

Laajassa eurooppalaisessa skaalassa kyseessä oli »sivistystaistelu», jossa kapea kuninkaan ja hovin ympärille ryhmittynyt yläluokka loi uuden, muusta yhteiskunnasta lähes täysin irrallaan olevan tapakulttuurin, joka kuitenkin joutui pian heräävän humaniteetti-ihanteen kanssa ristiriitaan, jota taas entisestään kärjisti yhteiskunnan taloudellisella sektorilla tapahtunut rakennemuutos — porvariston nousu taloudellisesti merkittävään asemaan. Vanhalle aatelille murros merkitsi »kuolinkouristuksia». Vanhan ja uuden välinen taistelu, sanalla sanoen kolmannen säädyn muo-

⁷ Vrt. erit. Gunnar Suolahti 1917e.

⁸ Ks. Gunnar Palander 1901, 1902a, 1905c ja 1906c; Gunnar Suolahti 1906d ja 1906e.

toutuminen mahdollisti yhteiskunnan aikaisempaa laajemmista kerrostumista lähtevän kansallisen herätyksen nousun:

»Ranskalaisen rococon ja 18. vuosisadan yleisinhimillisyyden ajasta tuli näin ollen ensimmäinen kansallisen herätyksen aika... Tiedemiehet ja kansanopettajat koettivat varovasti erotella soveliaat ainekset ja sulattaa ne vanhain kanssa uudeksi kotimaiseksi sivistykseksi. Ja niin heräsi tässä katkerassa taistelussa kansallinen henki ja kansallinen sivistys ensi kerran».⁹

Vanhasta kuninkaan ja kapean yläluokan varassa kehittyneestä kansallisvaltiosta alkoi nousevan kansallisen ajattelun ja kansallisen sivistyksen myötä kehittyä yhä laajempia yhteiskuntakerroksia käsittävä kansalaisyhteiskunta. 1700-luku oli toisin sanoen paitsi yksilön oman identiteetin, oman itsensä löytämisen aikaa, niin samalla pohjan valamisen vaihetta 1800-lukua hallinneelle kansallisuusaatteelle, joka valjasti yhteiskunnan kaikki kerrostumat entistä määrätietoisemmin palvelemaan yhteistä etua. Yksilöiden, ryhmien ja luokkien välinen kilpailu vallasta, hyvinvoinnista sekä paremmasta elämästä, laajentuneena käsittämään kokonaisen kansan, loi Suolahden mielestä edellytykset entistä monipuolisemman kulttuurin ja entistä oikeudenmukaisemman yhteiskuntajärjestyksen kehittymiselle.

Persoonallisuuden kasvu yksittäisten ihmisten keskuudessa merkitsi siis Suolahdelle persoonallisuuden kasvua myös kollektiivisissa joukoissa. Yksittäisten henkilöiden löytäessä oman individualistisen persoonansa myös kansa löysi oman minänsä. Suolahti ikään kuin laajensi yksilöllisyyden koskemaan myös massoja. Massassa yksilöllisyys tiivistyi massan yksilölliseksi tunteeksi, eräänlaiseksi joukkotunteeksi joukon omasta minästä. Massan yksilöllisyys oli yhtä kuin sen tajunta omasta erityisestään menneisyydestään ja omasta erityisestä tulevaisuudestaan, jotka kumpikin poikkesivat muiden massojen, vierasta syntyperää ja vierasta kieltä puhuvien massojen tajunnoista. Voidaan ehkä sanoa, että yksilöllisyyden herääminen merkitsi laajemmassa mielessä oman persoonallisen kulttuurin oivaltamista. Tämän kulttuurin omaperäisyyden säilyminen, osin ulkoisten ja osin sisäistenkin paineiden puristuksessa, vaati yhteisön/yhteiskunnan jokaisen yksilön tietoisuutta itsestään ja ympäristöstään, sen ymmärtämistä, että kukin yksilö oli pieni palanen laajem-

⁹ Gunnar Palanderin rokokoo-ajan sivistyshistoriaa käsittelevä luento, kevät 1905, kansio 33 (VA).

paa kokonaisuutta, kokonaisuuden hyväksi tehty työ taas palveli myös yksilöä itseään.¹⁰

»Ranskalaisen kulttuurin vaikutus Pohjoismaitten yksilölliseen sivistyselämään valistusajalla»

Tutkimusrahaa yliopistolta Suolahti ei saanut. Tästä huolimatta hänen kiinnostuksensa valistusaikaan ja ranskalaiseen kulttuuriin säilyi. Hän joutui kuitenkin myöntämään, että »minun on täytynyt tyytyä ainettani käsittelemään niinä lomahetkinä, joita muilta toimiltani on jäänyt sekä esittämään muutamia tuloksia tutkimuksistani aikakauskirjoitelmina (esim. kesällä 1906 'Suomalaisen rococoajan kodeissa' sekä v. 1907 'Vähän entisajan keikareista' ja 'Vähän entisajan keimailijoista')».¹¹

Suolahden huomio alkoi kääntyä kohti Ruotsi-Suomea. Tämä ilmenee muun muassa hänen luennoissaan. Lukuvuonna 1903—1904 Suolahti luennoi aiheesta otsikolla »Euroopan sivistyshistoriaa 18. vuosisadalla» ja kevätlukukaudella 1905 »Rococon ajasta meillä ja muualla». Vuonna 1907 aihe oli supistunut käsittämään suomalaisen sivistyksen historiaa 1600- ja 1700-luvulla. Tähän vaikutti paitsi taloudelliset realiteetit, arkistotyön painottuminen Tukholma-Upsala-Helsinki -akselille, niin myös kritiikki, jota hänen suunnitelmiinsa oli kohdistettu. Professori M.G. Schybergson oli suorastaan tyrmännyt Suolahden hakemuksen. Hänen mielestään yhden henkilön oli mahdotonta viedä aihetta läpi siinä laajuudessa kuin Suolahti oli esittänyt.¹²

Kritiikin seurauksena Suolahti tematisoi aiheen uudelleen. Keväällä 1908 hän haki apurahaa otsakkeella »Ranskalaisen kulttuurin vaikutus

¹⁰ Ks. paitsi Gunnar Palanderin rokokoo-aikaa käsittelevä luentosarja, kansiot 33 ja 34 (VA), niin erit. Gunnar Suolahti 1909c, 1910a, 1910b, 1910c, 1921a, 1925b ja 1929c. Suolahden näkemyksillä kansalliseen joukkotietoisuuteen »heräämisestä» on kiistämättä yhteys aikakautta pitkään hallinneeseen hegeliläis-snellmanilaiseen ajatteluun. Suolahti ei kuitenkaan vaatinut yksilön alistamista enemmän tai vähemmän hämärän »kansallishengen» palvelukseen. Yksittäisellä ihmisellä oli oma joukkotietoisuutensa, joka ilmeni paitsi ryhmätasolla, niin laajennetussa mielessä myös kansallisella ja valtiollisella tasolla. Yksilölle kansa ja valtio merkitsivät ennen kaikkea oman yksilöllisyyden toteuttamismahdollisuutta sen joukkotietoisuuden puitteissa, mikä liitti yksilön osaksi muita ihmisiä ja ihmis-kuntaa. Suolahdelle ihminen ei siis ollut välikappale, vaan arvo sinänsä.

¹¹ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Rosenbergin stipendiä varten 29.5.1908. AD 108/439 (HYKA).

¹² Hist.-kielit. os. ptk. 4.4.1906/1, liite C.

Pohjoismaitten yksilölliseen sivistyselämään valistusajalla». Tutkimusteema oli selvästi jäsentynyt. Sentralisaatio yhdessä taloudellisen kehityksen kanssa oli muotoutunut Suolahden ajattelumaailmassa tutkimusta ohjaavaksi hypoteesiksi. Hän katsoi, että uuden kulttuurimuodon »rakenteen» perinpohjainen selvittäminen edesauttoi oman kulttuurimme selvittämistä. Suolahti painotti erityisesti termiä rakenne. Kun kulttuurin kokonaisrakenne oli hahmotettu, voitiin karakterisoida uusi ihmistyyppi ajalle ominaisine aatteineen ja toimintoineen.¹³

Suolahti korosti nimenomaan taloudellisissa rakenteissa tapahtuneiden muutosten merkitystä yhteiskunnan kokonaisrakenteen muutoksiin. Rahaporvariston merkityksen vähittäinen kasvu oli vaikuttanut yhteiskunnan kaikkiin sektoreihin, myös politiikkaan. Aatelin alamäki oli Suolahden mukaan alkanut ulkomaankaupan laajentumisesta. Maa ei ollut enää se mitta, jolla varallisuutta laskettiin. Maaomaisuuden merkityksen vähentymisen myötä maa-aatelista muodostui virka-aatelia, joka sitoutui kuninkaaseen ja häntä ympäröivään hovikulttuuriin. Aateli menetti sekä yhteiskunnallisen että taloudellisen merkityksensä. Seuranpito ja huvittelu muodostuivat sen jokapäiväiseksi ajanvietteeksi. Itsensä korostamisesta ja ehostamisesta tuli menestyksen salaisuus. Ruotsin »Sedolärande Mercuriusta» lainaten Suolahti kuvasi muutotietoisuutta näin:

»Anna vaatteiden kylmällä kiusaksi olla rinnasta avoinna: älä anna muhvin olla suuremman kuin että sormet saavat siinä sijaa; anna kaulan olla paljaana pitkälle niskaan ja niin edespäin. Vaikka pallellaan niin että sydän hyppii rinnassa on mukauduttava muodin mukaan. Luonto ja järki sanovat: laita vaatteesi mukaviksi; muoti päinvastoin pakottaa meitä kestämaan ja kärsimään kaikenlaisia vaivalloisia vaatteita.»¹⁴

Tällaisessa ilmapiirissä kehittyivät sellaiset ihmistyytit — keikari ja keimailija — joille tärkeintä oli tuoda itsensä esiin:

»He sairastuivat kun näkivät karkeatekoista kansaa; yhdellä oli niin alhainen ilme ja toisella niin huono puku, että tuo hieno nainen toisinaan piti sitä rangaistuksena, että hänet oli pakotettu käyttämään samaa ilmaa, jota he hengittivät.»¹⁵

¹³ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Rosenbergin stipendiä varten 29.5.1908. AD 108/439 (HYKA). Ks. myös Suolahden luonnos ko. anomuksesta (JSp).

¹⁴ Gunnar Palander 1905c, s. 162.

¹⁵ Sama, s. 163. Vrt. Suolahti 1913b ja 1913f.

Aatelin piirissä ylellisen hienostelevalla elämäntavalla ei kuitenkaan enää ollut taloudellista pohjaa, vaan aikaa myöten ylimystö ajautui selvään riippuvuussuhteeseen nousevaan, taloudellista toimintaa ylläpitävään porvaristoon. Näin porvariston asema yhteiskunnassa lujittui entisestään. Samalla uudet nousukkaat matkivat parhaansa mukaan aatelin edustamaa yksilökeskeistä käyttäytymismallia, joka yhdistyneenä taloudelliseen hyötyajatteluun muovasi vähitellen yhteiskunnan kaikkia käyttäytymis- ja ajattelurakenteita.

Ranskalaisen valistuskulttuurin kokonaisrakenteen selvittäminen auttoi ymmärtämään tuon kulttuurimuodon esiintymistä Pohjoismaissa ja ennen kaikkea Suomessa. Kysymyksenasettelussa huomio kohdistettiin entistä selvemmin yhteiskunnan taloudelliseen perustaan. Suolahden mukaan henkinen kulttuuri, kulttuurin henkis-psykkinen olemus rakentui sille pohjalle.

Apurahaa Suolahti ei tälläkään kertaa saanut.¹⁶ Osaston ja konsistorin pöytäkirjoista voi päätellä, että taustalla oli paitsi aimo annos kieli- ja puoluepolitiikkaa — lähinnä ruotsinkielisten professorien toimesta stipendi meni jälleen ruotsinkielisille tutkijoille¹⁷ — niin myös selvä epäluulo Suolahden edustamaa tutkimusotetta kohtaan. Professori M.G. Schybergson epäili tällaisen kulttuurihistoriallisen, kokonaisvaltaisen tutkimusmetodin onnistumista ylipäätensä. Hän pelkäsi sen johtavan heikosti toisiinsa yhdistyvien tosiasioiden ylenpalttiseksi keräilyksi. Samansuuntaiseen arviointiin päätyi myös kirjallisuuden- ja kielentutkija, professori Werner Söderhjelm, vaikka hän lopulta asettui Suolahden taakse:

»En tiedä missä määrin voi arvostella t:ri Suolahden vastaisuudessa tälle aiheelle omistettavia esityksiä niiden parin kirjoituksen johdosta, joita hän on julkaissut. Ne ovat sujuvasti kirjoitettuja tyyppikuvauksia hyvin tunnettujen lähteiden — Somaize’n, Molièren, Dailin’n ym. — mukaan, eivätkä sisällä mitään uutta niille, jotka vä-

¹⁶ Hist.-kielit. os. ptk. 19.9.1908; Konsist. ptk:t 3.11., 4.11. ja 18.11.1908. Ks. myös K.N. Rantakarin kirjoitus »Äskenen Antellin matkarahainjako. Tuorein uutinen ruotsalaisuuden päälinnoituksesta». Uusi Suometar 20.11.1908. Vrt. Hufvudstadsbladet 21.11.1908. Ks. myös Eino Suolahti Gunnar Suolahdelle 6.11. ja 25.11. 1908; Hugo Suolahti Gunnar Suolahdelle 7.2., 13.2., 18.2., 2.3. ja 9.6.1909; E.W. Palander Gunnar Suolahdelle 8.11. ja 3.12.1908 sekä Gunnar Suolahti isälleen E.W. Palanderille 26.11.1908 (JSp).

¹⁷ Ks. tästä Eino E. Suolahti 1947, s. 179—186. Ensimmäisessä käsittelyssä matkapuraha olisi mennyt rehtorin äänen ratkaistessa tohtori Walter Wahlille ja Gunnar Suolahdelle. Asia otettiin kuitenkin ruotsinkielisten toimesta vielä kerran esille. Uudessa äänestuksessa kantoja oli tarkennettu — Wahl säilytti sijansa, sen sijaan Suolahti kärsi nyt yhden äänen tappion eläintieteen dosentti N.E. Nordenskiöldille.

hänkin tuntevat Ranskan ja Ruotsin tämänaikuista kirjallisuutta. Epäilemättä aikoo t:ri Suolahti ottaa tehtävänsä vakavammalta kannalta; mutta se on kumminkin vaarassa joutumaan pääasiallisesti yleisten tietojen hankkimiseksi sekä sitten populariseeraavaksi ja kokoilevaksi työksi, joka kyllä voi olla hauskaa sekä näihin oloihin perehtymättömälle hyödyllistä, mutta joka nähtävästi ei ole Rosenbergin stipendioilla tarkoitettu.»¹⁸

Suolahti esseistinä

Apuraha-anomuksien kariutumisen myötä kariutuivat Suolahden suunnitelmat kirjoittaa syvälle menevä luotaus valistusajan eurooppalaisesta kulttuurista ja sen »tyypillisimmistä» edustajista. Muutamia artikkeliluonteisia kirjoitelmia ja yliopistollisia luentoja lukuunottamatta hän keskittyi jatkossa kotimaisiin tutkimusaiheisiin. Tästä huolimatta Suolahden mannermaiseen kulttuuriin kohdistama mielenkiinto säilyi ja näkyi hänen Suomen historiaa käsittelevissä tutkimuksissaan. Vapauden aika, kustavilainen aika ja rokokoo-kulttuuri pysyivät hänen erikoisaloinaan ennen kaikkea hänen kulttuurihistoriallisissa esseissään eli »lastuissa».

Suolahti oli jo vuonna 1905 tehnyt WSOY:n kanssa sopimuksen sellaisen kirjekokoelman julkaisemisesta, joka valaisisi Suomen sivistysoloja 1700-luvulla. Esikuvana oli ruotsalaisen esteetikon ja kirjallisuushistorioitsijan Oscar Levertinin toimesta vuonna 1900 julkaistu valikoima ruotsalaisen kirjailijan ja lehtimiehen C.C. Gjörrwellin (1731—1811) kirjeenvaihtoa.¹⁹ Suolahden oman kirjememoaarin tavoitteena oli toimia eräänlaisena tirkistysreikänä kustavilaisen ajan miljööseen ja aatteisiin. Laajempien suunnitelmien kariuduttua kirjememoaarista kuitenkin kasvoi kolme teosta, »Elämää Suomessa 1700-luvulla I-II» (1909 ja 1917) ja »Vuosisatain takaa» (1913), käsittävä esseekokoelma. Teosten »lastut», joista useat olivat ilmestyneet jo aiemmin eri aikakauskirjoissa, olivat sivutuotteita Suolahden valistusaikaa käsitelleistä töistä, osin hänen papistotutkimuksistaan sekä myös kariutuneista suomalaisuuden historiaan liittyvistä tutkimuksista.

Teokset edustivat uudenlaista käsitys- ja käsittelytapaa maamme historiallisessa kirjallisuudessa. Ensinnäkään niissä ei käsitelty valtiollis-

¹⁸ Hist.-kielit. os. ptl. 19.9.1908.

¹⁹ Jalmari Jäntin (W: JY) kirjeet Gunnar Palanderille/Suolahdelle 29.9., 30.9.1905 ja 22.1.1907. (JSp).

poliittista historiaa juuri lainkaan. Sellaisetkin kuvaukset kuin »Anjalan liiton aikoina Hämeessä» tai »Sprengtportenin valtiokaappaus» olivat pikemminkin silmäyksiä ajan elämään, oloihin ja tunteihin, kuin ajan valtiollisiin tapahtumiin.²⁰ Toiseksi Suolahti pyrki esseissään tasokkaaseen kirjalliseen ilmaisuun. Eräässä Jalmari Jäntille (WSOY) lähettämässään kirjeessä hän toteaaakin: »Arvaan, että pidät huolen siitä, että kirja tulee asultaan kaunokirjallisen teoksen veroiseksi.»²¹ Mainittakoon, että Suolahdesta oli vuonna 1907 perustetun kulttuurijulkaisun, Ajan, päätoimittajana (1907—1912) kehkeytynyt huomattava kulttuurikriitikko, joka ei kaihtanut puuttua puhtaasti kaunokirjallisiin teoksiin.²²

Esseissään Suolahti käsitteli menneisyyttä ikään kuin omana kokemuksenaan. Aina hän ei välittänyt mainita yksittäisiä lähteitä tai lähderyhmiä. Tällaisella esitystavalla hän tavoitteli intiimisyyttä ja elävyyttä. Esimerkkinä voidaan mainita tutkielma »Hämeenlinnan tulliporilla», jossa Suolahti esitti palasen synnyinkaupunkinsa jokapäiväistä arkea 1700-luvun puolivälissä. Sitä hän väritti asukkaiden vähäpätöisillä riidoilla ja jokapäiväisillä kummelluksilla.²³ Tutkimuksessaan »Kun kahvi tuli maahamme» Suolahti puolestaan laajensi käsittelyn koskemaan kahvinjuonnin mukanaan tuomia elintapoja ja harrastuksia. Essee on samalla esitys niistä mainingeista, jotka kuvastivat uuden valtameren laajuisen kauppajärjestelmän heijastumista kaukaiseen Suomeen. Kahvinjuonnin kiellot, kieltöjen kiertäminen ja lopulta niiden lakkauttaminen yhdistyvät myös lukijan mielessä artikkelin aikaisiin taisteluihin väkijoumista ja kieltolaista.²⁴

Suolahti tarkasteli menneisyyden ihmistä huumorin avulla, ei siksi että entisajan ihmiset olisivat olleet koomisia hänen oman aikansa näkökul-

²⁰ Gunnar Suolahti 1909a, s. 174—225 ja Suolahti 1917f, s. 167—253.

²¹ Gunnar Suolahti Jalmari Jäntille 3.11.1909; vrt. Suolahti Jäntille 10.11.1909, ja 7.12.1913 (WSOY:n arkisto). Tyylittelyssään Suolahti meni niin pitkälle, että kun »Elämää Suomessa I—II» — teoksista vuonna 1925 otettiin uusi yhdistetty ja »kuvitettu loistopainos», niin hän ehdottomasti halusi olla mukana myös kirjan ulkoasun sommittelussa, etukannen suunnittelusta aina kuva-, taiteilija- ja kirjasinvalintoihin saakka. Ks. Suolahti Jäntille 5.2.1917, 10.3.1917, 17.6.1923, 30.9.1924 ja 2.8.1925. (WSOY:n arkisto).

²² Gunnar Suolahti 1907a, 1907i, 1908a, 1908b, 1909f, 1914d ja 1916a. Aika oli perustettu puoluekiistojen kärjistymisen seurauksena nuorsuomalaisuuteen Valvojan vanha-suomalaiseksi vastapainoksi. Lehtien aihepiireissä ja ulkoisessa olemuksessa ei ollut juurikaan eroa. Valvoja ja Aika ilmestyivät rinnakkain aina vuoteen 1923, jolloin ne yhtyivät Valvoja-Ajaksi. Ks. tästä esim. Gunnar Suolahti 1907e ja 1931 sekä Klinge 1989, s. 709; Ks. myös Vihtori Peltosen (Johannes Linnankosken) kirje Gunnar Suolahdelle 28.10.1906 ja Suolahden päiväämätön vastauskonsepti (JSp).

²³ Gunnar Suolahti 1917b, s. 3—11.

²⁴ Gunnar Suolahti 1917c, s. 15—43. Vrt. Nikander 1934, s. 3.

masta, vaan siksi että heidän inhimillisyytensä olisi välittynyt lukijoille käsin kosketettavana, eikä ainoastaan historiallisena abstraktiona, nykyajan ihmisen kaavamaisena kuvana esi-isien ja esiäitien elämästä. Kuvauksen elävöittämiseksi Suolahti antoi yksittäisten henkilöiden itse ilmaista ajatuksiaan ja tuntemuksiaan kirjoitustensa ja muistiinpantujen lausuntojensa välityksellä. Laajasta lähdemateriaalista Suolahti poimi henkilöitä, tapahtumia ja mainintoja, joiden pohjalta hän pyrki rakentamaan ajalle luonteenomaisen tyypin (tai paremminkin stereotyypin mahdollisimman jokapäiväisestä asiasta tai ilmiöstä). Näiden tyyppien, eli yleistysten välityksellä hän tarjosi lukijoilleen tunnelmapalasia aikakauden tavoista ja tottumuksista, eli siitä mentaliteetista, joka tuolloin valitsi maassamme sen eri yhteiskuntaluokissa ja -kerroksissa.

Voidaan ehkä hieman liioitellen sanoa, että taiteilijan sielu²⁵ yhdistyneenä tutkijan tarkkuuteen vaputti Suolahtea myös historiallisten ilmiöiden moralisoinnilta. Näin hänen tarjoamansa kuva menneisyyden arjesta saattaa äkkipikaa tuntua jopa raadolliselta:

»Vaen näin ihanteellista sävyä ei talkoissa suinkaan aina ollut. . . Itistä esim. kertoi v. 1765 pappismies Cajander sunnuntaitten ja juhlapäiväin aattoiltoja käytettävän sekä talkoitten että kihlajaisen juontiin, joka tapahtui niin perinpohjaisesti, että tuskin ketään seuraavana päivänä saapui kirkkoon kuuntelemaan saarnaa.»²⁶

Oliko siis ihme, jos pastori — lähellä kansaa ollen, sen piiristä kenties nousevan säätykierron ensiaskeliaan tavoitellen — purki turhautuneisuuttaan varsin kansanomaisesti:

»Olihan aika-ajoin sattunut, että itse pappikin oli tullut päissään saarnastuoliin, kuten Säkylän kirkkoherra Collenius 1670-luvulla, 'viheltäen, nauraen, höristäen huuliaan ja matkien sanankuulijoi-taan'; taikka Lohjan rovasti Roering, joka kolmantena rukouspäivänä turhaan, sekä silmälasien avulla että ilman niitä, yritti lukea puolipäiväsaarnan tekstiä julki, sanoen lopuksi: 'pitkä näitä on lu-

²⁵ Käsitteenä 'taiteilijan sielu' on hämärä ja moniselitteinen. Suolahdesta puhuttaessa ei kuitenkaan voida unohtaa hänen lähes loputonta kiinnostustaan taiteisiin — teatteriin, kaunokirjallisuuteen, kuvataiteisiin — jokaisen kulttuurimuodon »hienostuneimpaan» ja »kuvaaviimpaan» ilmaisuun. Suolahden henkilökohtainen kirjeenvaihto ja arkistomateriaali (JSp) antaa tästä elävän kuvan; esim. Suolahden Leipzigin aikaiset tieteelliset muistiinpanot ovat täynnä hänen omia runojaan, kuten myös eräät hänen kirje- ja artikkelikonseptinsa mielestäni sängen korkeatasoisilla piirrosluonnoksilla varustettuja. Vrt. Eino E. Suolahti 1947, s. 31, sekä erit. Hugo Suolahden muistopuhe veljelleen 2.1.1934 (JSp). Ks. myös »Gunnar Suolahti in memoriam». Uusi Suomi 3.1.1934.

²⁶ Gunnar Suolahti 1924a, s. 129.

kea, ja kuka näitä kaikkia ymmärtää'. Vaelsipa Tuusulan kappalainen Hytteen toisinaan kesken kirkonmenojen valkeassa messupaidassaan viereiseen kapakkaan virkistysryppyä ottamaan.»²⁷

Suolahden esseet ovat ennen kaikkea tapainhistoriaa. Niitä hallitsee voimakas kansatieteellinen ja osin sosiaalipsykologisoivakin ote. Kuvaessaan menneitten aikojen ihmisiä ja tapahtumia hän ei tuominnut tai ylistänyt niitä oman aikansa lähtökohdista. Esimerkiksi otettu viinanjuonti oli Suolahden mielestä ymmärrettävä ajan taloustapojen, sivistystason ja kirkollisen kulttuurin (vanha katolilainen, jopa pakanallinen perinne) sekä silloista talonpoikaista yhteiskuntaa hallinneiden normien ja uskomusten pohjalta — niiden eräänlaisena kuvastimena:

»Oli kuin menneitten aikain hitaat, jurot ihmiset, joita ympäristön alituinen yksitoikkoisuus ja hiljaisuus painoi, eivät olisi kunnolla päässeet asioihinsa käsiksi, saaneet kieltänsä laukeamaan ja sydäntänsä avautumaan ilman ryyppyä. Ja oli kuin olisivat ryyryn nostattamat mielenväreet ja humalan monikirjavat vaikutteet olleet ainoana kosteikkona elämän harmaassa erämaassa.

Siksipä saattoi viina jokaista yksilöä hänen elämänsä merkkitapauksissa hamasta syntymästä hautaan. Äidille lapsivuoteessa sitä juotettiin, ristiäisissä sillä kestittiin. . . Mutta varsinkin olivat häät ja hautajaiset suuria viinajuhlia. . . Ja sitäpaitsi vastasi viinanjuonti koko silloista elämäntasoa: taloustavat olivat alkeellisia ja kulkuneuvot perin huonot. Oli hankalaa kuljettaa suurempia määriä viljaa kymmenien penikulmain takaa huonoteisiä taipaleita kauppa- paikoille, ja sitäpaitsi oli yleisenä tapana elää kädestä suuhun sekä kuluttaa ilossa ja humalassa se, mikä sattui ylijäämää riittämään. Mikäpä siis luonnollisempaa, kuin että liikavilja poltettiin viinaksi, edullisin se näin oli kuljettaa, edullisin myydä ja mieluisin nauttia.»²⁸

Suolahti ei toisin sanoen esseissään, kuten ei myöskään laajemmissa papistotutkimuksissaan karttanut menneen elämän harmaampiakaan puolia. Osin ehkä juuri tässä elämänymmärryksessä piilee selitys hänen teks-

²⁷ Gunnar Suolahden artikkeli »Jumalanpalvelus ennen vanhaan». Päiväämätön artikkeli Uudessa Suomessa vuodenvaihteessa 1918—19. Suolahden lehtileikekokoelma (JSp).

²⁸ Gunnar Suolahden artikkeli »Viina ennen ja nykyään». Päiväämätön artikkeli Uudessa Aurassa vuoden 1920 lopulta. Suolahden lehtileikekokoelma (JSp). Ks. myös Suolahden artikkeli »Vanhoja kauppatapoja». Uusi Aura 2.11.1920. Jälkimmäisessä Suolahti tarkasteli markkinoiden ja ns. majamieslaitoksen sekä ennen kaikkea talonpojan ja kauppiaan (porvarin) välisen suhteen muoutoutumista ja alkoholin merkitystä siinä keskiajalta aina 1800-luvun lopun metsäkauppoihin asti.

tinsä ajattomuudelle. Esimerkiksi ranskaksikin käännettyssä artikkelis-
saan »Suomalainen sauna» Suolahti selvittää saunan ja saunakulttuurin
vaiheita paitsi Suomessa niin myös ulkomailla tavalla, jossa mennyt ja
nykypäivä ikään kuin menettävät merkityksensä ja sulautuvat toisiinsa.
Suolahti osoittaa saunan yhteydet asunto-olojen muotoutumiseen; liit-
tää saunan historian osaksi lääkäintähuollon, apteekkilaitoksen ja jopa
ilotalojen kehittymisvaiheita sekä osaksi parta- ja hiusmuodissa, hygie-
niassa, hajujen ja tuoksujen sekä miehen ja naisen välisen seksuaalisuu-
den mieltämisessä tapahtuneita muutoksia.²⁹

»Arkielämän ihanteita»: elämänkaari, sosialisaatio, työ

Esseekokoelmissaan ja esseeluontoisissa artikkeleissaan Suolahti tarkasteli
menneisyyttä heterogeenisesti, historian eri aloilta ja alueilta. Yksittäi-
set lastut muodostavat kuitenkin yhdessä kokonaisuuden, täydentävät
toinen toisiaan. Suolahden ajallinen perspektiivi ulottui »Vuosisatain
takaa» -teoksessa aina 1500-luvulle, jopa antiikkiin asti. Teosten punai-
seksi langaksi nousee ihmisen ajattelutavan muutos 1500-luvulta 1700-
luvun lopulle ja pitemmällekin.

»Vuosisatain takaa» -teoksesta voidaan ottaa esimerkiksi kuvaelma
»Arkielämän ihanteita», joka nykypäivän kriteerein on eräs kokoelman
antoisimpia ja mielenkiintoisimpia tutkimuksia.³⁰ Siinä Suolahti on kä-
sitellyt 1600-luvun elämää ja ajatustapaa Suomessa, Ruotsin vallan mah-
tavuuden ja kirkollisen puhdasoppisuuden päivinä. Kyseessä on erään-
lainen elämänkaaritutkimus, jossa on kuvattu »kunnon kansalaisen» vael-
lusta kehdestä hautaan.

Pääkohteena ei kuitenkaan ole yksittäinen henkilö eikä erityinen yh-
teiskuntaryhmä. Suolahden tavoitteena oli kyseisen aikakauden uskomuk-
sista ja tavoista käsin selvittää tuon ajan henkilöiden tyypillinen elämän-
kaari, joka sellaisenaan ei vastannut ehkä ainoankaan henkilön elämän-
vaiheita, vaan antoi ajan ihmisten elämästä yleiskuvan. Vaikka Suo-
lahden lähestymistapa tutkimuksessa oli kokonaisvaltainen, hän kuiten-
kin keskittyi pääosin säätyläispiirin elämään. Suolahti oli joutunut sen
tosiseikan eteen, että tutkimuksen laajentaminen alempiin yhteiskunta-

²⁹ Gunnar Suolahti 1924b. Ilmestyi raskankielisenä vuonna 1930. »L'étuve finnoise». *Arctos* I 1930, s. 41—68.

³⁰ Gunnar Suolahti 1913a. Vrt. Suolahti 1909d.

ryhmiin olisi vaatinut lukuisia erillistutkimuksia näiden ryhmien elämäntavasta. Suolahdelle ei tästä kuitenkaan muodostunut ongelmaa. Karkeahkotkin yleistyksen olivat mahdollisia, koska 1600-luvun suomalainen yhteiskunta oli sekä elämäntutkimukseltaan että taloudelliselta rakenteeltaan vielä sangen homogeeninen, jopa feodaalinen:

»... mutta olipa hän (nuorukainen) muuten mitä säätyä tahansa, niin joutui hän kaiken todennäköisyyden mukaan maanviljelystä ja siihen kuuluvaa taloutta valvomaan. Kelvolliseksi isännäksi ja emännäksi 16 sataluvun nuoriso siis ennen kaikkea valmistui; tottumalla kuuliaisuuteen oli kouluuduttava aikaa myöten käskemään, tekemällä mitä erilaisimpia töitä tällaisia kerran ohjaamaan. Kansalliskasvatukseen tuskin muuta edellytti, sillä isännän tavoin hoiti aatelineen lääninään, kirkkoherra pitäjäänsä ja jokainen käskyläinen aluettaan.»³¹

Tavallaan tutkimus on myös lapsen ja varttuvan nuorukaisen historiaa, sillä pääpaino esityksessä on syntymän ja avioliiton solmimisen välisessä ajassa. Aikuisikä ja kuolema ovat kuitenkin Suolahden tekstissä jatkuvasti läsnä. Ajan »käytöksen kultaisista kirjoista» Suolahti löysi ne ihanteet, jotka yksilölle asetettiin: »Lapsi oli kasvatettava Jumalan pelkoon ja kristillisiin hyveisiin... Ruumissaarnain elämäkerrat kuvastivat tämän opetuksen noudattamista.»³²

Suolahden teksti kasvaa suomalaiseksi »spoon river antologiaksi». Kuten amerikkalainen kirjailija Edgar Lee Masters pyrki kuulussa antologiassaan (1914—16) tavanomaisten hautakivivalheellisuuksien takaa löytämään pienen kaupunkiyhteisön todellisuuden, samoin Suolahti historiantutkijana käytti »käytöksen kultaisia kirjoja» ja papiston ruumissaaranoja aikakauden ihanteiden kuvastimina. Näitä ihanteita apunaan käyttäen hän pyrki selvittämään 1600-luvun jokapäiväisen elämän todellisuutta.

»Arkielämän ihanteissa» poraudutaan eri ikäkausiin liittyvien merkkitapausten taustaan. Kristillisille sakramenteille, syntymään liittyneille uskomuksille, horoskoopeille ym. Suolahti haki selitystä pakanuuden ajasta, katolisesta ajasta ja jopa antiikista. Inhimillisen elämän perus-

³¹ Gunnar Suolahti 1913a, s. 44. Suolahdelle 1600- ja 1700-lukujen yhteiskunta oli ennen kaikkea sääty-yhteiskunta. Puhuessaan rahvaasta hän tarkoitti nimenomaan neljättä säätyä — talonpoikia. Mutta tähän ryhmään hän laski talollisten lisäksi myös palkolliset — piijat, rengit yms., koko sen elämänpiirin, joka muodosti tietyn toinen toisistaan riippuvan taloudellisen-sosiaalisen yksikön. Vrt. Suolahti 1909d, s. 121—127.

³² Sama, s. 24—25.

tekijät: syntymä, kuolema, rakkaus, viha, rehellisyys, valhe, nälkä, jano, köyhyys ja rikkaus olivat aina määritelleet käsityksemme ihmisestä. Tutkimuksessa lomittuvat nykypäivä ja menneisyys. Vanhat pakanalliset uskomukset heijastuivat 1600-luvun käsityksissä ja näkyivät muodossa jos toisessa vielä tässäkin päivässä. Kaiken tämän Suolahti kuvasi perheen ja suvun sekä kirkon ja yhteiskunnan muodostamassa vuorovaikutuskentässä.³³

Tutkimuksen johtoajatuksena oli selvittää, miten yksilö kasvatuksen ja perinteisten tapojen myötä liitettiin ympäristöönsä. Modernia termiä käyttäen Suolahti tutki yksilön sosialisatiota: siis sitä miten lapsesta tehtiin yhteiskuntakelpoinen, miten lapsi omaksui ne uskomukset, joiden varassa koko yhteisö toimi. Uskonto arvoineen ja ihanteineen muodostui Suolahdelle avaimeksi yhteisön ajattelumaailmaan. Kristinuskon myötä yhteisön oma ikivanha arvomaailma sulautettiin Raamatun ihanteisiin — »Raamatun henkilöt vikoineen ja ansioineen syövytettiin» ihmisten »siveelliseen tajuntaan».³⁴ Yksilö, joka ennen oli palvellut sukuaan ja perhettään, opastettiin nyt palvelemaan Jumalaa ja Jumalan alaista esivaltaa: »Kirkko teki vapaista ja villoista metsäläisistä järjestetyn yhteiskunnan asukkaita.» Kirkko näytti kullekin, mikä oli hänen paikkansa yhteiskunnassa, se opetti istumaan hiljaa, kuuntelemaan pitkää saarnausta, tulemaan järjestyksessä ja arvokkaasti sisään ja poistumaan samalla tavalla.³⁵ Näin luotiin perusta modernille valtiolle. Vanha patriaarkaalinen kasvatus ruumiillisine kurituksineen alistettiin hyödyntämään kirkkoa ja tätä kautta myös kehittyvää valtiota:

»Pahahenki nimittäin, jos kohta se kasteessa oli manattu pois, teki edelleenkin työtä lapsessa. Omapäisyys, ylpeys ja viha, jotka juuri olivat perkeleestä, oli juurrutettava sielusta irti sekä sijalle istutettava kuuliaisuus, nöyryys ja rakkaus.»³⁶

Lasten ja vanhempien välistä suhdetta Suolahti kuvasi »alamaisena» palvelussuhteena, jossa oli havaittavissa läänityslaitoksen aikaisia kat-santotapoja.³⁷ Kasvattajan päämääränä oli alistaa lapsen itsekkäät taipumukset kasvattajan tahdon alaisiksi:

³³ Ks. myös Suolahti 1913c ja 1913d sekä 1919c. Vrt. Sombart 1913, erit. s. 1—25 ja 212—240.

³⁴ Gunnar Suolahti 1913a, s. 27—28.

³⁵ Gunnar Suolahti 1934a, s. 52.

³⁶ Gunnar Suolahti 1913a, s. 29.

³⁷ Sama, s. 32 ja 51. Vrt. Gunnar Suolahti 1919c, s. 54—55. Tämänkaltaisena nähtiin osin seurakunnan ja sielunpaimenenkin välinen suhde; ei myöhemmän ajan virkasuh-

»Hänen oli ymmärrettävä kuuliaisuutensa Jumalan vaatimaksi sekä opittava kasvattajassaan pitämään pyhänä myös perittyä yhteiskuntajärjestystä ja esivaltaa. Luterilais-kristillinen kasvatus tiesi näin ollen ihmisen mukautumista jo lapsesta pitäen yhteiskunnallisen elämän vaatimuksiin, ja tämän vuoksi tuli juuri neljäs käsky, joka neuvoi vanhempia, opettajia ja esivaltaa kunnioittamaan, kasvatuksen kulmakiveksi.»³⁸

Moraaliltaan kasvatus oli Suolahden mielestä muotoutunut täysin muodolliseksi. Sen käytännöllisenä päämääränä oli iskostaa kansalaisten mieliin uuden, kehitymässä olevan porvarillisen kulttuurin arvostama työteliäisyys. Työstä muodostui paras vastustus pahanhengen viettelelyksille, laiskuus taas nähtiin synnin ja pahuuden juurena:

»Maallisen tavaran hankkiminen omalla työteliäisyydellä oli jo katkismuksen mukaan itsekunkin suoranainen velvollisuus, samaten kuin sen visusti säilyttäminenkin, jotavastoin tuhlaileminen, laiskuus ja huolimattomana eläminen oli syntiä. Kirkko siis kohteli kunnioittaen niitä, jotka osasivat koota ja säästää...»³⁹

Lutherin oppien seurauksena yksilöstä oli Suolahden mukaan tullut oman onnensa seppä, joka itse teoistaan vastasi Jumalalle. Uskonpuhdistus »pyhitti maailman työlle ja jokapäiväiselle porvarilliselle elämälle». Kalvinismin vaikutuksesta hyväksyttiin koron ottaminen, mikä puolestaan edesauttoi uusien pääomien muodostumista ja niiden kiertoa: »Lainaaminen oli yksi sosiaalisesti ylempien säätyjen tapa kerätä rikkauksia.»⁴⁰

Protestanttisuuden ja kapitalismin suhdetta koskeviin käsityksiinsä Suolahti oli epäilemättä saanut virikkeitä saksalaisilta tutkijoilta Werner Sombartilta ja Max Weberiltä, jotka kumpikin pyrkivät selvittämään kapitalismin syntyä ja olemusta paitsi taloudellisista ja sosiaalisista lähtökohdista käsin, niin myös niiden taustalla vaikuttaneiden psyykkisten tekijöiden perusteella.⁴¹

teena, vaan »läänittäjän ja läänitetyn keskinäiseen sopimukseen perustuvana, molemminpuolisten velvollisuuksien täsmällisestä täyttämisestä riippuvana mieskohtaisena suhteena».

³⁸ Sama, s. 31.

³⁹ Sama, s. 67, ks. myös s. 42.

⁴⁰ Ks. tästä erit. Gunnar Palanderin/Suolahden luentosarjat: »Suomen ja Skandinaavian kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa», lukuvuonna 1911—12 ja syksy 1920, kansio 35; »Ruotsi-Suomen historiaa 1697—1743», kevät 1906, kansio 36 (VA). Ks. Myös Gunnar Suolahti 1934a ja 1934b.

⁴¹ Sombart 1902, erit. »Gleitwort», s. IX—XXXIV ja Weber 1904—05.

Sombartiin Suolahti viittasi itsekkin — joskin eri yhteydessä — teoksen seuraavassa artikkelissa »Vähän entisajan keikareista». Lähes Sombartin suulla hän totesi »naisen aistin» lyöneen merkittävällä tavalla leimansa Ranskan Ludvig XIV:n ajan ylempien piirien elämään:

»Kuinkapa siis keikarin olemus olisi jäänyt tästä naisen vaikutuksesta osattomaksi? Mutta samalla aivan erikoisesti korostamalla miehekkäitä ominaisuuksiaan, keikari tuli yhdistäneeksi itseensä kummankin sukupuolen erikoisluonteeseen. Ehkäpä onkin siinä syvin selitys hänen viehätysvoimaansa.»⁴²

»Arkielämän ihanteita»: nainen, rakkaus, avioliitto

»Arkielämän ihanteiden» seuraava aihe — naisen asema, oli aihepiiri, jota Suolahti tutkimuksissaan sivusi ajankohtaan nähden paljon. Suolahden myötäelävän, ymmärtävän historiannäkemyksen takia käsitys naisesta, naisen historiasta jäi kuitenkin miehen kuvaamana aina enemmän tai vähemmän puutteelliseksi. Niinpä Suolahti suosittelevan naisopiskelijoille erityisesti naisten koukoulunkäyntiin ja sivistystoimintaan liittyviä pro gradu -aiheita.⁴³

Ranskalaista rokokoota ja valistusaikaa käsitelävissä esseissään Suolahti on selvittänyt kuinka ranskalainen ylhäisönainen ajan seurapiireissä ja kabineteissa vapautui kodin »holhuunalaisuudesta», sekä kuinka hänestä vähitellen muotoutui seuraelämän keskus, rakkauden ja keskustelun varsinainen aihe. Aikalaiskirjeenvaihdon sisältämät ystävyyden ja kiintymyksen tunnustukset olivat Suolahdelle osoitus heräävästä yksilöllisyydestä, joka väritti myös suhdetta naiseen uudella tavalla. »Sukupuolirakkautta» ei enää tarkasteltu yksistään perheen tai »intohimon» valossa, vaan naisen ja miehen väliseen suhteeseen alettiin sisällyttää myös tiettyä »sielujen sopusuhtaisuutta». Mutta tämä oli ainoastaan peilin kääntöpuoli, sillä kasvava yksilöllisyys oli omiaan vapauttamaan myös niitä ihmismielen hämärämpiä tunteita — itsekkyyttä, ylenpalttista nautinnonhalua — jotka herkästi alistivat ystävyyden ja rakkauden omille, vähemmän mairitteleville ja keinotekoisillekin päämäärille.⁴⁴

⁴² Gunnar Suolahti 1913f, s. 86. Vrt. Sombart 1913. Erit. neljäs pääluku »Die Entfaltung des Luxus», s. 7—132. Sombart piti naista suorastaan eräänä »luksuksen» kantavimmista voimista.

⁴³ Ks. Gunnar Suolahden pro gradu -kortistot (JSp). Vrt. Elsa Roseniuksen kirje Gunnar Suolahdelle 7.12.1925 (JSp).

⁴⁴ Gunnar Palander 1905c; Gunnar Suolahti 1906d, 1913b ja 1913f. Vrt. Suolahti 1924b.

1600- ja 1700-luvun suomalainen nainen erosi asemansa puolesta ranskalaisesta ja osin jopa ruotsalaisesta kanssasisarestaan kuitenkin vielä huomattavasti. Meillä nuoria miehiä suorastaan kehoitettiin välttämään seurustelua naisten kanssa. Siinä missä »käytöksen kultaist kirjat» selostivat yksityiskohtaisesti, miten nuorukaisen tuli käyttäytyä vanhempien ihmisten tai arvohenkilöiden seurassa, siinä niissä ei sanallakaan viitattu »mihinkään huomaavaisuuteen neitosta kohtaan». Ja kirkko, joka tosin opetti, että naiset olivat muodollisesti yhtä kalliisti »lunastaneet» vapahtajansa, määräsi samalla, että esimerkiksi ehtoollisella oli miesten ja jopa alaikäisten poikasten käytävä naisten edellä. Syntymästään lähtien oli nainen alistettu miehelle:

»Naiselle antoi. . . kasvattaja sen neuvon, että he. . . Marian ja Saaran esimerkkiä seuraten mahdollisimman paljon pysyisivät kotonan ja milloin heillä oli tärkeitä asioita, tuli heidän kulkea kiireesti, silmät maahan luotuina ja sivuilleen katsomatta sekä muistellen asioita, jonka vuoksi olivat lähteneet, jotteivat sitä unohtaisi.»⁴⁵

Pojat ja tytöt olivat tuolloin lähes vanhempiensa omaisuutta. Avioliiton myötä he osin vapautuivat vanhemmistaan, mutta naiselle avioliitto merkitsi lähinnä sitä, että vanhempien omaisuus muuttui aviomiehen omaisuudeksi, vaikkakin naisen miehelään joutumista pidettiin Jumalan suomana palkintona hyveellisestä elämästä. Naisihanteena oli järkevä ja toimielias emäntä: » . . . milloinkaan ei unohdettu avustusta, minä miehen talous vaimon työstä sai; tulipa juuri tämä varsin usein peittelemättä pääasiaksi.»⁴⁶ Naisen ulkoista viehkeyttä, kauneutta ja nuoruutta ei sinänsä halveksittu, mikäli ne yhdistyivät työteliäisyyteen ja taloudellisuuteen. Siinä missä kauneus ja samanikäisyys olivat sivuseikkoja, siinä sääty ja syntyperä asettivat omat ehtonsa avioliitolle, viimeksi mainituissa ei eroavaisuuksia juuri sallittu. Kokemus oli näet osoittanut, »että korkeat seimet eivät sopineet matalille hevosille».⁴⁷

Avioliitto oli Suolahden mukaan siis kauppa ja nainen kaupattava tavara, jonka myöhempi arvo määräytyi työsuorituksen ja lasten lukumäärän perusteella. Naiselle avioliitto oli »ensisijassa elatuskysymys, miehelle taas seuraus itsenäisen aseman ja oman talouden hankkimisesta»⁴⁸.

⁴⁵ Gunnar Suolahti 1913a, s. 36—37.

⁴⁶ Sama, s. 56.

⁴⁷ Sama, s. 58. Ks. myös Gunnar Suolahden luentosarja »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla» (keväät 1922). Lennart Pinomaan (VA) ja Heikki Haavion (JSp) tekemien luentomuistiinpanojen mukaan.

Papisto-tutkimuksissaan Suolahti käytti avioliiton yhteydessä termiä avioliittomarkkinat. Ne hän satoi ajan viranhakukäytäntöön:

»Naimaton pappi, joka avioliittonsa kautta tuli sitoutuneeksi elättämään sekä vaimonsa entisen perheen että sen, jonka juuri aikoi perustaa, joutui täten ehdottomasti etusijaan naineisiin kilpahakijoihinsa verrattuna, joilla vain oli oma perheensä elätettävänä. Tällainen virantäyttämisyjärjestelmä siis ensi avioliittojen ja syntyvöisyyden määrää, samalla kun se välinpitämättömyydellään virkansasioita kohtaan lamautti henkiseemmät pyrinnot. Muuten olivat markkinat mitä kirjavimmat. Välistä oli vaihtoehtoisesti tarjolla äiti ja tytär, välistä useampia tyttäriä, välistä sellainen, joka vielä oli alaikäinen, mutta naitava määrövuosien kuluttua. Joskus otti nuorukainen iäkkäänpuoleisen lesken turvakseen, joskus vanha leskimies äsken naimaikään tulleen tytön, ja monta kertaa sattui, että sekä turvaajalla että turvattavalla jo ennestään oli lapsilaumansa, ennenkuin kävivät kolmatta perustamaan.»⁴⁹

Aikakaudet ja kokonaiskulttuuri

Miköli Suolahden esseekokoelmat ja eröät kokoelmien ulkopuolelle jääneet artikkelit haluttaisiin nimetö jonkinlaisella yleisnimikkeellä, niin mieleen tulee lähinnö suomalaisen barokin ja rokokoon ajan yleinen kulttuurihistoria. Vaikka Suolahti esseissöön ja edellä mainituissa ranskalaisutta koskeissa apurahahakemuksissaan käytti usein termejä »valistuskautsi» tai »rococonaika», niin hän ei missöön määritellyt selkeästi käyttömiensä termien ajallista, jos kohta ei myösköön asiallista sisältöä. Termit olivat ainoastaan historioitsijalle itselleen ja lukijalle tarkoitettuja apuneuvoja, kuten kaikki historiallisille aikakausille usein keinotekoisesti annetut nimikkeet:

»Historian joko kolmeen tai neljään aikakauteen on mielivaltaisen. . . Jako johtaa siihen vööröön käsitykseen, kuin olisi vanhan ajan päättyessö vanha maailma kukistunut ja uusi tullut sijalle.»⁵⁰

Aikaisemmin on todettu, että Suolahti oletti eri kansojen, valtioiden

⁴⁸ Gunnar Suolahti 1909d, s. 153.

⁴⁹ Gunnar Suolahti 1919c, s. 89. Ks. myös Suolahti 1909d, s. 152—162 ja Suolahti 1912a, s. 93.

⁵⁰ Katkelmia Gunnar Palanderin/Suolahden historiografian ja metodiopin luennoista ja seminaariharjoituksista sekä niihin liittyviä muistiinpanoja, kansio 30 (VA).

ja jopa eri yhteiskuntaryhmien saavuttavan verrannollisen henkisen tason eri aikoina. Kokonaiskulttuurin puitteissa oli havaittavissa ainoastaan eräänlaisia kulttuurijaksoja. Kokonaiskulttuuri oli aina erilaisten ajallisten, paikallisten ja yhteisörakenteellisesti sidonnaisten mentaalisten tekijöiden kooste.

Myös termi kulttuuri on tällöin ymmärrettävä laajasti, sillä käsitte-lytavaltaan ja tutkimusotteeltaan Suolahden esseet, kuten hänen tuotantonsa kokonaisuudessaan, ovat ennen kaikkea yhteiskuntahistoriallisia. Yhteiskuntahistoria voidaan määritellä sosiaali-, talous- ja kulttuurihistorian synteetiksi, jossa kirkko, valtio, hovi tai vaikkapa yliopisto instituutioina esiintyvät eräänlaisina taustamuuttujina, päähuomion kohdistuessa niihin yhteisöllisiin suhteisiin, jotka instituutioiden ja yksilöiden välillä sekä instituutioiden puitteissa kulloinkin vallitsevat.⁵¹

Esseekokoelmien lähtökohtana oli ranskalaisen valistuskulttuurin synty ja kehittyminen sekä uuden yleiseurooppalaisen porvarikulttuurin muotoutuminen. Tavoite jäi haaveeksi. Esseissään Suolahti kuitenkin koetti löytää tämän kulttuurimuodon ilmentymiä — heijasteita kaukaisessa Suomessa. Vaikka lopputulos kokonaisuutena ei vastaa Suolahden itse itselleen asettamia päämääriä, niin silti tutkielmat tarjoavat mielenkiintoisia tunnelmapaloja siitä, miten uusi eurooppalainen ajattelu alkoi pikkuhiljaa muokata myös Ruotsin valtakunnan syrjäisemmän kolkan, Suomen monisatavuotisia tapoja, tottumuksia ja uskomuksia. Rivien välistä huokuu myös tietty epäily uuden eurooppalaisen kulttuurin kaikkivoipaisuuteen, modernisti sanoen edistyksellisyyteen. Ajalle ominaisesta edistysuskosta huolimatta Suolahti geneettisen historiankäsitteksen omaksuneena ja suomalaiskansallisen ajattelun sisäistäneenä näki myös tuon uuden, yksilökeskeisen, kilpailuun ja oman edun tavoitteluun pohjautuvan kulttuurimuodon vaarat. Hänelle vanha talonpoikainen ja sukukeskeinen agraariyhtesö, jossa kukin tiesi paikkansa, jossa talonpoika tunsi porvarin ja porvari talonpojan sekä kumpikin pappinsa ja kartanonherransa, edusti niitä vuosisataisia, kansallisia perinteitä, jolle uuden tuli rakentua.

⁵¹ Vrt. Nikander 1934, s. 2.

IX

Suolahden papistotutkimukset — suomalaisen yhteisöhistorian klassikot — syntyvät

Verrattaessa Suolahden kulttuurihistoriallisia esseitä hänen valistuskautta koskeneisiin suunnitelmiinsa voidaan sanoa, että jälkimmäiset toteutusaan olisivat ehkä tieteellisessä mielessä olleet arvokkaampia kuin edelliset.¹ Valistuskauten liittyneissä tutkimussuunnitelmissa hahmotellut rakenteellis-metodiset linjat toteutuivat kuitenkin Suolahden klassikon aseman saavuttaneissa tutkimuksissa »Suomen pappilat 1700-luvulla» (1912) ja »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla» (1919). Ensin mainitussa tutkimuksessa Suolahti on selvittänyt sen materiaalisen miljöön, jossa papit perheineen päivittäin askaroivat, toisessa on tutkittu papistoa yhteiskunnallisena ryhmänä ja sen sosiaalista rakennetta.

Suomalaisuuden historiasta liikkeelle

Papiston yhteiskunnallinen merkitys oli Suolahdelle selvinnyt jo varhain. Varsinainen kiinnostus aiheeseen heräsi syystalvella 1905, jolloin Suolahti oli Tukholman arkistoissa selvittämässä ranskalaisuuden ilmenemistä

¹ Mikäli lukija haluaa eräänlaisen yleiskäsityksen Suolahden valistusaikaa (yleistä historiaa) koskevista mietteistä, hänen on kaivettava esiin vanha »Maailmanhistoria» (1914—1920), osa 5, mistä löytyy Suolahden artikkeli »Valistusaika. Ranska vallankumoukseen asti» (1917).

1700-luvun pohjoismaisissa lähteissä. Saman vuoden joulukuussa hän kirjoitti opettajalleen Danielson-Kalmarille ja kertoi käyneensä Ruotsin Riksarkivetissa läpi muutamia kymmeniä nidoksia maaherrojen kirjoituksia:

»Niissäkin tapaa aina siellä täällä aihettani koskevaa, mutta ei kuitenkaan erittäin paljon. Olen silti käynyt näitä lähteitä tarkasti tutustuakseni yleisesti valistusajan suomalaisiin oloihin, sellaisiin asioihin kuin virkamiesten ja kansan suhteeseen ym. Sivumennen olen tehnyt otteita inventaarioluetteloista, joita 1760-luvulta alkaen tapaa liitettyinä papinleskien armovuodenanomuksiin. Ne antavat hyvän kuvan pappiloitten elämästä ja pappien kirjallisuuden käytämisestä. Ulkomaisten muotien ja ylellisyystavaroiden tunkeutumisista maahamme voi niistä niinikään hyvin mukavasti seurata.»²

Kirjeessä on ehkä lievää selittelyn makua. Suolahti oli nimittäin muutamaa kuukautta aikaisemmin, lähinnä Danielson-Kalmarin painostuksesta, lupautunut kirjoittamaan »Suomalaisuuden historian» yhdessä A.H. Snellmanin (myöh. Virkkunen) kanssa.³ Suolahden tehtäviin kuului selvittää suomalaisuuden varhaisemmat vaiheet, Snellmanin puolestaan suomalaisuusliikkeen viime vuosikymmenet. Kirjeenvaihto osoittaa, ettei Suolahti ollut järin innokas ryhtymään työhön, mutta Danielson-Kalmarin »luotto-oppilaana» hänellä ei juurikaan ollut mahdollisuuksia kieltäytyä opettajansa tarjouksesta. Danielson-Kalmarille oli ollut tärkeää, että aihe uskottiin soveliaalle, vanhasuomalaisen ideologian omak-suneelle henkilölle.⁴

»Suomalaisuuden historia» ei edistynyt. Suolahti ei innostunut aiheesta, vaikka sen tiimoilta syntyikin muutamia artikkeleita. Uskaltaisin väittää, että Suolahdelle selvisi jo varhain, ettei työ suunnitellussa muodossa tulisi onnistumaan. Keskeiseksi kysymykseksi lienee noussut, mitä tämä suomalaisuus itse asiassa oli — suomalaisuus Suomessa.

Jonkinasteisesta suomalaisuudesta, suomalaisuusliikkeestä voidaan puhua jo Ruotsin vallan aikana, mutta varsinaiseksi yhteiskuntaa muokkaavaksi, julkisen elämän kaikkia aloja koskevaksi voimaksi se kehittyi vasta vuoden 1809 jälkeen, oikeastaan vasta Snellmanin ja hänen seuraajiensa vaikutuksesta. Suomalaisuutta ennen vuotta 1809 voitiin etsiä

² Gunnar Palanderin kirje J.R. Danielsonille Tukholmasta 9.12.1905, kansio 6 (VA). Ks. myös Gunnar Palanderin kirje Tukholmasta E.G. Palménille 11.12.1905 (HYK).

³ Gunnar Palanderin ja J.R. Danielsonin välinen kirjeenvaihto vuonna 1905 (VA ja JSp); Aspelin- Haapkyän päiväkirjamerkinnot 26.9. ja 14.10.1905 sekä 8.11. ja 16.12.1911 (Kirovuosien kronikka 1980). Ks. myös Uino 1983.

⁴ Ks. J.R. Danielsonin kirje Gunnar Palanderille 4.10.1905 (JSp).

ainoastaan joukoista, sen kansan tavoista ja jokapäiväisestä elämästä, joka asui sillä Ruotsin valtakunnassa maantieteellisesti rajatulla alueella, jossa puhuttiin suomea ja jolla oli oma vuosisatainen kulttuuriperintensä. Tähän kulttuuriperinteeseen oli kuitenkin jo varhain vaikuttanut emämaa-Ruotsin kulttuuri.

Tänä päivänä nähdään, että Suolahden ja hänen lähimpien oppilaitensa sekä professori Väinö Voionmaan yhteistyönä syntynyt »Suomen kulttuurihistoria» (1933—36) edustaa sitä suomalaisuutta, jota Suolahden mielestä voitiin tutkia. Valtiolliset tapahtumat ja suuret persoonat ovat teossarjassa jääneet syrjään. Niiden sijasta on keskitytty eri yhteiskuntakerrosten jokapäiväisen elämänmenon kuvailuun esihistorialliselta ajalta nykypäiviin. Kansatieteellisen aineksen runsaus leimaa käsitteilytapaa. Lopullisesti »Suomalaisuuden historia» -hankkeen voidaan katsoa rauenneen vuonna 1917,⁵ jolloin sen kirjoittamiseen myönnetyt varat, niin sanottu Emil Hårdhin rahasto, siirrettiin Suomalaiselta Kirjallisuuden Seuralta Suomen Historialliselle Seuralle, päämääränään ei yksin enää suomalaisuuden historia, vaan suomalaisen historiallisen kirjallisuuden edistäminen.⁶

Talonpojan historiasta papiston historiaan

Vaikka suomalaisuuden historia ei Suolahden osalta toteutunut, se ehkä sai hänet pohtimaan kansallisen kulttuurin luonnetta uudella tavalla. Kulttuurilainojen ja ulkomaisten virikkeiden rinnalle nousi kotimaisen kulttuurin omintakeisuuden etsiminen.⁷ Nämä kaksi teemaa kulkevat Suolahden papistotutkimusten pääjuonteina. Suomalaisuuden historia sekä valistuskulttuurihankkeen kariutuminen suuntasivat Suolahtea entistä enemmän kansalliseen historiaan. Tähän suuntaan häntä ohjasivat myös

⁵ Päiviö Tommilan (toim.) toimesta on tosin vuonna 1989 ilmestynyt teos »Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia». Teoksen juuret löytynevät vanhasta hankkeesta, mutta kirjan sitominen vuosisadan alun kaavaviluihin (aatteellis-poliittiseen tilanteeseen) tuntui keinotekoiselta.

⁶ HAik 1917, s. 137—138 ja Tuominen 1975, s. 61—62 ja 78. Päätökseen vaikutti epäilemättä se, että johtavien suomalaisten historioitsijoiden mielestä oli mielekkäämpää kirjoittaa elämäkerta Yrjö Koskisesta. Tätä pidettiin »kansallisena velvollisuutena» — suomalaisuusliikkeen muistoa ei saanut päästä unohtumaan. Historioitsijat olivat katsoneet huolestuneina, kuinka Koskisen laaja kirjasto oli heti hänen kuolemansa jälkeen hajoitettu — myyty eri henkilöille. Haluttiin kerätä, mikä kerättävissä oli. Tässäkin Suolahti oli henkilö, joka täytti »suomalaisuusmiesten» premissit (HAik 1917, s. 350—351.).

⁷ Ks. esim. Gunnar Palander 1906a.

vuosien 1905—06 poliittiset tapahtumat, jotka nostivat Suolahdessa esiin valistajan ja kansan eheyttäjän. Suurlakon jälkeisen kiivaan poliittisen taistelun myötä Suolahden usko sivistyneeseen yläluokkaan kuten myös työväestöön horjui. Eheyttävät tekijät oli löydettävä muualta, lähinnä vakaasta suomalaisesta talonpoikauskansasta.

Suomalainen talonpoika oli Suolahdesta se kantava voima, jonka varassa suomalaisuus pitkälti lepäsi. Eräässä Tukholmasta lähettämässään kirjeessä Suolahti totesi:

»Ja suomalainen talonpoika on myöskin melkein kokonaan historiaansa vailla, siitä syystä, ettei kukaan sellainen ole vielä historiaa kirjoittanut, joka olisi pitänyt kunnianaan olla sisimmältä olemukseltaan juuri talonpoika.»⁸

Suolahti itse oli vanhaa hämäläistä pappissukua.⁹ Hänen omakohdattaiset tietonsa talonpoikauskulttuurista ja talonpoikien tavoista olivat vähäiset. Näin ollen Suolahti ei katsonut omaavansa niitä valmiuksia talonpojan historian kirjoittamiseen, joita vaativa aihe olisi edellyttänyt.¹⁰ Kuten on jo selvitetty, Suolahden mielestä historiantutkimuksessa käytettävän materiaalin taustalla vaikutti viime vaiheessa inhimillinen psyyke. Näitä psyykkisen olemuksen ilmauksia pystyttiin syvällisesti ymmärtämään vasta silloin, kun ne vastasivat tutkijan omaa kokemusmaailmaa. Minkään yhteisön tai ryhmän historiaa ei toisin sanoen Suolahden mielestä voinut tutkia täysipainoisesti, ellei tutkija itse samaistunut jossain määrin kohteeseensa.¹¹

Papisto tarjosi Suolahdelle tutkimuskohteen, johon hän pystyi itse samaistumaan. Papisto oli myös eri yhteiskuntaluokista lähinnä talonpoikaista kansaa, joka puolestaan puhtaimmillaan edusti suomalaiskan-

⁸ Gunnar Suolahden kirje A.A. Takalalle 12.2.1909. Eino E. Suolahden mukaan (1947, s. 278 ja 388). Sekä A.A. Takalan kirje Gunnar Suolahdelle 2.4.1909 (JSp).

⁹ Ks. tästä Gunnar Suolahti 1932f sekä Eino E. Suolahti 1947, s. 7—19.

¹⁰ Jaakko Suolahden ystävällinen tiedoksianto. Saman suuntaisia ovat myös Gunnar Suolahden oppilaan Lauri Kuusanmäen muistelu opettajastaan (24.3.1965). Lauri Kuusanmäen arkisto, kansio 40 (JyMA). Suolahden kiinnostus talonpoikaiseen kansaan konkretisoitui hänen toimiessaan Hämäläis- osakunnan kuraattorina ja inspektorina, missä tehtävissä hänen perustamansa kotiseutukerho teki lukuisia retkiä hämäläiselle maaseudulle keräten katoavaa kansanomaista kulttuuria — tapoja, sananlaskuja etc. Suolahden mielestä ylioppilaiden tuli »eläytyä» talonpoikaiseen kansaan ja syventyä niihin kysymyksiin, jotka aiheuttivat kansassa ristiriitoja ja hajaantumista. Ks. tästä HO pt. 13.11.1928; Gunnar Suolahti 1925a; 1927g ja 1930a; sekä Kuusisto 1978 II, s. 74—78; Tuominen 1975, s. 59—60 ja Suhonen 1990.

¹¹ Ks. esim. Gunnar Suolahden luentokonsepti 23.10.1920, kansio 30 (VA).

sallista ajattelutapaa. Lisäksi papisto kouluja käyneenä, oppineena ryhmänä omaksui ensimmäisenä uudet ulkomaiset virikkeet. Sanalla sanoen:

»Vaikka papistossa olikin paljon puutteellisuuksia, oli sen merkitys koko kansalle erinomaisen tärkeä. Se oli ainoa sääty, jolla oli varsinaista opillista sivistystä, joka osasi latinaa ja seurasi tieteellisiä harrastuksia. . . Toiselta puolen se oli ainoa sääty, joka oli läheisessä tekemisessä yhteisen kansan kanssa. Kun lääkäreitä oli vielä aniharvoja, saivat papit usein pitää huolta kansan tereveydestä, parantaa heitä ja antaa heille neuvoja. Samalla tavalla olivat he kansanopettajia. . . Heidän tehtävänsä oli myös pitää järjestystä seurakunnissa, rangaista rikollista ja huonosta elämästä ja vastustaa taikauskoa. Se muoto, jossa ajan sivistys tuli kansalle, riippui papistosta.»¹²

Suolahdelle papisto tarjosi linkin kansaan. Sen tietoisuudessa tapahtuneisiin muutoksiin sielunpaimenella oli keskeinen merkitys. Tutkiesaan papistoa Suolahti samalla pääsi selville siitä, mikä oli kansan todellinen ajattelutapa. Jo aikaisin Suolahti myös oivalsi papiston merkityksen suomalaiskansallisen aatteen muotoutumisessa ja myöhemmän vanhasuomalaisen puolueen ideologiassa ja kannatuspohjassa. On helppo yhtyä siihen Gabriel Nikanderin arvioon Suolahden »Pappilat» -teoksesta, jossa Nikander toteaa, että juuri papiston pojissa heräsi voimallisimmin pyrkimys saavuttaa yläluokan koulutus ja elämänedellytykset. Ja mikäli näin ei olisi käynyt, ei suomalaisuusliike, sen saavuttama kannatus kansan keskuudessa — vastassaan ruotsinkielinen aateli, virkamiehet, upseeristo etc. — olisi saavuttanut voittoa niin nopeasti kuin mitä käytäntö sittemmin tuli osoittamaan.¹³ Vuonna 1909 Suolahden oli helppo kirjoittaa opettajalleen Danielson-Kalmarille, ettei hän juurikaan ollut ehtinyt paneutua suomalaisuuden historiaan, mutta »oli tarkastellut papiston ja talonpoikien valtiopäivävalituksia», joista kertoi löytäneensä suomalaisuuden historiallekin hyödyllistä tietoa.¹⁴

Se, missä vaiheessa papistosta tuli Suolahden pääasiallinen tutkimuskohde, jää arvailujen varaan. Epäilemättä ranskalaista valistusta ja sen ilmentymistä Pohjolassa käsitteiden apurahahankkeiden epäonnistumi-

¹² Gunnar Palanderin luento »Rococon-aika meillä ja muualla», kevät 1905, kansio 33 (VA).

¹³ Nikander 1915, s. 203.

¹⁴ Gunnar Suolahden kirje J.R. Danielson-Kalmarille Tukholmasta 18.1.1909, kansio 6 (VA).

nen pakotti hänet uusille urille. Pienempien apurahojen ja dosenttistipendin¹⁵ turvin hän kuitenkin pystyi oleskelemaan Tukholmassa niin kauan, että hänen essee-kokoelmansa »Elämää Suomessa 1700-luvulla I» ilmestyi loppuvuodesta 1909. Kokoelma sisälsi kuusi tutkielmaa, joista Suolahti lausui itse seuraavaa: »Kirjoitelmani ovat suureksi osaksi olleet vain alustavia harjoitelmia, joissa olen koittanut päästä 1700-luvun ihmistä mahdollisimman lähelle.»¹⁶ Nyt oli siis aika ryhtyä syventämään »harjoitelmia», pureutumaan tuon ajan ihmisen ajattelumaailmaan. Helmikuussa 1910 Suolahti jätti konsistorille papistoa koskevan apuraha-anomuksen Hallonbladin stipendiä varten.¹⁷

Tutkimussuunnitelma hahmottuu

Apuraha-anomuksessa Suolahti mainitsi ensi kertaa ryhtyvänsä tutkimaan »Suomen papiston historiaa 1700-luvulla». Hakemusta on syytä tarkastella lähemmin, sillä tutkimusmetodiltaan papistotutkimukset noudattelivat pääpiirteissään hakemuksessa esitettyjä linjoja. Papistotutkimuksilla oli selvät esikuvansa: kuulun ruotsalaisen historioitsijan ja yhteiskuntatieteilijän Pontus Fahlbeckin teos »Stånd och klasser» (1892) sekä ennen kaikkea saman tekijän Ruotsin ja siinä ohessa Suomenkin aatelialä käsittelevät teokset »Sveriges adel. Ätternas demografi I» (1898) sekä »Den levande adeln i Sverige och Finland II» (1902). Ne tarjosivat Suolahdelle muun muassa oivallisen oppitunnin tilastomateriaalin käytöstä yhteisötutkimuksessa. Myös ruotsalaisen kreivin Torsten Rudenschöldin kirjoitukset »Tankar om ståndscirkulation» (1845) ja »Tankar om ståndscirkulationens verkställighet» (1846) ovat olleet herätteitä Suolahden säätykiertoa koskeville käsityksille.¹⁸

¹⁵ Ks. esim. Gunnar Suolahden anomus dosenttistipendiä varten 13.10.1909. AD 16/504 (HYKA).

¹⁶ Gunnar Suolahden kirje A.A. Takalalle 21.11.1909. Eino E. Suolahden mukaan (1947, s. 281 ja 388).

¹⁷ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Hallonbladin stipendiä varten 28.2.1910. AD 36/266 (HYKA). Ks. myös Suolahden kirje veljelleen Ernst Suolahdelle Tukholmasta 29.5.1909 (ALK).

¹⁸ Ks. Gunnar Suolahden luentosarja »Suomen sivistyshistoriaa 1600- ja 1700-luvuilta» (syksy 1907 ja kevät 1910), kansio 35 (VA). Vrt. Wirilander 1965, s. 159; Gunnar Suolahti 1933, s. 200. Gunnar Suolahti oli epäilemättä Ruotsissa ollessaan seurannut myös sitä taloushistoriallista keskustelua, jota siellä alettiin vuodesta 1904 käydä »Ruotsin taloushistorian uudistajan», nuoren Eli F. Heckscherin (1879—1952) ympärillä. Oliko sillä merkitystä Suolahteen, on vaikea sanoa. Yhteistä Suolahdelle ja Heckscherille oli voimakas

Itse teoksissa lukijaa ei kuitenkaan ole rasitettu vaikeaselkoisilla tilastoilla. Valtionarkistossa säilytettävät Suolahden tieteelliset muistiinpanot kertovat kuitenkin sangen tarkoista ja yksityiskohtaisista laskelmista, joita Suolahti joutui papistotutkimuksia tehdessään suorittamaan.¹⁹ Lamprechtilaisen tradition sisäistäneenä kulttuurihistorioitsijana Suolahti katsoi, että historiantutkimuksen tärkeimpiä tavoitteita oli löytää monimutkaisten tapahtumasarjojen ydin ja esittää sen pohjalta kansantajuiset johtopäätökset. Lopullisessa muodossaan papistotutkimukset ovat siis kertovia. Osin tyyllillisistä syistä, mutta osin myös materiaalin hajanaisuuden vuoksi Suolahti joutui »synteettisellä kyvyllään luomaan kokonaisuuden», josta Arvi Korhonen on kirjoittanut seuraavasti:

»Lähteiden käytössä on Suolahti ankaran loogillinen. Hänen tutkimuksensa on tavallaan kuin mosaiikkityö, joka on ollut kokoonpantava määräämättömän monista ja erivärisistä sirpaleista. Sen havainnollisten yksityistapausten määrän, mitä hän käyntelee, on hän kuitenkin saanut muodostamaan selväpiirteisen kokonaisuuden, jossa ei ole liikaa riviäkään. . . . Jonkun toisen kertojan käsissä olisi lähes 300:sta sivusta paisunut 3000 sivua. Eri asia on, kuka sitä siinä tapauksessa olisi viitsinyt lukea ja olisiko kymmenkertainkaan tila saanut kaikkien Suolahden teoksen näkökohtiin asialisia ja alueellisia erilaisuuksia.»²⁰

Tutkimuskohteen demografisen (laajasti ymmärrettynä) rakenteen selvittäminen mahdollisti pappisluokan varallisuuden ja yhteiskunnallisen aseman selvittämisen. Lähinnä perunkirjaluetteloiden ja pappiloiden tilikirjojen avulla Suolahti katsoi voivansa laskea pappiloiden keskimääräisen varallisuuden eri vuosikymmeninä. Tämän jälkeen piti tutkia, mistä ja miten tuo varallisuus oli muodostunut: kuinka paljon ja missä määrin se koostui lakimääräisistä saatavista, missä määrin peritystä, pappi-

kokonaisvaltainen näkemys sekä pyrkimys tavoittaa säädösten takainen todellinen elämä. Suolahden suhtautuminen Heckscheriin oli ehkä hieman ambivalentti. Hän selvästi kunnioitti nuoren ruotsalaisen tiedemiehen näkemyksiä, mutta samalla kritisoi tämän taloudellis-liberalistisia painotuksia. Pohjoismaiden IV:ssä historioitsijakokouksessa kesällä 1926 Suolahti kävi asiasta kiihvasta väittelyä Heckscherin kanssa. Gunnar Suolahden 1.5.1928 päivätty ansioluettelo ja Eli Heckscherin kirje Suolahdelle 8.4.1927 (JSp); ks. myös HTF 1926, s. 149—151. Heckscheristä katso Montgomery 1953, Hetne 1980 ja Utterström 1982. Suolahden läheiselle oppilaalle Eino Jutikkalalle Heckscherillä on ollut suuri merkitys. Ks. tästä Jutikkala 1990 sekä Tommila 1989, s. 257.

¹⁹ Gunnar Suolahden kokoelmassa kansiot 3—21 käsittelevät papistotutkimuksia (VA). Vrt. Waris 1934, s. 4.

²⁰ Arvi Korhosen arvio Gunnar Suolahden teoksesta »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla». Iltalehti. Päiväämätön, Gunnar Suolahden lehtileikekokoelma (JSp). Ks. myös Tommila 1989, s. 151.

laiden tuotosta tai omasta taloudenpidosta ja lopuksi missä määrin seurakuntalaisilta »riistetyistä» ylimääräisistä saatavista.

Vuoden 1910 tutkimussuunnitelma ilmentää jälleen Suolahden kokonaisvaltaista tutkimusotetta. Se osoittaa myös, kuinka tärkeänä Suolahti piti taloudellisten kysymysten huomioimista yhteisötutkimuksessa. Tutkimusta voitiin laajentaa yhteiskunnan muille osa-alueille vasta papiston demografis-sosiaalisen rakenteen ja taloudellisen-yhteiskunnallisen aseman selvittämisen jälkeen. Suolahti on todennut, että ainoastaan näin luodulta perustalta saattoi syntyä syvällisempää kulttuurihistoriallista tutkimusta. Pystyttiin muun muassa ymmärtämään:

»... papiston ja pappilain elämä ja niissä ilmenevä sivistyskehitys, huonekaluston, tarve-esineiden (myös valistuskaudella ulkomailta tulevien kulttuuriesineitten ja keksintöjen) vaihtuminen ja kehittyminen sekä siinä yhteydessä pappiloissa vallitseva elintapa, perheenisän ja perheenäidin asema, lasten kasvattaminen ja kouluttaminen, ajanviettotavat jne.»²¹

Suolahti halusi papistotutkimuksissaan luoda kattavan kuvan maan johtavasta oppineesta säädystä 1600- ja 1700-luvulla. Silloin sääty-yhteiskunta oli vielä elinvoimainen ja eri yhteiskuntaryhmien väliset rajat selkeät. Kokonaisvaltaisuus oli ensisijassa tutkimusotteellista. Alusta lähtien Suolahti tietoisesti rajasi tutkimuksen ulkopuolelle papiston uskonnollisen (lähinnä teologisen) ja osin seurakunnallisenkin toiminnan, asia, josta eräät kriitikot, ehkäpä oikeutetustikin, Suolahtea arvostelivat.²² Myös papiston valtiollinen toiminta, sen esiintyminen säätyvaltiopäivillä jäi syrjään, vaikka Suolahti vielä vuonna 1910 kaavaili tutkimuksen

²¹ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Hallonbladin stipendiä varten 28.2.1910. AD 36/266 (HYKA). Lainauksesta käy ilmi Suolahden kiinnostus papiston perhesuhteisiin, ei ainoastaan geneologiselta kannalta, vaan nimenomaan mentaaliselta kannalta. Eräässä kirjjeessä (10.3.1917) WSOY:lle Suolahti toteaaakin saaneensa Ruotsista »mielenkiintoisia» asiakirjoja, jotka osoittavat kuinka suuri »merkitys papin rouvilla oli ollut ja oli papin toimintaan» (WSOY:n arkisto).

²² Ks. esim. Martti Ruuth 1921, s. 29–30. Oikeutetusti sikäli, että Suolahden perimmäisenä tavoitteena oli löytää aikakauden »yleinen ajattelutapa». Itsekin Suolahti oli sitä mieltä, että uskonnollisilla käsityksillä oli merkittävä sija tämän ajattelutavan muotoutumisessa. Toisaalta Suolahden »papistoa» koskevat muistiinpanot, kuten teokset sinänsä, osoittavat, että hän oli varsin paljon pohtinut myös papiston uskonnollista ja sivistyksellistä tilaa. Suolahti ei kuitenkaan halunnut suoranaisesti mennä alueelle, jonka eksperti hän ei ollut. Lisäksi hän oli tullut siihen tulokseen, ettei 1600- ja 1700-luvun papiston (kokonaisuutena ottaen) hengellinen eikä sivistyksellinenkin taso ollut kovin mairitteleva. Vasta herätysliikkeiden nousu pakotti kirkonmiehet syvällisemmin pohtimaan oman uskonsa perusteita ja tätä kautta kehittämään myös pappiskasvatusta.

ulottamista tällekin alueelle. Pääteemana oli papisto osana yhteisöä niin taloudellisena, sosiaalisena kuin kansatieteellisenäkin ilmiönä. Gabriel Nikanderia lainaten:

»Docenten Gunnar Suolahti, . . . har genom föreliggande arbete be-
trädt områden, för hvilka den finländska och i synnerhet vår
svenskspråkiga historieforskning hittills stått ganska främmande.
Åtskilligt arbete har väl tidigare nedlagts på utredandet af vårt lands
ekonomiska förhållanden, men resultaten hafva vanligen burit en
mera officiell och kameral prägel, som underlättat deras upptagande
inom den politiska historiens intressesfär. Suolahti har däremot fri-
gjort sig från äldre föreställningar om hvad som är 'värdigt' att
af historikern behandlas, och gör med käckt mod strandhugg på
såväl folkloristikens och etnografins som agrarhistoriens gebit. Re-
sultatet blir en i högsta grad sakrik framställning, som intimt och
okonstladt låter oss skönja konturerna af det finska prästerska-
pets dagliga lif under 1700-talet.»²³

Professori E.G. Palménin maaliskuussa 1910 historiallis-kielitietelli-
selle osastolle antamasta myötämielisestä lausunnosta huolimatta Suo-
lahti ei tälläkään kertaa saanut stipendia.²⁴ Tämä epäilemättä pakotti
hänet tinkimään alkuperäisestä suunnitelmasta. Marraskuussa 1912 mark-
kinoille tullut teos »Suomen pappilat 1700-luvulla» sisälsi vain osan odo-
tetusta kokonaisuudesta. Suomen ja Skandinavian historian professorin
virka oli samoihin aikoihin avautunut E.G. Palménin siirrettyä joulu-
kuussa 1911 eläkkeelle. Useiden hakijoiden joukossa oli myös Suolah-
ti, joka kenties yritti parantaa mahdollisuuksiaan julkaisemalla osan pa-
pistotutkimuksistaan. Värikkään »näytelmän» jälkeen professuurin sai
lopulta vuonna 1915 Carl von Bonsdorff (1862—1951). Suolahti yhdes-
sä ystävänsä Väinö Voionmaan kanssa oli kuitenkin todettu päteväksi
virkaan.²⁵

Papistotutkimukset kulminoituivat vuonna 1919. Tällöin ilmestyi Suo-
lahden tutkimus »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla».

²³ Gabriel Nikanderin arvio Gunnar Suolahden teoksesta »Suomen pappilat
1700-luvulla». Finsk Tidskrift 1915 1, s. 200.

²⁴ Hist.-kielit. os. ptk. 22.3.1910.

²⁵ Asiakirjoja yliopistoasioissa. Handlingar i universitetsärenden 1913 n:o 2a ja 2b;
Klinge 1974. Ks. myös E.G. Palménin, J.R. Danielson- Kalmarin ja M.G. Schybergsonin
lausunnot Suolahden tieteellisestä pätevydestä. KA 7/1915 (HYKA). Sekä konsistorin ptk.
11.2.1914, Jaakko Gummeruksen mielipide Suolahden tieteellisestä pätevydestä.

Sisältö ja painotukset: »Pappilat»-teos

Papistotutkimuksia tarkasteltaessa huomio kiinnittyy siihen, että ne julkaistiin ikään kuin väärässä järjestyksessä. Tutkimusten demografinen perusta löytyy pääosin »Papistosta». Tästä huolimatta teokset muodostavat kokonaisuuden. Niitä voidaan pitää toisiaan täydentävinä rinnakaistutkimuksina.²⁶ Suolahden tutkimusote »Papistossa» on sosiaalihistoriallinen, »Pappiloissa» se oli huomattavasti kansatieteellisempi.

Jälkimmäisen teoksen nimi, kuten ehkä sisällysluettelokin lupaa vähemmän kuin mitä kirja lukijalleen todellisuudessa tarjoaa. Havainnollistaakseen miljöökuvastaan Suolahti oli laajentanut aihepiiriään ohi pappiloiden entisaikain talonpoikaiselämäänsä yleensä. Teoksessa käsitellään muun muassa viljelysmaitten jakautumista aurinkojaon ajoista isonjaon toteuttamiseen saakka, kyläläisten yhteisiä töitä ja askareita sekä heidän ikivanhoja uskomuksiaan ja merkkipäivänviettotapojaan. Tutkimuksessa sivutaan myös useita erityiskysymyksiä, kuten kirkon ja pappilan läheisyydessä harjoitettua salakauppaa, jossa kirkon palvelijat usein itsekin olivat mukana. Tällaisia ovat myös papiston syömä- ja juomatavat, joiden »hillittömyys» kytkettiin osin pakanuuden, osin katolilaisuuden aikaisiin tottumuksiin, ja tavoissa tapahtunut kehitys paitsi luterilaisen oppirakennelman sisäistämiseen, myös pappiloitten ja ympäröivän yhteisön taloudellisissa oloissa tapahtuneisiin muutoksiin. Kansatieteellisistä painotuksistaan huolimatta teoksen pääpaino on lähinnä siinä aineellisessa ympäristössä, missä papit perheineen elivät. Muun muassa pappilan tupaa 1700-luvun alkupuolella Suolahti on kuvannut seuraavasti:

»Aluksi oli vain savureikä katossa ja se toimitti samalla ikkunan virkaa. Pirtistä ei ollut mitään näköalaa, elettiin kuin kaivon pohjalla, vain taivas näkyi ja sen alla oleva täplä lattiaa oli valaistu. . . Tällainen asumus aiheutti velttoutta ja välinpitämättömyyttä; kotiaskareita oli vaikea tehdä pimeyden vuoksi, puhumattakaan kuumuuden raukaisevasta vaikutuksesta. Viinaa juotiin ja löhöttiin penkillä.»²⁷

Rakennukset niitä ympäröivine viljelyksineen ilmensivät toisin sanoen sitä talousmuotoa, jossa yhteisö eli. Muutokset viljelystavassa, karjan-

²⁶ Ks. Gunnar Suolahti 1919c, »Alkusanat».

²⁷ Gunnar Suolahden luentokonsepti koskien Suomen sivistyshistoriaa 1500—1700-luvuilla (syksy 1913), kansio 35 (VA); ks. myös Gunnar Suolahti 1912a, s. 202—218.

hoidossa tai rakennusten ryhmittelyssä heijastuvat elämäntapaan ja jopa maailmankatsomukseen. Arvostellessaan vuonna 1912 ilmestynyttä Henrik Schückin teosta »Rom, en vandring genom seklerna», Suolahti kirjoitti:

»...rakennukset ovat mitä läheisimmässä yhteydessä koko historiallisen elämän kanssa... kaikki yhdessä, ryhmittelyssä, muodoissa, yksityisyyksissä antaa mitä eloisimman käsityksen hävinneen elämän täyteläisyydestä.»²⁸

Kirkot kertoivat Suolahdelle uskonnollisista käsityksistä, julkiset rakennukset viestittivät valtiollis-yhteiskunnallisista oloista, teatterit ja sirkukset sivistystarpeista sekä huvituksista, yksittäiset rakennukset jokapäiväisestä elämästä, muurit uhkaavista vaaroista ja ponnisteluista niiden torjumiseksi. Tätä ulkoista kuorta ja siihen kytkeytynyttä elämänkulkua Suolahti pyrki tarkkailemaan psykologisen silmänsä ja intuitiivisen myötäeläytymisen avulla.²⁹

Suolahden »Pappilat»-tutkimuksen viimeistä lukua »Savupirtistä kartanoon» voidaan pitää huikeana historiallis-kansatieteellisenä kuvaelmana, jossa rakennusten ja asumistavan kehityksen avulla on selvitetty yhteiskunnassa ja ihmisten ajattelussa tapahtuneita muutoksia keskiajan »hämäristä» 1800-luvun alkuun saakka. Pimeä ikkunaton savupirtti symbolisoi työvoimavaltaista kollektiivista metsä- ja kaskitaloutta, jossa ihmisen ajattelu ja toiminta ankkuroituivat jokapäiväisen leivän hankintaan. Luonto ja vuodenajat ohjasivat asukkaiden työtä ja määräivät elintavat. Leimaavana piirteenä oli yhteisön staattisuus ja ajattelutapojen kapea-alaisuus. Ikkunan yleistyttyä katseet suuntautuivat laajemmalle. Valo edesauttoi muun muassa lukuharrastusten leviämistä, mikä puolestaan näkyi uusien viljelysmuotojen käyttöönottona. Kartanot puutarhoineen ja ryytimaineen puolestaan edustivat uudenlaista yksilökeskeisempää ajattelutapaa, joka liittyi valistuskauden muutoksiin. Ajattelun avartuminen näkyi niin arjessa kuin juhlassakin. Asuntojen sisustukseen alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Kamarin rakentaminen kuten myös kiinteiden huonekalujen muuttuminen irrallisiksi kertoivat uuden eurooppalaisen individuaalisen kulttuurin leviämisestä Suomeen:

»Sen rikkaan monimuotoisuuden edessä, joka uusissa esineissä, niiden aineksissa, muodoissa ja värityksessä tuli näkyviin, ei renes-

²⁸ Gunnar Suolahti 1914a, s. 164.

²⁹ Vrt. U.T. Sirelius 1912 ja Nikander 1915.

sanssin yksinkertainen, suoraviivainen muotoihanne kestänyt. Vielä vähemmän kestävä ne keskiaikaisten elämänmuotojen jätteet, jotka niin merkillisen sitkeästi olivat 17 sataluvulle asti säilyneet. Juuri tämä sataluku tuli niinmuodoin meidänkin syrjäisissä oloissamme ja asumuksissamme olemaan perinpohjaisen, vaikkakin rauhallisen kumousliikkeen aikaa.»³⁰

Vaikka Suolahden »Pappilat»-teosta voidaan kollektiivisen tutkimusotteensa, poikkitieteellisen käsittelytapansa ja asioiden toisiinsa kombinoinnin puolesta pitää klassikkona, niin alkuperäissuunnitelmiin verrattuna tutkimuksen anti yksittäisenä teoksena olisi saattanut jäädä hienoiseksi pettymykseksi. Lähdepohjaltaan teos nojasi monasti varhaisempaan tutkimukseen: taloudellisten kysymysten käsittely muun muassa saksalaisiin taloustieteilijöihin W. Roscheriin ja A. Meitzeniin sekä englantilaiseen taloushistorioitsijaan W.J. Ashleyhin, kansatieteellinen osuus koitoiseen U.T. Sireliukseen ja vanhoja ajattelutapoja ja -tottumuksia käsittelevä osuus tanskalaiseen kulttuurihistorioitsijaan Troels-Lundiin.³¹

Pappilattutkimuksessaan Suolahti tulkitsi papiston ajattelutapoja lähtökohtanaan aineellinen ympäristö: »Pappila kokonaisuudessaan, kylän laidasta ja pappilan vainioiden aidan takaa lähtien aina asuinrakennuksen salaisinta komeroa myöten tuli näytellyksi uteliaalle vieraalle, mutta arvoisaa sielunpaimenta itseään ei vielä hänelle esitetty.»³² Tämä ei kuitenkaan riittänyt. Suolahti itse onkin todennut, että hänelle selvisi pian, ettei papiston asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa voinut selittää pelkän ulkoisen kuoren pohjalta.³³ Pappien elämäntapaa ja elämänolosuhteita oli tarkasteltava yhteiskuntaryhmän kokonaisrakenteen muodostamaa taustaa vasten. Oli selvitettävä sen sisäisessä rakenteessa tapahtuneet muutokset — »pappisaristokratian ja pappisproletariaatin» muotoutuminen eri puolilla Suomea. Papisto luokkana oli hajotettava osiin:

»Jos mieli välttää ylimalkaisia, sovinnaisia vastauksia näihin tutkimuskysymyksiin, on täytymys etsiä vastausta syvemmältä kuin muutamista pääasiallisista lähteistä, jotka yleisin sanoin kertovat

³⁰ Gunnar Suolahti 1912a, s. 242—243.

³¹ Ks. erit. Gunnar Suolahden »Pappilat»-teosta koskevat muistiinpanot ja käsikirjoitukset, kansiot 3—8 (VA).

³² Arvi Korhonen, »Suomen papisto 1600- ja 1700- luvuilla». Iltalehti. Päivämätön, Gunnar Suolahden lehtileikekokoelma (JSp).

³³ »Prästerskapets i Finland — sociala struktur och prästläkternas utbredning under 1600- och 1700- talen». Gunnar Suolahtis föredrag vid Nordiska historikermötet på Sorö 29. juni — 4. juli 1926 (JSp). Löytyy osin painettuna, Gunnar Suolahti 1926a.

oloista ja ilmiöistä. On sen uhallakin, että tutkimus näyttäisi tuloksiin verrattuna liian työläältä ja turhanaikaiselta, otettava jokainen säädyn yksilö, jokainen perhekunta erikseen, hajotettava ikään kuin tutkimusaines alkutekijöihinsä, ja niistä rakennettava uudestaan menneitten olojen, menneen elämän kuva.»³⁴

Tämän suuntainen suunnitelma sai lopulta myös historiallis-kielitieteellisen osaston yksimielisen kannatuksen. Vuonna 1914 myönnetyn Hallonbladin stipendin turvin Suolahti kykeni täysin antautumaan tutkimuksilleen.³⁵ Papistotutkimus laajeni niihin mittasuhteisiin, jotka oli esitetty vuoden 1910 apuraha-anomuksessa.

Sisältö ja painotukset: »Papisto»-tutkimus

Suolahti lähti tutkimuksessaan liikkeelle papiston varallisuussuhteiden perinpohjaisesta tilastollisesta erittelystä. Työn edetessä kävi ilmi, etteivät pelkät peruluettelot sellaisenaan antaneet riittävää käsitystä varallisuuden laadusta. »Vertailevan hintatutkimuksen» ja papiston velkasuhteiden kartoittamisen seurauksena hahmottui kuva papistosta heterogeenisenä säätyinä:

»Yksityiskohtainen ainehistoni itse kunkin papin varallisuuden tilasta on tilastollisesti ryhmitettynä tehnyt minulle mahdolliseksi erottaa pappissäädyistä eri ryhmiä, jotka varallisuudeltaan, sosiaaliselta asemaltaan ja sivistystasoltaan melkoisesti ovat eronneet toisistaan.»³⁶

Tutkimus laajeni papiston taloudellisesta asemasta myös säädyn »sosiaalisen ja sivistyksellisen rakenteen» selvittelyyn. Työ vaati Suolahden mielestä papiston tarkkaa genealogista ryhmittelyä. Kysymyksiin, miten ja miksi jyrkästikin toisistaan poikkeavat ryhmät olivat kehittyneet saman säädyn sisällä, Suolahti haki vastausta säätykierrosta. Sitä kautta tutkimus laajeni muihin säätyihin ja muodostui pelkkää papistoa huomattavasti kattavammaksi.³⁷

³⁴ Gunnar Suolahti 1915a, s. 1.

³⁵ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Hallonbladin stipendiä varten 27.3.1914. AD 11/348 (HYKA). Ks. myös Hist.-kielit. os. ptk:t 22.4. ja 29.4.1914 sekä konsist. ptk. 14.5.1914.

³⁶ Gunnar Suolahden kertomus apurahan käytöstä 20.4.1916. AD 71/385 (HYKA). Ks. myös Suolahden selvitys apurahan käytöstä 20.4.1915. AD 46/439 (HYKA).

³⁷ Ks. lähdeviite 33. Vrt. Gunnar Suolahti 1917d.

Säätykierto ja genealoginen tarkastelukulma laajensivat tutkimusta myös ajallisesti. Suolahti oli jo »Pappilat»-tutkimuksessaan ajautunut kauas ohi otsikon ilmoittaman 1700-luvun, mutta vasta nyt hän ulotti systemaattisen käsittelyn 1600-luvulle. Pappissukujen synnyn, leviämisen ja ryhmittymisen tutkiminen (vrt. evolutionismi) toi työhön uuden, maantieteellisen ulottuvuuden, joka ilmeni muun muassa pappissukujen »vaelluksen» tarkkana selvittelynä.³⁸ Suolahden tarkastelun eräänä lähtökohtana oli keskusta-periferia -ajattelu. Syrjäisen sisämaan ja vanhojen kulttuurialueiden välisen rajan hän näki jyrkkänä:

»Syrjäisissä sisämaan seurakunnissa, joissa puuttui miltei kokonaan kosketusta sivistyskeskusten kanssa ja jonne oli vaikea saada kirjojakin hankituksi, oli pappien sangen työlästä ylläpitää henkisiä harrastuksia. . . Sanalla sanoen; syrjäisen sisämaan ja alemman papiston kirjavarat, siis myös harrastuspiiri, edustivat vanhempaa, edellisen ajanjakson tyyppiä.»³⁹

Kuvattujen osaselvitysten avulla Suolahti rakensi lopulta yleiskuvan papistosta »sosiaalisena ryhmänä: sen sosiaalisesta laadusta ja rakenteesta sekä suhtautumisesta muihin yhteiskuntaluokkiin».⁴⁰ Aivan kuten nimimerkki E.A.V. Ylioppilaslehdessä totesi: »Papiston rinnalla tekijä vertaillen valaisee yhteiskunnan muitakin luokkia ja selvittää niitä sosiologisia lakeja, joista koko yhteiskunnallinen elämä noina aikoina oli riippunut.»⁴¹ Ja vaikka tutkimus jälleen pohjautui laajaan arkistomateriaaliin ja paikoin yksityiskohtaisiin tilastollisiin laskelmiin, ei näillä rakennuspuilla ole tälläkään kertaa lukijaa raskitettu. Runsaan esimerkkiaineen annetaan puhua puolestaan. Eri puolilta kerätty lähdemateriaali saa Suolahden käsissä elämää ja liikettä.⁴² Tutkimustulokset esitetään karakteristisinä esimerkkeinä, tyypillisinä piirteinä papiston ja ajan oloista, uskomuksista ja ristiriidoista. Lähdemateriaalin pimennoista on aina löytynyt yksilö enemmän tai vähemmän raadollisine pyyteineen ja tarpeineen. Hänet Suolahti on asettanut siihen mahdollisuuksien kenttään,

³⁸ Vrt. Martti Ruuthin arvio Gunnar Suolahden teoksesta »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla». Vartija 1921, s. 27—30.

³⁹ Gunnar Suolahden konsepti »Papisto»-tutkimusta varten (JSp). Vrt. Gunnar Suolahti 1919c, s. 175—198.

⁴⁰ Gunnar Suolahti 1919c, »Alkusanat».

⁴¹ Nimimerkki E.A.V:n (Erik Anton Virtanen) arvio Gunnar Suolahden teoksesta »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla». Ylioppilaslehti 1920, s. 292.

⁴² Gabriel Nikanderin arvio teoksesta. HTF 1921, s. 179.

jossa ihminen eli ja toimi. Kaarlo Wirilander on ilmaissut asian seuraavasti:

»Tutkijan kokoama laaja pohjamateriaali, syvälinen eläytyneisyys kuvattavan ajan ihmisten ajattelu- ja toimintatapoihin sekä kohdalleen osuva olennaisen vaistoaminen ovat näissäkin teoksissa johtaneet tutkimustuloksiin, joiden pääpiirteitä ei edes armoton laskukoneen toimeliaisuus ole vastedes sanottavasti muuttava.»⁴³

Wirilander on varmasti oikeassa jatkaessaan, että paitsi Suolahden persoona (tiedemies ja taiteilija), niin myös tutkimusajankohdan lähdetilanne, tietoainekseen »armoton aukollisuus», varsinkin 1700-lukua edeltävältä ajalta, ei olisi sallinut yhtenäisten tilastojen esittämistä.⁴⁴ Aukko kohdat Suolahti on paikannut eläytymisellä ja niin sanotulla takautuvalla tutkimusmenetelmällä, jossa myöhempien aikojen lähteitä hyväksi käyttämällä pyritään pääsemään niihin kehitystrendeihin, jotka oletettavasti jo aiemmin olivat olleet samansuuntaisia kuin myöhemmin. Tutkittavan ajan perinpohjainen tuntemus edesauttoi Suolahtea tällaisen metodin käytössä. Suolahden kollega Väinö Voionmaa oli jo muutamaa vuotta aiemmin menestyksekkäästi soveltanut mainittua metodia keski-ajan »hämäriin» ulottuneessa tutkimuksessaan »Suomen karjalaisen heimon historia» (1915).⁴⁵

Kokonaisvaltaisesta otteestaan huolimatta Suolahden alueellinen painopiste tutkimuksessa keskittyi akselille Varsinais-Suomi — Häme — Pohjanmaa. Viipuria, alueellista keskusta, lukuunottamatta itäinen kuten myös pohjoinen Suomi jäivät tarkastelussa vähemmälle. Tähän lie-nee osaltaan vaikuttanut Suolahden käsitys historian kertautuvuudesta. Suolahti keskittyi kohteisiin, jotka kulkivat kehityksen eturintamassa. Itäinen kaskikulttuuri edusti hänelle länsisuomalaista primitiivisempää tasoa. Kehitys Itä-Suomessa tulisi noudattelemaan samoja päälinjoja kuin vastaava kehitys läntisessä Suomessa, sillä erotuksella, että ainoastaan harvat itäsuomalaiset pappissuvut olivat talonpoikaista syntyperää.⁴⁶

Taloudellisissa rakenteissa tapahtuneet muutokset ohjasivat kehitys-

⁴³ Wirilander 1965, s. 160—161.

⁴⁴ Sama, s. 161—162.

⁴⁵ Ks. tästä Halila 1969.

⁴⁶ Ks. lähdeviite 33. Vrt. Arvi Korhosen (Iltalehti, päiväämätön, JSp), Gabriel Niskanderin (Finsk Tidskrift 1915 1, erit. s. 204—205), Gunnar Sarvan (Helsingin Sanomat n:o 345/1920) ja Albin Simolinin (nimimerkki A.S./Teologinen Aikakauskirja 1913, erit. s. 402—403) arviot Gunnar Suolahden »papisto»-tutkimuksista.

tä elämän muilla sektoreilla. Tältä pohjalta Suolahti pyrki rakentamaan ehyitä kehityslinjoja. Siinä missä »Pappiloissa» kuljettiin vielä 'duurissa' — »Savupirtistä kartanoon», oltiin »Papistossa» käännytty jo 'moliin': Suolahdelta ei jäänyt huomaamatta, että kustavilaisella ajalla papiston ja rahvaan välinen ero kasvoi. Papistosta tuli yläluokkaa ja talonpoikaisesta rahvaasta alaluokkaa. Samalla papiston siteet kansaan heikkenivät. Kansanomaisen papiston rinnalle muotoutui selvästi siitä erottuva korkeakulttuurinen pappisaristokratia, joka oli vahvasti vastakohtainen sekä ajattelumaailmaltaan että käytöstavoiltaan ja usein jopa kieleltään kansanomaiseen ja paikoilleen jähmettyneeseen alempaan papistoon verrattuna. Pappisaristokratian merkitys lisääntyi sitä mukaa kun se samaistui porvarilliseen elämäntapaan. Kuilu rikkaan, »kultvoidun» pappisylimystön ja muun papiston välillä syveni entisestään. Samalla seurakunnan ja papiston välinen ikivanha, henkilökohtainen suhde heikkeni. Kansanomaisesta »tietäjästä», seurakuntalaisten »sielujen hoitajasta» tuli ensin »opettaja» ja sitten »kruunun käskyläinen», kaavamaisen valtiokirkollisen instituution kylmä virkamies.⁴⁷

Aikasidonnaisuus ja kritiikki

Suolahden papistotutkimuksissa aika ja paikka ikään kuin menettävät merkityksensä. Taannehtivaa metodologia käyttäen Suolahti on selvittänyt eri ongelmavyöhytien taustoja aina keskiajasta ja antiikista lähtien. Myös oma päivä heijastuu teosten lehdistä. Menneisyyttähän ei Suolahden mukaan voinut ymmärtää ilman nykyajan herättämiä kysymyksiä. Kysymyksenasettelu toisin sanoen seurasi sitä tietoa, mikä nykypäivästä oli olemassa. Jo Suolahden käyttämä terminologia — »yhteiskuntaluokka», »kapitalismi», »riisto», »suurpääoma», »pappisköyhälistö», »nouseva ja laskeva säätykierto», »vuorovaikutussuhde», »vertaileva hintatutkimus» jne. — viittaa monipuoliseen ajan kirjallisuuden tuntemukseen ja myös oman ajan polttavien yhteiskunnallisten kysymysten tiedostamiseen.

Teosten kaiken kaikkiaan myönteisissä ja kiittäväissä arvosteluissa kritiikki (silloin kun sitä esiintyi) suunnattiin lähinnä siihen, ettei Suolahti ollut käsitellyt papistoa riittävällä pieteetillä. Viitattiinpa jopa suoranaisesti mustamaalaamiseen ja siihen, että jälkimmäisessä teoksessa olisivat heijastuneet vuosien 1917—18 tapahtumat.⁴⁸ Pappien ryypymä-

⁴⁷ Gunnar Suolahti 1934a, erit. s. 56—57 ja 65.

⁴⁸ Ks. esim. Gunnar Suolahden kirje Gabriel Nikanderille 23.3.1921 (JSp); Nikander

tä, tappeluista, oman taloudellisen edun ajamisesta, oletettua alhaisemmasta sivistystasosta, puutteellisista käytös- ja asumistavoista ei kaiketi olisi saanut puhua suolahdelaisen suorasukaisesti, sanalla sanoen kuvata pappia tavallisena ihmisenä — paisi hyvässä, niin myös pahassa — inhimillisine heikkouksineen. Toisaalta Suolahden tapa käyttää yksittäisiä lähteitä (esim. yksityiskirjeenvaihtoa, rahvaanvalituksia tai tuomiokirjoja) sellaisinaan mentaalisten tekijöiden kuvastimena ei ammattihistorioitsijan silmissä aina kertonut asioiden koko totuutta. Gabriel Nikanderia lainaten:

»För jämförelses skull kan erinras om att icke alla lutherska omöden om katolicismen och icke alla uttalanden av socialister och kommunister om det borgerliga samhället kunna tagas som fullgiltiga sanningar. Vid alla andliga rörelser gäller, att så snart ett tryck blir medvetet för dem som lida därav, så ökas känsligheten för detta tryck mångdubbelt.»⁴⁹

Mitä tulee vuosien 1917—18 heijastumaan »Papistossa», näkemys pitää epäilemättä osin paikkansa. Mutta merkille pantavaa on se, ettei Suolahti useiden aikalaistensa tapaan tuominnut kansaa, vaan kansasta vieraantuneen, kieleltään ruotsalaistuneen aristokratian. Vuosien 1917—18 tapahtumat eivät Suolahdelle muodostuneet ylitsepääsemättömän traumaattiseksi kokemukseksi. Vuoden 1905 suurlakko ja ennen kaikkea sitä seurannut kiivas poliittinen taisto ja eripuraisuus porvaristoryhmittymässä olivat vaikuttaneet Suolahden käsitys- ja ajatustapaan huomattavasti enemmän. Kyseinen taistelu aiheutti hänessä pessimismiä, joka liittyi paitsi kansan valistajilleen osoittamaan epäluottamukseen, niin ennen kaikkea sivistyneen ja kouluja käyneen luokan osoittamaan kykenemättömyyteen toimia pyyteettömästi omintakeisen kansallisen kulttuurin kehittäjänä ja eheyttäjänä.⁵⁰

1934, s. 4. Ks. myös Nikanderin arvostelu Suolahden »Papisto»-tutkimuksesta (HTF 1921, s. 178—183); Martti Ruuthin arvio samasta teoksesta (Vartija 1921, s. 27—30, sekä Uusi Suomi, päiväämätön lehtileike, JSp). Vrt. Nikanderin (Finsk Tidskrift 1915/1, s. 200—206) ja J.R. Koskimiehen (J.R.K./Vartija 1913, s. 102—106) sekä Albin Simolinin (A.S./Teologinen Aikauskirja 1913, s. 400—404) arvostelut Suolahden »Pappilat»-teoksesta.

⁴⁹ Gabriel Nikanderin arvio Suolahden »Papisto»-tutkimuksesta. HTF, 1921, s. 181—182.

⁵⁰ Ks. Vihtori Peltosen (Johannes Linnankoski) kirje Gunnar Suolahdelle 28.10.1906 ja Suolahden päiväämätön vastauskonsepti (JSp); veljesten Eino ja Hugo Palanderin/Suolahden ja Gunnar Palanderin/Suolahden välinen kirjeenvaihto vuosina 1905—09 (JSp); Gunnar Suolahti Hämmäläis-osakunnan kuraattorina (HO ptk:t 30.1., 6.3., 20.11. ja 27.11.1906; 19.3., 23.4. ja 12.11.1907; 22.9.1908; vuosikertomukset vuosilta 1906—09);

Suomalainen klassikko ja ranskalaiset annalistit

Suolahden papistotutkimukset ansaitsevat klassikon aseman myös siksi, että ne edustavat sangen itsenäistä ja omintakeista ajattelua. Mikäli halutaan etsiä niille vertauskohtia muualta, huomio kohdistuu ranskalaiseen niin kutsuttuun annalistien koulukuntaan. Eräs Suolahden oppilaan, Iisakki Laadin, Pariisista vuonna 1926 Suolahdelle lähettämä kirje on tässä suhteessa mielenkiintoinen. Siinä Laati kertoi tutustuneensa »L'Évolution de l'humanité» -julkaisusarjassa ilmestyneeseen Lucien Febvren (1878—1956) teokseen »La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique a l'histoire» (1922). Vaikka teos ei Laadin mielestä sisältönsä puolesta tuonut »mitään» uutta, niin se hänen mukaansa vahvisti niitä käsityksiä historian yleisestä luonteesta, joita Suolahti oli painottanut.⁵¹

Kirjeestä ei ilmene, oliko Laati tutustunut Febvren tuotantoon Suolahden neuvosta. On kylläkin todettava, että Suolahti tunsu hyvin ranskalaisen historiantutkimuksen pääsuunnat. Hänen päätoimittajakautenaan tutustuttiin Historiallisessa Aikakauskirjassa muun muassa Henri Berrin perustaman ranskalaisen julkaisun »Revue de synthèse historique» sisältöön. Lisäksi Suolahti oli Genevessä vuonna 1926 perustetun kansainvälisen historiatieteiden komision (Comité International des Sciences Historiques) jäsen, sen kansallisen (suomalaisen) komitean puheenjohtaja, missä ominaisuudessa hän joutui seuraamaan laajasti juuri ranskankielistä tutkimusta.⁵² Niin ikään vuonna 1926 julkaistiin ranskankielisessä aikakauskirjassa »Revue Historique» Suolahden laatima kirjoitus suomalaisesta historiantutkimuksesta, ja muutamaa vuotta myöhemmin käännettiin ranskaksi hänen suomalaista saunaa käsitellyt tutkielmansa.⁵³

Febvren ja Marc Blochin (1886—1944) johdolla vuonna 1929 perus-

Gunnar Palanderin/Suolahden kirjoitukset Raatajassa vuosina 1906—07 ja Ajassa 1907—08. Suolahden mietteistä heti kansalaissodan jälkeen katso hänen sekalaisia muistiinpanojaan, kansio 28 (VA) sekä erit. Gunnar Suolahden kirje (päiväämätön 1918) veljelleen Ernst Suolahdelle (ALK). Vrt. Koskenniemi 1947, s. 223—225; Sarajas 1962; Turunen 1982, erit. s. 1—18; Kettunen 1987 ja Liikanen 1987.

⁵¹ Iisakki Laadin kirje Gunnar Suolahdelle Pariisista 13.10.1926 (JSp). Jaakko Suolahden kanssa käymäni keskustelut tukevat tätä tulkintaa.

⁵² Eino E. Suolahti 1947, s. 328; Tuominen 1975, s. 69.

⁵³ Eino E. Suolahti 1947, s. 328. Myös Gunnar Suolahden »Papisto»-tutkimuksen kääntämistä ranskaksi tai saksaksi suunniteltiin. Taloudellisista seikoista johtuen hankkeesta luovuttiin ja vuonna 1927 teos käännettiin ruotsiksi. Ruotsalainen ja norjalainen yleisö otti teoksen myönteisesti vastaan. Ks. esim. Ahnlund 1927; Boëthius 1928; Bull 1928; Carlgren 1927 ja Carlquist 1927.

tetun »Annales d'histoire économique et sociale» -julkaisun liepeille muotoutuneen ryhmittymän ajatukset kytkeytyvät läheisesti saksalaiseen ajatteluun. Herätteitä oli saatu muun muassa Lamprechtilta, Sombartilta ja osin Max Weberiltä. Febvren tutkimusote oli samoin kuin Suolahden vahvasti »psykohistoriallinen». Febvre vastusti deterministisiä katsantotapoja. Hänelläkin ihmishenki keskeisesti ohjasi aineellisten tekijöiden ohella ihmisen toimintaa. Ihminen oli vapaa käyttämään kykyjään maantieteen, historiallisen kokemuseränsä ja luonnon tarjoamien mahdollisuuksien rajoissa.⁵⁴

Mikäli professori Jukka Nevakiven esittämät ajatukset Annales-koulukunnan luonteesta ovat paikkansa pitäviä, niin siinä tapauksessa Suolahti on toteuttanut omissa tutkimuksissaan samansuuntaisia periaatteita jo huomattavasti ennen koulukunnan muotoutumista. Annales-ryhmän peruspiilareita Nevakivi on luonnehtinut seuraavasti:

- 1) Ihminen on tutkimuksessa aina nähtävä ajassa. Tärkeitä eivät ole ainoastaan arkistodokumentit, »vaan ihmisen mennyt toiminta kaikissa muodoissaan».
- 2) »Tapahtumahistorian vastapainona on annalistien piirissä esitetty käsite rakennehistoria.»
- 3) Historia on jakamaton kokonaisuus, jossa menneisyys ja nykyisyys kohtaavat toisensa. Historioitsijan on tutkimuksessaan käytettävä myös muiden tieteiden, erityisesti sosiologian, maantieteen, taloustieteen ja psykologian keinoja. Talous-, sosiaali- ja kulttuurin historian olisi sulauduttava yhteen eräänlaiseksi totaalihistoriaksi.
- 4) »Päinvastoin kuin positivistit, jotka korostivat historian jatkuvuutta, Annales-ryhmä näkee. . . historian koostuvan oman sisäisen rakenteensa omaavista kokonaisuuksista. . . Kunkin historiallisen tilanteen ainutlaatuisuus vaatii sitä selvittäväältä tutkijalta kykyä eläytyä sen luonteeseen.» Historiantutkimuksen tarkoituksena on näin ollen ymmärtää menneisyyttä.⁵⁵

Edellisen perusteella huomataan, että tietyissä kohdin Suolahden voidaan sanoa ajaneen jopa ohi Annales-ryhmän. Esimerkiksi kokonaisuushistorian vaade oli Suolahdella vieläkin jyrkempi. Suolahdelle historia oli jakamaton kokonaisuus niin ajassa, paikassa kuin tapahtumissakin. Lisäksi Suolahti korosti ehkä alkuaikojen annalisteja selvemmin men-

⁵⁴ Nevakivi 1983b, erit. s. 179—181 ja 186. Annalisteista ja mentaliteettien historias-
ta ks. myös Huuhtanen 1973; Raumolin 1973; Stoianovich 1976; Mikkeli 1984; Rommi
1986; Ahtiainen 1988; Peltonen 1988 ja 1990.

⁵⁵ Nevakivi 1983b, erit. s. 181—182. Ks. myös Nevakivi 1983a.

taalisten tekijöiden merkitystä historiassa. Toisaalta selvin ero löytyy ehkä jatkuvuudesta. Suolahtikin näki historiassa rakennekokonaisuuksia, mutta ne olivat aina vahvasti toisiinsa sidoksissa ja jatkuvan kehityksen alaisia. Suolahdelle historia edusti jatkuvuutta, ja hänellä siihen sisältyi häivähdyks »vanhakantaista» edistysajattelua.

Ymmärtäminen ja myönteinen eläminen historiassa ei annalistien eikä Suolahdenkaan aikana ollut enää mikään uusi ilmiö. Saksalaisessa historianfilosofiassa Wilhelm Dilthey (1823—1911) oli jo 1800-luvun lopulla korostanut, että yksittäinen historiallinen tapahtuma oli ymmärrettävissä ainoastaan yhteiskunta- ja kulttuurimuotonsa yhteydessä. Historiallisen tapahtuman ymmärtäminen edellytti sen synnyttäneen kokonaiskentän tuntemista: olosuhteiden, päämäärien ja keinojen toisiinsa sitomista. Tällainen analyysi vaati Diltheyn kuten Suolahdenkin mielestä psykologista otetta, jonka avulla voitiin tunkeutua itse tapahtuman tuottaneeseen »sieluntilaan».⁵⁶

Antiikin jälkivaikutus: toteutumaton hanke

Hakiessaan vuonna 1914 rahoitusta papistotutkimuksilleen Suolahti oletti selviytyvänsä urakasta runsaan puolen vuoden kuluessa. Loput kaksi ja puoli vuotta (kyseessä oli Hallonbladin kolmivuotisstipendi) oli tarkoitettu uhrata uudelle tutkimukselle »Antiikin sivistyksen vaikutus Pohjoismaissa 1500- ja 1600-luvuilla».⁵⁷ Papistotutkimuksen laajenemisen myötä antiikin sivistysvaikutus jäi toteutumattomaksi haaveeksi. Aihe on kuitenkin sikäli mielenkiintoinen ja Suolahden tutkijapersoonaa valaiseva, että siihen kannattaa paneutua tarkemmin.

Aihe ei sinänsä ollut uusi, Suolahti oli jo vuonna 1911 pitänyt Historiallisessa Yhdistyksessä sitä sivunneen esitelmän otsakkeella »Ihmisten käsitystavassa tapahtuneet muutokset luonnon ja luonnonilmiöiden suhteen 1500-luvulta lähtien».⁵⁸ Suolahden kiinnostus antiikin jälkivaiku-

⁵⁶ Juntunen—Mehtonen 1977, s. 98—101; Aspelin 1977, s. 536—539; Orthbandt (ISBN 3—7684—9860—3), s. 418—419.

⁵⁷ Gunnar Suolahden apuraha-anomus Hallonbladin stipendiä varten 27.3.1914. AD 11/348 (HYKA).

⁵⁸ Hist. Yhd. ptk. 6.10.1911; Gunnar Suolahti 1913c ja 1913d. Suolahden antiikkia kohtaan osoittama kiinnostus periytyy jo hänen opiskeluajoiltaan. Yliopistossa hän luennoi Kreikan historiasta lukuvuosina 1904—05 ja 1906—07 sekä Kreikan ja Rooman historiasta 1925—26.

tukseen oli herännyt pappilatulkimuksen aikana. Teoksen ensimmäisessä luvussa »Pappila ja kylä» hän tuon tuosta viittasi antiikista alkunsa saaneisiin käsityksiin, jotka katolisen kirkon ja humanismin välityksellä olivat levinneet Pohjolaan ja sulautuneet täällä paikallisiin tapoihin ja uskomuksiin vaikuttaen ihmisten ajattelu- ja käyttäytymistottumuksiin vielä 1600- ja 1700-luvulla. Kyse oli itse asiassa siitä, millä tavalla kreikkalainen filosofia ja ennen kaikkea Hippokrateen ja Galenoksen kehittämä temperamenttioppi olivat muovanneet uskomuksia pohjoismaalaisista, ja miten näistä yleistyksistä ja typologisoinneista oli ajan kuluessa muotoutunut eräänlaisia kollektiivisia yleiskäsityksiä, jotka vaikuttivat vuosisadasta toiseen siihen kuvaan, joka ulkomaalaisilla ja meillä itselämmekin oli Pohjolan asukkaista.⁵⁹

Kuten aikaisemmin valistuskauden sielunelämää tutkiessaan Suolah-ti myös pappilatulkimuksessaan törmäsi ongelmakenttään, joka liittyi läheisesti yleisen ja paikallisen väliseen problematiikkaan historiassa. Millä tavoin ja missä määrin antiikista peräisin oleva luonnon- ja ihmiskäsitys yhtyneenä 1500- ja 1600-luvun maailmankatsomukseen muovasi paikallista kulttuuria sekä yhteisön perinnäisiä tapoja ja uskomuksia? Toisaalta minkälainen oli se suomalainen yhteisö ja kulttuuri, joka »vallitsi silloin kun antiikkinen ja humanistinen kirjallisuus 1500-luvulla alkoi Pohjolaan levitä»?

Papistotutkimuksissa kysymyksenasettelun lähtökohta ei ollut yleisessä, vaan paikallisessa (kansallisessa). Pyrkimyksenä oli selvittää pääosin suomalaisesta talonpoikaistosta lähteneen papiston, sekä sen yhteisön — »tavallisen» kansan — erityisluonne, jonka keskuudessa papisto toimi. Kansallinen, omintakeinen kulttuuri voitiin kuitenkin ymmärtää ja asettaa oikeisiin mittasuhteisiin vasta sitten, kun ymmärrettiin yleinen, muualta tullut kulttuurilaina. Tämä ei Suolahden mielestä onnistunut yksin historiatieteen keinoin, vaan se edellytti poikkitieteellistä otetta:

»Vakaumukseni on, että ne (tutkimus) olisi asetettava yhteyteen nykyaikaisen etnografian ja sosiologian muualta ja erikoisesti ns. primitiivisten kansain keskuudessa saamain yleistulosten kanssa ja että vasta tällainen vertaileminen tekisi mahdolliseksi todellisen tiedon siitä, minkälaiset keskiajan kansanomaiset luonnonkäsitykset Pohjolassa olivat.»⁶⁰

⁵⁹ Vrt. Eskola 1985, s. 11—33.

⁶⁰ Gunnar Suolahden uraha-anomus Hallonbladın stipendiä varten 27.3.1914. AD 11/348 (HYKA). Sulkeisseivitys tekijän.

Mikäli valistuskauden sielunelämää käsitelvien tutkimusten taustalla on löydettävissä virikkeitä Karl Lamprechtin psykologisoivasta historiankäsitelmästä, niin tässä esikuvina olivat Jacob Burchardt, hänen teoksensa »Die Kultur der Renaissance in Italien» sekä tanskalainen kulttuurihistorioitsija Troels-Lund.⁶¹

Toisin kuin Burchardt, Suolahti aikoi »Antiikin jälkivaikutus» -tutkimuksessaan jättää kirjallisuuden ja taiteen tarkastelun ulkopuolelle. Tämä oli ymmärrettävää, koska antiikista voimansa ammentanutta renessanssikulttuuria ei voinut löytää keskiaikaisesta tai uuden ajan alun suomalaisesta korkeakulttuurista. Sellaista ei yksinkertaisesti vielä tuolloin ollut. Suolahti ei pitänyt Burchardtia pessimismin apostolina, kuten usein on tehty, vaan suurena »taidehistorioitsijana», jolle »historiallis-kriittillinen metodi oli vieras», mutta jolla oli »pitkälle kehittynyt kyky huomata erikoiset, oleelliset piirteet, ikään kuin tunteellaan havaita ne». Suolahden mielestä rappeutuminen, käsite joka liittyi keskeisesti Burchardin kulttuurinäkemykseen, piti siällään tulevan kehityksen »oireet», jonka kantavana voimana oli aina »persoonallisen elämän jatkamisen halu kuolemisen jälkeen».⁶²

Suomen Troels-Lund?

Tanskalaisen historioitsijan Troels-Lundin (1840—1921) teossarja »Danmarks og Norges Historie i Slutningen af 16. Aarhundrede» (14 osaa, 1879—1901), joka paremmin tunnetaan myöhemmän laitoksen nimellä »Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrede» oli epäilemättä Suolahdelle esikuvana monessakin suhteessa. Troels-Lund ei etsinyt vastauksia kysymyksiinsä korkeakulttuurista, vaan »tavallisen» ihmisen joka-päiväisestä arjesta. Hän ei tutkinut Tanskaa tai Norjaa, vaan koko Pohjolaa, jonka hän näki kulttuuriltaan omaksi erilliseksi kokonaisuudeksi ja kehitykseltään ja kehitysasteeltaan erilaiseksi kuin suurten sivistyskeskusten ääressä olleiden maiden kulttuurit. Jo vuonna 1903 Suolahti oli kirjoittanut:

»Troels-Lund selittää kaiken maailmankäsityksen johtuvan muutamista alkuperäisistä, yksinkertaisista käsitteistä, siitä miten ih-

⁶¹ Ks. professori M.G. Schybergsonin lausunto Suolahden tutkimussuunnitelmasta. Konsist. ptk. 14.5.1914.

⁶² Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa käsittelevät luennot (keväät 1908, syksy 1912, kevät 1913 ja syksy 1920), kansio 31 (VA).

minen mieltää valoa ja tilaa, siitä millaiseksi hän ajattelee taivasta ja sen väliä maasta ja siitä, millaiseksi hän ajattelee maan luontoa. Tämä taas johtuu etupäässä häntä ympäröivästä luonnosta. . . Tällaisena Troels-Lundin uusin teos, voimatta antaa lukijalleen tieteellisen tutkimustuloksen täyttä varmuutta, kumminkin herättää runsaasti uusia ajatuksia luodessaan omituisen selittävän ja käsitteävän valaistuksen menneitten polvien aatemaailmaan. Sitäpaitsi tarjoaa se sitä tyydytystä, joka lähtee kaunokirjallisen teoksen mukaisesta viehättävästä esitystavasta ja samanlaisesta ulkoasusta.»⁶³

Mutta siinä missä Troels-Lund lähti liikkeelle luonnosta, siinä Suolahti — ennen kaikkea papistotutkimuksissaan — keskittyi kuvattavan yhteisön taloudellissosiaaliseseen rakenteeseen. Kun Troels-Lund halusi selvittää kulttuurin leviämistä, Suolahti halusi selvittää kulttuuria ennen ja jälkeen ekspansion. Eino Jutikkala on todennut, että tanskalainen Troels-Lund, jonka rinnalle Suolahti Ruotsissakin asetettiin, »oli hänen psykologi ja synteetikko, mutta kiinnitti tuskin lainkaan huomiota sosiaaliin kysymyksiin». Ja niin mestarillisia kuin hänen teoksensa ovatkin, on niissä Suolahteen verrattuna »jotakin deskriptiivisempää ja samalla pintapuolisempaa, joka sitten on jäänyt pysyväksi skandinaaviseen kulttuurihistorian tutkimukseen».⁶⁴

⁶³ Gunnar Palander 1903c, s. 25—26. Vrt. Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa käsittelevät luennot (keväät 1908, syksy 1912, kevät 1913 ja syksy 1920), kansio 31 (VA) ja Gunnar Suolahden apuraha-anomus Hallonbladin stipendiä varten 27.3.1914. AD 11/348 (HYKA). Kunnioittavasta asenteestaan huolimatta Suolahden suhtautumisessa Troels-Lundiin on havaittavissa tietynlaista varauksellisuutta. (Vrt. lähdeviite 18). Suuri tanskalainen kulttuurihistorioitsija asetettiin papistotutkimus-arvosteluissa usein Suolahden rinnalle. Suomen Troels-Lundiksi nimetty Suolahti oli myötämielisistä arvioista epäilemättä otettu, mutta samalla — omintakeista maailmankatsomusta ja omintakeista historiannäkemyistä korostaneena — hän lienee kokenut Troels-Lundin manttelin myös rasitteena, ehkäpä epäoikeudenmukaisenakin. Anekdoottina kerrottakoon, että kun Suolahden toimittamaan »Suomen kulttuurihistoriaan» 30-luvun alussa pyydettiin kirkollista elämää koskevia kirjoituksia piispa Jaakko Gummerukselta, piispa lakonisesti totesi, »että minun on kai sitten kirjoitettava Troels-Lundin tapaan». Piispa Gummerus siis rinnasti »suolahtelaisen kulttuurihistorian» Troels-Lundiin, joka tuolloin Suomessa oli leimautunut melko lailla kirkonvastaiseksi. Ks. Jutikkala 1980, s. 103.

⁶⁴ Jutikkala 1934, s. 5.

X

»Nuori Yrjö Koskinen» — kuvaus aikakaudesta

Papistotutkimuksillaan Suolahti vakiinnutti asemansa maamme historia-yhteisössä. Vuonna 1918 hänet oli yhdessä Väinö Voionmaan kanssa nimitetty Suomen ja Pohjoismaiden historian ylimääräiseksi professoriksi. Varsinaisen professorin Carl von Bonsdorffin jäätyä eläkkeelle vuonna 1927 Suolahdesta tuli viran vt. haltija vuoteen 1929 saakka, jolloin hänet valittiin yksimielisesti toimen vakinaiseksi hoitajaksi. Tämä sekä toiminta useissa tieteellisissä seuroissa ja yhdistyksissä, muun muassa Historiallisen Yhdistyksen puheenjohtajana (1911—1930) sekä Hämmäläis-osakunnan inspehtorina (1925—1930), merkitsivät tutkimustyön jäämistä auttamattomasti opetustoiminnan varjoon: »Aikani kuluu nykyään melkein kokonaan tyhmien ylioppilaitten kovistamiseen historiassa.»¹

Kirje osoittaa, että Suolahti ei vaatinut paljoa ainoastaan itseltään, vaan myös opiskelijoiden oli suhtauduttava opintoihinsa, historiaan täydellä sydämellä — virheet ja ajoittainen väsymys olivat sallittuja, jopa välttämättömiä omakohtaisen historiakokemuksen saavuttamiselle, mutta puolinaisuutta hän ei hyväksynyt.² Vaativa Suolahti oli silti suosittu luennoitsija. Hänen kuulijakuntansa oli joskus niin suuri, että luentoja jouduttiin pitämään yliopiston juhlasalissa.³

¹ Gunnar Suolahden kirje Jalmari Jäntille 24.5.1917 (WSOY:n arkisto).

² Ks. »Gunnar Suolahdelle muistolle omistettuja sanoja». Porvoo 1934.

³ Eino E. Suolahti 1947, s. 354—359; Nikander 1934, s. 7; Tommila 1965, s. 95—97; Tommila 1989, s. 179—182 ja 187; Jutikkala 1990; Suhonen 1990. Vrt. Historiallisen Yh-

Suomen historian professuuria ei vielä silloin ollut perustettu Helsingin yliopistoon. Suolahden aloitteesta kotimainen historia sai oman oppituolinsa 1930-luvun alussa, ensimmäisenä haltijanaan professori Jalmari Jaakkola. Uutta professuuria Suolahti perusteli opiskelijamäärien kasvulla ja opettajakunnan riittämättömyydellä. Taustalla oli huoli »epähistoriallisen ja hataran käsityksen» leviämisestä kansalaisten keskuuteen:

»Ylenpalttisen oppilastulvan rasittamana Suomen ja Skandinavian historian professori ei voi vaikuttaa, ei tieteellisellä eikä opetustoiminnallaan niinkuin hänen maan etua silmällä pitäen olisi vaikuttettava. Hänen moraalinen velvollisuutensaahan on myös opastaa niitäkin, jotka kandidaattitutkinnon suorittettuaan jatkavat tieteellisiä tutkimuksiaan ja hänenhän tulisi muutenkin sivistyselämässämme, jopa milloin niin tarvitaan, maamme rajojen ulkopuolellakin pyrkiä vaikuttamaan tieteensä edustajana.

Nimenomaan Suomen historia on Historiallis-kielitieteellisen Osaston aineista niitä, jotka välittömimmin ja laajimmin vaikuttavat sekä opiskelijain että suuren yleisön käsitykseen maan oloista. Sen, jos minkään tulisi herättää syvempää ymmärtämystä kansamme nykyhetkenkin oloja ja tehtäviä kohtaan, olivatpa ne sitten sivistyksellisiä, taloudellisia, sosiaalisia tai poliittisia. . .»⁴

Tilaustyö merkkihenkilöstä — testamentti uusille tutkijoille

Opetustoiminta ei kuitenkaan täydellisesti tyrehtyttänyt Suolahden tutkimustoimintaa. Hän oli vuonna 1917 lupautunut kirjoittamaan E.G. Palménin, Ernst Nevanlinnan ja A.H. Virkkusen pyynnöstä WSOY:n kus-

distyksen äänitteet: Jalmari Jaakkola (12.11.1962), Arvi Korhonen (12.11.1963), Lauri Kuusamäki (24.3.1965), Heikki Waris (17.11.1966), Aulis J. Alanen (15.2.1968), L.A. Punttila (11.12.1968) ja Eino Jutikkala (8.5.1970) muistelevat opiskeluaikojaan. Suomen kielen nauhoitearkisto.

⁴ Gunnar Suolahden hist.-kielit. osastolle tekemä esitys »Suomen historian professorinvirka Helsingin yliopistoon». Löytyy painettuna. HAik 1929, s. 163—165. Opiskelijat olivat pitkin 20-lukua vaatineet Suomen historian professuuria. Vaikka Carl von Bonsdorff pyrki olemaan tasapuolinen kumpaakin kieliryhmää kohtaan — hän luennoi molemmilla kielillä — suomenkieliset ja -mieliset opiskelijat laskivat hänet herkästi ruotsinkielisten »leiriin» kuuluvaksi ja seurasivat, mikäli mahdollista ylimääräisen professorin Gunnar Suolahden opetusta. Vrt. nimimerkki J.A. »Arabian ja sanskritin kielissä professuurit, mutta...» Ylioppilaslehti 1924, s. 339—340; nimimerkki V.-a. »Historian opetuksesta Helsingin yliopistossa». Ylioppilaslehti 1925, s. 153—154.

tantaman ja osin Kansallis-Osake-Pankin rahoittaman tutkimuksen suomalaisuusliikkeen merkkiahmosta Yrjö Koskisesta (1830—1903).⁵ Työn toivottiin valmistuvan vuoteen 1930 mennessä, jolloin tulisi kuluneeksi sata vuotta Yrjö Koskisen syntymästä.⁶ Lisääntyneen opetustoiminnan, »Kansallisen Elämäkerraston» toimittamisen (1927—1934) ja heikentyneen terveyden takia »Nuori Yrjö Koskinen» ilmestyi vasta loppuvuodesta 1933 Suolahden itse maatessa jo kuolinvuoteellaan. Teos olisi epäilemättä valmistunut jo aiemmin, mutta tällä kertaa Suolahden ei ollut tarvis jättää työtään, ennen kuin hän oli siihen omakohtaisesti tyytyväinen. V.A. Koskenniemi on kirjoittanut:

»Minulla on ollut tätä harvinaista elämäkertaa lukiessani tunne, ikäänkuin se käsi, joka sen on kirjoittanut, olisi jostakin tiedottomista syvyyksistä saanut ilmoituksen, että se kirjoittaa testamenttia, jälkisäädöstä ei vain uusille tutkijapolville omistettua, vaan koko Suomen kansalle. . . kirjaa, jossa hän ensikertaa esiintyy syvällisenä, alkuperäisenä ihmiskuvaajana. Sellaisiin saavutuksiin ei ole muuta opettajaa kuin elämä itse, omakohtaiset kokemukset, omat ilot ja kärsimykset, oma elämäntaistelu... Ilman syvällistä sisäistä näkemystä, joka on kaiken ihmiskuvauksen salaisuus, ei tämä teos olisi saavuttanut sitä elimellistä kiinteyttä ja kasvua, joka on sille ominainen. . . »⁷

»Nuori Yrjö Koskinen» on kuvaus poliittisen taistelijan »kypsymisestä tehtävänsä». Suolahti pyrki teoksessaan valottamaan Koskisen sisäistä olemusta sekä niitä oloja, joissa tämä toimi.⁸ Koska nuori Koskinenkin oli valinnut elämänurakseen historian, muodostui Suolahden viimeisestä työstä ikään kuin paralleeli hänen ensimmäiselle työlleen — Suolahti piirsi jälleen kuvaa historianutkijasta. Useiden vuosien sosiaalihistorialliset aiheet ovat kuitenkin jättäneet jälkensä teokseen, ennen kaikkea teoksen ajankuvaan. »Nuoressa Yrjö Koskisessa» kuvataan maamme kansallisen tietoisuuden heräämistä, Suomi-nimisen kansakunnan asteittaista muotoutumista:

»Oli joulukuun kymmenes 1830. Uusi kansalainen, Yrjö Koskinen, oli syntynyt Suomeen. Ja mikä oli Suomi ottaakseen hänet vastaan?

⁵ Historiallinen Aikakauskirja 1917, s. 351; Gunnar Suolahti 1933a, »Alkusanat».

⁶ Eino E. Suolahti 1947, s. 366; Gunnar Suolahden kirjeet WSOY:lle vuosina 1917—1930 ja 9.12.1930 päivätty kustannussopimus (WSOY:n arkisto). Ks. myös Sakari Kuusen (Gummerus OY) kirjeet Gunnar Suolahdelle 27.4. ja 19.5.1921 (JSp).

⁷ Koskenniemi 1934, s. 37. Ks. myös Kaarlo Blomstedt 1934, s. 8—9.

⁸ Gunnar Suolahti 1933a, »Alkusanat».

Ruotsista irti reväisty, muutamien lakipykälien varassa työnnettyä Venäjän kansain mereen. Oliko siitä kasvava kansakunta, vai oliko tukahtuva alkuunsa sen olemuksen keskeneräinen itu? ... Missä oli tulevaisuutemme tuki?»⁹

Sivistyneistö ja kansa

Synkin värein Suolahti kuvasi, kuinka sivistyneistömme oli elänyt eristäytyneenä niin eurooppalaisista kulttuurivirtauksista kuin omasta kansastaan sekä käyttänyt puheessaan ja kirjoituksessaan käsittämätöntä vierasta kieltä. Maamme sivistyneistö oli kangistunut »kastimaiseksi» luokaksi, jota askarruttivat ainoastaan nurkkakuntaiset henkilöasiat. Rahvas näki Ruotsin ajan sivistyksen kielessä vain keinon, jolla sitä holhottiin ja riistettiin: »Kun hän kuuli herrasmiesten virkatilaisuuksissa käytävän tätä kieltä keskenään, niin hän kohta epäili heidän punovan juonia hänen kukkaronsa menoksi.» Kaiken pysyttämiseksi ennallaan, oli pa kyseessä vaikkapa köyhäinhoidon parantaminen tai viljamakasiinin perustaminen, tuli näin ollen kansan pääperiaate ja paras turva herroja vastaan.¹⁰

Näin ymmärrettynä »nukkuva kansa» oli vaarassa vajota »Venäjän kansain mereen». Ainoana pelastuskeinona Suolahti piti — aivan kuten Yrjö Koskinen — omintakeisen kansallisen kulttuurin syntymistä. Apuun olivat tulleet uudet mannermaiset aatteet, jotka levisivät »yläluokan parhainten» keskuuteen. Rousseauin oppien vaikutuksesta alettiin rahvaassa, talonpoikaisessa kansassakin nähdä jotain arkisesta poikkeavaa. Romantiikka lopulta osoitti »koko kansan loistossaan», myös sen, että yläluokka kuului erottamattomasti kansaan ja maahan, jota kansa viljeli. Kun näihin romantiikan virtauksiin lisättiin vielä Englannista levinnyt liberaalinen, yksilön mahdollisuuksia korostanut ajattelu, päästiin siihen, että yläluokka alkoi kasvaa staattisesta olotilastaan dynaamisempaan vaiheeseen.

Entä nukkuiko kansa yhä »prinsessan untaan»? Ehkä, mutta uusi kansanliike, herännäisyys oli nousemassa. Herännäisyyden myötä kansa alkoi kasvaa tietoisuuteen omasta itsestään. Kansasta lähteneenä joukko- liikkeenä herännäisyys hyökkäsi voimakkaasti vanhakantaisen kirkon edustamaa pysähtynyttä, valmista maailmanselitystä vastaan:

⁹ Gunnar Suolahti 1933a, s. 7.

¹⁰ Sama, s. 10—15.

»Silloin Kaikkivaltiaan henkäys puhalsi yli maan', herännyt kirjailija todisti, 'ja rehevä heinä kuivettui ja sen ylväs kukka alkoi lakastua. Tuli jälleen eloa lakeuteen, joka oli täynnä kuolleitten luita; ja kuolleet nousivat ja todistivat niitä vastaan, jotka kehuiivat elävänsä.' Niinpä nousi taistelu uuden uskon ja vallitsevan elämänskäsityksen välillä, ja koko valistuskauden kulttuurin rakennelma horjui.»¹¹

Uudet aatteet törmäsivät toisiinsa, valistus romantiikkaan, romantiikka liberalismiin, osin jopa Feuerbachin edustamiin naturalistisiin virtauksiin. Kaikki törmäsivät lisäksi uskontoon, joka taas kansasta nousseen herännäisyyden vuoksi oli sisäisessä käymistilassa. Myös luonnontieteiden merkitys alkoi pikkuhiljaa kasvaa. »Kristillinen romantiikka» sai pala palalta väistyä uuden ateistisen maailmanselityksen tieltä. Näin ollen »älyllisen kehityksen palvonta» ja »kristillinen herätys» vaikuttivat rinta rinnan aiheuttaen liikettä »nukkuvan kansan» parissa. Oli kasvamassa uusi »erikoinen ihmislaji», joka piti huolta paitsi itsestään, niin myös yhteisistä asioista:

»Hänen oli otettava kaikesta selko vakuuttuneena siitä, että hänen oli opittava alituiseen, elämänsä loppuun asti. Ja hänen oli uudistettava yhteiskuntaa uuden olemuksensa mukaan.»¹²

Aikakausien leikkauspisteessä

»Nuori Yrjö Koskinen» ei ole elämäkerta tavanomaisimmillaan. Suolahti tarkasteli Koskista ja tämän kasvua ikään kuin annettuna, valmiina ilmiönä, eikä pyrkinyt yksityiskohtaisesti käsittelemään Koskisen elämänvaiheita. Sen sijaan hän haki vastausta siihen, miksi Koskinen ajatteli ja toimi siten kuin teki. Mitkä tekijät muovasivat hänestä lopulta suomalaisuusliikkeen johtohahmon? Yrjö Koskinen oli Suolahdelle eräänlainen esimerkki uudesta dynaamisesta (individualistisesta) ihmistyyppistä, jossa vaikuttivat sekä romantiikka, englantilainen liberalismi että kansasta noussut kristillinen herätys. Suolahti pyrki selvittämään, miten nämä katsantotavat muovasivat Koskisen aatemaailmaa. Hän asetti Koskisen kahden aikakauden leikkauspisteeseen: »Saksan idealistinen filosofia oli elänyt loistokautensa loppuun; oli valittavissa kaksi tietä: us-

¹¹ Sama, s. 20.

¹² Sama, s. 22, sekä erit. s. 113, 227 ja 224.

kon tai epäilyn.» Suolahti kuvasi Koskisen sisäistä taistelua näiden maailmankatsomuksien murroksessa. Koskisen välityksellä hän tilitti myös omia ja aikansa tuntoja:

»Koskinen tunsu kipeämmin kuin enimmäkset muut yliopiston tomutuneen monioppisuuden kiusan. Hän oli liiaksi eläytynyt ajan tahtumiin ja kuluttanut liiaksi aikaa kansalliseen työhön, jotta olisi tyynesti kestänyt niiden 11 tutkintoaineen lukua. Hänen mielensä ei olisi mitenkään malttanut ottaa yhtämittaista ja aina uutta asia-tietoa vastaan. Hän olisi tahtonut lukea vähän kerrallaan ja sen perusteellisesti, arvostella, tehdä johtopäätöksiä, pyrkiä yksityis-tiedoista yleiseen. Hän melkein sairasti synteisiin puutteessa. . . Häntä kiusasi se ajatus, että koko Suomen onni riippui siitä, mitä hän oppi, ja hän kävi levottomaksi, kun oli huomaavinaan, ettei oppinut mitään.»¹³

Suolahdelle Euroopan hullu vuosi 1848 oli eräänlainen rajapyykki, romantiikan ihannoima kansa osoitti maailmalle, ettei se enää tyytynyt statistin osaan:

»Se merkitsi täyttä kansallista ja sosiaalista kumousta, vanhan etu-oikeuksilla pönkitetyn yhteiskunnan luhistumista ja vapaan kilpailun asettamista sijalle. Ylioppilastovereilta kuultiin, miten samaan rynnistykseen valmistuttiin kautta Euroopan. 1840-luku lähenei loppuaan, ja yhä useammin tuli tietoja orjuutetuista kansoista, jotka katkoivat kahleitaan. . . Ei mikään näyttänyt mahdottomalta. Puut-tui vain että paavi meni naimisiin ja Turkin sulttaani leikkasi par-tansa.»¹⁴

Myös Suomessa oli jouduttu siihen, että kielellisen vastakohdan rin-nalle oli noussut sosiaalinen vastakohta. Vuoden 1848 vallankumous »hir-vittävine työläiskapinoineen» osoitti Suolahden mielestä Koskiselle sen, millaiseksi kahden toisistaan vieraantuneen kansanluokan lopputilitys voi-si muodostua. Koskinen oli oivaltanut, että kielireskriptin ja taantumuk-sen seurauksena yläluokka käytti hyväkseen Venäjän sensuuria ja virka-valtaisuutta. Kurin ja järjestyksen nimissä kansa jaettiin kahtia tietämät-tömiin ja tietäviin. Uudet aatteet ja virtaukset saivat levitä ainoastaa ruot-sia puhuvan yläluokan keskuuteen.¹⁵

¹³ Sama, s. 271—272. Vrt. Waris 1934, s. 5.

¹⁴ Gunnar Suolahti 1930e, s. 259. Ks. myös Suolahti 1930f.

¹⁵ Gunnar Suolahti 1933a, s. 164—165 ja 400—401.

Ruotsin kautta levinneet rotuteoriat kasvattivat entisestään maamme ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestön välistä kuilua. Rotuteoriat toimivat kieliriidan kärjistäjinä:

»Kaikkien veljeyden ja tasa-arvoisuuden nimissä oli tätä ennen yhteiskunnallisilla kumouksilla raivattu sorretuille kansoille ja kansanluokille tietä. Helmikuun vallankumouksen jälkimainingeissa asetettiin sille suluksi ihmisten eriarvoisuuden oppi. Oli oppineita, jotka epäilivät, tokko edes koko ihmiskunta oli samoista esivanhemmista peräisin.»¹⁶

Siinä, missä romantiikan aikana oli ihannoitu alempia kansankerroksia, tapahtui helmikuun vallankumouksen jälkeen selvä muutos. Myös historiantutkimus valjastettiin Suolahden mukaan vanhoillisten piiriin tueksi. Kun romantiikan idealistit Herder etunenässä peräänkuuluttivat inhimillisyyttä, niin Rankea lähellä olevat saksalaiset historioitsijat korostivat nyt voiman ja valtiollisen mahdin välttämättömyyttä.¹⁷

Suomen historia ei uuden käsityksen omaksuneista ollut enää muuta kuin ruotsalaisen sivistyneistön ja ruotsalaisen yläluokan historiaa. Kansallisen tulevaisuuden turvaamiseksi ei riittänyt pelkästään oman kielen luominen, vaan kansan oli tunnettava historiallinen menneisyytensä — oli luotava omaa suomalaista historiaa. Tämän Yrjö Koskinen oli ottanut elämäntyökseen. Koska Suomen menneisyys oli rotuteorioiden vuoksi jäänyt täysin ruotsalaisten »erinomaisuuden» alle, oli suomalaisten etsittävä menneisyyttään muualta kuin valtiosta (ruotsalaisesta) ja suurmiehistä (ruotsalaisista). Toisin kuin Snellman, Koskinen tunsi »tarvetta käsittää isänmaa ei aatteellisena käsitteenä, vaan reaalisena kansan elämän näyttämönä».¹⁸

Historiantulkinta ja oma aika

Yrjö Koskinen historiantulkintaan Suolahti etsi vastausta Koskinen omasta ajasta. Miksi nuijasota, sen »verinen aika veti väkevästi häntä ja hänen

¹⁶ Sama, s. 345.

¹⁷ Gunnar Suolahden historiankirjoituksen historiaa ja metodologiaa käsittelevät luennot (keväät 1908, syksy 1912, kevät 1913 ja syksy 1920), kansio 31 (VA); Gunnar Suolahti 1933a, s. 341—355.

¹⁸ Gunnar Suolahti 1933a, erit. s. 363, 373 ja 430.

aikalaisiaan»? Yksinkertaisesti siksi, että silloin kuten Koskisen päivinä kansa eli kohtalonaikaansa:

»Silloinkin oli ollut kansallamme samanlainen kohtalokas tienkäänne, jossa nytkin oltiin. Silloinkin oli Suomen itsenäisyyden ajatus sukeltautunut esiin: luultiinhan rautamarski Flemingin aatelistomme etunenässä sitä ajaneen. Mutta silloinkin oli vastakohta ylä- ja alaluokkamme välillä ollut liian jyrkkä, ja itsenäisyyden ajatus puhkesi veriseen veljessotaan.»¹⁹

Suolahti totesi, että nuijasota oli ainoa aika vuosisatoihin, jolloin kansamme oli yrittänyt sellaista omintakeista toimintaa, jota voitiin verrata myöhempään herätysliikkeiden nousuun.

Kyse oli siis kansasta lähtevästä omintakeisuudesta, ei yläluokkaisesta aatelista: »Mitä ajankohtaisin, järkyttävin luku Suomen sosiaalista historiaa odotti tässä kirjoittajaa, keskeisenä talonpoikaisarmeijan nousu Nuijasotaan.»²⁰ Kyseessä oli aatelisvallan (Fleming) ja kansanvallan (Kaarle ja nuijamiehet) välinen taistelu. Talonpoikaisen kansan itsenäisyys oli se luja pohja, johon valtion olemassaolo ja omintakeisuus perustuivat: »Kaarle-herttuan toiminta merkitsi ylimystön aiheuttaman yhteiskunnallisen sekasorron lopettamista ja uuden kauden, porvarillisen yhteiskunnan kehittymiskauden alkua». Tämä taas oli mahdollista vain keskitettyssä kansallisvaltiossa. Aatelin taistelu herttuaa vastaan oli siis samalla maakunnallisuuden taistelua Ruotsin kansallista valtiovaltaa vastaan.²¹

Koskisen historianmetodista Suolahti totesi, ettei se kaikilta osin täyttänyt Niebuhrin ja Ranken filologis-kriittistä metodologiaa. Lähdetiedot olivat Suolahden mukaan tuolloin vielä niin niukat, että Koskinen saattoi todeta varmasti vain tapahtumien pääpiirteet. Talonpojat olivat Koskisen sankareita, ruotsalaiset ylimykset riistäjiä. Mikäli tarkastellaan nuijasodan myöhempiä tulkintoja (Renvall, Ylikangas), havaitaan, miten todenmukainen oman ajan merkitystä painottava historian tulkintamalli on. Epäsuorasti Suolahti on viitannut siihen, että hänen aikansa näkemys nuijasodasta olisi kenties ollut jo erilainen kuin Koskisen.²²

¹⁹ Sama, s. 414.

²⁰ Sama, s. 416.

²¹ Sama s. 419. Ks. myös s. 414—451. Suolahti totesi, että Koskinen joutui »Nuijasota»-tutkimuksessaan usein turvautumaan »lupaavan suomalaisen tutkijan» ja lähdejulkaisijan Edvard Grönbladin (1814—64) 1500- ja 1600-lukuja käsitteleviin asiakirjajulkaisuihin. Grönbladista ks. Tommila 1989, erit. s. 76.

²² Sama, erit. s. 367—368, 393, 397, 403, 419—420 ja 423—430. Ks. myös Suolah-

Suolahti noudatteli elämäkertatutkimuksissaan (Porthan ja Koskinen) samaa kokonaisvaltaista tutkimusotetta kuin muissakin töissään. Henkilön kautta hän porautui tutkittavaan aikakauteen ja sen henkeen. Päähenkilön välityksellä hän pyrki luomaan persoonallisen kontaktin ajan ihmisiin. »Nuori Yrjö Koskinen» on elämäkerrallinen, mutta sitä voidaan samalla myös pitää faktoihin perustuvana historiallisena romaanina:

»Historian hengetär, joka kuten tiedämme, oli yksi runottarista, ei varmaankaan ollut kaukana niinä suurina hetkinä, jolloin 'Nuori Yrjö Koskinen' syntyi Gunnar Suolahden väsymättömässä, luovassa sielussa.»²³

Samoin kuin varhaisemmissa lastuissaan Suolahti tavoitteli Koskis-tutkimuksessaan viimeistelyä taiteellista muotoa — ilmaisua, jota »lu-kiessa posket alkavat hehkua ja mieli kuumeta».²⁴ Kirjoittaminen ei Suolahdelle kuitenkaan ollut helppoa, vaan ajatus joutui usein hakemaan muotoaan pitkään ja syntyi vasta sopivan innoituksen tuloksena.²⁵

Biografisen tutkimuksen määrittelyissä huomio on lähes poikkeuksetta kohdistettu kysymykseen, mikä tulisi olla ihmisen ja ympäristön välinen suhde tasapainoiseksi luokiteltavassa elämäkerrassa.²⁶

Teoksissaan Suolahti ei teoretisoinut kysymystä, mutta hänen »Yrjö Koskisen» on ennen kaikkea kuvaus aikakaudesta. Koskisen välityksellä Suolahti selvitti sitä pohjaa, jolle Suomi kansakuntana rakentui ja josta Koskisen elämäntyö kumpusi. Suolahdelle Koskinen oli pitkälti ympäristönsä tuote. Niinpä hän teoksessaan korosti ulkoisten tekijöiden — ajan, aatteiden ja yhteisön (kollektiivin) — merkitystä Koskisen ajattelussa ja toiminnassa. Koskisen kokemustauan avulla Suolahti kuvasi nuoren miehen kehitystä suomalaisuusliikkeen johtajaksi. Tarkkasilmäisesti hän analysoi Koskisen persoonallisuutta ja sitä, miten aikakauden aatteet heijastuivat ja muovasivat Yrjö Koskisen luonteen keskeisimpiä piirteitä. Näin nähtynä »Nuori Yrjö Koskinen» -elämäkerrassa on kyse yksilön ja yhteisön välisen vuorovaikutussuhteen selvittämisestä.

den Koskis-elämäkertaa käsittelevät muistiinpanot ja käsikirjoitusluonnokset, erit. kansi-ot 61—65 (VA). Koskisen, Renvallin ja Ylikankaan nuijasodan tulkinnoista ja aikasidon-naisuuden problematiikasta ks. Ahtiainen—Tervonen 1988, s. 337.

²³ Koskenniemi 1934, s. 38.

²⁴ Mika Waltari »Nuoresta Yrjö Koskisesta». WSOY:n kirjaa koskeva mainoslehti-nen (WSOY:n arkisto).

²⁵ O.I. Lehtosen kirje Eino E. Suolahdelle 19.5.1943. Liitteenä 10 sivua käsittävä muistelo Gunnar Suolahdesta (JSp); Wirilander 1965, s. 163.

²⁶ Biografisesta tutkimuksesta ks. Uino 1985 ja 1990.

XI

Kansallisuusaate ja historiantutkimus

Viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alun kiihkeä poliittinen toiminta piti otteessaan myös akateemista maailmaa. Suomalaiskansallisen, vanhaa hämäläistä pappissukua olevan perheen kasvattina Suolahtikaan ei historioitsijana peitellyt jo lapsuudessa omaksuttuja vanhasuomalaisia mieltymyksiään, mutta hän pyrki vetämään rajan suoran yhteiskunnallisen toiminnan ja tieteen välille. Suolahti kuului siihen ikäluokkaan, josta nousivat ne ensimmäiset merkittävät suomenkieliset ammattihistorioitsijat, joille puolue-elämä oli vain poliittinen taustavaikuttaja eikä tutkimuksen (tieteellinen) lähtökohta. Yhteiskunnan differentioituessa yliopisto-opetus ja tutkimustyö vaativat yhä suuremman osan heidän ajastaan. Edellisen sukupolven esille nostama suomalaiskansallinen ajattelutapa oli heille jo selviö, eikä sitä enää tarvinnut puolustaa pitkälti hegeliläis-snellmanilaiseen traditioon nojautuvilla metafysisillä selitysprinssipeillä.

Voima jota ei saa sivuuttaa

Suolahti ymmärsi varsin hyvin kansallistunteen merkityksen historiatieteessä. Hän piti sitä voimana, jota ei saanut sivuuttaa. Jos historioitsija yritti häivyttää kansallistunteen vaikutuksen omasta työstään, tutkimus ajautui väistämättä harhateille, sillä tuo tunne oli historiallinen realiteetti, joka luonnollisesti muovasi tutkijankin näkemystä menneisyydestä ja nykyisyydestäkin.

Samalla Suolahti tajusi kansallistunteen historiatieteelle aiheuttamat vaaratekijät. Tutkija saattoi nimittäin helposti nähdä kehityksen kor-

keampien voimien tuotteeksi, jumalalliseksi periaateksi kuten osin vielä Yrjö Koskinen tai historian sisään rakennetuksi trendiksi kuten Danielson-Kalmari.¹ Suolahti pyrkiikin määrätietoisesti antamaan kansallistunteelle selvät, empiiriset ja historiallisesti todennettavat tunnusmerkit.²

Ennen suurlakkoa Suolahti ei julkaissut suoranaisesti kansallistunteen kehitystä käsitteleviä kirjoituksia. Vuodesta 1906 alkaen tilanne muuttui. Pienimuotoiset »kansallisuutta, sivistyneistöä ja suomalaisuuden harrastusta» käsitelleet artikkelit, vaikka olivatkin paljolti kariutuneen »Suomalaisuuden historia» -hankkeen satoa, olivat samalla myös osoitus siitä, kuinka poliittinen kuohunta veti Suolahtea suomalaiskansallisen aatteen juurille. Ei siksi että hän olisi vasta nyt oivaltanut sen merkityksen, vaan siksi että se oli nyt ajankohtainen.

Toisaalta hänen uransa historioitsijana oli valistuskauden ranskalaista sivistystä koskevien apurahahakemusten epäonnistuttua vaakalaudalla. Nyt Suolahti omaksui valistajan ja yhteiskunnallisen vaikuttajan — osin lehtimiehen ja kriitikon — roolin. Hän kirjoitteli antaumuksella niin sanottujen vanhasuomalaisen nuorten »kravattisocialistien» äänenkannattajaan Raatajaan, ollen myös sen päätoimittaja vuoden 1906, sekä nuor-suomalaistuneen Valvojan vastapainoksi vuonna 1907 perustamaansa kulttuurijulkaisuun Aikaan kansallishenkisiä, osin yhteiskunnallisiakin artikkeleita. Eräänlaisena takarivin vaikuttajana, poliittiseen elämään suoranaisesti vaikuttamattomana, sitoutumattomana suomettarelaisena hänet valittiin samoihin aikoihin Hämmäläis-osakunnan kuraattoriksi (1906—1908). Suolahden tavoitteena oli saada pahasti puolueristiriitojen hajoittamaan osakuntaan puoluerajat ylittävä sovinto.³

Vasta leivotun kuraattorin puhe Hämmäläis-osakunnan uusille jäsenille vuoden 1906 alussa osoitti vielä suurta optimismia kansamme tulevaisuutta kohtaan:

»Tuskinpa minun tarvinnee sanoa, että nykyaikana, juuri tällä hetkellä kansamme on pelon ja odotuksen vaiheilla sen pitkällisen surkeuden jälkeen, joka nyt tuntuu menneen ohi. Se odottaa nyt viimeinkin sitä kevättä, joka on sille niin kauan viipynyt. Nyt se odot-

¹ Tervonen 1987.

² HO:n ptk:t ja historiikit vuosilta 1906—09 ja 1925—30; Gunnar Palander 1906c; Gunnar Suolahti 1906a, 1906b, 1906e, 1906k, 1907b, 1907c, 1907n, 1908c, 1909c, 1910a, 1910b, 1915c, 1921a, 1925a, 1925b, 1926b, 1927c ja 1929c.

³ Vrt. Kuusisto 1978 I, s. 261, 272—276, 297, 303—308; Kuusisto 1978 II, s. 64—79; Eino E. Suolahti 1947, s. 190—271.

taa, että sen elämän edellytykset, sekä henkisen että aineellisen elämän edellytykset, kävisivät kokonaan toisenlaisiksi ja paljon paremmiksi ja että uusi; ehkä ennen kuulumaton kukoistusaika sille nyt koittaisi.»⁴

Suolahden mukaan kehitys oli vihdoinkin johtanut siihen, että tiede ja »tieteellinen opiskelu» olivat asettumassa välittömään yhteyteen elävän elämän ja kansan yhteisten pyrintöjen kanssa. Tämä oli välttämättöntä, jotta kauan kaivatut uudistukset toteutuessaan »hyödyntäisivät yhteiskuntaa ja kansaa» parhaalla mahdollisella tavalla.

Myös Suolahden usko puolueiden kykyyn toimia uusien edellytysten mukaisesti oli vahva, mikä ilmenee kurattorin käyttämistä keskustelu-puheenvuoroista osakunnan maaliskuun kokouksessa, jossa aiheena oli civis Sulo Wuolijoen alustus sosialistien ja ennen kaikkea »herra Sirolan» kannasta eduskuntauudistuskomitean työskentelyyn.⁵ Esitelmässään alustaja syytti porvarillisia puolueita, ennen kaikkea suomettarelaisia häilyvyydestä, siitä että niiden kannat ajankohdan tärkeissä kysymyksissä jatkuvasti muuttuivat.

Suolahti vastasi kritiikkiin todeten olevan täysin luonnollista, että puolueet olojen vaikutuksesta muuttivat »ohjelmiaan». Vaikka oli myönnettävä että kyse osin oli vallanhimosta, niin silti puolueiden toimintaa pääosin ohjasi jäsenistön halu ajaa omia mielipiteitään. Lisäksi Wuolijoen esittämää jyrkkää jakoa sosialistit kontra porvarit Suolahti piti keinoitekoisena, »sillä joskin alemmat kansanluokat paraiten tunsivat kurjuuden, niin ei se suinkaan suurille joukoille ylemmissäkään kansanluokissa ollut tuntematon». Hänen mielestään juuri suomettarelaiset olivat sosialistien kanssa monissa asioissa samoilla linjoilla. Suurin ero oli siinä, että suomettarelaiset eivät antaneet yksistään päämäärien ohjata käytännön vaatimuksiaan, vaan »katselivat elämää kokonaisuudessaan» ja näkivät menneen ja tulevan »sekä henkisten että taloudellisten vaikutteiden ja ilmiöiden vuorovaikutuksena».

Vieraan yläluokan kriitikko

Vuoden 1906 loppua kohden tultaessa Suolahden optimismi alkoi laantua, mikä ilmeni rajuna kritiikkinä sivistyneistöämme, ennen kaikkea sen

⁴ HO ptk. 30.1.1906.

⁵ HO ptk. 6.3.1906.

ruotsinkielistä »yläluokkaa kohtaan». Taustalta on havaittavissa katke-
ruutta, joka johtui siitä, että hänen hakemansa Rosenbergin matka-
apuraha oli luisunut lähinnä juuri yliopiston ruotsinkielisten opettajien
sekä osin eräiden nuorsuomalaisien, kuten Suolahden entisen opettajan
E.N. Setälän toimesta, ruotsinkielisten ehdokkaalle, dosentti J.V. Tall-
qvistille.⁶ Suolahden suomalaiskansallisia аспектеja korostanut kulttuu-
rikritiikki voimistui ja terävöityi. Marraskuussa hän totesi Härmäläis-
osakunnassa, ettei Suomen kansa enää kaivannut kuivien viisauksien ko-
koamista oppikirjoihin, vaan oman elämän tieteellistä selvittämistä, mi-
hin yliopisto ei kuitenkaan hevin kyennyt, koska se oli pysynyt vieraana
ja kylmänä todellisen elämän haasteille:

»Tähän epäedulliseen asemaan vaikuttaa . . . tuo meidän sivisty-
neen säätyemme muukalaisuus. Tuskin maailmassa on sellaista esi-
merkkiä, että sivistynyt sääty ylläpitää sivistystä, joka on kansalle
vieras ja itse nauttii sen hedelmistä. . . Meiltä puuttuu äärettömän
paljon siitä, mitä vaaditaan kansalta, jotta se todella voisi elää kan-
sakuntana omaa itsetietoista, kansallista elämää. Meiltä puuttuu
ennen kaikkea tietoja omasta itsestämme, entisyydestämme ja ny-
kyisyydestämmekin. . .»⁷

Suolahti toisin sanoen peräänkuulutti kansallista tiedettä ja kansal-
lista historian tutkimusta. Hän myönsi, että maassamme oli toki jo aiem-
min ollut kansallisia tiedemiehiä (»Arwidsson, Snellman ja Yrjö-Kos-
kinen»), mutta tiedeyhteisön hallitsevan yläluokan painostuksen takia he
olivat joutuneet oppositioon. Tietyllä tavoin »yksityisinä persoonina» he
eivät olleet onnistuneet murtamaan tiedeyhteisön kahleita ja levittämään
ajatuksiaan laajemman yleisön keskuuteen; heidän työnsä oli jäänyt kan-
salliselle elämälle vieraaksi. Tulkinnoissaan he olivat lisäksi olleet vielä
pitkälti sidoksissa ruotsalaiseen katsantokantaan. Koska tiede-elämä oli
jäänyt pienen yläluokan harteille, heijastui se (yläluokkaisuus) myös his-
torian kirjoitukseen: »tavallinen» kansa, sen ajatus- ja elintavat olivat jää-
neet tutkimuksen ulkopuolelle; Suomen historia esitettiin »nurinkurisel-
la» tavalla Ruotsin ja jopa Norjan historiana eikä kokonaisvaltaisesti Suo-
men kansan historiana. Jälkimmäinen näkökulma edellyttäisi kansan ja
tieteellisen elämän »rikkomatonta vuorovaikutusta». Tutkimuksen täy-
tyi siis ammentaa vaikutteita kansasta ja siinä ohessa myös palvella kan-
saa.

⁶ Ks. Eino E. Suolahti 1947, s. 172—173.

⁷ HO ptk. 20.11.1906.

On mielenkiintoista havaita kuinka Suolahti luonnehti maamme »vieraan yläluokan» tilaa ja asemaa lähes samoin sanoin, kuin valistuskautta käsittelevissä luennoissaan ja esseissään 1700-luvun hovipiirien »yli-individualistisia», omia etujaan ajavia hovipiirejä ja rappeutuvaa aatelia. Suolahden mukaan ruotsinkielinen väestö oli maassamme vuosisadat edustanut sivistyksemme vaikutusvaltaisinta kärkeä. Se oli määrännyt hienoimmat tavat ja kulttuurielämämme luonteen. Sen edustama »vieraaluokkainen katsantotapa» oli onnistunut sulauttamaan itseensä myös maamme aiemmin suomenkielisen sivistyneistön. Tällaisen kansasta erillään elävän yläluokan harrastukset suuntautuivat ainoastaan omien yksilöllisten tarpeiden kehittämiseen ja suurten »elämän nautintojen tavoitteluun». Tästä oli seurauksena, että yksilön kehitys ja oikeudet oli jatkuvasti asetettu kansan oikeuksien yläpuolelle ja uskottiin, »että kansan oikeuksia saa loukata niin paljon kuin tahtoo, silloin kun yksilön oikeudet ovat kysymyksessä».

»Mitä aika meiltä vaatii?»

Kritiikin ohessa Suolahti esitti myös toimintalinjoja. Tavoitteeksi oli asetettava kansamme edelleen »Kalevalan» varassa olevan sivistyselämän kohottaminen niin, että se pystyisi vastaamaan niin sisäisiin kuin ulkoisiin haasteisiin. Kysymyksessä ei ollut enempää kuin taistelu olemassaolosta, jossa oli turvauduttava ensi kädessä omiin voimiin, mutta myös ulkomaiseen apuun. Ja vaikka jälkimmäisessä piilikin omat vaaransa, niin Suolahden mielestä suomalaiskansallinen sivistys oli yhä niin alhaisella asteella, ettei sen kehittäminen kestänyt eristäytymistä yleiseurooppalaisesta aateperinnöstä. Vahvan, kilpailukykyisen sekä omaperäisen sivistyksen luominen ja säilyttäminen, edellytti että siinä olisi niin paljon erilaisia osatekijöitä, jotta ne vastakkain asetettuina murtuisivat ja täydentäisivät toinen toisiaan. Ja mikäli sivistyksen päämääränä oli kansallisen elämän kehittäminen sen koko laajuudessaan, silloin sen kehittäminen lähti aina kansasta ja palasi kansaan. Tällöin ulkomaiset vaikutteet loivat ainoastaan uusia näköaloja, jotka entisestään paransivat kansan elinolosuhteita, eli suolahtelaisittain juuri kansallista sivistystämme.

Voidaan sanoa, että Suolahden optimistinen elämännäkemyks sai sitä mukaan pessimistisempiä piirteitä, kun puolueolot maassamme kärjistyivät. Suolahden kulttuurikritiikki suuntautui yhä selvemmin myös nuor-suomalaisiin. Tämä tuli selvästi ilmi marraskuun lopulla 1906 pidetyssä osakunnan kokouksessa, jossa nostettiin esille nuorsuomalaisen taiteili-

japiirin ehkä näkyvimmän ja terävimmän kirjailijan ja myös yhteiskuntakriitikon Eino Leinon juuri ilmestyneet pienoisromaanit »Päivä Helsingissä» ja »Tuomas Vitikka».⁸

Suolahden mielestä kirjat ilmaisivat näkyvästi »sen piirin» toimintaa, johon Leinokin kuului. Kirjojen henkilöiden kuten myös tämän ryhmittymän toimintoja ohjasivat ainoastaan sellaiset yksityiset motiivit, joiden taustalta löytyi puhdas itsekkyyks. He olivat omassa »egoismissaan» unohtaneet, että yksilön kehitys ja siinä ohessa myös hänen mahdollisuutensa toimia haluamallaan tavalla oli aina jossain määrin sidoksissa ympäristöön ja »muuhun kansan kehitykseen».

Suolahden eräänlaisena kulttuurikritiikin huipentumana voidaan pitää hänen loppuvuonna 1907 Härmäläis-osakunnassa pitämänsä esitelmää »Miten meidän on kehitettävä sivistystämme?».⁹ Vaikka esitelmä noudatteli samoja linjoja kuin hänen edellisvuonna Raatajassa julkaisemansa artikkelit »Mitä aika meiltä vaatii?» ja »Kansallisen sivistyksemme tähden», niin entistä selvemmin esitelmä kuvastaa sitä muutosta, joka Suolahden ajattelussa oli tapahtunut. Yllä mainituissa artikkeleissa, kuten Suolahden aiemmissa osakuntapuheissa toivo paremmasta tulevaisuudesta asetettiin kansaan. Suomalaisen kansan keskuudesta oli nouseva se taistelijajoukko, joka tulevaisuudessa astuisi »kansalleen vieraan herraluokan» tilalle.

Suurlakkoa seurannut puoluetistelusta ennennäkemättömine vaaliagitaatioineen sekä lopulta sosiaalidemokraattien saavuttama yllätyksellinen menestys ensimmäisissä eduskuntavaaleissa merkitsivät Suolahdelle tietynlaisen puoluerajat ylittävän »gemeinschaft»-ajattelun kariintumista. Kritiikin kohteeksi joutuivat kaikki, nuor- ja vanhasuomalaisista ruotinkielisiin, mutta ensi kertaa myös itse kansa (sosiaalidemokraatit?). Suolahti totesikin, etteivät yksityiset poliittiset sen enempää kuin kansakaan, toisin kuin vielä jokin aika sitten oli uskottu, olleet kehittyneet sille tasolle, jota oli toivottu:

»Se ilmenee selvimmin puolue-elämässä, jossa yleensä tyydytään vain ulkoa opittuihin puoluefraaseihin. Suuri yleisö saa mielensä mukaan tyranniseerata yksityisiä henkilöitä, jotka eivät sivistyksensä puutteesta jaksakaan sitä kestää. Ei ole jalostavaa ja muodostavaa yleistä sivistystä, joka määräisi yksilöitten toimintaa. Tästä yleisen sivistystason alaisuudesta kärsii jokaisen yksilönkin menestys.»

⁸ HO ptk. 27.11.1906. Vrt. HO ptk. 26.3.1907. Ks. myös Gunnar Suolahti 1907a.

⁹ HO ptk. 12.11.1907. Vrt. Gunnar Suolahti 1907b ja 1907c.

Kansa ja kansanvalta: optimismista pessimismiin

Suolahden luottamus kansaan kokonaisuudessaan, sen kykyyn toimia rationaalisesti ja oikeudenmukaisesti yhteisen edun nimissä, oli horjunut. Tämä heijastui myös hänen opetukseensa. Kun hän syksyllä 1904 oli luennoinut Kreikan historiasta, hän käsitteli antiikin Ateenan demokratiaa suorastaan ihailevassa hengessä.¹⁰ Kuulijoille ei jäänyt epäselväksi, että aristokraatit Kreikassa olivat yhtä kuin ruotsinkielinen vieras yläluokka Suomessa. Ateenan suuruus pohjautui siihen, että demokratian avulla kansassa piilevät voimavarat saatiin hyödyntämään kaupunkivaltiota kokonaisuudessaan, mikä puolestaan johti kehityksen dynaamisuuteen tämän kaikilla osa-alueilla.

Luennoissaan samasta aiheesta lukuvuonna 1906–07, Suolahden käsitykset olivat muuttuneet. Nyt hän katsoi, että nimenomaan Ateenassa vallinnut »yltiödemokratia» oli vienyt Kreikan peloponessolaisotiin ja johtanut Ateenan perikadon partaalle. Ja vaikka Ateenassa teoriassa oli vallinnut kansanvalta, jonka periaatteessa olisi pitänyt johtaa yhdenvertaisuuteen ja vapauteen, niin käytännössä tilanne oli luisunut ensin »alhaisovaltaan» ja sitten yksinvaltaan. Yhteiskuntaelämä muuttui »alinomaiseksi taisteluksi olemassaolosta», jossa väkevämmän oikeudella hyökättiin heikomman kimppuun; laista ja oikeudesta tuli voimakkaimman keino harjoittaa väkivaltaa kansan nimissä. Käsitykset kansalaisten yhteenkuuluvuudesta ja valtion ja kansalaisten yhteisestä edusta muuttuivat ensin kauniiksi sananparsiksi, kunnes ne lopulta selitettiin kokonaan turhanpäiväisiksi. Tämä merkitsi aluksi entistä repivämpiä puoluetaiteluita, missä oma etu tuli määräämään kaiken. Rikkaiden ja köyhien välinen vastakohtaisuus puolestaan kasvoi entisestään. Ja kaiken tämän seurauksena oli lopulta »sisällissota».

Oma aika, sen kiihtyvä poliittinen toiminta, puolueiden »kykenemättömyys» yhteistyöhön ja sosiaalidemokraattien kasvava kannatus, joka osoitti vanhasuomalaisten omaksumien sosiaalireformististen oppien riittämättömyyden kansan syvien rivien vieroittamiseksi sosialismin aatteista, saivat Suolahden tarkentamaan käsityksiään demokratiasta. Hän ei tuominut demokratiaa sinänsä, mutta katsoi, ettei aika kenties vielä ollut kypsä sille, että »oppimaton» kansa pääsi liialti vaikuttamaan kansakunnan tulevaisuuden kannalta elintärkeisiin kysymyksiin. Antiikin

¹⁰ Gunnar Palanderin/Suolahden luentosarja »Kreikan historiaa» (syksy 1904 sekä syksy 1906 ja kevät 1907), kansio 32 (VA). Vrt. Gunnar Suolahti 1906j.

Kreikan historia tarjosi Suolahdelle esimerkin, mihin Ateenan omaksu-
ma »yliödemokratia» puoluetaiteluineen oli johtanut. Peloponessolais-
sotien heikentämä Ateena ei enää jaksanut nousta siksi mahdiksi, joka
olisi kyennyt yhdistämään Kreikan voimakkaaksi kansallisvaltioksi. Sa-
ma vaara oli havaittavissa nyt myös Suomessa, missä suurlakon ja edus-
kuntauudistuksen myötä avautuneet ruusuisemmat tulevaisuudennäky-
mät olivat kaatumassa eri ryhmittymien väliseen riitelystä ja egoistiseen
taisteluun vallasta.

Pessimismissään Suolahti ei kuitenkaan mennyt aivan yhtä pitkälle
kuin nuorsuomalaisiin lukeutunut liberaali Eino Leino, joka Päivässä
vuonna 1909 julkaistussa pettyneen individualistin yksinpuhelussaan »Val-
heen valta» katsoi kansalaiset suorastaan kykenemättömiksi totuuteen
ja edesvastuuseen.¹¹ Samoin kuin Leino Suolahtikin asetti toivonsa si-
vistyneistöön, sen kykyyn oppia ja omaksua uutta. Nojautuminen kan-
saan jäi Suolahdellakin taka-alalle, mutta hänelle usko kansan kehittä-
miseen vastuunalaisuuteen jäi yhä keskeiseksi.

Takaisin tieteeseen

Suolahden kuten Leinonkin sukupolvelle vuoden 1905 suurlakko ja sitä
seurannut eduskuntauudistus merkitsivät käännekohtaa Suomen histo-
riassa, ehkäpä suurempaa käännekohtaa (alkusoittoa tulevalle) kuin myö-
hemmät, vuosien 1917—18 tapahtumat.¹² Kansakunnalle kokonaisuus-
dessaan oli ensikertaa suotu mahdollisuudet aktiiviseen ja omakohtai-
seen toimintaan — oli astuttu tielle, jolta kenties ei enää ollut paluuta.¹³

¹¹ Vrt. Turunen 1982, s. 1—7; Hannula 1978, s. 27—32; Sarajas 1962, s. 133—210.

¹² Vrt. Ylikangas 1987, s. 134—148.

¹³ Edellä on jo todettu (s. 154), ettei kansalaissota merkinnyt Suolahdelle kovinkaan
traumaattista kokemusta. Tieteelleen täysin antautuneena Suolahti kirjoitti veljelleen Ernstille
sodan loputtua:

»Kuten ehkä olet kuullut, syntyi meille juuri ennen punaisen kapinan alkamista poi-
ka, jolle tässä joku aika sitten annettiin nimeksi Jaakko Wilhelm. Ötin kuten sanotaan
'itselleni vapauden' merkitä Ainon ja Sinut kummeiksi, vaikkakaan en ristiäisten äkkinaisten
järjestelyjen vuoksi ehtinyt siitä etukäteen ilmoittaa...»

Täällä Kulosaaressa viihdyimme yhä paremmin. Punaisena aikanaikin oli täällä vallan
rauhallista asua, ja Helsingin pommitusta seurasimme kaikessa rauhassa täältä rantaho-
tellin korkeasta tornista. Ainoana ikävyytenä olivat passien hankkimiset punaisilta, ja ai-
naiset passien tarkastamiset kaupunkiin mennessä.

Mannerheimin kaupunkiin saapumisen aikaan kävi m.m. Viikuna luonani ja kertoi
intressantteja juttuja osanotostaan sotaan. Omasta puolestani olen pysytellyt kokonaan
erillään nykyisistä poliittisista puuhista. Veljeni eversti ja jossain määrin Hugokin edusta-

Tulevaisuuden odotukset näyttivät lupaavilta, mutta vastasivatko kansa ja yksittäiset kansalaiset (sivistyneistö) niitä toiveita, joita niille oli asetettu? Suolahti koki tapahtumien riistäytyneen hallinnasta. Kehitys johti eripuraan eikä oletettuun ja toivottuun suomalaiskansalliseen eheyteen. Suurlakon aikainen optimismi kääntyi pian pessimismiksi ja huoleksi Suomen tulevaisuudesta.

Suolahden pessimismi ei kuitenkaan johtanut toivottomuuteen tai kansan syvien rivien halveksuntaan. Pikemminkin voidaan sanoa, että Suolahti oli menettänyt uskoaan poliitikkoihin (puoluekantaan katsomatta) ja heidän kykyynsä toimia pyyteettömästi kansakokonaisuuden, nyt yhä selvemmin sen vakaan suomalaisen talonpoikaiskansan etujen mukaisesti, jonka varassa suomalaisuus ja sen aate Suolahden mielestä pitkälti lepäsivät.

Suolahti oli joutunut Hämmäläis-osakunnan kuraattoriksi pitkälti vasten omaa tahtoaan.¹⁴ Perusluonteensa mukaisesti hän antautui tehtävään kuitenkin täysipainoisesti, ei niinkään poliitikkona, mitä aikalaiset olisivat ehkä odottaneet, vaan ensi sijassa »akateemisena kriitikkona».¹⁵ Aktiivisen yhteiskunnallisen toiminnan vuodet jäivät Suolahdella kuitenkin vähiin. Voidaan sanoa, että tutkija selätti yhteiskunnallisen vaikuttajan ja kulttuurikriitikon. Paljolti sukulaistensa painostuksesta ja heidän taloudellisella tuellaan Suolahti pääsi syksyllä 1908 toteuttamaan pitkään suunnittelemansa ulkomaanmatkan Ruotsin, Tanskan ja Saksan kautta Sveitsiin ja Italiaan.¹⁶ Eino E. Suolahtea lainaten:

vat niissä sukua yllin kyllin; ja taidat Sinäkin, kuten olen kuullut, olla paljon mukana. Hauska olisi tavata näitten ihmeellisten kuukausien jälkeen. . . » Gunnar Suolahden päivämätön kirje Ernst Suolahdelle heti kansalaissodan jälkeen (ALk).

Hieman myöhemmin Suolahti erässä päiväämättömässä muistiinpanossan eritteli sangen kiihkottomasti ja ehkäpä osuvastikin Venäjän vallankumouksen luonnetta:

»Se käsitys lieene yleinen, että bolshevikit ovat perustuksia myöten hävittäneet tsaarin vanhan valtion ja luoneet uuden, luonteeltaan milteinpä päinvastaisen sijalle. Ja täytyy myöntää, että he kaikin keinoin ovat tähän tulokseen pyrkineet. Mutta ei mikään valtio, ei edes kaikkein elähtänein, ole mielin määrin muuksi muutettavissa, sillä valtioitten perusluonteen määräävät viime sijassa tekijät, joihin ei mikään mahtikäsky eikä ylinkään into pysty: sen maan maantieteellinen asema, joka valtion alueen muodostaa ja sen väestön perusluonne, joka sitä asuu. Tältä kannalta katsoen olisi merkkillistä, ellei Leninkin Venäjä olisi tuomittu jatkamaan tsaarinen Venäjän pyrkimyksiä, ja ellei vallankumouksellisenkin naamion takaa tirkistäisi itäisen naapurimme vanhastaan tuttu katsonto.» Gunnar Suolahden päivämätön konsepti, kansio 28 (VA). Vrt. Gunnar Suolahti 1921b, 1921c ja 1922a.

¹⁴ Ks. tästä Eino E. Suolahti 1947, s. 190—196; Kuusisto 1978 I, s. 256—260. Ks. myös Eino Palanderin kirje Gunnar Palanderille 11.11.1905 (JSp).

¹⁵ Koskenniemi 1947, s. 225.

¹⁶ Asian kiteyttää osuvasti Hugo Suolahti Leipzigista (15.11.1907) lähettämässään, Karl Lamprechtia esittävässä kortissaan veljelleen Gunnar Suolahdelle: »H.V. Oppi-isäsi

»Pohjoisen kotimaan viimeaikaiset olot yhtämittaisine puolueriitoineen ja monine pikkumaisine piirteineen alkoivat matkan edetessä väistyä etelämaisen värikyyden ja elämänmyönteisyyden tieltä. Gunnar Suolahdessa pääsi jälleen vapautumaan kaikki se, mitä menneiden vuosien yhteiskunnallis-poliittinen elämänsävy oli peittänyt. Hän kulki taidenäyttelyissä, tarkkaili toreilla ja kaduilla liikuskelevia ihmispaljouksia, nautti muukalaisista kasvoista ja tunsu itsensä taas vapaaksi ja riippumattomaksi.»¹⁷

Myös yliopisto tuli vastaan. Maaliskuussa 1908 Suolahdelle oli myönnetty kanslerin käyttövaroista 1400 markkaa Suomen sivistyshistoriaa koskevia tutkimuksia varten. Tämän ja ennen kaikkea seuraavana vuonna saamansa dosenttistipendin turvin Suolahdelle avautui mahdollisuus jatkaa jo aiemmin aloittamiaan töitä Ruotsin arkistoissa ja kirjastoissa — tulevat papistotutkimukset alkoivat hahmottua.¹⁸

Voidaan ehkä sanoa, että paluu tieteeseen maltillisti Suolahden jossain määrin kärjekkäiksi muotoutuneita käsityksiä suomalaiskansallisesta kulttuurista ja sen luonteesta. Toiminta osakunnssa sekä aikakauskirjojen Raatajan ja Ajan toimituksessa oli kuitenkin samalla syventänyt hänen näkemyksiään tieteestä ja ennen kaikkea historiasta. Se sai hänet entistä tietoisemmin pohtimaan menneisyyden ja nykyisyyden välistä kiinteää vuorovaikutusta sekä omakohtaisen, yksilöllisen katsantokannan muodostamisen merkitystä paitsi tässä päivässä niin myös menneisyydessä, sanalla sanoen yksilön ja yhteisön välistä suhdetta yleisessä kehityksessä. Ehkäpä omien kotoisten olojen tarkkailu sai Suolahden epäilemään myös luonnontieteiden ruokkiman kehitysoptimismmin sovellutuksia historiatieteeseen. Luonnonlakien maailman toiveikas selkeys ei välttämättä pätenytkään silloin, kun epämääräisten, vaikeasti tulkittavien ja tutkittavien viettien alainen ihmien astui areenalle.¹⁹

tulee muistuttamaan Sinua siitä mitä tieteelle olet velkaa ja mitä Sinulta odotetaan. 'Aika' on kyllä rahaa, mutta eihän ihminen elä yksinomaan rahasta. Minne ovat jääneet hienot ranskalaiset tyyppitutkimukset? Poliitiikan jalkoihin. Terveisin Hugo Suolahti kautta Lamprecht.» (JSp). Ks. myös Hugo Suolahden kirjeet Gunnar Suolahdelle 7.2.1909, 13.2.1909, 18.2.1909 ja 2.3.1909 (JSp); Eino Suolahden ja Gunnar Suolahden välinen kirjeenvaihto vuosilta 1908—09 (JSp); Gunnar Suolahden ja hänen isänsä välinen kirjeenvaihto vuosilta 1908—09 (JSp).

¹⁷ Eino E. Suolahti 1947, s. 272.

¹⁸ Eino E. Suolahti 1947, s. 280; konsistorin ptk. 13.10.1909 (AD 16/504. HYKA).

¹⁹ Vrt. Koskenniemi 1947, s. 223—224.

Kansallinen eheytysohjenuoraksi

Suolahden ajattelussa tuli hallitsevaksi näkemys kansallisen eheyttämisen tärkeydestä. Tutkimuksen tehtävänä ei ollut ainoastaan etsiä tieteellistä totuutta teorian tähden, vaan tärkeintä oli sen avulla löytää oma itsensä. Tällöin myös tiedemies tieteensä välityksellä pystyi opettamaan ja valistamaan kansalaisia, ei pelkästään rahvasta, vaan myös päättäjiä — poliitikkoja, lehtimiehiä jne. — omintakeisen kansallisen kulttuurin kehittämiseen: »Velvollisuutemme on koettaa liittää yhteen kaikki ne seikat, jotka ennestään lujina sitovat meitä omaan maaperään.»²⁰ Eheyttämisen oli pohjauduttava avoimuudelle, toisten, eriävienkin mielipiteiden kunnioittamiselle ja lukkiutuneiden ajatusmallien ylittämislle: »Väri on asetettava värittömyyden sijaan, asia pelkän muodon asemasta ja elämä kuolleitten kaavojen.»²¹

²⁰ Ks. Gunnar Suolahden puhe osakuntalaisille lokakuussa 1908. HO vuosikertomus 1908—09, s. 74—95. Vrt. Inspektori Suolahden käyttämät puheenvuorot A. Tavailan pitämän esitelmän »Historian merkitys ylioppilasnuorison ja kansan yhdistämisessä» yhteydessä. HO ptk. 8.5.1928, s. 145—146, 154—156.

²¹ Gunnar Suolahti 1907e, s. 4. Paluu tieteeseen kuten muuttuneet olosuhteetkin si-lottelivat Suolahden käsityksiä myös »ruotsinkielisestä vieraasta yläluokasta». Inspektori-kautenaan (1925—30) hän joutui usein vastakkain yliopistoa suomalaistaneiden radikaa-lien suomenmielisten opiskelijoiden kanssa, jopa niin, että syksyllä 1929 hän marssi ulos eräästä osakunnan kokouksesta ja uhkasi erolla, elleivät osakuntalaiset pystyisi osoitta-maan riittävää kunnioitusta opettajiensa kielellistä ja aatteellista vakaumusta kohtaan. Ks. HO ptk:t 13.11. ja 27.11.1928 sekä 19. ja erit. 26.11.1929, sekä Kuusisto 1978/II, s. 64—68. Vrt. Hist. Yhd. ptk. 29.1.1932 koskien Kustaa II:n Adolfin »muistojupakkaa». Ks. tästä Engman 1990a, s. 56- 57 ja Engman 1990b.

Kansallista yhtenäisyyttä painottavia näkemyksiään Suolahti perusteli 1920-luvun lo-pulla seuraavasti: »Kuulun ikäpolveen, jonka oli pakko taistella parhaan nuoruutensa ajan päätelutunkevaa venäläisvaltaa vastaan. Taistelutavasta ei voitu sopia. Toiset tahtoivat jyr-kästi pysyttäytyä Suomen laillisissa oikeuksissa, toiset pitivät pääasiana kansallisuutemme ja yhteiskuntamme perustan lujittamista. Minä liityin näihin jälkimmäisiin. Olen varma siitä, että kummallakin ryhmällä oli suuri tehtävänsä. Mutta eri käsitys siitä, mikä olisi isänmaalle parhaaksi, vei ne katkeraan taisteluun toinen toistaan vastaan, ja siihen sekaantui paljon hillittömiä ja itsekkäitäkin intohimoja.

Luulen, että tilanne ei ole paljon noilta ajoilta muuttunut. Tosinhan on toteutunut rohkein toiveemme — valtiollinen itsenäisyys. Mutta pientä kansaa, sellaista kuin meidän, uhkaa aina vaara, ja sen torjuminen riippuu kansasta itsestään.

Pahimmin uhkaa tällä hetkellä aineellinen ja henkinen köyhyys, joka lamauttaa kan-sallisen kehityksen ja asettaa sen vieraan avun ja vieraan holhouksen varaan. Ja vaaran torjumiseksi on jälleen käynnissä veljestaistelu, josta ei puutu hillittömiä eikä itsekkäitä-kään intohimoja. Monien oikeutettujenkin pyrkimysten nimissä vedetään kansamme ha-jalle tavalla, joka panee epäilemään sen kypsyneisyyttä kansana. Olisi onneksi, jos nuori-so kesken veljestaistelun ottaisi tehtäväkseen kansallisuutemme ja yhteiskuntamme lujit-tamisen.

Sen mielet täyttää nykyisin vaatimus, että suomenkieli olisi tinkimättä asetettava val-

Yllä mainittu katsomus oli Suolahden ohjenuorana kansallisen historian tulkinnoissa. Kansallishenki ei ollut historian kulkua määräävä voima vaan ihmisten toiminnan tulos. Kansallisuusaate ei ollut determinoitua mystiikkaa vaan elävää elämää, historiallista todellisuutta. Mahtipontisuuden oli väistytävä myötäelämisen tieltä, jumalallisten selitysyritysten oli annettava tilaa kansan sielunelämän tajuamiselle.

Ja koska historioitsijat olivat Suolahden mukaan aina aikaansa sidottuja, he katsoivat menneisyyttä aikansa ihmisten silmin. He kykenivät näkemään menneisyyden laajemmasta perspektiivistä kuin aiemmat sukupolvet, mutta he eivät saaneet tulkita sitä vain omaa aikaansa valmistavaksi ajaksi. Menneisyydellä oli siis oma arvonsa riippumatta myöhemmistä kehitysvaiheista. Aiemmissa sukupolvissa oli havaittavisa suomalaisuuden ituja, mutta jos historiallinen kehitys olisi ollut toisenlainen, niin ne eivät olisi ehkä milloinkaan tulleet esille tiedostettuna suomalaiskansallisena aatteena.

Kansallinen historia oli Suolahdelle ennen kaikkea kansan historiaa ruohonjuuritasolla. Hän ei tutkinut instituutioiden ulkoisia puitteita vaan niiden sisällä vaikuttaneita ihmisryhmiä, näiden ajattelua. Tämä käy hyvin ilmi papistotutkimuksista sekä Turun akatemian ylioppilaita koskevasta artikkelista. Niissä Suolahti pyrki saamaan välittömän tunneyhteyden eri aikakausien väestökerrokseen ja herättämään menneisyyden eloon. Näin voitiin ymmärtää entistä paremmin aiempien polvien sielunelämää, sitä »tavallisten» ihmisten kokemusmaailmaa, joka loi perustan suomalaisen olemuksen tajuamiselle. Kansan historia oli siis olennainen osa kansan kollektiivista itsetuntemusta, kansallista identiteettiä, ja »sivistyksen olemus oli ihmisen tulemista tietoiseksi itsestään».²²

Suolahti painotti virkaanastujaisesityksessään vuonna 1929, että kansallistunteen historia oli osa yhteisöllisen organisoitumisen historiaa. Kansallistunne oli lähimenneisyyden luoma termi suomalaiselle yhteistunteelle, jonka juuria oli etsittävä kaukaa edeltävistä ajoista:

»Kansallistunne ei ole syntynyt yhtäkkiä, eikä sen synty ole merkittävässä millään historiallisella tapahtumalla tai vuosiluvulla. Vuo-

tiokieleksi maahamme. Mielestäni olisi kuitenkin varottava uskomasta, että pelkästään tällä olisi kansallisuutemme asema lujitettu. Pelkkä kieli on tylsä ase, ellei sitä käytele terävä ja syvälinen, suurta lämpöä säteilevä ajatus. Tällaiseksi on saatava kaikilla aloilla suomalainen ajatus. Sillä olisi parhaiten poistettavissa aineellisen ja henkisen köyhyyden uhka, sillä taattava kansallisuutemme tulevaisuus.» Gunnar Suolahden konsepti Hämläis-osakunnassa 13.11.1928 pidettyä puhetta varten, kansio 28 (VA).

²² Gunnar Suolahti 1907b, s. 450.

sisatain kuluessa se on puhjennut esiin kansakunnan elämästä.»²³

Kansallistunne alkoi saada todellista aatteellista sisältöä vasta Snellmanin ja hänen aikalaistensa toiminnan myötä. Sitä ennen Suolahti käytti ilmausta ainoastaan eräänlaisena apukäsitteenä.

»Yhteistunne» periytyi vahvana vuosisatain takaa. Se perustui maan »hedelmällisyyteen, asujainten sikiäväisyyteen ja voimaan». Se rajoittui aluksi lähinnä kylään ja sukuun. Vainiopakon vuoksi kyläläisillä oli maansa samoissa lohkoissa, minkä vuoksi työt tehtiin samanaikaisesti ja usein joukolla yhteisellä päätöksellä. Yhteistunne ulottui erityisesti kirkon ja papin toimesta pitäjätasolle asti, joskin heikompana. Uudisasutuksen levitessä myös kaukaisempien seutujen väestöt tulivat toisiaan lähemmäksi:

»Suomalainen työ, suomalainen kirves ja kuokka ovat yhteistunnetta laajentaneet raivaamalla uudisasutuksiksi niitä silmänkantamattomia metsiä, jotka historiallisen ajan alussa erottivat Suomen eri heimot ja asutusalueet toisistaan. . . Erämaan väistyessä väistyi myös metsäläisen epäilevä, nurja, kyräilevä mieli.»²⁴

Suvun ja kyläläisten keskinäinen lojaalisuus oli siis laajentunut ensin pitäjää ja sitten myös maakuntaa koskevaksi kotiseututunteeksi. Sen jälkeen se kietoi piiriinsä yhteisen isänmaan, joka ruumiillistui kuninkaassa. Valtakunnan asukkaat saatettiin saman hallinnon ja oikeudenkäytön alaisiksi samalla kun kirkko juurrutti kansaan yhtenäistä elämänsä katsomusta ja tapakulttuuria.

Suomalaisten kotiseuturakkaus oli vähitellen, mutta ei suinkaan suoraviivaisesti, kehittynyt eräänlaiseksi suomalaiseksi kansallistunteeksi. Sitä ei kuitenkaan saanut tulkita selväpiirteisesti tajutuksi aatteeksi. Kyse oli pikemminkin epämääräisestä yhtenäisyyden tunteesta, tietoisuudesta, että asukkailla oli oma kieli sekä omat tavat ja tottumukset. Kansallistunne, varovaisesti ymmärrettynä, oli se voima, joka sai suomalaiset taistelemaan sitkeästi ja epätoivoisesti venäläisiä vastaan vuosina 1808—1809:

»Ilman suomalaista kansallistunnetta olisi tuskin ollut mahdollista, että Aleksanteri I Porvoon valtiopäivillä 'korotti kansamme kansakuntain joukkoon'.»²⁵

²³ Gunnar Suolahti 1929c, s. 516 (Suomen kulttuurihistoria III). Vrt. Gunnar Suolahti 1933a, erit. s. 7.

²⁴ Gunnar Suolahti 1929c, s. 517—518.

²⁵ Sama, s. 524.

Suolahti ei siis enää nähnyt kansallisuusaatetta ennalta määrättynä objektiivisena kehityssuuntana kuten esimerkiksi hänen opettajansa, vanhasuomalaisen puolueen johtohahmoihin kuulunut Danielson-Kalmari. Viimeksi mainittu oli tosin perustellut näkemyksiään laajalla lähdeaineistolla, mutta Suolahti palautti kansallisen menneisyyden reaalihistorialliisiin puitteisiin, eikä opettajansa tavoin kytkenyt tutkimusta suoranaiseen poliittiseen vaikuttamiseen.²⁶ Tämän seikan totesi myös ruotsinkielinen historioitsija Bruno Lesch vuonna 1934. Hänen mielestään Suolahti oli irtaantunut siitä suomalaiskansallisen historiankirjoituksen traditiosta, jossa muun muassa Anjalan liiton aikaisten, »ruotsalaista yläluokkaa» edustaneiden itsenäisyysmiesten toimien taustalta etsittiin kansallista, suomalaista mielenlaatua.²⁷

Mutta vaikka Suolahti katsoikin, että historialla tieteenä oli oma itseisarvonsa ja omia erityisiä ongelmia, jotka pyrittiin ratkaisemaan tiettyjen metodien avulla, hän kuitenkin korosti myös tutkimukseen sisältyvää käyttöarvoa, tutkimuksen yhteiskunnallista ja kansallista relevanssia. Metodologisista eroavaisuuksistaan huolimatta Suolahti siis jatkoi opettajansa Danielson-Kalmarin edustaman kansallisen historian tutkimuksen perinnettä, joskin modifioituneemmassa muodossa. Historian kulkua ei voinut kuvata ainoastaan yhdellä muotilla, sillä menneisyys oli niin monivivahteinen, että se oikeutti hyvinkin erilaisten tulkintamallien olemassaolon.

²⁶ Vrt. Ahtiainen—Tervonen 1985. Ks. myös Tervonen 1991, J.R. Danielson-Kalmarin historiallista ajattelua käsittelevän väitöskirjan käsikirjoitus.

²⁷ Lesch 1934, erit. s. 151—156 ja 168.

XII

Subjektiivisuus — lähdefetisismistä tulkintaan

Se ajattomuus, joka Suolahden tuotannossa ilmenee, johtuu epäilemättä ensi sijassa hänen kokonaisvaltaisesta metodistaan, mutta lisäksi siitä, että hän tarkasteli historian tutkimuksen sisäistä luonnetta myös puhtaasti metodologisena ilmiönä, eli pyrki jatkuvasti eksplisoimaan yksittäiset ongelmat mahdollisimman tarkoin. Tässä suhteessa hän erosi selvästi niin opettajastaan Danielson-Kalmarista ja hänen aikalaisistaan kuin myös suurimmasta osasta ikäpolvensa kollegoita. Vaikka Suolahti ei tuotannossaan suoranaisesti käsitellyt metodologis-teoreettisia kysymyksiä, niin metodiluennoissaan ja seminaariharjoituksissaan hän kohdisti huomionsa usein juuri historian kirjoituksen alati subjektiiviseen luonteeseen:

»Nykyajan historiankirjoittajat selittävät, että historian tulee kuvata ihmiskunnan menneisyyttä totuudenmukaisesti, aivan niin kuin se kerran on ollut. He koettavat olla mahdollisimman objektiivisia, he koettavat sammuttaa oman persoonallisuutensa, etteivät mitkään yksityiset tunteet tahi näkökohdat pääsisi sokaisemaan heidän selvää katsettaan. Monet luulevatkin onnistuneensa tässä yrityksessä, he ovat vakuutettuja siitä, että heidän kuvauksensa on tosiaankin tarkka jäljennös menneisyydestä.

Ovatkohan he oikeassa? Katsokaamme ihmisiä ympärillämme ja ajatelkaamme, miten he arvostelevat ihmisiä ja asioita. Jokaisella on niistä oma kuvansa, jokainen käsittää ne omalta kannaltaan ja jokainen selittää ne omalla tavallaan. Usein riippuu käsitys siitä, millaisissa oloissa arvostelija on liikkunut, minkälaisia yksityisiä kokemuksia hänellä on, minkälaisia vaikutelmia hän on saanut. Nämä kokemukset vasta ovat opettaneet häntä havaitsemaan

sellaisia puolia asioista, jotka ennen ovat jääneet huomaamatta, ja mitä voimamakkaampia ja erikoisempia vaikutukset ovat olleet sitä itsenäisempi ja arvokkaampi on hänen kuvauksensa. Ei kukaan siis katso ympäristöään samoilla silmillä kuin joku toinen henkilö, oli se sitten kasvanut miten samanlaisista oloista tahansa.

Miten saattaa siis historiankirjoittaja esittää objektiivisesti menneisyyttä, kun hän ei saata esittää omaa aikaansa, ei edes läheisintä ympäristöään niin, että kaikki myöntäisivät hänen oikein sen käsittäneen.»¹

Subjektiivinen elementti, tutkijan persoona ja oman ajan kysymykset

Suolahden hyökkäys kohdistui siihen tutkijakunnan yleisesti vaalimaan käsitykseen, joka kysymystä problematisoimatta sisälsi tieteellisen objektiivisuuden vaatimuksen ja ennen kaikkea naiivin luottamuksen sen toteuttamismahdollisuuksiin. Lisäksi Suolahti korosti, että tutkimukseen sisältyvä subjektiivinen elementti oli yhteinen kaikille tieteille, mutta etenkin sellaisille, joiden tutkimuskohteena oli ihminen ja hänen toimintansa ajassa ja paikassa.

Voidaan sanoa, että Suolahden mentaalisia tekijöitä korostanut, psykologisviritteinen kokonaisvaltainen historiankäsitys, jossa ihmisen ja yhteisön menneisyyttä tutkittaessa yhä selkeämmin siirryttiin ihmisen sosiaalisen käyttäytymisen tarkastelusta myös ihmiselämän privaattipuolelle, ikään kuin pakotti tutkijan pohdiskelemaan historiankirjoituksen subjektiivista luonnetta. Suolahtelainen lähestymistapa menneisyyteen ja sen ilmiöihin nosti entistä selvemmin esille tutkimuksen sidonnaisuuden tutkijan maailmankuvaan; oman maailmankuvan välityksellä pyrittiin selvittämään mennyttä maailmankuvaa. Se ei auennut puhtaasti lähteistä, vaan siinä tarvittiin lähdetietojen tulkintaa.²

Subjektiivisuudesta puhuttaessa ei saanutkaan vajota liialliseen skeptismiin. Se oli Suolahden mukaan tavallista, mikäli alleviivattiin subjektiivisuuden vaarallisuutta ja rajoittamista. Tärkeintä oli myöntää sen olemassaolo.³ Avaamalla uusia näkemyksiä menneisyyteen voimakas sub-

¹ Gunnar Suolahden päiväämätön luentokonsepti (seminaari-), kansio 30 (VA). Vrt. Suolahti 1928b, s. 4.

² Vrt. Mikkeli 1984 ja Rommi 1986.

³ Ks. lähdeviite 1 sekä Suolahden luentokonseptit 23. ja 27.9.1911, kansio 30 (VA). Ks. myös Hist. Yhd. ptk. 14.11.1902. Palanderin referaatti Ch. Seignobosin teoksesta »La

jektiivinen näkemys saattoi parhaimmillaan jopa muodostua tutkimukselle suuriarvoiseksi apuneuvoksi. Esimerkkinä Suolahti mainitsi muun muassa saksalaisen historioitsijan Julius Belochin, joka Preussi-keskisyystään ja äärimmäisestä yksipuolisuudestaan huolimatta onnistui tutkimuksillaan synnyttämään keskustelua ja avaamaan uusia linjoja antiikin Kreikan historiaan.⁴ Jopa omana aikanaan kriittisenä pidetyn Theodor Mommsenin suuruus tutkijana perustui osittain siihen, että hän Roomaa käsittelevissä teoksissaan osasi »moderniseerata antiikkia» aikansa yhteiskunnallisista ja taloudellisista muutoksista käsin.⁵

Oma aika ja sen tapahtumat muodostivat siis sen perustan, jolle historiantutkimuksen Suolahden mielestä tuli rakentua. Vasta tämän päivän yhteiskunnalliset ongelmat mahdollistivat samansuuntaisten ongelmien ymmärtämisen menneisyydessä. Historioitsijan oman persoonallisuuden lisäksi aikakauden henkinen pääoma oli se vertauskohta, jota tutkija käytti menneisyyttä tulkittaessaan: »Historiantutkimus on siis, ei vain menneisyyden, vaan omankin ajan kuvastin kuten esim. kaunokirjallisuus.» Taiteessa ei kysymystä voitu saada lopullisesti ratkaistuksi, ei myöskään tieteessä. Kummassakin oli mahdoton määrätä absoluuttista totuutta. Jokainen uusi ihmiskunnan vaihe, jokainen uusi kulttuurisävytys merkitsivät tutkijalle uuden ymmärtämisen ja avautumisen mahdollisuutta.⁶

Muun muassa naisasia ja raittiuskysymys nousivat Suolahdella oivalleiksi esimerkeiksi menneisyyden ja nykyisyyden välisestä vuoropuhelusta. Naishistoria ei ollut mahdollista ennen kuin naiskysymys aktualisoitui sellaiseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, että siihen oli pakko ottaa jos-

Methode Historiquée aux sciences sociales». Löytyy kokonaisuudessaan luentojen yhteydestä, kansio 30 (VA).

⁴ Gunnar Palanderin/Suolahden luento »Kreikan historiaa», syksy 1904 ja lukuvuosi 1906—07, kansio 32 (VA).

⁵ Gunnar Palander 1903d. Vrt. Gunnar Suolahden arvio Jalmari Jaakkolan teoksesta »Pyhän Eerikin pyhimystraditionin, kultin ja legendan synty». Hist.-kielit. os. ptk. 21.5.1932. KA 123/1932. Vrt. KA 135/1932 sekä hist.-kielit os. ptk. 8.10.1932 ja konsistorin ptk 16.11.1932 (liite). KA 220/1932 (HYKA).

⁶ Katkelmia Gunnar Palanderin/Suolahden historiografian ja metodiopin luennoista ja seminaariharjoituksista sekä niihin liittyviä muistiinpanoja, kansio 30 (VA). Ks. myös HO ptk. 26.3.1907 sekä Palander 1904b, s. 106. Tällainen näkemys soi entistä paremman mahdollisuuden tutkia historioitsijan keinoin myös lähimenneisyyttä. Tästä ks. Suolahden arvio Heikki Wariksen väitöskirjasta »Työläisyhteiskunnan synty Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle I». Kiittävässä arviossaan Suolahti totesi tekijän onnistuneen loistavasti »realisoimaan» tilastojen tarjoamaa kuvaa »suullisella muistitiedolla» sekä »eläytymisellä Sörnäisten työläisöihin». Hist.-kielit. os. ptk. 23.3.1932 (liite).

sain muodossa kantaa. Historiantutkija esitti menneisyydelle ne kysymykset, joiden merkityksen hän ymmärsi vasta nykypäivän tarjoaman kokemusmaailman kautta. Tutkimusaiheiden valinta kuten myös käsittelytapa ilmensivät aina sekä kirjoittajan harrastuksia että hänen aikaansa. Vasta suurkapitalismin kehitys avasi tutkijoiden silmät huomaamaan samanlaisia ilmiöitä vanhalla ajalla, sosialismi eri kansanluokkien välisen taistelun, psykiatria puolestaan sielullisten toimintojen merkityksen eri sivistysjaksoissa jne.⁷

Esityksen, tekstin ymmärrettävyys oli Suolahdelle poikkeuksellisen tärkeää. Siispä jouduttiin turvautumaan sekä vertailevaan metodiin että yleistyksiin, etsimään enemmän tai vähemmän täydellisestä ilmiöjoukosta ne tyypilliset piirteet, jotka parhaiten selittivät itse tapahtumaa: »Menetelmä vaati lujaa, hellittämätöntä otetta, ankaraa johdonmukaisuutta ja koulutettua mielikuvitusta.»⁸ Innokkainkaan lähteiden keräilijä ei näet pystynyt luomaan historiateosta, ellei hänen tajunnassaan ollut syntynyt kokonaiskäsitystä kuvattavasta kohteesta. Pelkkä tapaus-ten luettelointi ja toisiinsa liittäminen eivät riittäneet, vaan historioitsijan oli taiteilijan tavoin kyettävä luomaan menneisyys uudestaan.⁹

Onnistuakseen tutkija joutui panemaan työhönsä koko persoonallisuutensa, jo eletyn elämänsä ja sen synnyttämät kokemukset. Perusolemuksestaan historioitsija ei kuitenkaan voinut irtautua koskaan. Hän näki tapahtumat aina eräänlaisen lasin läpi. Esi-isien perinne ja ympäröivä elämä värittivät tätä lasia, joka oli hänen havaintojensa ja käsitystensä viimeinen mitta ja perusta. Suolahti myönsi, että tutkija saattoi vapautua monesta ennakkoluulosta, arvostella tapahtumia itsenäisesti sekä selvittää, syventää ja laajentaa tietämystään. Väritys, jossa hän asiat näki, muuttui tämän mukaisesti, mutta ei milloinkaan kadonnut kokonaan. Se oli samalla kertaa tutkijan heikko ja vahva puoli, hänen yksipuolisuutensa ja omintakeisuutensa, se antoi hänen sanoilleen ja ajatuksilleen niiden itsenäisen arvon ja luonteen. Tällä tavoin olivat merkittävät his-

⁷ Gunnar Palanderin esitelmä »Historiantutkimuksen subjektiivisuus». HO ptk. 22.9.1903; Gunnar Palanderin luentosarjat »Euroopan kulttuurihistoriaa 1700-luvulla», lukuvuonna 1903—04; »Ruotsi-Suomen historiaa 1697—1743», kevät 1906, kansio 36 (VA). Vrt. myös lähdeviite 6.

⁸ Hist.-kielit. os. ptk. 21.5.1932. KA 123/1932 (vrt. KA 135/1932 ja KA 220/1932) koskien A.R. Cederbergin ja Jalmari Jaakkolan pätevyyttä Suomen historian professorinvirkaan (HYKA).

⁹ Gunnar Suolahden muistiinpanot uuden ajan historiankirjoituksen historiaa ja metodia käsittelevään luentosarjaan lukuvuonna 1926—27, kansiot 30 ja 31 (VA); »Rococon aika meillä ja muualla», kevät 1905, kansiot 33—34 (VA). Vrt. HO ptk. 26.3.1907.

torioitsijat saaneet suurta aikaan: niin esimerkiksi Mommsen, kuten Rankekin, joka pyrki hävittämään itsensä esittämällä asiat »niin kuin ne oikeastaan olivat olleet» ja kumminkin esitti ne niin kuin hän ne käsitti ja näki.¹⁰

Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden vanki

Suolahden käsitykset olivat tässä kysymyksessä pitkälti samansuuntaisia kuin saksalaisen filosofin ja sosiologin Georg Simmelin, joka teoksessaan »Die Probleme der Geschichtsphilosophie» esitti epäilynsä arvovapaan, objektiivisen historiantutkimuksen mahdollisuuksista nojautuen ihmisen psyykkiseen rakenteeseen. Simmel lähti siitä (vrt. Lamprecht), että historiantutkimuksen kohde oli aina sielullista laatua, käsittäen ihmisen ajatuksia, tahtomisia ja tuntemuksia. Pitkälti ulkoisista seikoista lähtien historioitsija joutui tekemään tulkintansa tapahtumista, joiden takana oli siis aina psyykkistä toimintaa. Pystyäkseen näin menettelemään tutkijan oli oletettava, että tutkimuskohteesta ilmeni samantyyppistä ajattelua kuin tutkijassa itsessään. Historioitsijan oma psyyke, mielenlaatu oli toisin sanoen se väline, johon hän joutui tutkimuksessaan turvautumaan. Mutta koska historian mentaalista puolta ei voitu empiirisesti havaita sellaisenaan, oli tutkijan ikään kuin luotava se itse oman ymmärryksensä, tuntemuksensa ja kokemuksensa perusteella: »wer nie geliebt hat, würde nie den Liebenden verstehen, der Feigling nie den Helden usw.» Tutkijan oma sielullinen rakenne määritteli näin ollen sen kuvan, joka tutkittavasta kohteesta muotoutui.¹¹

Historioitsija oli siis Suolahden kuten Simmelinkin mukaan aina tavalla tai toisella menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuudenkin vanki. Mutta näin oli laita myös tutkimuskohteen, sillä kaikkien historiallisten aikakausien olot ja tavat olivat kirjava joukko eri ajoilta ja eri tahoilta perittyjä tottumuksia ja muotoja. Näin oli laita papin, joka 17. ja 18. vuosisadan taitteessa saarnasi jossakin italialaisessa kirkossa:

»Hän luki rukouksia, jotka olivat seemiläisiltä juutalaisilta lainattuja, hänen saarnansa oli ehkä laadittu Ciceron kaunopuheisuu-

¹⁰ Gunnar Suolahden luentokonsepti 23.10.1920, kansio 30 (VA); Gunnar Suolahti 1907b ja 1907g; Suolahden esitelmä »Raamattu ja vertaileva tarututkimus» ja sitä seurannut keskustelu. HO ptk. 9.10.1906. Vrt. Palanderin em. referaatti Ch. Seignobosin teoksesta, kansio 30 (VA).

¹¹ Simmel 1905. Ks. erit. teoksen esipuhe ja sen ensimmäinen pääluke »Von den inneren Bedingungen der Geschichtsforschung», s. 1–66. Lainaus, s. 57.

den sääntöjen mukaisesti, mahdollisesti hän suorastaan siteerasikin jotakin Rooman pakanallista kirjailijaa. Messupuku hänen päällensä oli luultavasti kuosia, jonka alkumuoto oli alkanut muodostua kansainvaellusten aikana. Kuulijakunnassa saattoi saarna herättää valveille taikauskoisia käsityksiä, jotka olivat kotoisin kaukaisesta Babyloniasta monta tuhatta vuotta sitten.»¹²

Tavat olivat aikojen myötä kulkeutuneet ihmisryhmältä toiselle, ja tyypillisimmät niistä vaikuttivat muodossa tai toisessa halki vuosisatojen. »Todellisen» historiankirjoituksen keskeisiä tehtäviä olikin Suolahden mielestä selvittää näiden tapojen syntyä ja olemusta, kertoa miten ihmiskunta oli sisäisessä vuorovaikutuksessaan kehittynyt ja miten eläminen ja oleminen olivat aikojen kuluessa muuttunut. Mutta parhaimmistakin yrityksistä huolimatta historioitsijan antama kuva menneisyydestä jäi aina vaillinaiseksi. Mikäli tutkijat ymmärtäisivät tämän, niin ehkä he silloin lopettaisivat myös totunnaisesta poikkeavien tulkintamallien kevytmielisen ja usein rakentamattoman syyttelyn:

»Ehkäpä he silloin jo alkaisivat omien historiankäsityksiensä yleispätevyyttä epäillä. Ja ennen kaikkea — vaan voitaneeko sitä moniin aikoihin toivoakaan — katoaisi keskuudestamme sellaiseen objektiivisuuteen pyrkimys, joka kuolleitten tosiasiajn konemaista kasaamista pääasiana pitää, pelkästä varovaisuudesta jokaista ominnakeista aatetta kammoaa, mikä johdonmukaisesti johtaa mahdollisimman jokapäiväisen käsityksen jumaloimiseen ja kaikkeen siihen kuuluvaan korkeaoppiseen kuivuuteen.

Näin on laita historiankirjoituksen ja näin on laita kaikenlaisen ajattelun. Jos käsityskanta muuttuisi, mikä merkillinen muutos siitä meidän yhteisessä elämässämme seuraisi! Silloin ei enää niin ylenpalttisella varmuudella tiedettäisi, mikä maailman monimutkaisessa kehityksessä on ollut ehdottomasti oikeaa tai väärää, ei niin itsetietoisesti ilmoitettaisi mitä edeltäpäin viitoitettuja päämääriä kohti ihmiskunta on määrätty kulkemaan, ei arvosteltaisi historian henkilöitä oman arvoisan moraalin tai mittakaavan mukaan, ei puhuttaisi ikuisista eikä yleispätevistä oikeuden, tai ihmisyden, tai kauneuden, tai jonkun muun yhtä utuisen käsitteen vaatimuksista. . . . Totuus ja oikeus eivät olisi itsestänsä selviä asioita, vaan ne kehittyisivät kuten kaikki elämän arvot ja jokainen katsoisi velvollisuudekseen, niin kauan kuin se hänelle mahdollista on, tätä kehitystä pyrkiä seuraamaan.»¹³

¹² Gunnar Palanderin luentosarja »Euroopan sivistyshistoriaa 1700-luvulla», luku-vuonna 1903—04, kansio 36 (VA). Vrt. HO ptk. 9.10.1906.

¹³ Gunnar Suolahti 1907g, s. 67—68.

XIII

Suolahtelainen perinne

Viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa suomalainen historiatiede oli muotoutumassa uudelleen. Vilkkaan metodisen keskustelun ryydittämänä uusi talous- ja sosiaalihistorian merkitystä korostava kokonaisvaltainen yhteiskuntahistoriallinen tutkimustapa, joka meillä on pitkälti kulkenut »kulttuurihistoriallisen koulukunnan» — nytemmin myös »sosiaalihistoriallisen koulukunnan» — nimellä, alkoi hahmottua maassamme. Tämä suuntaus sai ulkomaiset tieteelliset virikkeensä lähinnä Saksasta, jossa tällöin käytiin todellista oppikiistaa historiatieteen perusteista. Kiistan näkyvimmäksi hahmoksi kohosi Leipzigin yliopiston professori Karl Lamprecht, joka väkevin sanoin hyökkäsi historistien edustamaa individualistista, vanhakantaista poliittista historiaa vastaan, painottaen muun muassa kaikkien tieteiden metodien yhtäläisyyttä, vertailevaa metodologiaa sekä yhteiskunnan ja yhteisön lainmukaista ja yksilöistä riippumatonta kehitystä.

Uusien ajatusten leviäminen Suomeen kanavoitui paljolti Historialliseen Yhdistykseen. Vuonna 1890 perustettu yhdistys toimi yliopiston opettajien ja opiskelijoiden sekä tiedemiesuraa aloittelevien nuorten maistereiden välisenä yhteistyöfoorumina. Sen keskeisimpiä tavoitteita oli juuri ulkomaisen tutkimuksen seuraaminen.

Uuden suunnan tunnetuimmaksi edustajaksi noussutta Gunnar Suolahtea ei vähimmässäkään määrin voi pitää vaikuttajiensa kaikuna, vaan voimakkaasti luovana, itsenäisenä ja omia oppi-isiänsäkin arkaillematta kritisoiavana tutkijana. Lamprechtin kollektivismi ei Suolahdelle ollut pelkkää teoriaa, vaan hän on käsissään siitä muotoutui kaiken kattava yhteiskuntahistoriallinen tutkimusote.

Suolahden Leipzigiin vuonna 1898 suuntautunutta opiskelumatkaa ei kuitenkaan pidä aliarvioida. Tutustuminen Lamprechtin ja tämän kologoiden ajatteluun, muun muassa kokeellisen ja sosiaalipsykologian isänä mainitun Wilhelm Wundtin tuotantoon, sai Suolahden pohtimaan historian perimmäisiä kysymyksiä ajan muotitieteen psykologian tarjoamien virikkeiden valossa. Tähän suuntaan häntä johdattivat myös ajan suomalainen filosofian, antropologian, estetiikan ja kirjallisuuden tutkimus sekä, joskin eri näkökulmasta, saksalaiset tutkijat Werner Sombart ja Max Weber, jotka kumpikin pyrkivät ymmärtämään kapitalismin ja kapitalistisen hengen syntyä paitsi taloudellisista ja sosiaalisista lähtökohdista myös kapitalismin taustalla olevien psyykkisten tekijöiden perusteella. Saksan-matka oli merkityksenkäs ennen kaikkea siksi, että Lamprechtin »akatemiassa» Suolahti sisäisti näkemyksen metodisten ja filosofisten kysymysten primäärisyydestä historian tutkimuksessa. Tämän nuorena omaksumansa katsomustavan Suolahti säilytti historiallisen ajattelunsa punaisena lankana läpi elämänsä.

Suomessa käyty metodikeskustelu historian tutkimuksen perusperiaatteista on ylipäättään nähtävä osana sitä kansainvälistä keskustelua, joka käytiin yhtäältä historismin edustaman individualismin ja Lamprechtin edustaman kollektivismin välillä, toisaalta historian tutkimuksen sekä sosiaalireformistisen kansantaloustieteen ja osin yllä mainittujen Sombartin ja Weberin edustamien suuntausten välillä. Keskustelu oli läheisesti yhteydessä niihin pohdintoihin, joita 1900-luvun vaihteen tietämällä esitettiin niin sanottujen ihmistieteiden (henkitieteiden, kulttuuritieteiden) ja luonnontieteiden metodisista eroista.

Toisaalta myös oma aika, sen polttavat yhteiskunnalliset ja valtiollis-poliittiset kysymykset pakottivat tutkimuksen suuntautumaan uudelleen urille. Laaja-alaiselle yhteiskunnallisille kysymyksille käsittävälle tutkimukselle oli Suomessa — kuten muuallakin — muotoutunut sosiaalinen tilaus. Konkreettisen sosiaalitutkimuksen ja kansantaloustieteen kannalta tämä merkitsi vähittäistä irtaantumista historian tutkimuksesta. Nuoren historioitsijapolven edustama kollektivismi puolestaan loi historian tutkimukselle uusia metodisia edellytyksiä käsitellä menneisyyttä entistä spesifimmin ja temaattisemmin. Menneisyys ei ollut enää hahmoton möhkäle yksittäisiä tapahtumia ja ilmiöitä, vaan sitä alettiin jäsentää yhteiskunnallisen elämän eri lohkojen, talouden, politiikan ja kulttuurin mukaan. Kotimaisilla vaikuttajilla, muun muassa yleisen historian professori J.R. Danielson-Kalmarilla ja Suomen ja Skandinavian historian professori E.G. Palménilla oli keskeinen sija tässä kehitysprosessissa. Kumpikin oli jo varhain oivaltanut kansantaloustieteen ja so-

siaalitilastollisen tutkimuksen merkityksen historian tutkimuksessa (kuten myös vanhasuomalaisen reformipolitiikan toteuttamisessa). Juuri heidän oppilaissaan ilmeni vahvana harrastus niin konkreettiseen sosiaalitutkimukseen kuin myös Lamprechtin kollektivismiin pohjalta muotoutuneeseen uuteen kulttuurihistoriaan.

Gunnar Suolahti, joka seurasi kansainvälistä debattia tiiviisti, tarkasteli menneisyyttä kokonaisvaltaisesta perspektiivistä eräänlaisena rakennekokonaisuutena. Yhteisön rakenne määräytyi lähinnä niiden taloudellisosiaalisten suhteiden perusteella, joiden puitteissa yksilöt kulloinkin joutuivat toimimaan. Taloudellisosiaalisten suhteiden verkosto heijastui yksilöiden psyykeen, ajattelutapoihin ja tekoihin. Kyse ei ollut historiallisesta determinismistä, joka olisi asettanut ihmiset, yhteisöt, yhteiskunnat ja kulttuurit ennalta määrättyyn kehityskaavaan. Ihminen oli vapaa, mutta ainoastaan yhteisön tai yhteiskunnan kulloinkin määrittämässä reunaehdoissa. Historioitsija saattoi havaita, kuinka yksilö kehittyi ja vaikutti yhteisön luomassa virikeympäristössä, mutta hän ei kuitenkaan voinut tehdä tuosta yksilöstä historiallisten voimien tahdotonta välikappaletta. Ihminen toisin sanoen toimi historiallisten ja kulttuurillisten edellytystensä ehdoilla, mutta ei niiden vankina. Näin oli ollut ennen ja näin oli myös nykyään. Nykyisyys auttoi siis ymmärtämään menneisyyttä, mutta menneisyys auttoi ymmärtämään myös nykyisyyttä. Käsitys »tosiolevasta» oli Suolahdelle eräänlainen ajatuksellinen konstruktio eilisestä ja nykypäivästä. »Tosiolevaa» historioitsija ei kuitenkaan koskaan pystynyt täydellisenä saavuttamaan, koska tutkimus aina rakentui vaillinaiselle tiedolle ja ymmärtämykselle sekä menneestä että samalla ihmisen alati puutteelliselle kyvylle hahmottaa oikein oman aikansa ajattelua ja maailmaa. Elämä itsessään oli niin monisyistä, että sitä tutkiva historioitsija oli Suolahden mielestä aina tuomittu jäämään selitysyrityksissään puolinaisuuksiin.

Suolahti katsoi, että olipa tutkimuskohde mikä tahansa, se oli sijoitettava ajan yleistä taustaa vasten. Näin pystyttiin valottamaan aikakauden luonnetta ja selvittämään ihmisten ja yhteisöjen tyypillisimpiä piirteitä. Kaikki inhimillisen toiminnan eri puolet muodostivat ihmiskunnan kulttuurihistorian. Ainoastaan kokonaisuuden myötä oli nähtävissä ihmisen vaiheet, vain kokonaisuus huomioiden pysyttiin ihmiskunnan kehityksen jäljillä. Valtiollinen elämä oli olennainen osa kulttuuria — kokonaisuutta — siksi poliittista historiaa ei voinut syrjäyttää. On kuitenkin sanottava, että tämä historian osa-alue jäi Suolahdelle itselleen jокseenkin vieraaksi. Hän ei tuntenut sitä omakseen, ainakaan perinteisessä yksilökeskeisessä mielessä. Toisaalta Suomessa ei myöskään voinut

olla varsinaista valtiollista historiaa ennen vuotta 1809, siis aikana, jota Suolahti pääasiassa itse tutki. Hän näki ja koki valtiollis-poliittiset tapahtumat enemmän aikakauden aatteiden valossa kuin yksittäisinä tapahtumasarjoina. Valtiollinen historia oli hänelle lähinnä aatehistoriaa. Tämä johti siihen, että Suolahti ehkä liiaksikin eristi yhteisön ja siinä vaikuttaneet yksilöt valtiollis-poliittisen elämän todellisuudesta, poliittisten tapahtumien tarjoamasta vertailupohjasta.

Suolahti epäilemättä ymmärsi totaalihistorian mahdottomuuden. Mutta realistina hän katsoi, että olipa aihe mikä tahansa, siihen tuli valita jokin näkökulma. Tämä oli työekonomian sanelema vaatimus. Itse hän päätyi psykologisoivaan, myötäelävään ja kansatieteellisiä aspekteja korostavaan kokonaisvaltaiseen metodiin ja sovelsi sitä historiallisesti merkittävinä pitämiinsä ja ennen kaikkea häntä itseään kiinnostaviin tutkimuskohteisiin ja ajanjaksoihin. Ajattelutapojen historia, oppihistoria, tapain historia, jokapäiväinen elämänmeno, kuten myös yhteisöjen taloudellinen ja sosiaalinen rakenne olivat hänen tutkijankiinnostuksensa kohteita. Tällaiset aihealueet ja Suolahden holistinen tarkastelukulma palvelivat samalla kansallista historiantulkintaa — edustivathan ne omaleimaista suomalaista kulttuuria jo silloin, kun Suomi oli vielä epäitsenäinen osa Ruotsin valtakuntaa. Oli olemassa maakunta-Suomi, yhteiskunta siinä mielessä, että se koostui erilaisista taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista yhteisöistä, joiden keskeisimpänä yhteisenä nimittäjänä oli yhteinen menneisyys, josta oli jäänyt jäljelle paitsi yhteiset tavat niin myös yhteinen kieli. Mikäli tätä historiaa haluttiin tutkia, sitä oli lähestyttävä juuri yhteisöjen kautta, niiden joukkojen ja yksilöiden välityksellä, jotka näissä yhteisöissä elivät. Suolahdella tutkimuskohde ja lähestymistapa olivat siis kansallisessa, mutta käytetyt teoriat ja metodit yleisessä ja kansainvälisessä.

Yhteisö ei ollut homogeeninen massa, joukko samanlaisia ja samalla tavalla ajattelevia yksilöitä tai ryhmiä, vaan eräänlainen mosaiikki, joka koostui yksittäisistä persoonallisuuksista, viiteryhmistä, lukuisista pienen pienistä palasista. Kunkin osasen ajatusmaailma ja elämä oli tunnettava ennen kuin moni-ilmeinen kokonaisuus voitiin hahmottaa. Suolahti pyrki kuvaamaan sitä vuorovaikutussuhdetta, joka vallitsi yksilön ja yhteisön/yhteiskunnan/valtion välillä, suhdetta, jonka keskuksena eivät olleet »yhteiskunnalliset laitokset, sivistysmuodot tahi tavat sinänsä, vaan ihmiset itse». Hän ei ollut sen kiinnostuneempi yksilöstä kuin yhteisöstäkään, vaan lähinnä siitä, mitä löytyi niiden välistä, eli inhimillisestä elämästä itsestään. Sitä taas oli vaikea tavoittaa historiallisista läh-

teistä sellaisenaan. Vain lähteistä tehdyt tulkinnot saattoivat raottaa ovea menneeseen todellisuuteen, sillä niin kuin hän itse totesi:

»En suinkaan aijo kertoa teille kaikista niistä merkillisistä tapahtumista, joista aikakirjat meille tavallisesti kertovat ja joiden järjestelmällinen luetteleminen muodostaa historian. Sillä merkilliset tapahtumat, sodat ja rauhanteot, suurten miesten toiminta ja kaikenlaiset sivistysvoitot elinkeinojen, tieteitten tai taiteitten alalla ovat vain äärimmäisiä syvällisen historiallisen kehityksen oireita. Ja tämä kehitys liikkuu jokapäiväisen elämän kaikilla aloilla ja kaikissa kansan kerroksissa; jokainen yksilö, oli hän kuinka vähäpätöinen tahansa, tulee tavallansa historialliseksi henkilöksi ja jokainen elämän hetki tulee historialliseksi tapahtumaksi.»¹

Suolahti oli kiinnostunut historiasta paitsi tutkijana niin myös uteliaisuudesta. Tutkijan rooli palveli historiankirjoituksen ohella myös nykyisyyttä, minkä ehdoilla tutkimusta aina toteutettiin. Suolahden uteliaisuus puolestaan tuotti fiktioita, jotka saattavat olla lähempänä todellisuutta kuin puhtaaseen faktaan nojautuva tutkimus. Suolahdelle fakta ja fiktio olivat yhtä, ne olivat toistensa kääntöpuolia syvennyttäessä inhimillisen elämän eri muotoihin. Lähteentakaiseen elämään pääseminen edellytti fiktiota, mutta toisaalta fiktio jäi pelkästään kaunokirjalliseksi ilmaukseksi, ellei se perustunut faktaan. Historian tulkinta ja ymmärtäminen edellyttivät ehdottomasti näiden kahden peruselementin yhdistymistä historioitsijan ajatteluprosessissa: lähteisiin jäänyt faktahan oli ainoastaan historiallisen toimijan, fiktion tuote, kalpea luurankomainen jäännös tämän omasta elämys- ja kokemusmaailmasta.

Historioitsija ei toisin sanoen saanut pitäytyä faktaan, vaan hänen oli pyrittävä ymmärtämään toimijan ajatusmaailmaa, motiiveja ja vaikeuttimia, niitä inhimillisen kokemusmaailman peruselementtejä, jotka ainoastaan varjomaisesti jättivät jälkensä historialliseen lähteeseen. Mikäli historioitsija ei mennyt historiallisen lähteen taakse, ellei hän käyttänyt omaa myötelämisen kykyään — mihin aina liittyy fiktiivinen, kaunokirjallinen piirre — niin itse historiassa vaikuttaneet toimijat, ruohonjuuritason ihmiset eivät voineet nousta valaisemaan sitä aikakautta, jonka edustajia he olivat. Voidaankin olettaa, että ehkäpä Suolahti historioitsijan työn ohella olisi halunnut olla myös kaunokirjailija, jolla olisi ollut taiteilijan vapaus ymmärtää asioita, mutta jonka fiktio olisi kuitenkin

¹ Gunnar Palanderin luento »Rococon aika meillä ja muualla», kevät 1905, kansio 33 (VA).

kin perustunut vahvaan historialliseen tosiasia-aineistoon. Tässä mielessä Suolahden tieteellinen ajattelurakennelma lähestyi filosofiaa ja sen kysymyksenasettelua, tavoitteenaan elämän ymmärtäminen — ihmiselämän suuret kysymykset.

Suolahti kuului siihen ikäluokkaan, josta nousivat ne ensimmäiset suomenkieliset ammattihistorioitsijat, jotka tutkimustyössään olivat irtautumassa varhaisemman fennomanian, tieteen ja politiikan yhdistäneestä tutkimusotteesta. Mutta Danielson-Kalmarin oppilaana ja suomalaiskan-sallisen ajattelutavan sisäistäneenä tutkijana Suolahdenkin töissä on havaittavissa tiettyä sosiaalista eetosta, vaikkakin hän veti selvän rajan suoran yhteiskunnallisen toiminnan ja tieteen välille.

Suolahden persoonallisessa oteessa yhdistyneenä vankkaan historian-filosofiseen ja metodologiseen tietämykseen piilee hänen tekstiensä tietynlainen ajattomuus. Historioitsijana hän lähti siitä, että »todellinen» historiankirjoittaja perusti tehtävänasettelunsa ja tulkintansa aina oman elämys- ja kokemusmaailmansa kautta muotoilemalleen kysymykselle miksi. Lisäksi tutkijan tuli hakea historiasta ratkaisua niihin kysymyksiin, jotka olivat hänelle itselleen merkittäviä. Ja koska historia oli Suolahdelle menneisyyden ja nykyisyyden välistä vuoropuhelua, oli menneisyyden tutkiminen hänelle myös oman ajan tutkimista. Eino Jutikkalaa lainaten: »Tutkijana Suolahti etsi ratkaisua oman elämänsä probleemeille ja häntä ympäröivien ihmisten, oman aikakautensa probleemoille.»² Suolahti oli samalla kertaa sekä yhteiskuntahistorioitsija, joka tutki sosiaalisia kerrostumia tilastoja ja tilastosarjoja hyödyntävän sosiaalishistorioitsijan tavoin, että kulttuurihistorioitsija, joka pyrki luotaamaan menneen ajan ihmisten ajatustottumuksia, tapoja ja elämänpiiriä, eli luomaan ajankuvaa niin kansanmiehen kuin 1700-luvun »aatelis-keikarin», Turun akatemian professorin kuin ylioppilaankin näkökulmasta. Ranskalaisten annalistien tapaan Suolahti haki pientä ihmistä suuresta maailmasta ollen näin huomattavasti edellä useimpia muita aikakautensa historianitutkijoita.

Vuosina 1912 ja 1919 ilmestyneillä papistotutkimuksillaan Suolahti vakiinnutti asemansa yhtenä maamme johtavimmista historianitutkijoista. Väinö Voionmaan kanssa hän oli luomassa vahvaa perustaa suomalaiselle yhteiskuntahistorian tutkimukselle. Suolahden toiminta yliopiston opettajana, Härmäläis-osakunnan kuraattorina ja inspektorina sekä Historiallisen Yhdistyksen puheenjohtajana oli omiaan myötävaikutta-

² Jutikkala 1934, s. 10.

maan siihen, että hänen ympärilleen alkoi 1920-luvulla, ehkä politiikalle omistautunutta Voionmaata selkeämmin, kerääntyä nuorten väitöskirjaa valmistevien tutkijoiden ryhmittymä, eräänlainen koulukunta.

Tämän niin sanotun kulttuurihistoriallisen koulukunnan suursaavutuksena voidaan pitää Suolahden ja Voionmaan toimittamaa neliosaista »Suomen kulttuurihistoria» -teossarjaa (1933—36). Teoksen esipuheessa Suolahden johtama (v:sta 1934 Voionmaan) nuorekas toimituskunta, johon kuuluivat fil. toht. Eino Jutikkala (toimitussihteeri), fil. maist. Esko Aaltonen, lehtori Lauri Kuusanmäki, fil. kand. Pentti Renvall ja fil. toht. Heikki Waris, määritteli kulttuurin perin suolahtelaisesti:

»Kulttuuri käsitetään niin laajasti, että siihen soveltuvat sekä aineellisen että henkisen elämän eri ilmiöt elinkeinoista ja yhteiskunnallisista oloista, ylempien ja alemmien kansankerrosten jokapäiväisestä elämänympäristöstä ja juhlatavoista aina hengenelämän korkeimpiin ilmenemismuotoihin, taiteeseen, tieteeseen ja uskontoon saakka. Tästä syystä ei nyt julkisuuteen tulevan teoksen otsakkeessa ole voitu käyttää sanaa sivistys, koska sillä suomen kielessä yleensä käsitetään vain henkistä kulttuuria.»

Näin määriteltynä teoksessa pyrittiin kollektiivista, osin vertailevaa metodologia hyödyntäen luomaan eräänlainen kokonaiskuva Suomen menneisyydestä esihistorialliselta ajalta nykypäiviin. Teossarjan holistisuutta kuvaa se, että käsittelyn ulkopuolelle jäi oikeastaan vain yksilökeskeinen tapahtumahistoria.

On kuitenkin korostettava, että Suolahti itse ei missään vaiheessa painottanut oman tutkimussuuntansa ehdotonta paremmuutta, vaan antoi arvon muunkinlaiselle tutkimukselle. Vaatimuksena oli ainoastaan, että työn tuli kulloinkin rehellisesti kuvastaa tekijänsä omaa persoonallista tutkimustapaa. Näin ei ehkä voida puhua myöskään mistään kiinteästä Suolahden koulukunnasta, vaan suolahtelainen perintö säteilee tavalla tai toisella historian tutkimuksemme monelle eri osa-alueelle, selkeimmin talous- ja sosiaalishistoriaan, mutta myös aate- ja oppihistoriaan, koulunkäynnin historiaan, jopa genealogiseen ja biografiseen tutkimukseen. Lisäksi on huomautettava, että ainoastaan osa Suolahden oppilaista antautui »puhtaan» historian tutkimuksen pariin: Heikki Wariksesta tuli merkittävä sosiaalipoliitikko ja aineen akateeminen opettaja, Esko Aaltonen puolestaan suuntautui sosiologiaan ja Lauri Kuusanmäki tutkimaan kansankulttuuria.

Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää vastata laajemmin kiintoisaan kysymykseen Suolahden jälkivaikutuksesta. Monet seikat näyttäisivät pu-

huvan sen puolesta, että kokonaisvaltainen yhteiskuntahistoriallinen tutkimus oli suolahtelaisessa mielessä ammentamassa itseään tyhjiin jo »Suomen kulttuurihistoria» -teossarjan valmistumisen myötä. Perinteenjatkajien joukko jäi harvalukuiseksi.

Syyt tähän löytyvät usealta suunnalta. Suolahden oppilaiden aikainen yhteiskunta oli toinen kuin opettajansa. Suomi oli saavuttanut »taivoitteensa» — valtiollisen itsenäisyyden. Yhteisötutkimuksessa suomalaiskansalliset näkökohdat rupesivat vähitellen väistymään: enää ei ollut tarvetta yhteiskuntahistorian keinoin todistella, että Suomella oli kansallinen historia jo ennen vuotta 1809. Suomi oli nyt itsenäinen valtio, jolla luonnollisesti oli omat valtiolliset syntyjuurensa.

Tämä merkitsi sitä, että tutkimus toisella tavoin kuin aikaisemmin irtautui päiväkohtaisista kansallisista, poliittisista ja yhteiskunnallisista intresseistään. Mutta samalla tutkijat alkoivat myös eristäytyä yhteiskunnasta ja sen ajankohtaisista ongelmista ja itse asiassa myös muista yhteiskunta- ja lähitieteistä. Kiinnostus Suolahden painottamaa vertailevaa metodia kohtaan laimeni. Samoin vaimeni vaatimus sosiaalishistorian tehtävästä sosiaalisen ja sosiaalipoliittisen omantunnon herättäjänä, minkä puolesta muun muassa vielä Danielson-Kalmari oli ahkerasti puhunut. Historian ja sille ominaisten menetelmien ainutkertaisuus tuli korostetummin esille. Akateemisen kentän hajoaminen — ja sen mukana historiatieteen sisäinen eriytyminen — kiihdytti tämänsuuntaista prosessia entisestään.

Etääntyminen näkyi tutkimuskohteissa. Yhteisön »pieni» ihminen, arkiset askareet, tavat ja tottumukset muuttuivat lähinnä tilastonumeroiksi. Kaiken aikaa karttavat yksittäiset lähdetiedot syrjäyttivät laajakatseisen tulkinnan jokapäiväisen elämänmenon monisyisestä kokonaisuudesta. Samalla taloushistorialliset kysymykset alkoivat nousta etualalle. Yhteiskuntahistorian muuttuessa taloushistoriapainotteiseksi se menetti mielenkiintoaan sosiaalisiin kysymyksiin silloinkin, kun kohteena periaatteessa oli jonkin sosiaalisen ryhmän elämä ja taloudellinen toiminta. Tutkijasta tuli objektiivinen sivustakatsoja, joka ei katsonut tarpeelliseksi luoda elävää tunneyhteyttä menneisyyteen ja siellä vaikuttaneisiin ihmisiin.

Lähdeluettelo

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Valtionarkisto (VA)

Suomen Historiallisen Seuran arkisto

Gunnar Suolahden kokoelma. Gunnar Suolahden tieteelliset muistiinpanot ja opetus-toimintaa valaisevia papereita. Järjestämätön: 73 + 4 kansiota (viimeksi mainitut eivät arkistoluettelossa)

luento- ja seminaarikonseptit
käsikirjoitukset ja käsikirjoitusluonnokset
kirja- ja lähdereferaatteja sekä -luetteloja
tenttikysymyskortistoja
kirjeenvaihtoa
puheita, esitelmiä ja lausuntoja (jne.)

Gunnar Suolahden kokoelma

Lennart Pinomaan laatimat muistiinpanot Gunnar Suolahden kevtlukukaudelia 1922 pitämästä luennosta »Suomen kulttuurihistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla»

J.R. Danielson-Kalmarin kokoelma

U.L. Lehtosen kokoelma

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

Historiallisen Yhdistyksen arkisto

pöytäkirjat 1890—1941
vuosikertomukset 1891—1941
jäsenluettelot 1891—1941

Hämäläis-osakunnan arkisto (HO)

pöytäkirjat ja pöytäkirjajäljennökset 1890—1933
historiikit 1891—1933

E.G. Palménin kirjekokoelma

Karl Gabriel Thiodolf Reinin kirjekokoelma

Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA)

Kanslerinviraston arkisto

saapuneet kirjeasiakirjat 1903, 1915, 1932

Konsistorin arkisto

konsistorin pöytäkirjat 1900, 1903, 1908, 1909, 1914, 1932

saapuneet anomukset 1906, 1908, 1909, 1910, 1914, 1915, 1916

Historiallis-kielitieteellisen osaston arkisto

nimikirja 1887—1898

tutkintoluettelo 1893—1928

historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 1901, 1902, 1903, 1906, 1908, 1910, 1914, 1930, 1932

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Lauri Kuusanmäen kokoelma

muistelmia opiskeluajoilta

Yksityisarkistot

Gunnar Suolahden arkisto. Professori Jaakko Suolahden perikunnan hallussa (JSp)

kirjeenvaihtoa

henkilökohtaisia muistiinpanoja (kouluajoilta lähtien)

käsikirjoituksia

päiväkirjoja

kirjastoluetteloita

tutkintotodistukset

hakemuksia ja ansioluetteloita

lehtileikkeitä (jne.)

Professori Anto Leikolan kokoelma (ALk)

Gunnar Palanderin/Suolahden kirjeitä veljilleen Karl Edvard Ernst Palanderille/Suolahdelle ja Eino Emil Waldemar Palanderille/Suolahdelle

Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY)

Gunnar Palanderin/Suolahden kirjeet

teoksia koskevat sopimukset

lehtileikkeet

Helsingin yliopiston filosofian laitos

Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873—1915

Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo 1915—1936 (liitteenä pöytäkirjoja ajalta 1897—1909)

Helsingin yliopiston historian laitos

Professori Pentti Renvallin haastattelu 6.9.1967 ja 31.1.1968 (nauhoitettu). Suorittanut Risto Lauri Liljeblad

Suomen kielen nauhoitearkisto

Historiallisen Yhdistyksen äänitteet. Yhdistyksen jäsenet muistelevat menneitä

Jalmari Jaakkola 12.11.1962

Arvi Korhonen 12.11.1963

Lauri Kuusankmäki 24.3.1965

Heikki Waris 17.11.1966

Aulis J. Alanen 15.2.1968

L.A. Punttila 11.12.1968

Eino Jutikkala 8.5.1970

Suulliset tiedoksiannot

Keskustelut professori Jaakko Suolahden kanssa vuosina 1982—1986

Keskustelut akateemikko Eino Jutikkalan kanssa 17.12.1987, 12.1.1988 ja 23.4.1991.

Lähetystöneuvos Heikki Brotheruksen puhelinhaastattelu 4.11.1983

Käsikirjoitukset

Jukka Tervonen, J.R. Danielson-Kalmari yhteiskuntahistorian tutkijana ja opettajana (väitöskirjan käsikirjoitus)

PAINETUT LÄHTEET

Asiakirjoja yliopistoasioissa. Handlingar i universitetsärenden 1913, n:o 2a ja 2b sekä 1918, n:o 2

Kejsarliga Alexanders-/Helsingin yliopiston opetusohjelmat vuosina 1900—1933

Selonteot Keisarillisen Aleksanterin-/Helsingin yliopiston opettajien toiminnasta 1903—1920

Suomen Historiallisen Seuran kokousten pöytäkirjat 27.11.1890—9.11.1892. HArk 12/II. Helsinki 1893

Sanomalehdet ja aikakausjulkaisut

Historiallinen Aikakauskirja 1903, 1917, 1929, 1930

Historisk Tidskrift för Finland 1926

Hufvudstadsbladet 1908

Uusi Aura 1920
Uusi Suometar 1908
Uusi Suomi 1921, 1922, 1929, 1934
Ylioppilaslehti 1920, 1924, 1925

Gunnar Palanderin/Suolahden teokset, keskeiset tutkielmat ja artikkelit

Gunnar Palander

- 1901 Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana I. Helsinki 1901.
- 1902a Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana. Teoksessa Suomen uudem-
masta historiasta III, s. 1—222. Helsinki 1902.
- 1902b Jaakko Haartman Turun yliopiston varakanslerina. Teoksessa Suomen uu-
demmasta historiasta III, s. 225—264. Helsinki 1902.
- 1903a Muutamia ruotsalaisia kulttuurikuvauksia. (Henrik Schück »Ur gamla
papper», Henrik Schück ja Oscar Levertin »Svenska memoarer och brev»,
Otto Sylvan »Från stångpiskans dagar, kulturhistoriska studier, Nils Erd-
mann »Ur Rococons lif, typer och seder», Oscar Levertin »Rococonovel-
ler» ja »Gustaf III:s dagar»). HAik 1903, s. 164—170.
- 1903b Arvostelu Ch. Seignobosin teoksesta »La Methode Historique appliquée aux
sciences sociales». HAik 1903, näyttenumero, s. 31.
- 1903c Arvostelu Troels-Lundin teoksesta »Lifsbelysning». HAik 1903, näytenu-
mero, s. 25—26.
- 1903d Theodor Mommsen (nekrol.). HAik 1903, s. 182—189.
- 1903e Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista. HAik 1903, s. 55—84.
- 1903f Keskiajan ihmisiä. HAik 1903 (poimintoja ulkomaisista aikakauskirjoista),
s. 175—176.
- 1903g Antti Chydenius. Satavuotismuisto. Valvoja 1903, s. 225—234.
- 1903h Arvostelu Alma Söderhjelm in teoksesta »Kulturförhållanden under franska
revolutionen». HAik 1903, s. 170—172.
- 1903i Arvostelu Albrecht Wirthin teoksesta »Volkstum und Weltmacht in der
Geschichte». HAik 1903, s. 27—29.
- 1903j Eräs matka Suomessa vähän toista sataa vuotta sitten. HAik 1903, s.
145—150.
- 1903k Eräs ruotsalainen epäilijä 1700-luvulta (C.G. Nordin). HAik 1903, näyte-
numero, s. 14—21.
- 1903l Lukijalle. HAik, näyttenumero, s. 1—2.
- 1904a Henrik Gabriel Porthan. Elämäkerran luonnos. Kansanvalistusseura. Elä-
mäkertoja 13. Helsinki 1904.
- 1904b Lamprechtin mietteet nykyajan historiasta. »Deutsche Geschichte» von Karl
Lamprecht. »Erster Ergänzungsband: Zur jüngsten deutschen Vergangen-
heit. I. HAik 1904, s. 97—107.
- 1904c Mitä aikalaiset arvelivat Porthanista. HAik 1904, s. 36—46.
- 1904d Arvostelu Friedrich M. Kircheisenin teoksesta »Die Geschichte des Litera-
rischen Porträts in Deutschland I». HAik 1904, s. 152—154.
- 1904e Ruotsalaisia kulttuurikuvauksia. (Oscar Levertin »Svenska gestalter», Henrik
Schück »Ur gamla papper», Nils Erdmann »De politiska kannstöparne, en
idyll från det borgerliga Stockholm 1788—1791»). HAik 1904, s. 123—125.
- 1905a Arvostelu Arvede Barinen teoksista »La jeunesse de la Grande Mademoi-
selle (1627—1652) ja Louis XIV et la Grande Mademoiselle (1652—1693)». HAik 1905, s. 225—228.

- 1905b Arvostelu Max Engelmanin teoksesta »Das Germanentum und sein Verfall. Eine rassenpolitische Studie». HAik 1905, s. 100—102.
- 1905c Valistuskauden sielunelämää. Muutamia pomintoja pohjoismaisista lähteistä. HAik 1905, s. 15—22 ja 160—169.
- 1905d Vähän Henrik Schückistä ja hänen koulustaan. Selontekoja ja mietteitä vastailmestyneistä julkaisuista. HAik 1905, s. 216—225.
- 1906a Kansallisuus ja sivistys. Muutama sana sivistyneistöllemme. Raataja 1906, s. 25—26, 41—42, 57—58 ja 65—66.
- 1906b Mitä aika meiltä vaatii? Raataja 1906, s. 85—86 ja 105—106.
- 1906c Sananen suomalaisuuden harrastuksista Ruotsinvalian aikana. Kyläkirjaston kuvalehti 4/1906, s. 39—41.
- 1906d Yliopisto-oloja Ison vihan jälkeen. HAik 1906, s. 12—25.

Gunnar Suolahti

- 1906a Joko — tahi! Raataja 1906, s. 273—274.
- 1906b Kansallisen sivistyksen tähden. Raataja 1906, s. 257—258.
- 1906c Arvostelu Karl Lamprechtin teoksesta »Americana — Reiseeindrücke, Betrachtungen, Geschichtliche Gesamtansicht». HAik 1906, s. 99—101.
- 1906d Suomalaisen roocoajan kodeissa. HAik 1906, s. 105—146.
- 1906e Suomen valistus aika ja sen suomalainen sivistys. Kylälaisten kirjasia n:o 69/1906. Porvoo 1906.
- 1906f Arvostelu Ed. Hahnin teoksesta »Das Alter der wirtschaftlichen Kultur». HAik 1906, s. 87—88.
- 1906g Arvostelu Paul Hinnebergin toimittamasta teoksesta »Die Kultur der Gegenwart». HAik 1906, s. 96—101.
- 1906h Arvostelu Ester Hällströmin teoksesta »Frans Mikael Franzén». HAik 1906, s. 102.
- 1906i Landshöfdingen Friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen, upptecknade af honom själf, i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom Reinh. Hausen. Arvostelu. HAik 1906, s. 224.
- 1906j Arvostelu O.E. Tudeerin teoksesta »Kreikan kansa persialaissotien aikana». HAik 1906, s. 91—93.
- 1906k Vähän suomalaisuudesta Turun yliopistossa. Raataja 1906, s. 133—136.
- 1907a Arvostelu Eino Leinin teoksesta »Tuomas Vitikka». Aika 1907, s. 154—158.
- 1907b Kansallisuus ja ihmisyyden. Muutamia selityskokeita. Aika 1907, s. 439—454.
- 1907c Mikä on syynä sivistystilamme surkeuteen? Muutamia näkökohtia. Aika 1907, s. 825—846.
- 1907d Suuren kirjailijan kuvauksia rikoksentehtävistä. Aika 1907, s. 545—550.
- 1907e Tehtävämme. Aika 1907, s. 1—5.
- 1907f Tuloksia odotellessa. Raataja 1907, s. 89.
- 1907g Uusimpia esityksiä sivistyselämän aloilta. Die Kultur. Sammlung illustrierter Einzeldarstellungen, herausgegeben von Cornelius Gurlitt. Aika 1907, s. 66—70.
- 1907h Vanhat ja uudet tavat. Raataja 1907, s. 9—10.
- 1907i Arvostelu Gustav Almin teoksesta »Höstdagar». Aika 1907, s. 592—596.
- 1907j Eräs esitys Linnestä. Carl von Linné, av Oscar Levertin. Aika 1907, s. 430—433.
- 1907k Kansainvälisiä suhteita. Aika 1907, s. 490—494.

- 1907l Saksan äskeisistä edusmiesvaaleista. Aika 1907, s. 277—279.
- 1907m Suurten maitten sanomalehdistöstä. Aika 1907, s. 243—245.
- 1907n Fredrik Cygnaeus kansansa historian kirjoittajana. Aika 1907, s. 291—299.
- 1907o Siirtolaisuudesta viime vuosisadalla. Arvostelu R. Connardin teoksesta »L'emigration européenne au XIX siècle. Aika 1907, s. 207—210.
- 1908a Arvostelu Juhani Ahon näytelmästä »Tuomio». Aika 1908, s. 15—19.
- 1908b Arvostelu Kaarlo Atran teoksesta »Laura». Aika 1908, s. 369—372.
- 1908c Vähän maamme kielioloista 1700-luvulla. Aika 1908, s. 463—480.
- 1908d Aasian nousu. Aika 1908, s. 613—618.
- 1908e Arvostelu Alma Söderhjelmin teoksesta »Jakobstads Historia I». HAik 1908, s. 124—126.
- 1908f Luokkataistelu vaiko osuustoimintaliike? Aika 1908, s. 30—32.
- 1908g Saksan ja Itävallan koululaitosta ahdistetaan. Aika 1908, s. 512—516.
- 1909a Anjalan liiton aikoina Hämeessä. Teoksessa Elämää Suomessa 1700-luvulla I, s. 174—225. Porvoo 1909. (Ilmestynyt teoksessa Kaikuja Hämeestä VII jo vuonna 1908.)
- 1909b Elämää Suomessa 1700-luvulla I. Porvoo 1909.
- 1909c Mielialoja maassamme 1700-luvun puolivälissä. Aika 1909, s. 517—531.
- 1909d Kotona ja kylässä. Teoksessa Elämää Suomessa 1700-luvulla I, s. 115—173. Porvoo 1909.
- 1909e E.G. Palménin täyttäessä 60 vuotta. Aika 1909, s. 795—798.
- 1909f Raakalaismetsä. Arvostelu K.G. Ossian-Nilssonin teoksesta »Barbarskogen». Aika 1909, s. 201—205.
- 1910a Piirteitä suomalaisuuden historiasta. Maamme talonpoikainen väestö. Aika 1910, s. 293—300.
- 1910b Piirteitä suomalaisuuden historiasta. Taistelu virkamiehistön suomalaisuudesta. Aika 1910, s. 396—401.
- 1910c Suggestionin merkitys sosiaalisessa elämässä. Aika 1910, s. 333—337.
- 1910d Havaintoja tieteen suurmiehistä. Aika 1910, s. 679—684.
- 1910e Maamme maisemat. Arvostelu I.K. Inhan teoksesta »Suomen maisemia». Aika 1910, s. 757—760.
- 1910f Miten Pietari Kalm tuli professoriksi. HAik 1910, s. 15—28.
- 1910g Turkin rautatiet ja Euroopan suurvallat. Aika 1910, s. 248—252.
- 1911 Habsburgien kasvopiirteet. HAik 1911, s. 80—84.
- 1912a Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912.
- 1912b 1700-luvun kirkoilla. Aika 1912, s. 14.
- 1913a Arkielämän ihanteita. Teoksessa Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500—1700-luvuilta, s. 19—70. Porvoo 1913.
- 1913b Keimailijat. Teoksessa Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500—1700-luvuilta, s. 100—120. Porvoo 1913. (Löytyy lähes samanlaisena otsakkeella Vähän entisajan keimailijoista Ajan 1907 vuosikerrasta.)
- 1913c Käsityksiä pohjoismaalaisista. Teoksessa Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500—1700-luvuilta, s. 1—18. Porvoo 1913.
- 1913d 15-sataluvun käsityksiä pohjoismaalaisista. Lisiä suurruotsalaisen historiankäsityksen historiaan. Teoksessa Historiallisia tutkimuksia J.R. Danielson-Kalmarin täyttäessä 60 vuotta, s. 342—356. Helsinki 1913.
- 1913e Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500—1700-luvuilta. Porvoo 1913.
- 1913f Vähän entisajan keikareista. Teoksessa Vuosisatain takaa. Kulttuurihisto-

- riallisia kuvauksia 1500—1700-luvuilta, s. 71—99. Porvoo 1913. (Löytyy lähes samanlaisena Ajan 1907 vuosikerrasta.)
- 1913g A.A.A. Laitinen. Michael Wexionius-Gyldenstolpe. I. Vastaväittäjän lausunto. HAik 1913, s. 75—78.
- 1913h Ranskan keskiaikaista elämää. Arvostelu Alfred Franklinin teoksesta »La vie privée au temps des premiers Capétiens I-II». HAik 1913, s. 199—202.
- 1913i Teos historiankirjoituksen historiasta. Arvostelu Eduard Fueterin teoksesta »Geschichte der neueren Historiographie. HAik 1913, s. 384—388.
- 1913j Adlercreutzin koti. Aika 1913, s. 164—167.
- 1914a Rooman kaupunki kulttuurihistoriallisessa valossa. Arvostelu Henrik Schückin teoksesta »Rom, en vandring genom seklerna». HAik 1914, s. 164—166.
- 1914b Sakari Kuusi. Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. Vastaväittäjän lausunto. HAik 1914, s. 275—278.
- 1914c Suomenkielistä sanasotaa 1600-luvulla. Aika 1914, s. 144—148.
- 1914d Esseekirjallisuutta. Arvostelu V.A. Koskenniemen teoksesta »Runon kaupunkeja». Aika 1914, s. 551—553.
- 1915a Säätykierto ja varallisuussuhteet Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla. Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran 40-vuotisjuhlassa 26.3.1915. Eripainos HArk:sta XXV, 2, s. 1—17.
- 1915b Ruotsalaista kulttuurihistoriaa. Arvostelut Lina Lagerbielken teoksesta »Nyköpingshus» ja Birger Mörnerin teoksesta »Maria Aurora Königsmarck». HAik 1915, s. 60—63.
- 1915c Suomen kirkon kieliolot, oletikin 1700-luvulla. Eripainos Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirjasta V/1915, s. 1—36. Helsinki 1915.
- 1916a Arvostelu V.A. Koskenniemen teoksesta »Konsuli Brennerin jälkikesä». Uusi Suometar 9.11.1916.
- 1916b Borg-suvun esivanhemmat. HAik 1916, s. 47—48.
- 1916c Sivistys- ja henkilöhistoriallisia kuvauksia. Arvostelu Eliel Aspelin-Haapkyllän teoksesta »Muoto- ja muistikuvia I-III». HAik 1916, s. 76—79.
- 1916d Porvoon piispanvaali talvella 1761—1762. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja VI/1916, s. 384—392. Jyväskylä 1917.
- 1917a Elämää Suomessa 1700-luvulla II. Porvoo 1917.
- 1917b Hämeenlinnan tulliporiteilla. Teoksessa Elämää Suomessa 1700-luvulla II, s. 3—11. Porvoo 1917. (Ilmestynyt Ajassa 1915.)
- 1917c Kun kahvi tuli maahamme. Teoksessa Elämää Suomessa II, s. 15—43. Porvoo 1917. (Ilmestynyt nimellä Kun kahvi tuli Suomeen. Kyläkirjaston Kuvalehti, A-sarja, 1915.)
- 1917d Pohjanmaan pappissuvut. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja I/1917, s. 37—47.
- 1917e Valistusaika. Ranska vallankumoukseen asti. Maailmanhistoria V, s. 313—346. Helsinki 1917.
- 1917f Sprengtportenin valtiokaappaus. Teoksessa Elämää Suomessa 1700-luvulla II, s. 167—253. Porvoo 1917.
- 1917g Joulukin 1700-luvun kartanoissa. Joulutunnelma 1917.
- 1917h Arvostelu Arvid Hultinin teoksesta »Åbo Tidningar under Porthan-Franzénstiden». HAik 1917, s. 207—210.
- 1918a Miltä 1700-luvun kodeissa näytti. Joulujuhla 1918, s. 5—8.
- 1918b Suomen papiston alkuperä sekä pappissukujen leviäminen ennen Isoa vi-

- haa. Juhlaesitelmä Kirkkohistoriallisen Seuran vuosijuhlassa 19.1.1918. Ylipainos Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirjasta VII-X (1917—1920), s. 228—240. Jyväskylä 1930.
- 1919a Kirkollisia verotapoja. Aika 1919, s. 263—276.
- 1919b Sprengtportens statskupp och andra essayer. Övers. av G. Nikander. Helsingfors 1919.
- 1919c Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
- 1919d Yrjö-Koskisen kirjailijauran alku. HAik 1919, s. 313—330.
- 1920a Vanhoja kauppatapoja. Uusi Aura 2.11.1920.
- 1920b Lainkäytön vaiheita. Uusi Aura 25.11.1920.
- 1921a Vanhempi fennomania ja Suomen itsenäisyyden aate. Eripainos. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 3/1921, s. 1—24.
- 1921b Irlannin kysymyksen ratkaisu. Uusi Suomi 11.12.1921.
- 1921c Englanti ja Eurooppa. Uusi Suomi 21.12.1921.
- 1921d Kustaa III. Oma Maa II, s. 476—478. Porvoo 1921.
- 1922a Englanti ja Egypti. Uusi Suomi 22.2.1922.
- 1922b Arvostelu U.T. Sireliuksen teoksesta »Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia I-II». HAik 1922, s. 51—54.
- 1922c Censurförhållandena i Finland på 1850-talet. HTF 1922, s. 82—95.
- 1922d Suomen säätyläiskodit 1700-luvulla. Uutta kylvää 1922, s. 74—81.
- 1923a Eric Anthoni. Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808—1832. I. Vastaväittäjän lausunto. HAik 1923, s. 476—479.
- 1923b Hovioikeutta odotettaessa. Valvoja-Aika 1923, s. 517—523.
- 1923c Miten historiallinen novelli syntyy. Teoksessa Historiallisia tutkimuksia J.R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta, s. 236—251. Porvoo 1923.
- 1924a Kekri. Historiallisia tutkimuksia Artturi H. Virkkusen kunniaksi hänen täyttäessään 60 vuotta. Turun Historiallinen Yhdistys (toim.), s. 124—139. Turku 1924.
- 1924b Suomalainen sauna. HArk XXXII, 3/1924, s. 23—27.
- 1924c Artturi H. Virkkunen (nekrol.). Valvoja-Aika 1924, s. 453—454.
- 1925a Häme suomalaisen kansallistunteen pohjana. Ylioppilaslehti 1925, s. 275—277.
- 1925b Suomen historian synty. Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran 50-vuotisjuhlassa 9.11.1925. Eripainos HArk:sta XXXIII, 1, s. 1—19.
- 1925c Suomen historian tutkimus 1890—1925. Eripainos teoksesta Suomi, maa, kansa, valtakunta, s. 3—15. Helsinki 1925.
- 1925d Henrik Gabriel Porthan. Oma Maa VI, s. 156—164. Porvoo 1925.
- 1925e Kustaa Mauri Armfelt. Oma Maa VI, s. 408—416. Porvoo 1925.
- 1926a Prästerskapets i Finland sociala struktur under 1600- och 1700-talen. Nordisk Tidskrift 1926, s. 422—433.
- 1926b Suomalaisuusliikkeen historia. Esitelmä Tampereen Historiallisen Seuran kokouksessa 4.2.1926. Aamulehti 5.2.1926 (tiivistelmä).
- 1927a Aemelaesus-suku. Kansallinen Elämäkerrasto I, s. 28. Porvoo 1927.
- 1927b Arppe, Adolf Edvard. Kansallinen Elämäkerrasto I, s. 151—153. Porvoo 1927.
- 1927c Arwidsson, Aadolf Iivar. Kansallinen Elämäkerrasto I, s. 155—162. Porvoo 1927.
- 1927d von Berg, Fredrik Wilhelm Rembert. Kansallinen Elämäkerrasto I, s. 204—209. Porvoo 1927.

- 1927e Castren, Kaarle Alfred. Kansallinen elämäkerrasto I, s. 392—393. Porvoo 1927.
- 1927f Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Övers. av H. Gummerus. Helsingfors 1927.
- 1927g Kotiseuduntutkimus kansalaistoiminnan tueksi. Ylioppilaslehti 1927, s. 385.
- 1927h K.O. Lindeqvist (nekrol.). Uusi Suomi 5.3.1927.
- 1927i Internationellt samarbete mellan historiker. HTF 1927, s. 200—201.
- 1928a Kansainvälinen historiallisten tieteiden komitea eri maiden historiantutkijain yhdysside. Uusi Suomi 26.2.1928.
- 1928b Kun Historiallinen Aikakauskirja alkoi. 25-vuotismuisto. HAik 1928, s. 1—6.
- 1929a Forsman-suku. Kansallinen Elämäkerrasto II, s. 122—123. Porvoo 1929.
- 1929b Nuori Yrjö Koskinen Hämeenkyrössä. Kaikuja Hämeessä IX, s. 1—10. Tampere 1929.
- 1929c Suomalaisen kansallistunteen synty. Virkaanastujaisesityelmä. Uusi Suomi 20.9.1929. Löytyy painettuna Suomen kulttuurihistoria III, s. 516—534. Jyväskylä 1935.
- 1929d Vähän Tammelan palkollisista viime vuosisadan lopulla. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen Vuosikirja V/1929, s. 90—91.
- 1929e Kustaa III Turussa 1775. Aamulehti 1.10.1929.
- 1930a Kotiseutututkimustyön tehtävät ja sen organisointi. Ylioppilaslehti 1930, s. 424—425.
- 1930b L'étuve finnoise. Arctos 1930/I, s. 41—68.
- 1930c Lindeqvist, Karl Olof. Kansallinen Elämäkerrasto III, s. 451—452. Porvoo 1930.
- 1930d Lithovius-suku. Kansallinen Elämäkerrasto III, s. 474—476. Porvoo 1930.
- 1930e Yrjö Koskinen. Satavuotismuisto. HAik 1930, s. 257—269.
- 1930f Yrjö Koskisen ylioppilasvuosilta. Uusi Suomi 10.12.1930.
- 1930g Gustaf Wilhelm von Kraemerin muistelmat. (Julkaissut Gunnar Suolahti). HArk XXXVIII, 3/1930, s. 1—12.
- 1931 Ajan alkua ajoilta. Valvoja-Aika 1931, s. 67—70.
- 1932a Eino Jutikkala. Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. I. Vastaväittäjän lausunto. HAik 1932, s. 207—210.
- 1932b Ernst Nevanlinna (nekrol.). HAik 1932, s. 232—233.
- 1932c Ernst Nevanlinna (nekrol.). Uusi Suomi 6.11.1932.
- 1932d Finland. Historia. Svensk Uppslagsbok IX, s. 455—472. Malmö 1932.
- 1932e Lützenin muisto. Uusi Suomi 6.11.1932.
- 1932f Palander-sukuja. Kansallinen Elämäkerrasto IV, s. 304—306. Porvoo 1932.
- 1932g Porthan, Henrik Gabriel. Kansallinen Elämäkerrasto IV, s. 388—393. Porvoo 1932.
- 1933a Nuori Yrjö Koskinen. Porvoo 1933.
- 1933b Yrjö Koskinen Åbo Tidningar-lehdessä 1853—54. HArk XL, 14/1933, s. 1—14.
- 1934a Papisto (luentojen mukaan). Suomen Kulttuurihistoria II, s. 46—65. Jyväskylä 1934.
- 1934b Säätykierto ja sivistyssuvut (luentojen mukaan). Suomen Kulttuurihistoria II, s. 75—80. Jyväskylä 1934.

KIRJALLISUUS

- Nils Ahnlund*, Prästerskapet som samhällsklass. Gunnar Suolahti: Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Svenska Dagbladet 17.12.1927.
- Jouko Aho*, Käsityksiä sielusta ja sielutieteestä — psykologia ja psykologinen ihmiskuva Suomessa 1800-luvun jälipuoliskolla. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja No. 3. 1989. Yleinen aate- ja oppihistoria. Oulu 1989a.
- , Hjalmar Neiglick. Kulttuuriradikaali sadan vuoden takaa. Helsingin Sanomat 17.9.1989b.
- Pekka Ahtiainen*, Historiallisen Yhdistyksen ensimmäinen neljännesvuosisata. Suomen historian pro gradu -tutkielma. HY, HL 1982.
- , Nykyaika, historia ja mentaliteetti. HAik 1988, s.273—274.
- , ja *Jukka Tervonen*, Aikasidonnaisuuden ongelma suomalaisessa historiatieteessä. Teoksessa Marjatta Hietala, Päivi Setälä, Matti Viikari ja Rauno Endén (toim.), Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä. Historiasta historioitsijalle, s. 11—21. HArk 82. Vammala 1984.
- , —, Tidsbundenhet och objektivitet i J.R. Danielson-Kalmaris och Gunnar Suolahtis historieuppfattningar. HTF 1985, s. 153—170.
- , —, Historia ja nykyaika. Suomen historia 8, s. 337. Espoo 1988.
- , —, Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta. Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 11—38. Juva 1990.
- Ahtiainen et al.* (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5. Juva 1990.
- Risto Alapuro*, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Tapani Valkonen et al. (toim.), Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, s. 36—102. Juva 1980.
- , ja *Matti Alestalo*, Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret, s. 84—147. Porvoo 1973.
- , — ja *Elina Haavio-Mannila*, Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973.
- Erik Allardt* ja *Yrjö Littunen*, Sosiologia. 5. painos. Juva 1984.
- Pauli Arola*, Ajattelu ja aatteet teollistuvassa yhteiskunnassa. Pirkanmaan sanomalehtien pääkirjoitusten sisällön muuttuminen 1880-luvulta 1930-luvulle. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. HY, HL 1975.
- Gunnar Aspelin*, Ajatuksen tiet. Yleinen filosofian historia. Toinen painos. Porvoo 1977.
- Eliel Aspelin-Haapkylä*, Kirovuosien kronikka. Otteita Eliel Aspelin-Haapkylään päiväkirjasta vuosilta 1905—1917. Toim. Eero Saarenheimo. Helsinki 1980.
- Ernst Bernheim*, Lehrbuch der Historischen Methode. 2. Aufl. Leipzig 1894.
- Kaarlo Blomstedt*, Gunnar Suolahti (nekrol.). HAik 1934, s. 1—10.
- , Gunnar Suolahti. Kaikuja Hämeestä X, s. 77—89. Helsinki 1938.
- Yrjö Blomstedt*, Karl Lamprecht — historian tutkimuksen »unohdettu uudistaja». Valvoja 1966, s. 82—92.
- Bertil Boëthius*, En märklig kulturskildring. Gunnar Suolahti: Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Svensk Tidskrift 1928, s. 144—149.
- K.R. Brotherus*, Arvostelu Karl Lamprechtin teoksesta »Moderne Geschichtswissenschaft». HAik 1905a, s. 67—69.
- , Arvostelu Georg Simmelin teoksesta »Die Probleme der Geschichtsphilosophie». HAik 1905b, s. 145—147.
- Edvard Bull*, Gunnar Suolahti: Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Historisk Tidskrift (Oslo) 1928, s. 411—412.

- Wilh. Carlgren*, Klass och kultur i Finlands historia. Ett märkligt verk om det finländska prästerskapet. Gunnar Suolahti: Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Stockholms Tidningen 22.10.1927.
- Gunnar Carlquist*, Finsk forskarbragd. Gunnar Suolahti: Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Svenska Dagbladet Snällposten 30.10.1927.
- Lewis A. Coser*, Masters of Sociological Thought. Ideas in Historical and Social Context. 2nd Edition. Harcourt Brace Joanovich, Inc. 1977.
- Hjalmar Crohns*, Till frågan om den individualistiska och den socialpsykologiska uppfattningen av historien. Föredrag vid tillträddandet av professuren i allmän historia den 29 mars 1916. HTF 1916, s. 6—19.
- Norbert Elias*, Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychologische Untersuchung, Bd. 1. Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschich des Abenlandens. Frankfurt am Main 1978.
- Nils Elvander*, Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922. Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Upsala. Upsala 1961.
- Marja Engman*, Alma Söderhjelm. Suomen ensimmäinen naisprofessori. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaattitutkimus. HY, HL 1990.
- Max Engman*, Historiska föreningen i forskarsamhället och tiden 1914—1989. HTF 1989, s. 397—482.
- , Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 39—63. Juva 1990a.
- , Konungen eller hakkapeliterna?. Gustav Adolfsminnet i Finland 1932. HTF 1990b, s. 566—616.
- Risto Eräsaari*, Historiallinen taloustiede — Katederisotalismi — Verein für Sozialpolitik. Helsingin yliopisto. Sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia. Helsinki 1976.
- , ja *Keijo Rakkonen* (toim.), Työväenkysymyksestä sosiaalipoliittikkaan. Yrjö Koskisen ta Heikki Warikseen. Helsinki 1975.
- Antti Eskola*, Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia. Juva 1985.
- , *Seppo Toiviainen* — *Matti Alestalo* — *Risto Alapuro*, Marxilainen tutkimus. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila (toim.), Suomalaisen sosiologian juuret, s. 194—225. Porvoo 1973.
- Arvi Grotenfelt*, Kokeellisesta sielutieteestä I-II. Valvoja 1886, s. 451—460.
- , C. Lombrosos rikos-sielutiede ja kysymykset vastuunalaisuudesta sekä tahdon vapaudesta. Valvoja 1893, s. 397—421.
- , Individualististen tosiasioiden tutkiminen historiassa. HAik 1903, s. 198—206.
- , Georg Simmel. Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie. Arvostelu. Deutsche Literaturzeitung, Nr. 41, 1905/14.10.
- , Yksilön merkitys historiassa. Mietteitä Snellmanin työn johdosta. Valvoja 1906, s. 296—309.
- , H. Bouasse (Hg.). De la Méthode dans les Sciences. Arvostelu. Deutsche Literaturzeitung, Nr. 44, 1909/30.10.
- , Kehitysaate Wundtin filosofiasa. Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelmät ja Pöytäkirjat 12.3.1910, s. 50—60. Helsinki 1911.
- , Wilhelm Wundt (nekrol.). Valvoja 1920, s. 350—357.
- , Henkitieteet. Maailmanhistoria VI, s. 377—408. Porvoo 1922.
- , Piirteitä Wundtin ajatustoiminnan psykologiaa koskevista teorioista. Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelmät ja Pöytäkirjat 9.4.1923, s. 37—45. Helsinki 1924.

- Pertti Haapala*, Muotia vai ei? — Suomalaisen sosiaalhistorian muuttuvat näkökulmat. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol 202, s. 263—276. Tampere 1986.
- , *Sosiaalhistoria*. Johdatus tutkimukseen. SHS. Käsikirjoja 12. Jyväskylä 1989.
- , *Sosiaalhistorian lupaus*. Teoksessa *Ahtiainen et al. (toim.)*, *Historia nyt*. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 67—92. Juva 1990.
- Seija Haapasalo*, Psykologian alkuvaiheet Helsingin yliopistossa. Johdatus suomalaisen psykologian historiaan. Helsingin yliopisto, psykologian laitos, yleisen psykologian osasto. Tutkimuksia B (1) 1976.
- Lauri Haataja*, Henkilöt ja mielipide. Teoksessa *Jukka Nevakivi, Seppo Hentilä ja Lauri Haataja*, Johdatus poliittiseen historiaan, s. 126—156. Espoo 1983.
- Pekka Haatanen*, *Sosiaalhistoria*. Teoksessa *Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila (toim.)*, *Suomalaisen sosiologian juuret*, s. 148—193. Porvoo 1973.
- Elina Haavio-Mannila*, Etnologia ja sosiaaliantropologia. Teoksessa *Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila (toim.)*, *Suomalaisen sosiologian juuret*, s. 27—83. Porvoo 1973.
- Aimo Halila*, Väinö Voionmaa. Teoksessa *Päiviö Tommila (toim.)*, *Suomalaisia historiantutkijoita*, s. 99—119. Porvoo 1965.
- , Väinö Voionmaa. Helsinki 1969.
- Risto Hannula ym. (toim.)*, Eino Leinon perinne. Keuruu 1978.
- Heikki Hellman*, Moralisti ja herrasmies (Edvard Westermarck). Helsingin Sanomat 12.7.1984.
- Björn Hettne*, Ekonomisk historia i Sverige. En översikt av institutionell utveckling, forskningsinriktning och vetenskaplig produktion. UHÄ-projekt. Forskarutbildningens resultat 1890—1975. Lund 1980.
- Tapani Hietaniemi*, Max Weberin uskonnon sosiologisten kirjoitusten syntyhistoria. Teoksessa *Max Weber, Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Kirjoituksia uskonnon sosiologiasta. Suom. ja toim. *Tapani Hietaniemi*, s. 9—37. Hämeenlinna 1989.
- , Johdatus Max Weberin sanastoon ja käsitteistöön. Em. teoksessa, s. 191—213.
- , Max Weber, Intia ja hindulaisuuden 'henki': nelinkertaisen väärinkäsityksen historia. HAik 1990, s. 304—322.
- Yrjö Hirn*, The Origins of Art. A Psychological and Sociological Inquiry. London 1900.
- , Konstens ursprung. En studie öfver den estetiska värksamhetens psykologiska och sociologiska orsaker. Helsingfors 1902.
- , Det heliga skrinet. Studier i den katolska kyrkans poesi och konst. Stockholm 1909.
- , Barnlek. Några kapitel om visor, danser och små teatrar. Helsingfors 1916.
- , Episodeja. Suom. L. Onerva. Helsinki 1921.
- , Runebergskulten. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 248. Helsingfors 1935.
- , Runeberg och hans värld. Ett bildurval av Marta Hirn med text av Yrjö Hirn. Helsingfors 1937.
- Johan Huizinga*, Historian olemus. Porvoo 1967.
- Taina Huuhtanen*, Rakennehistoria — tapahtumahistoria. HAik 1973, s. 133—139.
- Markku Hyrkkänen*, Aatehistoriallisesta metodista. Tampereen yliopisto. Historiatieteen laitoksen julkaisuja 10. Tampere 1984.
- , Aate- ja sosiaalhistorian suhde. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol 202, s. 277—286. Tampere 1986.

- Georg G. Iggers*, Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zur Gegenwart. München 1971.
- Matti Juntunen ja Lauri Mehtonen*, Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä 1977.
- Eino Jutikkala*, Puhe Gunnar Suolahden muotokuva paljastettaessa. Eripainos. Hämeenmaa IV, s. 1—11. Hämeenlinna 1934.
- , Historiallinen Aikakauskirja syntyessään ja nyt. HAik 1978, s. 99—101.
- , Suomen Kulttuurihistoria Suomen kulttuurihistoriassa. Kanava 1980, s. 102—105.
- , Minun yliopistoni — 64 vuotta yliopistossa. Helsingin Sanomat 1.6.1990.
- Mikko Juva*, Rajuilmalla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo 1956.
- Einar W. Juvelius*, Gunnar Suolahti (nekrol.). Gunnar Suolahden muistolle omistettuja sanoja, s. 7—13. Porvoo 1934.
- Pauli Kettunen*, Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), Kansa liikkeessä, s. 284—287. Vaasa 1987.
- , Poliittikan menneisyys ja poliittinen historia. Teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 163—207. Juva 1990.
- O.K. Kilpi*, Talous- ja sosiaalipoliittiset ideaalit nykyajan kansantaloustieteessä ja niiden kritiikki. Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja 1915, s. 229—257.
- Heikki Kirkinen*, Eräiden psykologian menetelmien käyttämisestä historian tutkimuksessa. HAik 1961, s. 37—43.
- Matti Klinge*, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo 1972.
- , Suomen ja Skandinavian historian professorinviran täyttäminen vuosina 1911—1915. HAik 1974, s. 126—138.
- , Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista. Porvoo 1975.
- , Itsenäisen Suomen ylioppilaat. Ylioppilaskunnan historia IV 1918—1960. Vaasa 1978.
- , Humanistiset tieteet. Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio (toim.), Suomen kulttuurihistoria 2, s. 192—224. Porvoo 1980.
- , Historia- ja perinnetieteet, filosofia. Teoksessa Päiviö Tommila, Veikko Reitala ja Veikko Kallio (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3, s. 189—207. Porvoo 1984.
- , Yliopisto, valtiosäädöt ja kansakunta. Teoksessa Matti Klinge, Rainer Knapas, Antto Leikola ja John Strömberg, Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto, s. 672—723. Keuruu 1989.
- , Vallankumouksesta talvisotaan. Teoksessa Matti Klinge, Rainer Knapas, Antto Leikola ja John Strömberg, Helsingin Yliopisto 1917—1990, s. 9—120. Keuruu 1990.
- , Sodan ja muutosten aika. Teoksessa Matti Klinge, Rainer Knapas, Antto Leikola ja John Strömberg, Helsingin Yliopisto 1917—1990, s. 121—187. Keuruu 1990.
- Simo Knuuttila — Juha Manninen — Ilkka Niiniluoto* (toim.), Aate ja maailmankuva. Juva 1979.
- Jürgen Kocka* (Hg.), Max Weber, der Historiker. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 1986.
- Arvi Korhonen*, Historiallinen Yhdistys 1890—1915. HAik 1915, s. 383—387.
- , Uno Ludvig Lehtonen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), Suomalaisia historian tutkijoita, s. 121—143. Porvoo 1965.
- V.A. Koskeniemi*, Gunnar Suolahti (nekrol.). Teoksessa Gunnar Suolahden muistolle omistettuja sanoja, s. 32—38. Porvoo 1934.
- , Vuosisadan alun ylioppilas. Porvoo 1947.
- Juho Rudolf Koskimies* (nimimerkki J.R.K.), Gunnar Suolahti, Suomen pappilat 1700-luvulla. Arvostelu. Vartija 1913, s. 102—106.

- Eino Kuusi*, Kansantalous- ja sosiaalipolitiikka tieteenä. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1927, s. 175—198.
- Seppo Kuusisto*, Hämmäläis-osakunnan historia I-II. Helsinki 1978.
- Timo Kytäjä*, Max Weberin elämästä ja työstä. Teoksessa Max Weber, Protestanttinen etiikka. Suom. Timo Kytäjä, s. 3—7. Juva 1980.
- Kai Laitinen*, Suomen kirjallisuuden historia. Keuruu 1981.
- Karl Lamprecht*, Deutsche Geschichte I-XII. Berlin 1891—1909.
- , Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft. Berlin 1896.
- , Was ist Kulturgeschichte? Beitrag zu einer empirischen Historik. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, N.F., Jg. 1896/97.
- , Zwei Streitschriften den Herren H. Oncken, H. Delbrück, M. Lenz zugeeignet. Berlin 1897.
- , Die historische Methode des Herrn v. Below. Eine Kritik von Karl Lamprecht. Berlin 1899a.
- , Die Kernpunkte der geschichtswissenschaftlichen Erörterungen der Gegenwart. Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Bd. II, 1899b.
- , Deutsche Geschichte. Ergänzungsbände I-II. Berlin 1902—1904.
- Juhani U.E. Lehtonen*, U.T. Sirelius ja kansatiede. Kansatieteellinen Arkisto 23. Helsinki 1972.
- Anto Leikola*, Luonnontieteiden vuosisata Suomessa. Teoksessa Pekka Suhonen et al., Sata suomalaisen kulttuurin vuotta. 1870-luvulta nykypäivään, s. 201—220. Porvoo 1974.
- Heikki Lempa*, Pentti Renvallin historiateoreettisen ajattelun kehitys vuosina 1929—1950 ja sen suhde empiriseen tutkimukseen. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, HL 1984.
- Bruno Lesch*, Finsk romantik kring självständighetsmännens. HTF 1934, s. 151—168.
- Ilkka Liikanen*, Kansanvalistajien kansakunta. Kansanvalistusseura fennomanian aatteellisenä ja organisatorisena keskuksena. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), Kansa liikkeessä, s. 126—141.
- Risto Lauri Liljeblad*, Piirteitä Pentti Renvallin esittämästä historian tutkijan ihmistä koskevasta käsityksestä. Historiallisen kehityksilmiön erään tulkinnan hahmottelu-yritys. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. HY, HL 1968.
- Niilo Luukanen*, Arvi Grotenfeltin historianfilosofia — aatetaustaa ja analyysia. Teoksessa Simo Knuuttila, Juha Manninen ja Ilkka Niiniluoto (toim.), Aate ja maailmankuva, s. 326—329. Juva 1979.
- , Kulttuurihistoria — muuttuvia tulkintoja. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim.), Historian kirjoituksen historia, s. 399—412. Tampere 1983.
- Juha Manninen*, Tiede, maailmankuva, kulttuuri. Teoksessa Juha Manninen, Markku Envall ja Seppo Knuuttila, Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia, s. 7—112. Jyväskylä 1989.
- Heikki Mikkeli*, Mentaliteettien historiaa: oliko 1500-luvun ihminen aine- ateisti. Teoksessa Marjatta Hietala, Päivi Setälä, Matti Viikari ja Rauno Endén (toim.), Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä. Historiasta historioitsijalle, s. 127—139. HARK 82. Vammala 1984.
- , Aatehistoriasta käsitehistoriaan. Aatehistorian teoriaa ja tavoitteita sodanjälkeisessä Suomessa. Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 252—280. Juva 1990.
- Tuula-Maria Mokko*, Pentti Renvallin historian käsitys historismin luomaa paradigmaa mur-

- tamassa. Pro gradu -tutkimus. Tampereen yliopiston historiatieteen laitos 1979.
- Wolfgang J. Mommsen*, Wandlungen im Bedeutungsgehalt der Kategorie des »Verstehens«. Teoksessa von Christian Meier und Jörn Rüsen (Hg.), Historische Methode. Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik, Bd. 5, s. 200—226. DTW. München 1988.
- Arthur Montgomery*, Eli Heckscher som vetenskapsman. Ekonomisk Tidskrift 55/1953.
- Ulrich Muhlack*, Zum »Verstehen« im frühen Historismus. Teoksessa von Christian Meier und Jörn Rüsen (Hg.), Historische Methode. Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik, Bd. 5, s. 227—231. DTW. München 1988.
- Olof Mustelin*, Hjalmar Neiglick. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 414. Levnadsteckningar 6. Borgå 1966.
- Ernst Neovius*, Historiantutkimuksen olemuksesta. HAik 1903, s. 151—163.
- , Uusia käsityksiä keskiajan taloudellisesta elämästä. HAik 1904, s. 47—55.
- Jukka Nevakivi*, Ranskan 1800-luvun historiankirjoitus. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim.), Historiankirjoituksen historia, s. 101—109. Tampere 1983a.
- , Ranskan 1900-luvun historiankirjoituksen historia. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim.), Historiankirjoituksen historia, s. 101—109. Tampere 1983b.
- Ernst Nevanlinna*, Arvostelu Werner Sombartin teoksesta »Die Juden und das Wirtschaftsleben«. HAik 1911, s. 357—361.
- , Kaksi kansantalouden tutkimuksen merkkimiestä. Helsinki 1913a.
- , Tutkimuksia kapitalismin kehityshistoriasta. HAik 1913b, s. 197—199.
- , Gustav Schmoller. Charakterbilder. Arvostelu. HAik 1913c, s. 220—222.
- , Arvostelu Werner Sombartin teoksesta »Der Bourgeois«. HAik 1914, s. 271—274.
- , Gustav Schmollerin tutkijapersoonallisuudesta. HAik 1923, s. 1—13.
- E. Nevanlinna. Aatteita ja ihmisiä.* Toim. Gunnar Suolahti ja Ines Nevanlinna. Porvoo 1933.
- Ernst Nevanlinna. Muistosanoja.* Porvoo 1936.
- Gabriel Nikander*, Finländsk prästgårdshistoria. Gunnar Suolahti: Suomen pappilait 1700-luvulla. Finsk Tidskrift 1915 1, s. 200—206.
- , Gunnar Suolahti: Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Arvostelu. HTF 1921, s. 178—183.
- , Gunnar Suolahti (nekrol.). HTF 1934, s. 1—9.
- Jaakko Nousiainen ja Dag Anckar* (toim.), Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta. Juva 1983.
- Gerhard Oestreich*, Die Fachhistorie und die Anfänge der sozialgeschichtlichen Forschung in Deutschland. Historische Zeitschrift, Bd. 208, 1969.
- Eberhard Orthbandt*, Geschichte der grossen Philosophen und des philosophischen Denkens. Verlag Werner Dausien. Hanau/Main. (ISBN 3-7684-9860-3)
- Kari Palonen*, Aatevirtauksia Suomessa Snellmanista nykyaikaan. Loimaa 1975.
- Matti Peltonen*, Kapitalismi, uskonto ja elämäntähtäntö. Sosiologia 1987, s. 97—111.
- , Viinapäästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalihistoriasta. Helsinki 1988.
- , Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historiasta. HAik 1988, s. 275—282.
- , Suomalainen maatalouskysymys. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta, s. 195—212. Helsinki 1990.
- , Historiallinen kumous. HAik 1990 (ulkomaisia uutuuksia), s. 346—347.
- Tuija Pulkkinen*, Pentti Renvall ja laadun vaatimus. Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.), Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 281—287. Juva 1990

- Irma Rantavaara*, Yrjö Hirn. I (1870—1910). Keuruu 1977. II (1910—1952). Keuruu 1979.
- Jussi Raumolin*, Annaaleista ja historiantutkimuksen uudistumisesta. HAik 1973, s. 209—216.
- , Väinö Voionmaa Suomen karjalaisen heimon talouden ja yhteiskuntaolojen kehitysteoreetikkona. Teoksessa Anita Kelles-Viitanen (toim.), Suomalaisen antropologian uranuurtajia. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 7, s. 88—140. Helsinki 1981.
- Pentti Renvall*, Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Turun yliopiston julkaisuja B:XXIV. Turku 1939.
- , Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa. Turku 1949a.
- , Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Turun yliopiston julkaisuja B:XXXIII. Turku 1949b.
- , Nykyajan historiantutkimus. 2. painos. Juva 1983.
- Pentti Renvall* — *historiantutkija ja -filosofi*. HAik 1983/2 (teemanumero).
- Pirkko Rommi*, Suomen historiantutkimuksen kehitys. Suomen historian jatkokoulutusseminaari 1973. Alustukset ja keskustelut. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 2, s. 1—18. Helsinki 1973.
- , Pro historia rerum gestarum. Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäinen neljänneksen vuosisata. HAik 1978, s. 103—150.
- , Rannaton mentaliteettihistoria. Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Acta Universitatis Tampereensis. Ser A vol 202, s. 297—304. Tampere 1986.
- Martti Ruuth*, Gunnar Suolahti, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Arvostelu. Vartija 1921, s. 27—30.
- Esa Saarinen*, Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. Juva 1985.
- Annamari Sarajas*, Viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen. Porvoo 1962.
- Gunnar Sarva*, Gunnar Suolahti: Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Arvostelu. Helsingin Sanomat n:o 345/1920.
- Wolfgang Schieder und Volker Sellin* (Hg.), Sozialgeschichte in Deutschland I-IV: Die Sozialgeschichte innerhalb der Geschichtswissenschaft (I), Handlungsräume des Menschen in der Geschichte (II), Soziales Verhalten und soziale Aktionsformen in der Geschichte (III), Soziale Gruppen in der Geschichte (IV). Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 1986—1987.
- Hans Schleier*, Zur internationalen Stellung Karl Lamprechts. Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Nordeuropa-Forschung. 7. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR-Finnland. Greifswald 1982.
- Duane Schultz*, A History of Modern Psychology. 3ed. Edition. Orlando, Florida 1981.
- M.G. Schybergson*, Historien i Skolan. Finsk Tidskrift 1897, s. 217—223.
- , Karl Lamprecht och hans vedersakare. Finsk Tidskrift 1899, s. 275—291.
- Päivi Setälä — Pekka Suvanto — Matti Viikari* (toim.), Historiantutkimuksen historia. Tampere 1983.
- Georg Simmel*, Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie. Zweite völlig veränderte Auflag. Leipzig 1905.
- Albin Simolin* (nimimerkki A.S.), Gunnar Suolahti: Suomen papilait 1700-luvulla. Arvostelu. Teologinen Aikakauskirja 1913, s. 400—404.
- U.T. Sirelius* (nimimerkki U.T.S.), Gunnar Suolahti: Suomen papilait 1700-luvulla. Arvostelu. Aika 1912, s. 726—728.

- Quentin Skinner*, *Meaning and Understanding in the History of Ideas. History and Theory* 1/1969, s. 3—53.
- , *The Foundations of Modern Political Thought. Vol. 1. The Renaissance.* Gambridge University Press 1978.
- Hannu Soikkanen*, *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti.* Porvoo 1961.
- Werner Sombart*, *Der moderne Kapitalismus. Die Genesis des Kapitalismus.* Leipzig 1902.
- , *Luxus und Kapitalismus.* München/Leipzig 1913.
- Traian Stoianovich*, *French Historical Method. The Annales Paradigm.* Cornell University Press. Ithaca and London 1976.
- Alli Suhonen*, *Minun yliopistoni — loistava kevätpäivä.* Helsingin Sanomat 22.7.1990.
- Irma Sulkunen*, *Erään tutkimuksen harharetket.* Kronikka 3/1985, s. 24—29.
- Eino E. Suolahti*, *Kulttuurihistoriallisen tutkimuksen alkuajoilta Suomessa.* HAik 1944, s. 1—14.
- , *Gunnar Suolahti. Ihminen ja tutkija.* Porvoo 1947.
- , *Historiallinen Aikakauskirja 50-vuotias.* HAik 1953, s. 46—54.
- Gunnar Suolahden muistolle omistettuja sanoja.* Porvoo 1934.
- Jaakko Suolahti*, *Herman Gummerus historiantutkijana.* Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Suomalaisissa historiantutkijoita*, s. 169—186. Porvoo 1965.
- Suomen kulttuurihistoria I-IV.* Toim. Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Eino Jutikkala, Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki, Pentti Renvall ja Heikki Waris. Jyväskylä 1933—1936.
- Jukka Tervonen*, *J.R. Danielson-Kalmari ja Hannes Gebhard suomalaisen historiatieteen murroksessa. Suomen historian pro gradu -tutkielma.* HY, HL 1981.
- , *Hannes Gebhard — historioitsijasta kansantaloustieteilijäksi.* Teoksessa Tuija Pulkkinen (toim.), *Patriotismi, historia ja sosiaalireformismi.* Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 2, s. 52—88. Helsinki 1985.
- , *J.R. Danielson-Kalmarin historiantäisyys.* Suomen historian lisensiaattityö. HY, HL 1987.
- Päiviö Tommila*, *Carl von Bonsdorff.* Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Suomalaisia historiantutkijoita*, s. 77—98. Porvoo 1965.
- , *Sosiaalihistoriallisen tutkimuksen vaiheet Suomessa.* Teoksessa Tommila-Roiha, *Sosiaalihistoria ja sen tutkimus.* Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 2, s. 19—45. Turku 1976.
- , *Suomen historiantutkimus. Tutkimuksen historia.* Porvoo 1989.
- , *ja Marita Pohls* (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia.* Kuopio 1989.
- Troels-Lund*, *Om Kulturhistorie.* Teoksessa *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede I*, s. II-XLIII. Köpenhavn-Kristiania 1908.
- Uuno Tuominen*, *Suomen Historiallinen Seura 1875—1975.* SHS. Historiallisia tutkimuksia 97. Helsinki 1975.
- Ilkka Turunen*, *Patriarkalismin ja sosialismin välissä. Porvarilliset yhteiskuntapolitiittiset ajatusmuodot ja käytännöt vuosisadan vaihteen Suomessa.* Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. HY, Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 1982.
- Ari Uino*, *Suomalaisuuden historia. Vihdoin ja viimeinkö?* Kanava 1983, s. 153—157.
- , *Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia.* Kanava 1985, s. 399—404.
- , *Biografisen tutkimuksen ääriviivoja.* Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta.* Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja N:o 5, s. 304—315. Juva 1990.
- Kyösti Urponen*, *Sosiaalipolitiikan kehityslinjoja.* Kronikka sosiaalipolitiikan keskeisten

- alueiden vaiheista. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkielmia B:35/1978. Turku 1978.
- Gustaf Utterström*, Eli Heckscher, Bertil Boëthius och »Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa». Meddelande från Institutionen för Ekonomisk Historia nr. 2. Umeå Universitet 1982.
- Eero Vallisaari*, Johan Axel Palmén ja darvinismi. Suomen historian pro gradu -tutkielma. HY, HL 1982.
- Heikki Waris*, Gunnar Suolahti (nekrol.). Liite Valvoja-Aikaan n:o 11—12/1934, s. 1—7.
- , Sosiaalitutkimuksen kehitys Suomessa. Sosiaalinen Aikakauskirja 1957, s. 4—16.
- , Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Toinen uusittu painos. Porvoo 1974.
- Max Weber*, Die protestantische Ethik und der »Geist« des Kapitalismus. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Vol. 20—21/1904—1905.
- Philip P. Wiener*, Some Problems and Methods in the History of Ideas. Journal of the History of Ideas 22/1961, s. 531—548.
- Matti Viikari*, Karl Lamprechtin historiateoria ja sen perustelut. Yleisen historian lisen-
siaattityö. HY, HL 1970.
- , Die Krise der »historistischen« Geschichtsschreibung und die Geschichtsmethodologie Karl Lamprechts. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Disertationes Humanarum Litterarum 13. Helsinki 1977.
- , Saksalaisen historistisen historiankirjoituksen traditiosta ja sen kriisistä vuosisadan vaihteessa. HArk 71, s. 101—120. Forssa 1978.
- , Karl Lamprecht und die finnische Geschichtsschreibung um die Jahrhundertwende. Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Norddeuropa-Forschung. 7. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR-Finnland. Greifswald 1982.
- , Historiallisista synteeseistä. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim.), Historiankirjoituksen historia, s. 333—365. Tampere 1983a.
- , Saksalainen historiankirjoitus 1800-luvun puolivälistä ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari (toim.), Historiankirjoituksen historia, s. 70—94. Tampere 1983b.
- , Max Weber, länsimainen rationalismi, feodalismi ja Euroopan keskiaika. Teoksessa Tapani Hietaniemi (toim.), Aiheita Weberistä. Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista, s. 61—80. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1987.
- Kaarlo Wirilander*, Gunnar Suolahti. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), Suomalaisia historiantutkijoita, s. 145—167. Porvoo 1965.
- Erik Anton Virtanen* (nimimerkki E.A.V.), Gunnar Suolahti: Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Arvostelu. Ylioppilaslehti 1920, s. 292.
- Keijo Virtanen*, Kulttuurihistoria — tie kokonaisvaltaiseen historiaan. Turun yliopiston julkaisuja C:60. Turku 1987.
- , Atlantin yhteys. Tutkimus amerikkalaisesta kulttuurista, sen suhteesta ja välittymisestä Eurooppaan vuosina 1776—1917. SHS. Historiallisia tutkimuksia 144. Jyväskylä 1988.
- Väinö Voionmaa*, Suomen karjalaisen heimon historia. Kansanvalistusseura. Helsinki 1915.
- Touko Voutilainen*, Lamprecht-kiistan jälkitarkastelua. HAik 1947, s. 193—218.
- Wilhelm Wundt*, Grundriss der Psychologie. 2. Aufl. Leipzig 1897.
- , System der Philosophie. Leipzig 1889.
- , Logik. Eine Untersuchung der Principien der Erkenntnis und der Methoden wissenschaftlicher Forschung. Bd. 1—3. 3. Aufl. Stuttgart 1906—1908.

—, Elemente der Völkerpsychologie. Grundlinien einer psychologischen Entwicklungsgeschichte der Menschheit. 2. Aufl. Leipzig 1913.

Heikki Ylikangas, Käännökohdat Suomen historiassa. Juva 1987.

Lyhenteet

ALk	=	Anto Leikolan kokoelma
HAik	=	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	=	Historiallinen Arkisto
HL	=	Historian laitos
HY	=	Helsingin yliopisto
HO	=	Hämäläis-osakunta
HTF	=	Historisk Tidskrift för Finland
HYK	=	Helsingin yliopiston kirjasto
HYKA	=	Helsingin yliopiston keskusarkusarkisto
JSp	=	Jaakko Suolahden perikunta
JyMA	=	Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	=	Kanslerinviraston kirjeasiakirja
SHS	=	Suomen Historiallinen Seura
VA	=	Valtionarkisto

Henkilö- ja elämäkertatietoja

Gunnar Wilhelm Suolahti (vuoteen 1906 Palander)

- * Syntyi Hämeenlinnassa 16.9.1876, kuoli Kulosaaressa 26.12.1933. Vanhemmat lehtori Edvard Wilhelm Palander (1845—1914) ja Aurora Ottilia Kockström (1845—1924). Sisarusket Ellen Ottilia (1871—1945), Karl Edvard Ernst (1873—1947), Viktor Hugo (1874—1944), Eino Emil Waldemar (1879—1951) ja Väinö Fredrik (1884—1919). Puoliso vuodesta 1912 Ilta Emilia Bonsdorff (1881—1971), vanhemmat yliopettaja Ernst Jakob Waldemar Bonsdorff ja Ida Charlotta Forsell. Lapset Kerttu Kaarina (1913—1980), Anna-Liisa (1915—1991), Jaakko Wilhelm (1918—1987) ja Kaarlo Edvard Ernesti (1919).
- * Tullut ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta 26.5.1894.
- * Kirjoittautunut Suomen Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston Filosofillisen Tiedekunnan Historiallis-kielitieteelliseen Osastoon ja Hämäläis-osakuntaan 26.9.1894.
- * Suorittanut filosofian kandidaatin tutkinnon 23.5.1898 ja vihitty filosofian maisteriksi 30.5.1900.
- * Väitellyt filosofian lisensiaatin arvoa varten 29.5.1901 ja suorittanut filosofian lisensiaatin -tutkinnon 18.12.1901.
- * Kuunnellut opetusta Helsingin suomalaisessa normaalilyseossa syksyllä 1899 ja keväällä 1901.
- * Ollut kauppahistorian ja kauppamaantieteen ja suomenkielen opettajana Helsingin kauppaopistossa syyslukukaudesta 1900 kevätlukukauteen 1903.
- * Opiskellut Leipzigin yliopistossa 1898—1899 ja Upsalan yliopistossa 1900 sekä tehnyt useita opintomatkoja Ruotsiin 1900—1911.
- * Nimitetty historian dosentiksi Helsingin yliopistoon 24.11.1902.
- * Ollut yliopiston sijaiskanslerin sihteerinä vuosina 1903—1905.
- * Hoitanut Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professorin virkaa lukuvuonna 1904—1905 sekä keväällä 1906.
- * Hoitanut yleisen historian professorin virkaan kuuluvaa ohjausta vanhan ajan historiassa lukuvuoden 1904—1905 ja kevästä 1906 kevätlukukauden loppuun 1907.
- * Hoitanut yleisen historian professorin virkaa keväällä 1908.
- * Harjoittanut tutkimuksia Hallonbladın stipendiaattina toukokuusta 1914 toukokuuhun 1917.
- * Ollut ylioppilastutkintolautakunnan apujäsen vuosina 1904—1906, 1917 ja 1920—1926 ja vakinaisena 1927—1928.

- * Nimitetty Pohjoismaiden historian ylimääräiseksi professoriksi 28.8.1918.
- * Kutsuttu historian professoriksi Tarton yliopistoon 23.7.1919. Ei ottanut kutsua vastaan.
- * Kutsuttu Suomen historian professoriksi Turun suomalaisen yliopistoon 1924. Ei ottanut kutsua vastaan.
- * Määrätty hoitamaan Suomen ja Skandinavian historian professorin virkaa Helsingin yliopistossa syksyllä 1927 toistaiseksi.
- * Nimitetty Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian varsinaiseksi professoriksi 17.5.1929.
- * Ollut Historiallisen Yhdistyksen varapuheenjohtaja vuosina 1903—1911 sekä puheenjohtaja 1911—1930.
- * Valittu Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäseneksi 1905. Ollut seuran esimiehenä 1911—1912 ja 1924—1925 sekä toiminut johtokunnan lisäjäsenenä vuodesta 1926. Pannut alulle ja johtanut seuran harjoittamaa suullisen perimätiedon keräystä vuodesta 1925.
- * Ollut Suomalaisen Tiedeakatemian apujäsen vuodesta 1908 ja vakinainen vuodesta 1918.
- * Ollut Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimikunnan jäsen vuosina 1915—1923 ja rahastonhoitaja 1920—1923.
- * Ollut Suomen Sukututkimusseuran varapuheenjohtaja vuosina 1926—1928.
- * Ollut Kansanvalistusseuran toimikunnan jäsen vuosina 1911—1917.
- * Ollut Kansainvälisen historian tutkimuskomitean jäsen vuodesta 1926.
- * Ollut Hämmäläis-osakunnan kuraattori vuosina 1906—1908 ja inspehtori 1925—1930.
- * Ollut Historiallisen Aikakauskirjan perustajia ja sen päätoimittaja vuosina 1903—1911.
- * Ollut Raatajan päätoimittaja vuonna 1906.
- * Ollut aikakauslehti Ajan perustajia ja päätoimittaja vuosina 1907—1912.
- * Ollut aikakausjulkaisu Arctosin toimittajana vuosina 1930—1931.

Gunnar Suolahden luennot Helsingin yliopistossa¹

1902—1903	Uuden ajan historiankirjoituksen historiaa
1903—1904	Euroopan kulttuurihistoriaa 18. vuosisadalla
1904—1905	Kreikan historiaa Rococon-aika meillä ja muualla
1905—1906	Ruotsin historiaa 1700-luvulla
1906—1907	Kreikan historiaa
1907—1908	Suomalaisen sivistyksen historiaa Historiankirjoituksen historiaa
1909—1910	Suomen sivistyshistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla
1911—1912	Pohjoismaitten sivistyshistoriaa uuden ajan alulta Suomen historiaa
1912—1913	Historiankirjoituksen historiaa sekä metodiopin pääkohtia
1913—1914	Suomen sivistyshistoriaa 1500—1700-luvuilla Ruotsi-Suomen historiaa 1700-luvulla
1917—1918	Historiantutkimuksen historiaa ja metodioppia
1918—1919	Historiantutkimuksen historiaa ja metodioppia
1919—1920	Pohjoismaitten kulttuurihistoriaa uuden ajan alulla
1920—1921	Suomen kirkollisen kulttuurin historiaa Johdatus historiatieteeseen ja sen menetelmiin Tanskan historiaa yksinvallan aikakaudella
1921—1922	Tanskan historiaa yksinvallan aikakaudella Suomen uusinta historiaa
1922—1923	Pohjoismaitten historiaa 1700-luvulla
1923—1924	Historiantutkimuksesta, sen kehityksestä ja menetelmistä

¹ Tiedot perustuvat lukuvuosilta 1902—1903 Hist-kielit. os. ptk:hin (7.2.1903), vuosilta 1903—1920 yliopiston opettajien selontekoihin — osin Suolahden omiin luentokäsikirjoituksiin ja tästä eteenpäin yliopiston opetusohjelmiin, jotka on laadittu etukäteen eivätkä näin välttämättä ole yhdenmukaiset pidettyjen luentojen otsakkeiden kanssa.

1924—1925	Suomen yhteiskunta- ja sivistyshistoriaa 1600- ja 1700-luvuilla Historiantutkimuksesta, sen kehityksestä ja menetelmistä Suomen historiaa 1800-luvulla
1925—1926	Kreikan historiaa Rooman historiaa
1926—1927	Historiantutkimuksesta, sen kehityksestä ja menetelmistä
1927—1928	Tanskan historiaa
1928—1929	Suomen kulttuurihistoriaa Ruotsi-Suomen historiaa 1700-luvulla
1929—1930	Historiatiede ja metodi Eurooppalaiset kulttuurivirtaukset ja kansamme kehitys 1700- ja 1800-luvuilla
1931—1932	Suomen kulttuurihistoriaa
1932—1933	Suomen kulttuurihistoriaa
1933—1934	Ruotsi-Suomen historiaa 1700-luvulla

Zusammenfassung

Kultur, gemeinschaft, individuum
— Gunnar Suolahti als geschichtsforscher

Ende des letzten und Anfang dieses Jahrhunderts war die finnische Geschichtswissenschaft im Begriff, sich neu zu formen. Die von einer regen methodischen Diskussion geförderte neue ganzheitliche gesellschaftshistorische Forschungsweise, die besonderen Wert auf die Wirtschafts- und Sozialgeschichte legte, begann sich in Finnland zu entwickeln. Diese Methode war lange als »Kulturgeschichtliche Schule« bekannt und wird heutzutage auch als »Sozialgeschichtliche Schule« bezeichnet.

Das 19. Jahrhundert hatte die Verhältnisse und die Kultur in Finnland wohl in einem größeren Maße umgewälzt als je ein vorhergegangenes. Aus der schwedischen »Provinz« war in Folge der napoleonischen Kriege das dem russischen Zaren untertane, autonome Großfürstentum Finnland geworden (1809). Obwohl die aus der schwedischen Zeit stammenden Gesetze als solche Finnland keine besonders selbständige Stellung innerhalb Rußlands Grenzen gewährleisteten, formten diese jedoch die Grundlage, auf der das nationale Erwachen einen eigenen nationalen Status und eine eigenständige finnische Kultur zu errichten begann, die sich sowohl vom russischen als auch vom schwedischen Kulturerbe unterschied.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts war Finnland nicht mehr im gleichen Zustand wie im Jahre 1809. Die inmitten eines wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Umbruches begonnene russische Gleichschaltungspolitik traf auf eine neuartige Gesellschaft: aus dem unbedarften und fügsamen Großfürstentum hatte sich in neun Jahrzehnten ein selbstbewußter, industriell sich entwickelnder und zu einer eigenen Lebensform strebender Nationalstaat gebildet.

Der Wandlungsprozeß der finnischen Gesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wirkte sich auch auf die Geschichtsforschung und das Geschichtsverständnis aus. Die mit der günstigen wirtschaftlichen Entwicklung begonnene Industrialisierung und gesellschaftliche Erneuerung betonten die Bedeutung der Massen. Auch die Forschung sollte sich außer mit politischen und geistigen Geschehnissen auch mit wirtschaftlichen und sozialen Faktoren beschäftigen. Der Durchbruch der Naturwissenschaften hatte wiederum zur Folge, daß man zielstrebigter als vorher begann, die historischen Begebenheiten und die geschichtliche Entwicklung von einem empirischen Blickwinkel her zu betrachten: kausale Zusammenhänge wurden gesucht, die Erklärungen bauten auf materiellen Zusammenhängen auf und der Blick wurde vom Außergewöhnlichen auf das Typische gelenkt. Die Erneuerer sahen in den kollektiven Massenerscheinungen einen »das Leben tragenden Grundstrom, auf dessen Oberfläche die einzelnen benannten geschichtlichen Ereignisse gewissermaßen nur schwimmen«.

Die finnische Geschichtsforschung bekam neue Anregungen im Wesentlichen aus Deutschland, wo die gesellschaftliche Situation zum Teil ähnlich war wie in Finnland. Die sogenannte Kleindeutsche Schule vertrat dort wohl am deutlichsten den Pragmatismus, eine auf historische Persönlichkeiten zentrierte politische Geschichtsschreibung im Glauben an die preussische Missionärspflicht. Diese Forschungsrichtung geriet jedoch in eine Krise, denn sie war methodisch und gesellschaftspolitisch nicht mehr in der Lage, den wirtschaftlichen und sozialen Veränderungen in der Gesellschaft gerecht zu werden.

In Deutschland, wie auch in Finnland wirkte die historische Wirtschaftswissenschaft als Wegbereiter für die neue wirtschafts- und sozialgeschichtliche Forschung. Sie betonte in patriotischer Weise die Wichtigkeit von sozialen Reformen und strebte dabei danach, die Kraft und Einheit des Staates zu festigen. Für die Verbreitung der Ideen dieser Schule sorgte der 1872 gegründete Verein für Sozialpolitik — eine entsprechende Vereinigung entstand in Finnland im Jahre 1884. In den Ansichten der beteiligten Wissenschaftler vereinigten sich die Hervorhebung der historischen Betrachtungsweise, das Interesse an Statistiken und das Vertrauen in soziale Gesetzgebung.

Die wirtschaftsgeschichtliche Forschung, deren Antrieb weitgehend außerwissenschaftlichen Ursprungs war und die von nationalem Zweckmäßigkeitsdenken und der historischen Wirtschaftswissenschaft geprägt wurde, bereitete auch den Weg für die Betrachtung von Massenerscheinungen innerhalb der Wissenschaft. In Deutschland entwickelte sich die

neue Richtung der kollektiven Geschichtsforschung; in ihr traf die alte, auf historische Persönlichkeiten zentrierte, individualistische Forschungsweise auf eine kollektive, quantifizierende Geschichtsforschung. Dies löste im deutschen Raum einen heftigen Lehrstreit über die Grundsätze der Geschichtsforschung aus. Eine zentrale Stellung in dieser Auseinandersetzung hatte der Professor der Universität Leipzig Karl Lamprecht (1856—1915) inne, dessen kolossales Werk »Deutsche Geschichte« (1891—1909) die neue kollektive Richtung repräsentierte.

Lamprecht übte strenge Kritik an der alten Richtung, am Historismus, an dessen Methoden und Forschungsschwerpunkten. Für Lamprecht waren Wirtschafts-, Sozial- und Kulturgeschichte besonders wichtig, und gleichzeitig hob er die Konformität der Methoden in allen Wissenschaften hervor. Die Vertreter der alten individualistischen Schule betonten ihrerseits den Vorrang der politischen Geschichte. Ihrer Meinung nach hatte die Geschichtsforschung besondere, nur ihr eigene Methoden. Lamprecht und die anderen »Kollektivisten« wiederum faßten die Methoden allgemeingültiger auf: auch die Geschichtsforscher konnten für die Naturwissenschaften typische Methoden verwenden. Für die Vertreter der kollektiven Richtung war die Entwicklung der Gesellschaft und Gemeinschaft gesetzmäßig und von Individuen unabhängig. Die Historisten dagegen hoben die entscheidende Bedeutung der Individuen und die Nicht-Kausalität der geschichtlichen Ereignisse hervor. Außer daß die neue Richtung den Gegenpol zur politischen, individualisierenden Geschichtsschreibung bildete, hatte sie auch den engstirnigen Pragmatismus und die mangelhafte methodische Grundlage der historischen Wirtschaftswissenschaft in Frage gestellt.

Die in Deutschland geführte Lamprecht-Diskussion dehnte sich auch auf Finnland aus und verursachte auch hier eine heftige methodisch-theoretische Auseinandersetzung über die Grundlagen der Geschichtsforschung. Die Voraussetzungen für die Annahme von neuen Auffassungen waren günstig. Die etablierte individuumszentrierte politische Geschichtsschreibung war in Finnland in eine Krise geraten. Sie konnte den Anforderungen der Zeit nicht mehr gerecht werden, weder der Problematik, die durch die russische Gleichschaltungspolitik verursacht wurde, noch den Schwierigkeiten, die die wirtschaftlichen und sozialen Prozesse mit sich brachten.

Weiterhin muß betont werden, daß die zu diesem Zeitpunkt brisante Frage nach der nationalen Identität das Interesse an der Vergangenheit der Nation weiterhin mehrte. Für die Existenz einer Nation war das Vorhandensein von Geschichte Voraussetzung. Das Bestreben, die Finnen

als eine Nation zu betrachten, die schon vor dem Jahre 1809 eine eigene gesonderte Geschichte hat, führte dazu, daß man diese Geschichte ganzheitlich interpretieren mußte, ausgehend von der wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Gemeinschaft, die das Volk in seiner Gesamtheit darstellte.

Zum bedeutendsten Vertreter der neuen Richtung in Finnland erwuchs der zukünftige Professor der finnischen und skandinavischen Geschichte an der Universität Helsinki Gunnar Wilhelm Suolahti (1876—1933), bis 1906 Palander. Sein Vater, Lektor am Lyzeum von Tavastehus, Edvard Wilhelm Palander, stammte aus einem alten tavastländischem Pfarrersgeschlecht und auch der familiäre Hintergrund der Mutter Aurora Otilia geb. Kockström war geistlich, sie war die Tochter des Hilfspfarrers von Hiitola. Nachdem er im Frühjahr 1898 sein Examen als Kandidat der Philosophie an der Universität Helsinki abgelegt hatte, reiste Suolahti nach Deutschland, um seine Doktorarbeit »Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana« (Henrik Gabriel Porthan als Geschichtsforscher) (1901) vorzubereiten. Er schrieb sich für das Studienjahr 1898—99 als Schüler Karl Lamprechts in der Universität Leipzig ein.

Obwohl Lamprechts Person, seine Vorlesungen und Seminarübungen in dem jungen Studenten einen unauslöschlichen Eindruck hinterließen, kann man Suolahti nicht im mindesten als ein Echo seines Lehrers betrachten. Suolahti war ein im starken Maße schöpferischer und selbständiger Forscher, der auch nicht davor zurückschreckte, seine eigenen Lehrmeister zu kritisieren. Lamprechts Kollektivismus war für ihn keine reine Theorie; in seinen Händen formte sich daraus ein allumfassender gesellschaftshistorischer Forschungsansatz.

Suolahtis Studienreise nach Leipzig sollte jedoch auch nicht unterschätzt werden. Die Beschäftigung mit den Gedanken Lamprechts und denen seiner Kollegen, u.a. den Schriften Wilhelm Wundts, der als Vater der experimentellen Psychologie und Sozialpsychologie bezeichnet wird, brachte Suolahti dazu, die grundlegendsten Fragen der Geschichte im Lichte der Anregungen zu untersuchen, die er von der damaligen Modewissenschaft, der Psychologie, erhielt. In diese Richtung wurde er auch von der finnischen Forschung auf den Gebieten der Philosophie, Anthropologie, Ästhetik und Literatur dieser Zeit (Hjalmar Neiglick, Edvard Westermarck, Yrjö Hirn) geleitet. Ebenso beeinflussten ihn, wenn auch unter einem anderen Aspekt, die deutschen Forscher Werner Sombart und Max Weber, die sich beide bemühten, die Entstehung des Kapitalismus und des kapitalistischen »Geistes« außer von wirtschaftlichen und sozialen Ansatzpunkten aus, auch aufgrund der psychischen Faktoren zu verstehen, die sich hinter dem Kapitalismus verbergen. Die Reise nach

Deutschland war besonders deshalb so bedeutungsvoll, weil Suolahti in Lamprechts »Akademie« die Anschauung verinnerlichte, daß methodische und philosophische Fragen in der Geschichtsforschung primär sind. Diese früh erworbene Auffassung bewahrte Suolahti sein ganzes Leben hindurch als den roten Faden seines geschichtlichen Denkens.

Die in Finnland geführte methodische Diskussion über die Grundprinzipien der Geschichtsforschung muß überhaupt als Teil der internationalen Diskussion gesehen werden, die einerseits zwischen dem vom Historismus vertretenen Individualismus und dem von Lamprecht vertretenen Kollektivismus, und andererseits zwischen der Geschichtsforschung und sozialreformistischen Volkswirtschaftswissenschaft sowie teilweise zwischen den obengenannten von Weber und Sombart vertretenen Richtungen geführt wurde. Die Diskussion befand sich in einem engen Zusammenhang mit den Überlegungen, die zur Jahrhundertwende über die methodischen Unterschiede zwischen den sogenannten humanistischen Wissenschaften (Geisteswissenschaften, Kulturwissenschaften) und den Naturwissenschaften geäußert wurden.

Andererseits zwangen auch das eigene Zeitalter, dessen brennende gesellschaftliche und staatspolitische Fragen die Forschung, sich in eine neue Richtung zu wenden. In Finnland — wie auch anderswo — hatte sich für eine ausgiebige, gesellschaftliche Fragen betreffende, Forschung ein sozialer Bedarf gebildet. Für die konkrete Sozialforschung und Volkswirtschaftswissenschaft bedeutete dies eine allmähliche Loslösung von der Geschichtsforschung. Der von der jungen Forschergeneration vertretene Kollektivismus wiederum schuf für die Geschichtsforschung neue methodische Voraussetzungen, die es ermöglichten, die Vergangenheit noch spezifischer und thematischer zu behandeln. Die Vergangenheit war nicht mehr eine formlose Masse von einzelnen Ereignissen und Phänomenen, sondern man begann, sie nach den einzelnen Sparten des gesellschaftlichen Lebens, der Wirtschaft, der Politik und der Kultur, zu gliedern.

Die einheimischen Autoritäten, u.a. der Professor für allgemeine Geschichte J.R. Danielson-Kalmari (1853—1933) und der Professor für finnische und skandinavische Geschichte E.G. Palmén (1849—1919) an der Universität Helsinki hatten in diesem Entwicklungsprozeß eine zentrale Stellung inne. Obgleich Geschichtsforscher, waren sie auch führende Persönlichkeiten der sog. Finnischen Partei und Haupttheoretiker des finnischen Gedankens. Beide hatten schon früh die Bedeutung der Volkswirtschaftswissenschaft und der sozialstatistischen Forschung für die Geschichtsforschung erkannt (wie auch für die Verwirklichung der von der

finnischen Bewegung vertretenen Reformpolitik). Gerade bei ihren Schülern zeigte sich ein reges Interesse für die konkrete Sozialforschung und für die neue Kulturgeschichte, die sich durch Lamprechts Kollektivismus geformt hatte.

Gunnar Suolahti, der die internationale Debatte genau mitverfolgte, betrachtete die Vergangenheit aus einer ganzheitlichen Perspektive heraus als eine Art Strukturkomplex. Die Struktur der Gemeinschaft wurde weitgehend von den wirtschaftlich-sozialen Verhältnissen bestimmt, in deren Rahmen die Individuen jeweils handeln mußten. Das Netz der wirtschaftlich-sozialen Beziehungen spiegelte sich in der Psyche, der Denkweise und den Handlungen des Individuums wider. Es handelte sich nicht um einen historischen Determinismus, der die Menschen, Gemeinschaften, Gesellschaften und Kulturen in ein vorausbestimmtes Entwicklungsschema gezwängt hätte. Der Mensch war frei, aber nur innerhalb der von der Gemeinschaft oder Gesellschaft jeweils gestellten Rahmenbedingungen. Der Historiker konnte feststellen, wie das Individuum sich umgeben von den Anregungen der Gemeinschaft entwickelte und in ihr wirkte, aber er konnte aus diesem Individuum keinen willenlosen Spielball geschichtlicher Kräfte machen. Anders ausgedrückt handelte der Mensch auf der Basis seiner geschichtlichen und kulturellen Verhältnisse, war jedoch nicht deren Gefangener. So war es früher, und so war es auch heute. Die Gegenwart trug also zum Verständnis der Vergangenheit bei, aber auch die Vergangenheit half, die Gegenwart zu begreifen. Der Begriff vom »wirklich Seienden« war für Suolahti eine Art von gedanklicher Konstruktion des Gestern und Heute. Das »wirklich Seiende« konnte der Historiker jedoch nie in vollkommener Weise erreichen, weil die Forschung immer auf dem dürftigen Wissen und Verständnis von der Vergangenheit und gleichzeitig auf dem mangelhaften Vermögen des Menschen, das Denken und die Welt seiner eigenen Zeit zu erkennen, basierte. Das Leben an sich war so komplex, daß der Historiker bei seinen Erklärungsversuchen nach Ansicht von Suolahti immer dazu verurteilt war, auf halbem Wege stecken zu bleiben.

Suolahti war der Meinung, daß man das Forschungsobjekt unabhängig von seiner Wesensart immer vor den allgemeinen Hintergrund seiner Zeit stellen mußte. So konnte man den Charakter eines Zeitalters erhehlen und die typischsten Züge der Menschen und Gemeinschaften herausarbeiten. Alle verschiedenen Seiten des menschlichen Handelns bildeten gemeinsam die Kulturgeschichte der Menschheit. Nur im Zusammenhang mit der Gesamtheit konnte man die Stadien des Menschen überblicken, nur indem man die Gesamtheit berücksichtigte, konnte man die Entwick-

lung der Menschheit mitverfolgen. Das staatliche Leben war ein wesentlicher Teil der Kultur — der Gesamtheit — und deshalb konnte die politische Geschichte nicht bei Seite gelassen werden. Es muß jedoch erwähnt werden, daß dieses Teilgebiet der Geschichte Suolahti selbst einigermaßen fremd blieb. Sie interessierte ihn nicht besonders, zumindest nicht in ihrer herkömmlichen, individuumszentrierten Art. Andererseits konnte es in Finnland gar keine eigentliche staatliche Geschichte vor dem Erreichen der autonomen Stellung im Jahre 1809 geben, zu der Zeit also, mit der Suolahti selbst sich hauptsächlich beschäftigte. Er sah und empfand die staatlich-politischen Ereignisse im Lichte der Ideen des Zeitalters und nicht so sehr als einzelne Ketten von Begebenheiten. Staatsgeschichte war für ihn weitgehend Ideengeschichte. Dies führte dazu, daß Suolahti die Gemeinschaft und die in ihr wirkenden Individuen vielleicht zu sehr von der Realität des staatlich-politischen Lebens, der Vergleichsgrundlage, den die politischen Ereignisse boten, trennte.

Zweifellos hat Suolahti die Aussichtslosigkeit einer Totalgeschichte eingesehen. Aber als Realist war er der Ansicht, daß unabhängig davon, welches Thema man sich aussuchte, man sich einen Blickwinkel dazu wählen mußte. Dies war eine Forderung der Arbeitsökonomie. Er selbst entschied sich für eine psychologisierende und volkskundliche Aspekte betonende ganzheitliche Methode und wandte diese auf Forschungsobjekte und Zeitabschnitte an, die er für bedeutsam hielt und die ihn vor allem selber interessierten, besonders waren das das 17. und 18. Jahrhundert. Sein Forscherinteresse richtete sich auf die Geschichte der Denkweisen, die Geistesgeschichte, die Sittengeschichte, das alltägliche Leben, wie auch auf die wirtschaftliche und soziale Struktur von Gemeinschaften. Diese Themen behandelte er immer auf einer weitläufigen gesamt-europäischen Vergleichsgrundlage.

Themenkreise dieser Art und Suolahtis holistischer Blickwinkel dienten gleichzeitig einer nationalen Geschichtsinterpretation — schließlich vertraten sie eine eigenständige finnische Kultur schon zu einer Zeit, als Finnland noch ein unselbständiger Teil des Schwedischen Reiches war. Es gab eine Provinz Finnland, eine Gesellschaft in dem Sinne, als sie sich aus verschiedenen wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Gemeinschaften zusammensetzte, deren wesentlichster gemeinsamer Nenner eine gemeinsame Vergangenheit war, die außer gemeinsamen Sitten auch eine gemeinsame Sprache hinterlassen hatte. Wenn man diese Geschichte untersuchen wollte, mußte man sich ihr gerade über die Gemeinschaften nähern, über die Gruppen und Individuen, die in diesen Gemeinschaften lebten. Suolahtis Forschungsobjekte und Ansatzpunkte waren also na-

tional, aber die von ihm angewandten Theorien und Methoden bezog er aus der allgemeinen und internationalen Geschichtsforschung.

Die Gemeinschaft war für Suolahti keine homogene Masse, keine Gruppe von gleichen oder in gleicher Weise denkenden Individuen oder Gruppen, sondern eine Art Mosaik, das sich aus einzelnen Persönlichkeiten, aus Bezugsgruppen, aus unzähligen winzigen Stückchen zusammensetzte. Man mußte die Gedankenwelt und das Leben jedes Teilchens kennen, bevor man die vielfältige Gesamtheit umreißen konnte. Suolahti war bestrebt, das Wechselverhältnis zwischen Individuum und Gemeinschaft/Gesellschaft/Staat zu beschreiben, eine Beziehung, in deren Mittelpunkt nicht gesellschaftliche Institutionen, Zivilisationsformen oder Sitten an sich standen, sondern die Menschen selbst. Er war nicht so sehr am Individuum oder an der Gemeinschaft interessiert, als an dem, was sich »dazwischen« befand, also am menschlichen Leben selbst. Das wiederum war als solches in historischen Quellen schwer zu finden. Nur die Interpretation der Quellen konnte die Tür zu einer vergangenen Realität öffnen, denn wie er selber bemerkte:

»Ich werde ihnen keineswegs von all den merkwürdigen Ereignissen erzählen, von denen die Geschichtsbücher uns gewöhnlich berichten und deren systematisches Aufzählen die Geschichte ausmacht. Denn die merkwürdigen Ereignisse, die Kriege und Friedensschlüsse, die Taten großer Männer und alle denkbaren Siege der Zivilisation in den Bereichen des Broterwerbs, der Wissenschaften oder Künste sind lediglich periphere Symptome einer tiefgehenden geschichtlichen Entwicklung. Und diese Entwicklung findet auf allen Gebieten des alltäglichen Lebens und in allen Schichten des Volkes statt; jedes Individuum, sei es noch so unbedeutend, wird in seiner Weise zu einer geschichtlichen Persönlichkeit und jeder Moment des Lebens wird zu einem geschichtlichen Ereignis.« (Gunnar Suolahtis Vorlesung »Rokokoon aika meillä ja muualla« (Das Zeitalter des Rokoko bei uns und in anderen Ländern), Frühjahr 1905.)

Suolahti war an der Geschichte außer in seiner Eigenschaft als Forscher auch aus reiner Neugier interessiert. Die Forscherrolle diente außer der Geschichtsschreibung auch der Gegenwart, unter dessen Bedingungen die Forschung immer stattfand. Suolahtis Neugier wiederum brachte Fiktionen hervor, die sich unter Umständen näher an der Realität befinden, als die auf Fakten basierende Forschung. Für Suolahti gehörten Fakten und Fiktion zusammen, sie waren die zwei Seiten einer Medaille, wenn man sich in die verschiedenen Formen menschlichen Lebens vertiefte. Um das Leben hinter den Quellen erfassen zu können, war Fiktion nötig, aber andererseits blieb die Fiktion eine rein belletristische Äu-

berung, wenn sie sich nicht auf Fakten stützte. Die Interpretation und das Verständnis der Geschichte setzten unbedingt die Vereinigung dieser beiden Elemente im Gedankenprozeß des Historikers voraus: denn Fakten, die bei den Quellen stehenblieben, waren lediglich ein Produkt des historischen Akteurs, einer Fiktion; sie bildeten ein bleiches skelettartiges Relikt von dessen eigener Erlebnis- und Erfahrungswelt.

Der Historiker durfte sich anders ausgedrückt also nicht mit den Fakten begnügen, sondern er mußte sich bemühen, die Gedankenwelt, die Motive und Beweggründe des Verfassers zu verstehen, die Grundelemente der menschlichen Erfahrungswelt, die nur schattenhafte Spuren in den historischen Quellen hinterlassen. Wenn der Historiker keinen Blick hinter die historische Quelle warf, wenn er nicht seine Fähigkeit des Nacherlebens nutzte — womit immer ein fiktiver, belletristischer Zug verbunden war — waren die in der Geschichte selbst tätig gewesenen Akteure, die gewöhnlichen Leute, nicht in der Lage, die Epoche zu erhellen, deren Vertreter sie waren. Man kann annehmen, daß Suolahti, der u.a. stilistisch niveauvolle Essays schrieb, neben seiner Arbeit als Historiker auch gerne ein Schriftsteller gewesen wäre, der über die Freiheit des Künstlers verfügt hätte, Sachverhalte zu deuten, dessen Fiktion sich jedoch auf ein festes historisches Tatsachenmaterial gestützt hätte. So gesehen näherte sich Suolahtis Gedankengebäude der Philosophie und deren Fragestellungen. Sein Ziel war, das menschliche Leben zu verstehen, dessen großen Fragen ins Auge zu sehen.

Suolahti gehörte zu der Generation, aus der die ersten finnischsprachigen Berufshistoriker stammten, die begannen, sich in ihrer Forschung von der früheren Fennomanie zu lösen, von einem Forschungsansatz, der Wissenschaft und Politik miteinander verband. Aber als Schüler des oben erwähnten altfinnischen Politikers und Historikers Danielson-Kalmari und als ein Forscher, der die finnisch-nationale Denkweise verinnerlicht hatte, ließ Suolahti in seine Werke ein gewisses Maß an sozialem Ethos einfließen, obgleich er eine klare Grenze zwischen ein direktes gesellschaftliches Eingreifen und die Wissenschaft zog.

Suolahtis persönlicher Stil, verbunden mit einem tiefen geschichtsphilosophischen und methodologischen Wissen, bewirkt eine gewisse Zeitlosigkeit seiner Texte. Als Historiker ging er davon aus, daß ein »wirklicher« Geschichtsschreiber seine Aufgabenstellung und Interpretation immer auf die, unter Mitwirkung seiner eigenen Erlebnis- und Erfahrungswelt geformte, Frage warum gründete. Zusätzlich sollte der Forscher in der Geschichte nach einer Antwort auf die Fragen suchen, die für ihn selbst bedeutend waren. Und da die Geschichte für Suolahti einen Dia-

log zwischen der Vergangenheit und der Gegenwart darstellte, war die Erforschung der Vergangenheit für ihn gleichzeitig die Erforschung seiner eigenen Zeit. Zitat eines seiner Schüler, des Akademikers Eino Jutikkala: »Als Forscher suchte Suolahti nach Lösungen für die Probleme seines eigenen Lebens und für die Probleme der ihn umgebenden Menschen, seines eigenen Zeitalters.« (Jutikkala 1934)

Suolahti war zur gleichen Zeit sowohl ein Gesellschaftshistoriker, der soziale Schichten in der Art eines Sozialhistorikers untersucht, der Statistiken und Statistikserien auswertet, als auch ein Kulturhistoriker, der sich bemühte, die Denkweisen, Sitten und Lebensumstände der Menschen vergangener Zeiten zu rekonstruieren, der also bestrebt war, das Bild der Zeit gleichermaßen aus der Sicht eines gewöhnlichen Mannes und eines adligen »Stutzers« aus dem 18. Jahrhundert, eines Studenten und eines Professors der Akademie Åbo darzustellen. In der Art der französischen Annalisten — allerdings schon vor ihnen — suchte Suolahti nach dem kleinen Mann in der großen Welt und war damit den meisten Geschichtsforschern seiner Zeit wesentlich voraus.

In den Jahren 1912 und 1919 erschienen von Suolahti zwei Untersuchungen über die wirtschaftliche und soziale Struktur der Geistlichkeit, »Suomen pappilat 1700-luvulla« (Finnlands Pfarreien im 18. Jahrhundert) und »Suomen papisto 1600- ja 1700-luvulla« (Finnlands Geistlichkeit im 17. und 18. Jahrhundert), und mit diesen verfestigte Suolahti seine Stellung als einer der führenden Geschichtsforscher Finnlands. Zusammen mit seinem Freund und Kollegen Professor Väinö Voionmaa (1869—1947) beteiligte er sich an der Schaffung einer Grundlage für die gesellschaftsgeschichtliche Forschung in Finnland. Suolahtis Wirken als Universitätslehrer (ab 1902 Dozent, ab 1918 außerord. Prof., ab 1927 stellvertr. Prof. und ab 1929 ord. Prof. an der Universität Helsinki), als Vorsitzender verschiedener Studentschaftsverbände und als leitender Redakteur (1903—1911) der von ihm gegründeten ersten finnischen geschichtswissenschaftlichen Fachzeitschrift (Historiallinen Aikakauskirja) hatte zur Folge, daß sich um ihn in den 20er Jahren ein Kreis von jungen Doktoranden zu sammeln begann.

Als die herausragendste Leistung dieser sog. Kulturhistorischen Schule kann das von Suolahti und dem oben genannten Väinö Voionmaa herausgegebene vierbändige Werk »Die Kulturgeschichte Finnlands« (1933—36) bezeichnet werden. In dem Vorwort des Werkes definierte die von Suolahti (ab 1934 von Voionmaa) geleitete jugendliche Redaktion (Dr.phil. Eino Jutikkala (Redaktionssekretär), Mag.phil. Esko Aaltonen,

Lektor Lauri Kuusanmäki, cand.phil. Pentti Renvall und Dr.phil. Heikki Waris) die Kultur in einer für Suolahti sehr typischen Weise:

»Die Kultur wird so weitläufig aufgefaßt, daß man ihr die verschiedenen Phänomene des materiellen und geistigen Lebens zuordnen kann, vom Broterwerb und den gesellschaftlichen Verhältnissen über die alltäglichen Lebensumstände und Festbräuche der oberen und unteren Volksschichten bis hin zu den höheren Äußerungsformen des geistigen Lebens, der Kunst, der Wissenschaft und der Religion. Aus diesem Grunde konnte in dem Titel des jetzt veröffentlichten Werkes nicht das Wort Zivilisation verwendet werden, da man unter diesem Begriff in der finnischen Sprache allgemein nur die geistige Kultur versteht.»

Nach dieser Definition sollte in dem Werk unter Verwendung der kollektiven und zum Teil der vergleichenden Methode eine Art von Gesamtbild der Vergangenheit Finnlands von der vorgeschichtlichen bis zur heutigen Zeit entworfen werden. Für den Holismus dieses Werkes steht, daß in ihm eigentlich nur die auf das Individuum zentrierte Ereignisgeschichte nicht behandelt wurde.

Es muß jedoch herausgestellt werden, daß Suolahti selbst zu keiner Zeit die absolute Überlegenheit seiner eigenen Forschungsrichtung betonte, sondern auch andere Forschungsarten würdigte. Seine einzige Bedingung war, daß die Arbeit jeweils den persönlichen Ansatz des Forschers widerspiegeln sollte. So kann man vielleicht auch nicht von einer festen Schule Suolahtis sprechen, denn sein Erbe wirkt in der einen oder anderen Weise in vielen verschiedenen Teilgebieten der finnischen Geschichtsforschung fort; am deutlichsten ist dies in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Fall, aber auch in der Ideen- und Geistesgeschichte, in der Schulgeschichte und sogar in der genealogischen und biographischen Forschung. Außerdem muß gesagt werden, daß nur ein Teil von Suolahtis Schülern sich der »reinen« Geschichtsforschung widmete, während der andere Teil sich der Forschung auf den Gebieten der Sozialpolitik, der Soziologie und der Volkskultur zuwandte.

Übersetzt von Marjo Kuivikko

Henkilöhakemisto

- Aaltonen, Esko 196, 230
Ailio, Julius 108
Aleksanteri I 182
Almers, Robert 29
Aminoff, Kustaa 47—48
Anthoni, Eric 73
Aristoteles 49
Arwidsson, Adolf Ivar 173
Ashley, W.J. 32, 149
- Barge, Hermann 40
Barth, Paul 35—37
Baumgarten, Hermann 50
Beloch, Julius 186
Below, Georg von 50
Berndtson, Nils 52
Bernheim, Ernst 33—34
Berr, Henri 155
Bloch, Marc 155
Blomstedt, Kaarlo 108—109
Bobrikov, N.I. 109
Bodin, Jean 49
Bonsdorff, Carl von 52, 146, 161—162
Breysig, Kurt 41, 50
Brechtew, Wladimir von 73
Brentano, Lujo 43
Brotherus, K.R. 38, 42, 65—67, 86, 108—109
Buckle, Henry Thomas 33, 61, 67
Burckhardt, Jacob 50, 61, 159
Bücher, Karl 29, 31, 50
- Cajander 128
Carpelan, Tor 33
Cassel, K.G. 38
Cederberg, A.R. 55, 187
Charcot, Jean 73
- Cicero, Marcus Tullius 188
Collenius 128
Comte, Auguste 50, 61, 65, 67
Crohns, Hj. 39—40
Cronhjelm, Alexander 108—109
- Dalin, Olof von 125
Danielson-Kalmari, J.R. 14, 16, 20, 28—31, 33, 39—41, 44—47, 56, 59, 63, 68, 80, 87, 93, 105—109, 139, 142, 171, 183—184, 191, 195, 197, 225, 229
Darwin, Charles 14, 22, 63, 70, 80
Dilthey, Wilhelm 67, 157
Dobrovsky, Josef 97
Draper, J.W. 36
Droysen, Johann Gustav 50, 62
Döllinger, Johan Ignaz von 50
- Eberstadt, Rudolf 29
Engman, Max 111
Ehrnrooth, E.H. 102
Erdmann, Benno 74
Erdmann, Nils 60
- Fahlbeck, Pontus 143
Febvre, Lucien 155—156
Ferguson, Adam 49
Feuerbach, Ludwig 165
Fleming, Klaus 168
Fredrik II Suuri 46
Freud, Sigmund 73, 83
Fustel de Coulanges 61
- Gadd, P.A. 100
Galenos 73, 158
Gatterer, Johann Christoph 49
Gebhard, Hannes 30, 44—45

Gjörvell, C.C. 126
Gothein, Eberhard, 50
Grotenfelt, Arvi 36, 52, 65—68, 73, 86—87
Grotenfelt, Kustavi 28, 38, 42, 99—100
Grönblad, Edvard 168
Gummerus, Herman 35, 42, 66
Gummerus, Jaakko 160

Haartman, Jaakko 112
Harmaja, Leo 29, 42, 108
Harva, Uno 89
Hasse, Ernst, 48
Heckscher, Eli F. 143—144
Heeren, Arnold Hermann Ludwig 50
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 50, 65, 67,
70, 84, 123
Heikel, Ivar A. 94, 101
Hellwald, F.A.H. von 36, 68
Herder, Johann Gottfried von 50, 66—67,
102, 167

Hildebrand, Richard 29
Hintze, Otto 33
Hippokrates 73, 158
Hirn, Hans 73
Hirn, Yrjö 87—92, 224
Hjelt, August 30
Hjärne, Harald 59—60, 96
Huizinga, Johan 26
Hume, David 49
Hyrkkänen, Markku 18
Hytteen 129
Hårdh, Emil 140

Ihre, Johan 94
Inama-Sternegg, Karl Theodor von 29, 43,
50

Jaakkola, Jalmari 55, 162, 186, 187
Jahnsson, Yrjö 30
Jutikkala, Eino 45, 56, 83, 87, 144, 160,
195—196, 230
Juusten, Paavali 97
Jäntti, Jalmari 104, 127

Kaarle IX 168
Kaasalainen, Antti 108
Kaila, Eino 87
Kant, Immanuel 49, 65—67
Karsten, T.E. 102

Klinge, Matti 33, 45
Korhonen, Arvi 144
Koskenniemi, V.A. 163
Kretschmer, Ernst 74, 83
Krohn, Kaarle 89
Kustaa II Adolf 180
Kustaa III 100
Kuusanmäki, Lauri 196, 231
Kuusi, Sakari 103
Kvasinski, Adam 29

Laati, Iisakki 155
Lacombe, P. 35
Lagerbring, Sven 94
Lagus, J.J.W. 112
Laitinen, Kai 23
Lamprecht, Karl 14—15, 18—19, 25,
28—29, 31—56, 58—72, 80—83, 90, 93,
96, 99, 106—107, 144, 156, 159, 178—
179, 188, 190—192, 223—225

Lehmann, Alfred 73
Lehtonen, U.L. 14, 28—29, 31, 34—35, 42,
47—48, 106—108, 111
Leibniz Gottfried Wilhelm 49
Leino, Eino 83, 175, 177
Lenin, V.I. 178
Lenz, Max 50
Lesch, Bruno 183
Leser, Emanuel 43
Lessing, Gotthold Ephraim 50
Levertin, Oscar 60, 126
Lippert, Julius 43
Locke, John 94
Lombroso, Cesare 73
Ludvig XIV 74, 134
Ludvig XV 75

Machiavelli, Niccolo 49
Mannerheim, C.G.E. 177
Marcks, Erich 48—49
Marschall, Alfred 38
Marx, Karl 50, 65
Masters, Edgar Lee 131
Meitzen, August 31—32, 149
Moliere, J.B. 125
Mommson, Theodor 61, 186, 188
Montesquieu, Charles de Secondat 49
Müller, Johannes von 102

- Neiglick, Hjalmar 87, 224
 Nevakivi, Jukka 156
 Nevanlinna, Ernst 14, 29—31, 33—34, 36—38, 40, 42, 52, 58—59, 66—67, 77, 86, 106—107, 109, 162
 Niebuhr, Barthold Georg 50, 168
 Niemi, A.R. 102
 Nikander, Gabriel 32, 142, 146, 154
 Nordenskiöld, N.E. 125
- Oksala, Ohto 87
 Ostwald, Wilhelm 69
- Palander, Aurora Otilia (os. Kockström) 13, 51, 224
 Palander, Edvard Wilhelm 13, 51, 224
 Palmén, E.G. 14, 28—29, 39, 45, 56, 63, 146, 162, 191, 225
 Palmén, J.A. 14
 Paulsen, Friedrich 73
 Pavlov, I.P. 73
 Polybios 49
 Pompeius, Gnaeus 46
 Porthan, Henrik Gabriel 18, 20, 47—48, 59, 67, 72, 74, 88, 93—103, 112—113, 169, 224
- Quidde, Ludwig 43
- Ranke, Leopold von 33—34, 37, 50, 62, 167—168, 188
 Rantakari, K.N. 125
 Rantavaara, Irma 90
 Ratzel, Friedrich 69
 Rein, Gabriel 108
 Renvall, Pentti 84, 87, 168, 196, 231
 Rickert, Heinrich 36, 58, 65
 Riehl, Wilhelm 61
 Roering 128
 Rommi, Pirkko 26
 Roscher, Wilhelm 31—32, 149
 Rousseau, Jean-Jacques 164
 Rudenschöld, Torsten 143
- Salomaa, Jalmari 55
 Sarva, Gunnar 108
 Schlözer, August Ludvig von 50, 94—95
 Schmoller, Gustav 29, 31, 47, 50, 66
 Schopenhauer, Arthur 50
- Schybergson, M.G. 32—33, 38, 52, 94, 101, 123, 125
 Schück, Henrik 59—60, 96, 148
 Schäfer, Dietrich 62
 Seeliger, Gerhard 48—49
 Setälä, E.N. 173
 Simmel, Georg 57, 64, 80, 86, 188
 Sirelius, U.T. 88, 149
 Sirola, Yrjö 172
 Snellman, J.V. 84, 123, 139, 167, 173, 182
 Somaize, Baudeau de 125
 Sombart, Werner 43, 53, 64, 66, 86, 133—134, 156, 191, 224, 225
 Spencer, Herbert 67
 Sprengporten, J.M. 127
 Stämmeler, Rudolf 43
 Sulla, Lucius Cornelius 46
 Suolahti, Aino 177
 Suolahti, Eino 177
 Suolahti, Eino E. 13, 18, 36, 59, 96, 106, 178
 Suolahti, Ernst 177
 Suolahti, Hugo 47—48, 102, 119, 177—179
 Suolahti, Jaakko 62, 66—67, 177
 Söderhjelm, Werner 125
- Taine, Hippolyte 61
 Tallqvist, J.V. 102, 173
 Tavaiila, A. 180
 Tervonen, Jukka 14, 16
 Thukydides 49
 Tocqueville, Alexis de 61
 Tolstoi, Leo 37
 Tommila, Päiviö 13—14, 112, 140
 Troels-Lund, T.F. 61—62, 149, 159—160
 Törne, P.O. von 39—41
- Wagner, Adolph 31, 66
 Wahl, Walter 125
 Vallisaari, Eero 14
 Warén, Aksel 43
 Waris, Heikki 45, 89, 186, 196, 231
 Weber, Max 53, 64—66, 78, 86, 133, 156, 191, 224, 225
 Vennola, J.H. 30, 108
 Westermarck, Edvard 87, 224
 Viikari, Matti 69
 Vilkuna, Kyösti 177
 Windelband, Wilhelm 36, 58, 65
 Wirilander, Kaarlo 55, 152

Virkkunen, A.H. 139, 162	87, 191, 224
Virtanen, Keijo 81	Wuolijoki, Sulo 172
Voionmaa, Väinö 14—16, 18, 20, 29, 43, 45, 67, 88—89, 140, 146, 152, 161, 195—196, 230	Ylikangas, Heikki 168
Wolf, Julius 43	Yrjö-Koskinen, Y.S. 13, 19—20, 30, 44, 74, 103—104, 113, 140, 161—169, 171, 173
Voltaire, Francois Marie de 49, 99	Zeller, Eduard 50
Voutilainen, Touko 71	Zitelmann, Ernst 49
Wundt, Wilhelm 35, 48, 50, 64—65, 69—73,	

